

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И
МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ**
**ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН
ПРВИ“**

м-р Шкурте Неби Кадри

**ПРАВНАТА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА ВО
ГРАЃАНСКОТО ПРАВО И НИВНИТЕ АТРИБУТИ**

Докторски труд

Скопје, 2024 година

Докторанд:

м-р ШКУРТЕ НЕБИ КАДРИ

Тема:

ПРАВНАТА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА ВО ГРАЃАНСКОТО ПРАВО И НИВНИТЕ АТРИБУТИ

Ментор:

проф. д-р РОДНА ЖИВКОВСКА, редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Лектор:

Јордана Шемко – Георгиевска, овластен лектор по македонски јазик

Комисија за одбрана:

проф. д-р АБДУЛАХ АЛИУ, редовен професор на Правниот факултет при Универзитетот “Хасан Приштина” - Приштина (претседател на Комисијата);

проф. д-р РОДНА ЖИВКОВСКА, редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје (ментор);

проф. д-р ТИНА ПРЖЕСКА, редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје;

проф. д-р НЕДА ЗДРАВЕВА, редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје;

проф. д-р МИЛКА РАКОЧЕВИЌ, редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје;

Научна област:

Граѓанско право

Датум на одбрана:

„Изјавувам дека докторскиот труд го изработев самостојно, дека уредно ги цитирам сите користени извори и литература и дека трудот не е користен во рамките на други универзитетски студии или за стекнување на друго звање”.

м-р Шкурте Кадри, потпис

Изработката на овој труд претставува чекор напред во мојата професионална едукација и научно усовршување.

Голема благодарност изразувам на мојот ментор проф. д-р Родна Живковска за несебичната стручна поддршка во изработката на докторската дисертација, од самата идеја па до крајната цел. Без нејзините конструктивни идеи и критики изработката на овој труд ќе беше невозможна. Таа е човекот кој длабоко ме внесе во граѓанското право поради што ќе и бидам вечно благодарна.

Благодарност и до проф. д-р Абдулах Алиу и проф. д-р Тина Пржеска за сите конструктивни совети и забелешки.

На крај, им благодарам на моето семејство, мојот сопруг Ецевит и моите деца Али и Хана за трпението, разбирањето и моралната поддршка додека траеше изработката на овој труд.

Со почит,
Шкурте Кадри

На мојот покоен татко Неби...

м-р Шкурте Неби Кадри

ПРАВНАТА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА ВО ГРАЃАНСКОТО ПРАВО И НИВНИТЕ АТРИБУТИ

- А п с т р а к т -

Институтот правна способност е мошне значаен институт на граѓанското право. Тој, истовремено, е и дел од основниот институт на граѓанското право, наречен правен субјективитет. Тој се однесува како на физичките така и на правните лица како субјекти во правото. Покрај правната способност институтот субјективитет го сочинуваат и деловната и деликтната способност, како и атрибутите, односно средствата за идентификација на субјектите во правото.

Предмет на овој докторски труд е правната способност само на физичките лица во граѓанското право и истовремено нивните средства за идентификација, односно атрибутите на физичките лица. Станува збор за претставување и анализа на поимите и видовите правна способност на физичките лица (општа, посебна и ограничена) и атрибутите лично име, живеалиште и престојувалиште и државјанство.

Правната способност на физичките лица која зазема централно место во оваа докторска дисертација е од особено значење не само за цивилната доктрина туку воопшто за правниот живот во кој се одвиваат најразлични граѓанскоправни односи (стварноправни облигационоправни и наследноправни). Ноторни претпоставки за настанување на граѓанскоправните односи се постоењето на извор на граѓанскоправниот однос (правен факт), објект на граѓанскоправниот однос (ствар, човеково дејство, имот) и субјект, односно физичко лице кое ќе го врши предметниот граѓанскоправен однос. За физичкото лице да влезе во граѓанскоправен однос мора да поседува општа правна способност, определена како апстрактна можност да биде носител на права и обврски за што треба да е живо и родено од жена. Доколку физичкото лице сака да се стекне со посебна правна способност (професионална способност) мора да поседува стручно-технички услови (завршен правосуден испит, завршен медицински факултет и сл.) и соодветна дозволеност за таа работа (професија), во вид на дозвола или одобрение. Докторскиот труд покажува дека ограничената правна способност во современото општество е мошне редок вид на правна способност, односно е апстрактна неможност да се стекнат граѓански субјективни права и обврски. Во докторскиот труд се презентираат и својствата – атрибутите на физичките лица со цел да се изврши нивна точна идентификација како во настанувањето така и при промената и престанокот на граѓанскоправните односи. Поимот и видовите на правна способност и атрибутите на физичките лица во докторската дисертација се претставуваат и анализираат како од аспект на позитивното македонско право, така и компаративно, од аспект на современото право.

Клучни зборови: субјективитет, способности, општа правна способност, посебна правна способност, ограничена правна способност, атрибути, лично име, живеалиште, престојувалиште и државјанство.

Shkurte Nebi Kadri, LL.M

THE LEGAL CAPACITY OF NATURAL PERSONS IN CIVIL LAW AND THEIR ATTRIBUTES

- Abstract -

The Institute of Legal Capacity is crucial institute of civil law. He at the same time is also part of the basic institution of civil law, called legal subjectivity. He acts as for natural and legal persons as subjects in law. In addition to the legal capacity of the institute, subjectivity consists of business and delict ability, as well as attributes, i.e. assets for the identification of subjects in law.

The subject of this doctoral thesis is the legal capacity of natural persons only in civil matters and at the same time their means of identification, i.e. the attributes of natural persons. It is about the presentation and analysis of the terms and types of legal capacity of natural persons (general, special, and limited) and the attributes of personal name, domicile residence, and citizenship.

The legal capacity of natural persons, which occupies a central place in this doctoral thesis dissertation is of particular importance not only for civil doctrine but in general for legal life in the diversity of civil law relations (real law, obligation law, and hereditary). Notorious assumptions for the creation of civil relations are the existence of a source of the civil law relationship (legal fact), the object of the civil law relationship (property, human condition, property), and a subject, i.e. a natural person who will perform the civil relationship. To enter a civil legal relationship, the natural person must possess a general legal capacity, defined as an abstract possibility to be the bearer of rights and obligations for which it should be alive and born of a woman. If the natural person wants to acquire a special legal capacity (professional ability) must possess professional-technical conditions (final bar exam, completed medical school, etc.) and appropriate permission for that work (profession), in the form of acceptance or approval.

The doctoral thesis shows that the limited legal capacity in modern society is a scarce type of legal ability, it is an abstract impossibility acquired by civil subjective rights and obligations. The doctoral thesis also presents the properties - the attributes of natural persons to carry out their correct identification in the occurrence along with the change and termination of civil relations. The concept and types of legal ability and attributes of natural persons in the doctoral dissertation are presented and analyzed both from positive Macedonian law and approximately, from contemporary law.

Keywords: subjectivity, abilities, general legal capacity, special legal capacity, limited legal capacity, attributes, personal name, domicile, residence, and citizenship.

СОДРЖИНА

В О В Е Д	12
ДЕЛ I	16
ОПШТО ЗА СУБЈЕКТИВИТЕТОТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА ВО ГРАЃАНСКОТО ПРАВО	16
ГЛАВА ПРВА	16
НАУЧНОТО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ПОИМОТ „ГРАЃАНСКОПРАВНИ ОДНОСИ“	16
ВТОРА ГЛАВА.....	18
ОПШТО ЗА ПРАВНИТЕ СУБЈЕКТИ И НИВНИОТ СУБЈЕКТИВИТЕТ.....	18
ДЕЛ II	26
ПОИМ И ВИДОВИ ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА	26
ГЛАВА ПРВА	26
ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА.....	26
1. Поимот правна способност	26
1.1. Правната способност на физичките лица во римското право.....	29
1.1.1. Статусното право во римското право	30
1.1.2. Правна способност на физичките лица	32
1.1.3. Правна способност на римските граѓани (<i>status civitatis</i>).....	32
1.1.4. Правна способност на Латините и Перегрините (<i>status libertatis</i>)	33
1.1.5. Правната способност на робовите (<i>servi</i>).....	34
2. Видови правна способност	35
2.1. Општа правна способност.....	36
2.2. Посебна правна способност	37
2.3. Ограничена правна способност	38
ВТОРА ГЛАВА	40
ОПШТА ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА.....	40
1. Поимно определување (дефинирање) на општата правна способност	40
1.1. Определувањето на општата правна способност според меѓународните акти... 41	
1.2. Определување на општата правна способност во земјите на Европската Унија (ЕУ) 42	
1.3. Определување на општата правна способност во земјите на Балканот	44
1.4. Определување на општата правна способност во РС Македонија	45
2. Стекнување на општата правна способност	48
2.1. Стекнување на општата правна способност според цивилната доктрина..... 48	
2.1.1. Законски решенија и теоретски становишта во врска со правната способност на насцитурус-от	53

2.2.	Стекнување на општата правна способност според казеноправната доктрина ..	58
3.	Престанување на општата правна способност.....	59
3.1.	Физичка смрт.....	59
3.1.1.	<i>Момент на настапување на смртта.....</i>	60
3.1.2.	<i>Видови физичка смрт.....</i>	61
3.1.3.	<i>Влијанието на смртта како правен факт во граѓанскоправните односи</i>	64
3.1.3.1.	Влијанието на смртта како правен факт во стварноправните односи	64
3.1.3.2.	Влијанието на смртта како правен факт во облигационоправните односи 65	
3.1.3.3.	Влијанието на смртта како правен факт во наследноправните односи	66
3.1.3.4.	Влијанието на смртта како правен факт во семејноправните односи.....	67
3.1.3.5.	Влијанието на смртта како правен факт во постапката за земање и пресадување на делови од човечкото тело заради лекување	67
3.2.	Претпоставена смрт (Институт за прогласување на исчезнато лице за умрено) 68	
3.2.1.	<i>Меѓународни акти и споредбено правен преглед за претпоставената смрт....</i>	72
3.3.	Доктринарно и законско определување на институтот комориенти во римското, македонското и современото право	77
3.4.	Фиктивна (фингирана) смрт.....	79
ТРЕТА ГЛАВА.....		83
ПОСЕБНА ПРАВНА СПОСОБНОСТ		83
1.	Поим, услови за стекнување и престанување на посебната правна способност ..	83
1.1.	Посебна правна способност за наследување	83
1.2.	Посебна правна способност за составување тестамент.....	86
1.3.	Посебна правна способност за засновање работен однос (работноправна способност).....	88
1.3.1.	<i>Мирување на правата и обврските од договорот за вработување.....</i>	93
1.3.2.	<i>Начини на престанување на важноста на договорот за вработување</i>	94
1.4.	Посебна правна способност за вршење адвокатска дејност	95
1.5.	Посебна правна способност за вршење нотарски работи	99
1.6.	Посебна правна способност на извршителите	112
1.7.	Посебна правна способност на медијаторите	118
1.8.	Посебна правна способност за вршење занаетчиска дејност	121
1.9.	Посебна правна способност на стечајниот управник	123
1.10.	Посебна правна способност на проценувачите	125
1.11.	Посебната правна способност за вршење угостителска дејност	126
1.12.	Посебна правна способност за вршење туристичка дејност.....	127
1.13.	Посебна правна способност за вршење земјоделска дејност.....	129

1.14. Посебна правна способност на здравствените работници	131
1.15. Посебна правна способност на овластените архитекти и инженери	133
1.16. Посебна авторска и интелектуална способност	134
ЧЕТВРТА ГЛАВА	139
ОГРАНИЧЕНА ПРАВНА СПОСОБНОСТ	139
ТРЕТ ДЕЛ.....	144
АТРИБУТИ И СРЕДСТВА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА	144
ПРАВЕН РЕЖИМ И ВЛИЈАНИЕ НА АТРИБУТОТ ЛИЧНО ИМЕ ВО ГРАЃАНСКОПРАВНИТЕ ОДНОСИ.....	145
1. Правен режим и влијание на атрибутот лично име според македонското право 145	
2. Правен режим на атрибутот лично име според споредбеното право.....	146
3. Влијанието на личното име во остварувањето на граѓанскоправните односи (стварните, облигационите и наследните).....	154
3.1. Влијанието на личното име во остварувањето на стварноправните односи.....	154
3.2. Влијанието на личното име во остварувањето на облигационоправните односи 159	
3.2.1. <i>Заблуда во личноста.....</i>	159
3.2.2. <i>Објективна невозможност за исполнување.....</i>	160
3.2.3. <i>Промена на договорните страни</i>	160
3.2.4. <i>Законско и договорно право на првенствено купување</i>	161
3.2.5. <i>Договор за дело</i>	162
3.2.6. <i>Договор за ортаклак</i>	162
3.2.7. <i>Договор за гаранција</i>	162
3.2.8. <i>Договор за налог (полномошно).....</i>	163
3.2.9. <i>Облигациони односи настанати со причинување на штета</i>	163
3.3. Влијанието на личното име во остварувањето на наследноправните односи... 164	
3.3.1. <i>Именување на наследниците при законското наследување.....</i>	164
3.3.2. <i>Именување на наследниците кај тестаменталното наследување.....</i>	165
3.3.3. <i>Именување на наследниците исклучени од наследство</i>	165
3.3.4. <i>Именување на наследникот при давање на негативна наследничка изјава .</i>	166
ВТОРА ГЛАВА	167
ПРАВЕН РЕЖИМ И ВЛИЈАНИЕ НА АТРИБУТИТЕ ЖИВЕАЛИШТЕ И ПРЕСТОЈУВАЛИШТЕ ВО ГРАЃАНСКОПРАВНИТЕ ОДНОСИ	167
1. Правен режим на живеалиште на физичките лица во граѓанското право според македонското право.....	168
1.1. Правен режим на престојувалиштето на физичките лица во граѓанското право според македонското право	171

2. Правен режим на живеалиштето и престојувалиштето на физичките лица според споредбеното право.....	173
3. Влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во вршењето на граѓанскоправните односи (стварните, облигационите и наследните).....	181
3.1. Влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во остварувањето на стварноправните односи.....	181
3.2. Влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во остварувањето на облигационоправните односи.....	182
3.3. Влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во остварувањето на наследноправните односи	184
3.4. Процесноправно влијание на живеалиштето и престојувалиштето.....	185
3.4.1. Процесноправното влијание на живеалиштето и престојувалиштето во парничната постапка	185
3.4.2. Процесноправното влијание на живеалиштето и престојувалиштето во вонпарничната постапка.....	188
ГЛАВА ТРЕТА.....	191
ПРАВЕН РЕЖИМ И ВЛИЈАНИЕ НА АТРИБУТОТ ДРЖАВЈАНСТВО ВО ГРАЃАНСКОПРАВНИТЕ ОДНОСИ.....	191
1. Правен режим на државјанството на физичките лица според македонското право.....	191
2. Правен режим на државјанството на физичките лица според споредбеното право	194
3. Влијанието на државјанството во остварувањето на граѓанскоправните односи	196
3.1. Влијанието на државјанството во остварување на стварноправните односи ...	196
3.2. Влијанието на државјанството во остварување на облигационоправните односи..	201
3.3. Влијанието на државјанството во остварувањето на наследноправните односи	201
ГЛАВА ЧЕТВРТА	203
СРЕДСТВО И ОЗНАКА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА (ПОМОШНИ СРЕДСТВА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА).....	203
1. Личната карта како средство за идентификација на физичките лица	203
1.1. Употребата на личната карта во практичните граѓанскоправни односи.....	206
2. Матичен број како ознака за идентификација на физичките лица.....	207
2.1. Употреба на матичниот број во практичните граѓанскоправни односи.....	209
ЗАКЛУЧОК.....	210
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	223

В О В Е Д

Субјектите во правото (физичките и правните лица) секојдневно стапуваат во најразлични правни односи. Правната доктрина и современото законодавство правните односи кои настануваат помеѓу физичките лица од една страна и помеѓу физичките и правните лица, од друга страна, а кои настануваат по повод стварите, човековите дејствија и имотот ги нарекуваат граѓанскоправни односи (стварни, облигациони и наследни). За да настане секој правен однос, а со тоа и граѓанскоправен, ноторна е претпоставката дека мора во тој граѓанскоправен однос да има субјекти, како носители на граѓанскоправниот однос, објект или објекти на граѓанскоправниот однос и на крај правен факт, како извор врз основа на кој настанува, се променува или престанува граѓанскоправниот однос. За да стапуваат во граѓанскоправни односи, цивилната доктрина ја определува основата (базата) за ова стапување, односно востановување на граѓанскоправниот однос. Според неа, едногласно, тоа е основниот и најсложениот институт на граѓанското право наречен СУБЈЕКТИВИТЕТ. Според преовладувачките научни становишта субјективитетот го сочинуваат два вида својства: способностите и атрибутите. Нив треба да ги имаат и физичките и правните лица како субјекти на граѓанскоправните односи.

Првиот вид на својства го сочинуваат правната способност, деловната способност и деликтната способност. Првата т.е. правната способност цивилната доктрина ја определува како апстрактна можност на субјектите во правото да бидат носители на граѓански субјективни права и граѓански субјективни обврски. Втората т.е. деловната способност во цивилната доктрина се определува како можност на субјектите во правото да изразуваат правнорелевантна волја за стапување во граѓанскоправни односи. Последната, т. е. третата способност е деликтната која цивилната доктрина ја определува како можност на субјектите во правото да одговараат за причинета штета.

Вториот вид својства како елемент на субјективитетот се атрибутите. Тие имаат улога да извршат идентификација на субјектите на правото во граѓанскоправните односи, од причини што во овие односи субјектите мора да бидат точно определени. Македонската цивилна доктрина за атрибути на субјектите во правото ги смета: името (личното име или називот), живеалиштето и престојувалиштето на физичкото лице или седиштето на правното лице и државјанството на физичкото лице, односно припадноста кон една држава на правното лице.

Од насловот на оваа докторска дисертација - ПРАВНАТА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА ВО ГРАЃАНСКОТО ПРАВО И НИВНИТЕ АТРИБУТИ, се гледа дека нејзин предмет е првенствено правната способност на физичките лица, но и нивните атрибути.

Уште во овој ВОВЕД пожелно е да се подвлече дека правната способност според цивилната доктрина се манифестира како: општа правна способност, посебна правна способност и ограничена правна способност.

Граѓанскоправната наука, општата правна способност на физичките лица ја определува како апстрактна можност да се биде носител на граѓански субјективни права и граѓански субјективни обврски. Посебната правна способност или како некои ја нарекуваат со името „професионалната“ е можност физичкото лице да се стекне со одредено својство (наследник, вршител на професионална дејност), врз основа на

стручно-технички услови пропишани од еден правен поредок и со дозволеност од тој поредок. Ограничената правна способност цивилната доктрина ја определува како неможност да се биде носител на одредени субјективни права и обврски, заради нејзина пропишаност од страна на одреден правен поредок. Двата подвида на правната способност (општата и посебната) во рамките на правната способност, кои се разгледуваат во оваа дисертација го заземаат нејзиното централно место од причини што ограничената правна способност се јавува само во одредени случаи определени со закон.

Од насловот се гледа дека атрибутите на физичките лица преставуваат, исто така, предмет на разгледување на оваа дисертација. Со цел тие да се разгледаат поцелосно, се прави осврт на секој од нив посебно и тоа почнувајќи од личното име на физичките лица, потоа живеалиштето и престојувалиштето и на крај државјанството на физичкото лице. По атрибутите се прави и краток осврт на средствата и ознаката за идентификација на физичките лица, т.е. на правната регулатива за личната карта и единствениот матичен број.

Основна цел на оваа докторска дисертација е да се претстават законските решенија во врска со настанувањето и престанокот на правната способност на физичките лица како и на атрибутите, средствата и ознаките за нивна индивидуализација односно идентификација. Покрај основната цел дополнителна цел е да се споредат позитивноправните решенија во врска со овие институти со решенијата од компаративното право како и со предлозите за нивно решавање *de lege ferenda* изразени во домашната и компаративната цивилна доктрина.

Во докторската дисертација се поаѓа од основната теза дека правната способност и атрибутите мора да останат како способности и атрибути на физичките лица затоа што тие се неопходни за реализација на граѓанскоправните односи во кои како субјекти се јавуваат физички лица. Докторската дисертација го сочинуваат и три хипотези. Прва хипотеза: Настанокот на правната способност и атрибутите покажува дека доведуваат до настанување на сите три вида на граѓанскоправни односи. Втора хипотеза: Истражувањата покажуваат дека престанокот на правната способност и на атрибутите доведуваат и до престанокот на трите вида на граѓанскоправни односи (стварноправни, облигационоправни и наследноправни). Трета хипотеза: Правната способност и атрибутите треба да се усогласуваат со промените во општествено-економските и правните односи во правните системи на РС Македонија и ЕУ.

Сè со цел да се постигне објективно истражување на истражувачкиот објект и утврдување на претпоставените хипотези се употребат значителен број научно-истражувачки методи. Во сите делови од дисертацијата, истовремено, се користат сите научни методи, прво со користење на историскиот метод се претставува еволуцијата на институтот субјективитет од неговата појава во римското право па сè до денес. Со помош на нормативниот метод се анализира правниот режим на институтите правна способност и атрибути, имено, позитивноправното и меѓународното уредување. Потоа се претставува според македонското позитивно право т.е. врз основа на теоретскиот и позитивноправниот метод, а потоа се прави споредбено правен преглед и анализа на секој од тие својства според современото право, според компаративниот метод на истражување. Со претставување на компаративните решенија се има за цел да се влијае на институциите коишто работат на законодавната материја којашто ги уредува институтите правна способност и атрибути во РС Македонија. Притоа се укажува дека

треба да се земаат предвид само овие решенија кои се смета дека ќе одговараат на општествено-економските и правните односи на нашата држава.

Со цел да се претстават и анализираат сите институти кои се предмет на истражување на оваа докторска дисертација, истата е претставена преку вовед, три дела и заклучок.

Првиот дел на дисертацијата го претставува поимот на институтот субјективитет на физичките лица во граѓанското право од аспект на цивилно-правната доктрина. Првиот дел содржи две глави. Првата глава го претставува научното определување на поимот граѓанскоправни односи. Втората глава од првиот дел со помош на историскиоправниот метод на истражување го претстави субјективитетот на физичките лица од римското право па сè до денес.

Вториот дел на дисертацијата ги претставува поимот и видови правна способност на физичките лица и се состои од четири глави. Првата глава е посветена на поимот правна способност и појавата и развојот на правната способност на физичките лица во римското право. Во посебна точка се разгледуваат видовите на правната способност: општа правна способност, посебна правна способност и ограничена правна. Со цел сестрано да се објасни општата правна способност, како според законодавството, така и според цивилната доктрина, таа е предмет на истражување на целата глава втора од вториот дел. Во посебни точки се анализира поимното определување на општата правна способност, стекнувањето на општата правна способност од аспект на цивилната доктрина и казненоправната доктрина и престанувањето на општата правна способност. Со цел да се претстават најразличните видови на посебната правна способност, односно т.н. професионалната способност, главата три од вториот дел ги содржи во себе најчестите видови на посебната правна способност. Во четвртата глава од вториот дел на дисертацијата се прави осврт на ограничената правна способност на физичките лица којашто е незначителна, односно има маргинално значење според правниот систем на нашата држава.

Делот три се однесува на вториот предмет на истражување на оваа дисертација, а тоа се атрибутите на физичките лица и на помошните средства за идентификација на физичките лица. Овој трет дел во себе содржи четири глави. Со користење на позитивно-правиот метод на истражување во првите три глави се претставуваат видовите атрибути кои се уредени во македонското право и македонската цивилна доктрина, а потоа преку користење на споредбено-правниот метод се анализира и споредбеното право како и нивното влијание во остварувањето на граѓанскоправните односи. Бидејќи во правниот живот често се случува да има физички лица со исто лично име (име и презиме), живеалиште или престојувалиште и државјанство, македонското право (како и споредбеното) пропишуваат (заради точна идентификација на физичките лица) правна регулатива која ги внесува средството и ознаката за идентификација на физичките лица со цел да не дојде до нивното поистоветување. Станува збор за личната карта како средство за идентификација и единствениот матичен број на граѓанинот како ознака за идентификација на физичките лица кои се разгледани во глава четири на третиот дел.

На крајот на дисертацијата следи **ЗАКЛУЧОК** во којшто, овие поставени цели во **ВОВЕДОД** се заклучува како се претставени и анализирани.

Во текстот по ЗАКЛУЧОКОТ следи користена ЛИТЕРАТУРА за изработка на докторската дисертација.

ДЕЛ I

ОПШТО ЗА СУБЈЕКТИВИТЕТОТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА ВО ГРАЃАНСКОТО ПРАВО

ГЛАВА ПРВА

НАУЧНОТО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ПОИМОТ „ГРАЃАНСКОПРАВНИ ОДНОСИ“

При задоволување на сопствените потреби, луѓето, стапуваат во најразлични меѓусебни односи, што се нарекуваат општествени односи. По својата природа, општествените односи правната теорија ги определува како морални, духовни, културни, семејни, политички, правни итн. Според ова, се заклучува дека поимот општествени односи е поширок од поимот правни односи, па затоа правната теорија ги дефинира правните односи „како општествени односи регулирани со правото“.¹

Според професорот А. Алиу општествените односи постојат меѓу луѓето (субјекти на граѓанското право), и кога овие општествени односи се регулираат со правни норми, тие добиваат карактер на правен однос, додека правниот однос што е регулиран со граѓанско правни норми се нарекува граѓанскоправен однос. За граѓанскоправен однос се смета „секој правен однос заснован на нормите (правилата) на граѓанското право“² преку кои странките создаваат, менуваат или згаснуваат какво било субјективно право од имотен карактер.³

Според професорот В. Визнер граѓанскоправен однос е *општествен однос кој е регулиран со нормите на граѓанското право и кој настанува помеѓу правните субјекти од кои едниот има право, а другиот должност од граѓанскоправен карактер*⁴. Граѓанскоправен однос според професорот В. Визнер може да настане и да постои „само ако одредено субјективно право се сфаќа не само како ‘право’ од гледна точка на одреден носител, туку и како ‘обврска’ на лицето должно да го стори тоа“.⁵

Според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска *општествените односи кои настануваат по повод власта на стварите (стварноправните), пренесувањето на правата од претходникот на прибавувачот (облигационоправните) и оние по повод смртта на оставителот (наследноправните) се непосреден-директен израз на стоковопаричните односи*⁶. Тие општествени односи претставуваат директна размена, т.е. двострано движење или поточно „движење во два правци“ на вредностите кои имаат карактер на стока, па затоа претставуваат граѓанскоправни (имотноправни) односи во

¹ Т. Пржевска, *Правна природа и значењето на атрибутите на физичките лица во граѓанскоправните односи*. Магистерски труд, Скопје, 2008, стр. 5.

² *Граѓанскоправните норми имаат диспозитивен карактер. т.е. правните субјекти слободно влегуваат во граѓанско-правни односи според принципот на располагање на странките, така што примената на постојните диспозитивни граѓанскоправни норми ќе се случи само доколку договорните страни не ја исклучиле нивната примена или ако не засновале одреден граѓанскоправен однос поинаку отколку што е регулирано со постојната граѓанскоправна норма*, В. Vizner, *Граѓанско право, друго, прерадено I dopunjeno izdanje*, Osijek: Štampa. 1966, стр. 41.

³ А. Aliu, *E drejta civile*, Universiteti i Prishtinës “Hasan Prishtina” Prishtinë, 2013, стр. 225.

⁴ В. Vizner, *цит.учебник*, стр. 42.

⁵ Исто.

⁶ Р. Живковска, Т. Пржеска, *Граѓанско право - Општ дел*, Европа 92, Скопје, 2021, стр. 17-18.

поширока смисла на зборот. Граѓанското право регулира и некои други граѓански односи, а тоа се општествените (имотни) односи кои не претставуваат „движење на вредностите во два правци“, но сепак се сметаат за размена (подарувањето, стекнувањето без основ, рабоводството без налог и др.). Во сите овие случаи науката смета дека „движењето на вредноста не е мотивирано со размена на вредностите“, но сепак значи движење на вредноста затоа што и овде на некој начин се врши движење согласно законот за вредноста. Заради тоа, тие претставуваат граѓанскоправни односи во поширока смисла на зборот⁷.

Според професорот В. Водинелиќ граѓанскоправен однос е *однос меѓу правни субјекти (физички лица, правни лица, животни) во кој тие се јавуваат како носители на одредени граѓански субјективни права и одредени граѓанскоправни обврски*⁸.

Според професорот А. Групче граѓанскоправниот однос кој е предмет на уредување од страна на граѓанското право е однос кој настанува во стоковно-парничниот промет и слични на него. Поточно, според него граѓанскоправен е оној однос *кој настанува меѓу субјектите во прометот и од кој се раѓаат права и обврски, и тоа по правило за едната страна права а за другата обврски*.⁹

Професорот А. Гамс граѓанскоправниот однос го дефинира како *однос од кој едни црпат права, а други обврски предвидени во објективното право*¹⁰. Ако односот го гледаме не само од гледиштето на носителот на правото, но и од гледиштето на носителите на обврските, ако тој однос го гледаме во целина, имаме правен однос во граѓанското право.

Според професорката Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ граѓанскоправните односи традиционално се означени како имотни односи. Тоа се *тие односи каде правните добра врз кои се засноваат граѓанските односи, во принцип, може да се изразат во пари или некој друг економски еквалент*. Најголемиот број ствари заради кои настануваат граѓанскоправните односи Куштримовиќ смета дека се третираат како стока, „па затоа овие односи се нарекуваат и стоково-парични односи“¹¹.

Врз основа на претставувањата на поимното определување на граѓанскоправните односи, од страна на цивилната доктрина може да се донесат следните констатации: 1. Сите автори тргнуваат од становиштето дека тоа се оние општествени односи кои настануваат по повод стварите, човековите дејствија и имотот. 2. Сите наведени автори во своето определување подвлекуваат дека овие општествени односи се имотни, односно изразливи во пари, и 3. Сите автори сметаат дека овие општествени односи настануваат помеѓу физичките лица, од една страна и помеѓу физичките и правните лица, од друга страна.

⁷ Исто.

⁸ V. V. Vodinelić, *Građansko parvo, Uvod u građansko parvo i Opšti deo građanskog prava, četvrto izdanje*, Sl. glasnik, Beograd, 2020, стр. 191.

⁹ А. Групче, *Граѓанско право, општ дел*, Култура, Скопје, 1976, стр. 109.

¹⁰ А. Gams, *Hurje në të drejtën civile (pjesa e përgjithshme)*, Botimi i dytë, Prishtinë, 1967, стр. 111.

¹¹ Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, *Граѓанско право општи део*, Sirius, Ниш, 1995, стр. 20.

ВТОРА ГЛАВА

ОПШТО ЗА ПРАВНИТЕ СУБЈЕКТИ И НИВНИОТ СУБЈЕКТИВИТЕТ

Секој граѓанскоправен однос е првенствено општествен однос. Тоа значи дека граѓанскоправниот однос е само оној однос кој настанува меѓу луѓето. Според тоа, не постои правен однос меѓу луѓето и стварите. Може да постои само *фактички однос* помеѓу човекот и стварта. Бидејќи граѓанскоправниот однос е однос меѓу луѓето, неопходно е да се покаже како граѓанското право од правен аспект (т.е. правно) го изразува фактот дека само луѓето можат да се појават како учесници во граѓанскоправен однос. Законот го изразил овој факт преку поимот правен субјект¹².

Граѓанскоправните односи при појавување на одреден правен факт настануваат, се одвиваат или престануваат, обврзувајќи одредени лица или организации со посебни права и обврски¹³.

Субјектите се претпоставка за настанување на граѓанскоправните односи затоа што овие односи не се фактички, туку општествени. Стварноправните односи како општествени односи настануваат помеѓу субјектите – носителот на стварното право и третите лица, а по повод стварите. Облигационоправните односи како општествени односи настануваат помеѓу субјектите – доверителот и должникот или оштетениот и штетникот, а по повод човековите дејствија. Наследноправните односи како општествени односи настануваат помеѓу наследниците, а по повод имотот на оставителот – оставината. Во оваа смисла, според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска „без правни субјекти нема граѓанскоправни односи како општествени односи“¹⁴. Според професорката М. Павлова дејството на правните норми и нивната примена е бесмислено без субјекти на правото. Правните норми, според неа се однесуваат на лица кои можат да го приспособат своето однесување на нив. Притоа, субјективните права и законските обврски, професорката смета дека „мора да имаат носители“¹⁵.

Правните субјекти се носители на права и на обврски. Како правен субјект, т.е. носител на права и на обврски може да се јави во правниот поредок човечко суштество, жив човек¹⁶. Кога ќе се појави жив човек како правен субјект станува збор за физичко лице. Кога како правен субјект се појавува општествена творба, правната наука зборува за правно лице.

¹² М. Vedriš, P. Klarić, *Граѓанско право*, Narodne novine, Zagreb, 2003, стр. 32.

¹³ *Секое субјективно право некому му припаѓа. Оној на кој му припаѓа субјективното право се нарекува правен субјект.* Г. Боянов, *Основи на граѓанското право*, Авалон, Софија, 1998, стр. 60. Исто: *Граѓанскоправните односи мора да се спроведуваат, обврските и правата вклучени во нив мора да се исполнуваат и остварат. Остварувањето на граѓанскоправните односи може да се врши преку активностите на субјектите меѓу кои постојат, или на нивните претставници.* Види: Л. Василев, *Граѓанско право*, Нова редакција, Варна, 1993, стр.97.

¹⁴ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 65. Исто: М. Павлова, *Граѓанско право*, Том Първи, Софија, 1995, стр. 209.

¹⁵ М. Павлова, *цит.учебник*, стр. 209. Исто: Секоја правна норма во својата диспозиција содржи барање за одредено однесување испратено од адресарот до адресатите на правната норма, кое барање, задолжително треба да ја почитуваат адресатите доколку не сакаат во спротивно да се применуваат одредени санкции. Адресари се оние кои ги упатуваат правните норми на адресатите, а адресати на правните норми се правните субјекти способни да имаат права и обврски кои правниот поредок ги признава и бара. Б. Визнер, *цит. учебник*, стр. 67.

¹⁶ М. Vedriš, P. Klarić, *цит. учебник*, стр. 32, Исто А. Gams, *цит.учебник*, стр. 113.

Носителите на граѓанските субјективни права и на граѓанскоправните обврски граѓанскоправната наука ги нарекува субјекти во граѓанското право. Тоа се физичките и правните лица. Физичките и правните лица се носители на граѓанските субјективни права и на граѓанскоправните обврски во границите на нивниот граѓанскоправен субјективитет. Правната наука субјективитетот го определува како збир на способности и атрибути. Способности се: правната, деловната и деликтната способност. На субјектите во граѓанското право граѓанскоправниот субјективитет им го признава објективното граѓанско право¹⁷. Тоа значи дека тој субјективитет не е никакво внатрешно 'вродено' својство на тие субјекти, туку дека тој претставува одредена правна појава.

Физичките и правните лица се единствено можните учесници во граѓанскоправните односи затоа што само нив правото (граѓанското право) им ја признава за тоа потребната способност и положба (субјективитет)¹⁸. Поради тоа, науката укажува дека во поглед на правниот субјективитет постои ексклузивност. Тоа значи дека, освен физичките и правните лица ни едно друго суштество нема правен субјективитет.

Заедничко за физичките и правните лица како субјекти на правото е тоа што имаат правна независност и постоење како и можност да бидат носители на права и обврски во рамките на правната способност¹⁹.

Според професорката Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, „секое лице е правен субјект“²⁰. Неспорно е дека овие нејзини зборови се доказ на Хегеловото учење според кое треба да се биде човек и да се почитуваат другите како личности²¹. Поточно, признавањето на сите луѓе како правни субјекти според Хегел претставува чин на волја на меѓусебно признавање, како на нивната слобода, воопшто.

Во граѓанскоправната наука постојат и поинакви мислења од горенаведените. Според професорите М. Ведриш и П. Клариќ²², субјективитетот го сочинуваат само способностите (правна, деловна и деликтна). За разлика од нив професорката М. Павлова, смета дека содржината на субјективитетот ја сочинуваат способностите и белезите за индивидуализација. Во групата белези за индивидуализација, професорката ги вбројува²³: името, живеалиштето/престојувалиштето, државјанството, полот, возраста, семејниот статус, потеклото и сродството, здравствената состојба и писменоста. При индивидуализацијата на граѓанскоправните субјекти треба да се земат предвид сите знаци на кои граѓанскоправните норми им даваат правно значење. Според професорката М. Павлова, нивното претворање од страна на законодавец во правни својства или правни односи е важно како за интересите на субјектите, така и за обезбедување на стабилноста и сигурноста во правниот живот.

Според преовладувачкото становиште на цивилната доктрина, за кое се залагаат и професорките Р. Живковска и Т. Пржеска, субјективитетот како збир својства на правните субјекти претставува правна категорија која содржи две основни својства: **1. способности** и **2. атрибути**. Способности се: правната, деловната и деликтната, а

¹⁷ Д. Поп – Георгиев, *Основи на имотното право*, Култура, Скопје, 1977, стр. 27.

¹⁸ С. Георгиевски, *Правна и деловна способност на физичките лица (предавања одржани во учебната 1969/1970 година)*, Универзитет “Кирил и Методиј” во Скопје – Правен факултет, Скопје, 1970, стр. 1.

¹⁹ Д. Попов, *Граѓанско право (општи део)*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2007, стр. 72.

²⁰ Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, *цит. учебник*, стр. 65.

²¹ Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, *цит. учебник*, стр. 65.

²² Види: М. Vedriš, Р. Klarić, *цит. учебник*, стр. 32-59.

²³ М. Павлова, *цит. учебник*, стр. 248-249.

атрибути се: името (називот); живеалиштето/престојувалиштето (седиштето) и државјанството (припадноста)²⁴. Професорката Р. Живковска, покрај атрибутите, кои се средства за индивидуализација на физичкото лице, ги внесува и средствата за идентификација²⁵. Средство за идентификација на физичкото лице во Р.С. Македонија е личната карта, додека ознака за идентификација (со цел да не се совпаднаат две или повеќе лица со исти атрибути) е единствениот матичен број на граѓанинот.

Субјективитетот е основниот и најзначајниот институт на граѓанското право. Според цивилистите неговата функција, како збир од својства кои му припаѓаат на еден субјект, е да овозможи реализирањето на граѓанскоправните односи²⁶.

Во оваа смисла професорот Петар Будлински (Peter Bydlinski) подвлекува²⁷ дека *само оној кој ужива правна способност може да биде сопственик на ствар, наследник или да биде тужен пред суд.*

а) Правната способност е основното својство на правните субјекти. Правните субјекти не можат да постојат без правна способност. Според тоа, доколку на правниот субјект му се одземе правната способност, во тој момент тој престанува да биде правен субјект. Ако ова му се случува на физичкото лице, таквото лице ќе стане ствар од правен аспект²⁸. Граѓанските законици без исклучок гарантираат еднаква и целосна правна способност²⁹. Правната способност во претежност се дефинира како *апстрактна можност лицето да се биде носител на права и на обврски*³⁰, односно *да се биде правен субјект*. Притоа, се подвлекува дека правен субјект не може да биде лице кое нема можност, гарантирана од правниот поредок, да биде носител на права и на обврски. И обратно – лице кое не е правен субјект не може да биде носител на права и обврски³¹.

б) Деловната способност според граѓанскоправната доктрина претставува способност на лицето со изјава на волја да склучува правни работи и да презема други правни дејствија. Воедно деловната способност ја дефинира правната способност како апстрактно својство. Тоа според професорката Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, значи дека може да има деловна способност само лице кое има својство на субјект односно и лице кое има правна способност³². Така, на пример, детето стекнува правна способност штом се роди. Тоа, на пример, може веднаш да биде наследник, да биде даропримач на некоја ствар и со тоа да стекне субјективно право во конкретниот случај право на сопственост. Но, бидејќи новороденчето не е свесно, професорите А. Гамс и Л.М. Ѓуровиќ со право подвлекуваат дека тоа не може да стекне субјективно право врз основа на сопствено дејствие, туку со дејствие на друго лице – застапник (родител, старател)³³. Секој правен

²⁴Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 66.

²⁵ Види: Р. Живковска, Општ дел на граѓанското право, Европа 92, Скопје, 2011, стр.140.

²⁶ *Стварите не можат сами да се движат, нив ги движат по својата волја нивните сопственици, т.е. одредени субјекти кои имаат право врз стварите во прометот.* Види: А. Групче, *цит. учебник*, стр. 128.

²⁷ Р. Bydlinski, *Edreja civile*, Edukational centre, Verlag Austri, 2013, стр.41.

²⁸ *Доколку, на правното лице му се одземе правната способност, тогаш правното лице ќе престане да постои.* Види: М. Vedriš, Р. Klarić, *цит. учебник*, стр. 32-33.

²⁹ Д. Попов, *цит. учебник*, стр. 71.

³⁰ Повеќе за ова види кај: Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, *цит. учебник*, стр. 64. Исто: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 68.

³¹ *Секој човек денес има правна способност. За стекнување на оваа способност не се потребни ниту возраст, ниту образование, ниту кој било друг услов.* Види: А. Джеров, *Граѓанско право*, Сиела, Софија, 2003, стр. 126.

³² Повеќе за ова види кај: Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, *цит. учебник*, стр. 70.

³³ А. Gams, L. M. Đurović, *Uvod u građansko parvo – opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 1985, стр. 100.

субјект мора да има правна способност. Меѓутоа, со право се тврдењата на професорите М. Ведриш и П. Клариќ дека секој правен субјект не мора да има деловна способност, ниту ист степен на деловна способност³⁴.

За да може еден субјект да влегува во граѓанскоправни односи и од нив да црпи одредени права и обврски, по правило треба да може да ја изрази својата волја, која е израз на интересите признати од правото³⁵. Во оваа смисла, Законот за облигационите односи во членот 45-б определува: *деловно способното лице самостојно изјавува правно релевантна волја*.

Деловната способност има две функции во рамките на субјективитетот на физичките лица: а) според професорката Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, со помош на изразената правнорелевантна волја на физичкото лице во прометот доаѓа до израз основниот принцип на граѓанскоправниот метод на уредувањето – слободната иницијатива³⁶ и б) според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска преку изјавување на правнорелевантната волја која е резултат на психофизикото созревање на физичките лица, тие може да влегуваат во граѓанскоправни односи и притоа да ги остваруваат своите интереси признати од правото³⁷. Деловната способност на физичките лица граѓанскоправната наука ја класифицира на општа, посебна и ограничена³⁸.

в) За деликтна способност во граѓанското право се смета онаа способност според која се одговара за причинета штета. Ова значи да се биде одговорен за сопствените незаконски дејствија и да се биде предмет на граѓански(имотни) санкции поради преземените дејствија³⁹. Деликтната способност во цивилната доктрина најчесто се дефинира како *способност на физичкото лице да ги оценува своите постапки со оглед на тоа дали се спротивни со правото и дали со нив му се причинува штета на друго лице*⁴⁰. Причинувањето на штета претставува една од основите за настанување на обврските⁴¹. За разлика од правната и деловната способност, деликтната способност во граѓанското право не е правна привилегија (да се има нешто, да се добие нешто со изјавување на сопствената волја и да се произведе правно дејство воопшто), туку правна изложеност на санкција, која по својата природа е имот и се состои од одговорност за причинетата штета⁴².

Македонскиот Закон за облигациони односи деликтната способност ја сместува во оддел 2 (причинување на штета), отсек 1 (одговорност врз основа на вина)⁴³. Според Законските одредби *малолетник до наполнета седма година не одговара за штетата што ќе ја причини*⁴⁴. Малолетник според Законот *од наполнета седма година до*

³⁴ М. Vedriš, P. Klarić, *цит.учебник*, стр. 33.

³⁵ А. Групче, *цит. учебник*, стр. 133.

³⁶ Р. Ковачевиќ – Куштримовиќ, *цит. учебник*, стр. 22.

³⁷ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 115.

³⁸ Подетално за ова види кај: Д. Попов, *цит. учебник*, стр. 31. Исто: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 117.

³⁹ S. Vukadinović, *Граѓанско парво – opšti deo*, Pravni fakultet Univerzitet Union, Beograd, 2021, стр. 23.

⁴⁰ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 124.

⁴¹ Види: К. Чавдар, К. Чавдар, *Коментар на Законот за облигационите односи, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар, трето изменето и дополнето издание*, Академик, Скопје, 2012, стр. 237.

⁴² О. Станковиќ, В. Водинелиќ, *Увод у граѓанско право*, Номос, Београд, 1995, стр. 62.

⁴³ Види: чл. 141-150, Закон за облигационите односи, Сл. весник на РМ, бр. 18/01, 78/2001, 4/2002, 59/2002, 5/2003, 84/2008, 81/2009, 161/2009, 23/2013, 123/2013, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 215/2021, 154/2023, и 220/2023.

⁴⁴ Чл. 147, ст. 1, Закон за облигационите односи... За штетата што тие ќе ја причинат постои одговорност на родителите (чл.152 и 155), односно на друго лице кое над малолетникот врши надзор (чл. 154), К. Чавдар, К. Чавдар, *Коментар на Законот за облигационите односи...*стр. 262.

наполнета четиринаесеттата година не одговара за штета, освен ако се докаже дека при причинување на штетата бил способен за расудување⁴⁵. Додека малолетник со наполнети четиринаесет години, според Законските одредби, одговара според општите правила за одговорност на штета⁴⁶.

Се поставува прашањето при *lucida intervala* (светли моменти) како привремени состојби на способност за расудување – дали лицето носи одговорност? Натезнува ставот дека во такви случаи деликтната способност постои⁴⁷.

в) Атрибути

Како што се укажа, субјективитетот на физичките лица ги опфаќа способностите (правната, деловната и деликтната способност) и атрибутите (име, живеалиште/престојувалиште и државјанство).

Во современи услови, во граѓанскоправни односи стапува голем број физички лица. Поради тоа од посебно значење е околноста тие лица да можат да бидат идентификувани на лесен и едноставен начин. Тоа идентификување е можно преку соодветно индивидуализирање на секое физичко лице според негови одредени правни обележја. За правните обележја, со помош на кои се врши индивидуализирањето на физичките лица заради нивното што полесно идентификување се сметаат: личното име, живеалиштето и престојувалиштето, како и државјанството⁴⁸. Физичките лица имаат одредени атрибути кои служат за идентификување, обележување и законско определување на тие лица⁴⁹.

Статусот на физичките лица како субјекти на граѓанското право не е ограничен на нивната правна и деловна способност. Субјективните права и обврски не би можеле да се персонифицираат, стекнуваат, остваруваат и престануваат доколку нивните носители не се индивидуализирани и диференцирани. Ваквата индивидуализација опфаќа неколку индивидуалистички својства на физичките лица⁵⁰.

Секој човек е уникатна индивидуалност. Во граѓанскоправните односи, сите човечки својства (атрибути, карактеристики) кои во својата целина го сочинуваат неговиот единствен идентитет – име, единствен матичен број на граѓанинот, број на лична карта, државјанство, живеалиште, престојувалиште, место на раѓање, време на раѓање (ден, час и минута), пол, возраст, брак, степен на образование итн., никогаш не се правно важни во исто време. За дел од овие податоци се водат јавни матични книги, достапни за сите (матични книги на родени, венчани, умрени, на правни лица и сл.). Никој не смее да биде дискриминиран поради некоја од неговите својства⁵¹.

Лично име е трајно име на поединецот (физичко лице), кое служи за да се разликува од другите поединци, без кој животот во заедницата е незамислив. Од тука ова својство на индивидуализација е старо колку и самото човечко општество, само

⁴⁵ Чл. 147, ст. 2, Закон за облигационите односи...

⁴⁶ Чл. 147, ст. 3, Закон за облигационите односи... Меѓутоа, согласно чл. 146 и 151 може да се докажува дека таквиот малолетник поради евентуална недораснатост, заостанатост во развојот и сл. не е одговорен, односно не е способен за расудување, така што и нема да одговара за надоместување на штетата, К. Чавдар, К. Чавдар, *Коментар на Законот за облигационите односи...* стр. 262.

⁴⁷ А. Групче, *цит. учебник*, стр. 137.

⁴⁸ Д. Поп – Георгиев, *цит. учебник*, стр. 35.

⁴⁹ А. Gams, *цит. учебник*, стр. 110.

⁵⁰ Г. Боянов, *цит. учебник*, стр. 68.

⁵¹ V. V. Vodinelić, *цит. учебник*, стр. 380.

начините на кои се користи се промениле со текот на времето⁵². Личното име претставува дел од личниот идентитет на лицето, со кое лицето се стекнува уште од првите моменти од својот живот. Според професорката Т. Пржеска⁵³: *името, освен значењето што го има за лицето – негов носител, има и пошироко општествено и правно значење, па од тие причини доаѓа до негова правна регулација.*

Секое физичко лице има лично име кое служи за да го разликува од другите лица и стои во постојан и нераскинлив однос со личноста, одразувајќи ја неговата индивидуалност. Според професорката Д. Попов, секој човек има право на лично име, но и обврска да го користи⁵⁴.

Функцијата на името е да се обезбеди идентификацијата на субјектите на граѓанскоправните односи. За да се знае кое физичко лице е носител на одредено право или обврска тоа лице мора да има своја лична ознака, која ќе го разликува од другите лица. Идентификацијата на субјектите е многу важен услов за нормално одвивање на граѓанскоправните односи, посебно прометот⁵⁵. Затоа професорот А. Групче подвлекува дека *без идентификацијата во прометот би настанал моментален хаос.*

Местото на кое едно лице е постојано приврзано и кое е центар на неговите животни активности се нарекува живеалиште. Од правен аспект, живеалиштето има повеќекратно значење и е значаен елемент на индивидуализацијата на физичкото лице. Без овој елемент на индивидуализација не е возможна примената на правните норми и функционирањето на државните органи⁵⁶.

Живеалиштето и престојувалиштето се правните локализации на лицето. Да се стави тоа лице во територијален контекст, да се квалификува преку едно место, со една фиксна точка, неспорно е дека е уште еден начин на индивидуализација. Според великанот по граѓанско право Ж. Карбоние *секое физичко лице живее по можност на едно место дали по навика, или уште почесто, каде живее и семејството, што ја зајакнува навиката, или, најпосле, се оддалечува, ако се оддалечува, само со намера да се врати*⁵⁷. Без разлика дали тоа е живеалиштето или престојувалиштето, територијалната врска – набљудувањето е важно – е независно од начинот на присвојување или уживање на недвижниот имот што е негово седиште: потстанарот има живеалиште или престојувалиште во изнајмените простории, на ист начин како и сопственикот на својот имот⁵⁸. Позитивното право, поаѓајќи од местото на живеење ја определува и можноста на физичкото лице да оствари некое право. Но, живеалиштето (престојувалиштето), според професорката Т. Пржеска⁵⁹ е значајно и во поглед на начинот на остварување на граѓанските субјективни права и обврски.

⁵² О. Станковиќ, В. Водинелиќ, *цит. учебник*, стр. 67.

⁵³ Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 31.

⁵⁴ Д. Попов, *цит. учебник*, стр. 92.

⁵⁵ А. Групче, *цит. учебник*, стр. 138.

⁵⁶ “Правниот поредок и правната сигурност нужно бараат постоење на живеалиште на секое лице. Без овој елемент на индивидуализација не е возможна примената на правните норми и функционирањето на државните органи”, Д. Попов, *цит. учебник*, стр. 94.

⁵⁷ Ж. Карбоние (J. Carbonnier), *Граѓанско право* (превод од француски јазик Даниела Донева), Арс ламина – публикации, Скопје, 2014, стр. 457.

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 32.

Професорката Р. Живковска живеалиштето го врзува со сите видови на граѓанскоправни односи (стварните, облигационите и наследните) и во судските граѓански постапки (парничната постапка⁶⁰ и вонпарничната постапка⁶¹).

Државјанството како трет атрибут претставува правна врска (припадност) на лицата (физичките и правните) и државата.

За значењето на државјанството како својство кое ја изразува правната врска меѓу физичкото лице и државата и од која врска зависат границите во кои физичкото лице може да го остварува својот субјективитет, зборуваат основните акти на меѓународната заедница⁶². Таков е Меѓународниот пакт за граѓански и политички права⁶³ кој прокламира дека *секое дете има право да се здобие со државјанство*. Иста одредба содржи и Универзалната декларација за човекови права⁶⁴, според која *секој има право на државјанство*.

Државјанството како правна врска претставува правна поврзаност на едно физичко лице со определена држава, која не го означува етничкото потекло на лицата. Врз основа на таквата правна врска, конкретното физичко лице – државјанин, се здобива со најширок статус во таа држава⁶⁵. Во оваа смисла се и одредбите на законодавството на РС Македонија⁶⁶, под влијание на меѓународните конвенции кои ја регулираат материјата на државјанството.⁶⁷

Државјанството е посебен однос меѓу одредена држава и физичкото лице. Тоа воспоставува одредени обврски на лицето кон државата, но тоа на своите државјани им ги дава и сите права кои државата им ги гарантира. Физичките лица кои живеат во одредена држава и немаат државјанство на државата во која живеат, се странски

⁶⁰ Во парничната постапка судовите расправаат и одлучуваат за основните права и обврски на човекот и граѓанинот во споровите од личните и семејните односи, од работните и од трговските односи, како и од имотните и другите граѓанскоправни односи, освен ако за некои од наведените спорови со посебен закон не е предвидено за нив судот да одлучува според правилата на некоја друга постапка. Види: А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право (книга прва) Парнично право*, Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, Скопје, 2012, стр. 17.

⁶¹ Во вонпарнична постапка судовите постапуваат и одлучуваат за личните, семејните, имотните и другите правни состојби и другите правни состојби и односи кога е тоа определено со закон”. Види: Исто.

⁶² Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 136.

⁶³ Повеќе за ова види кај: чл. 24, ст. 3, Меѓународен пакт за граѓански и политички права (International Covenant on Civil and Political Rights), Усвоен и отворен за потпишување и ратификување или пристапување со резолуција на генералното собрание на ОН 2200 А(ЦЦИ) од 16 декември 1966 година. Стапило во сила на 23 март 1976 година. Достапен на: <https://www.coe.int/en/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights>.

⁶⁴ Види: чл. 15, ст. 1, Универзална декларација за човекови права (Universal Declaration of Human Rights), Усвоена и објавена во Резолуцијата 217 А(III), од 10 декември 1948 година, на Генералното собрание. Достапна на: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf.

⁶⁵ Т. Дескоски, В. Доковски, *Меѓународно приватно право*, Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Скопје, 2021, стр. 112.

⁶⁶ Така: Закон за изменување и дополнување на Законот за државјанството на Р Македонија, Сл. весник на Р Македонија, бр. 8/2004, во членот 1 пропишува: *Државјанството е правна врска меѓу лицата и државата и не го означува етничкото потекло на лицата*.

⁶⁷ *Државјанството значи правна врска меѓу лицето и државата и не го означува етничкото потекло на лицето*, чл. 2, ст. 1, точка а, Европската конвенција за државјанство (European Convention on Nationality), Стразбур, 1997. Достапна на: <https://rm.coe.int/168007f2c8>.

државјани бидејќи имаат државјанство на друга држава или се тоа лица без државјанство и се нарекуваат *apatridi* (што значи лица кои немаат државјанство на која било држава)⁶⁸.

⁶⁸ А. Алиу, *цит. учебник*, стр. 248.

ДЕЛ II

ПОИМ И ВИДОВИ ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА

ГЛАВА ПРВА

ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА

1. Поимот правна способност

Согласно членот 16 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права *секој има право на признавање како лице пред законот*⁶⁹, зборот ‘секој’ подразбира дека Меѓународниот пакт за граѓански и политички права говори за правна способност.

Поимот и концептот правната способност е создаден од германскиот пандектицизам (*rechtsfähigkeit*), а го прифатил францускиот правен систем (*capacité de jouissance*), италијанскиот правен систем (*capacità giuridica*) и други. Меѓутоа, правната способност различно се именува во овие системи⁷⁰. Така, на пример, во англо-американскиот правен систем поимот *legal capacity* ја подразбира и правната и деловната способност, затоа што вели дека таа започнува со раѓање, но се комплетира со полнолетство.

Правната способност дефинирана најшироко е можност (способност) да се биде носител на права и обврски. На теренот на граѓанското право правната способност се определува како *апстрактна можност да се стекнат граѓански субјективни права и граѓански субјективни обврски*⁷¹.

Комесарот за човекови права на Советот на Европа⁷² ја дефинира правната способност како *моќ или можност на субјектите за дејствување во рамките на правниот систем*.

За правото, човекот е личност, или правен субјект. Првиот израз се користи во граѓанските законици, додека вториот припаѓа на доктринарна употреба, и двете укажуваат на својство што му е признаено на човекот во светот на правото, како центар

⁶⁹ Види: чл. 16, Меѓународен пакт за граѓански и политички права (International Covenant on Civil and Political Rights)...

⁷⁰ Поблиску за поимањето на правната способност да се види кај: V. V. Vodinelić, *цит. учебник*, стр. 337.

⁷¹ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 68. Исто: “*Правните субјекти или лицата во правото може да се дефинираат како носители на правна способност, одреден правен квалитет кој се состои во соодветноста (способноста) да се биде носител на права и обврски (да се биде сопственик, доверител, должник, наследник итн)*”, О. Станковиќ, В. В. Водинелиќ, *цит. учебник*, стр. 51. Исто така и: “*Правната способност на физичките лица е способност да се биде носител на права и обврски, што правниот поредок им го признава на физичките лица*”, Д. Стојановиќ, О. Антиќ, Увод у Граѓанско право, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2004, стр. 133. Б. Визнер, *цит. учебник*, стр. 74. Л. Василев, *цит. учебник*, стр. 98. “*Секое физичко лице ужива целосна и еднаква способност да има граѓански права и обврски, во границите утврдени со закон*”, *neni. 1, Kodi civil i Republikës së Shqipërisë, Miratuar me ligjin Nr.7850, datë 29.7.1994, Ligji nr.8536, datë 18.10.1999, botuar në F. zyrtare nr.29, nëntor 1999, Ligji nr.8781, datë 3.5.2001, botuar në F. zyrtare nr. 24, datë 20 maj 2001, Ligji nr. 17/12, datë 16.2.2012, botuar në F. zyrtare nr. 18, datë 14 mars 2012, Ligji nr. 121/2013, botuar në F. zyrtare nr. 67, datë 3 maj 2013, Ligji nr. 113/2016, botuar në F. zyrtare nr. 219, datë 15 nëntor 2016.*

⁷² Commissioner for Human Rights, Who Gets to Decide? *Right to Legal Capacity for Persons with Intellectual and Psychosocial Disabilities*, Council of Europe, Strasbourg, 2012, стр. 7. Достапно на: <https://rm.coe.int/16806da5c0>.

на референца на правата и обврските. Во нашата цивилизација, секој човек е личност, како таков тој го има ова својство од моментот на раѓање и истото го чува до моментот на смртта⁷³.

Физичкото лице е човечко суштество, без оглед на личните својства со кои е роден. Во современото право⁷⁴ правната способност на физичките лица е општа затоа што ја имаат сите луѓе без разлика на пол, боја на кожа, потекло и сл. (забрана за дискриминација).

Во теоријата има две гледишта за правната природа на правната способност. Според едната, таа претставува правно својство што објективно право им го признава на правните субјекти. Според другото гледиште, правната способност е посебно, примарно/основно субјективно право. Аргументите кои се дадени во прилог на ова сфаќање се дека правната способност произлегува од одредени правни факти, нејзината содржина одговара на дефиницијата за субјективно право, нејзината повреда е придружена со санкција. На второто гледиште науката упатува значителен број приговори и критички забелешки⁷⁵. Така, се смета дека правната способност е предуслов за стекнување на субјективни права, поради што од логички аспект не е оправдано да се поистоветува со субјективното право, а од практична гледана точка според ова второ гледиште се смета дека е штетно да се меша предусловот со правната последица. Правната способност е апстрактна можност, додека субјективното право е секогаш конкретна можност да се добие некој корисен резултат за задоволување на потребите. Остварувањето на правната способност според второто гледиште не зависи од волјата на носителот, може да му настанат правни обврски и покрај неговата волја, додека субјективното право се остварува според волјата на носителот. Значајна е разликата во содржината на правната способност и субјективното право како можност за однесување. Откажувањето од субјективното право е можно, додека за правната способност важи спротивното⁷⁶.

Цивилистите со право тврдат дека правната способност не може да се зголемува, намалува, ограничува, оптоварува, пренесува на друг, ниту пак лицето да се откаже од неа⁷⁷. Во оваа смисла, тие ја наведуваат одредбата на членот 132 од Законот за наследувањето⁷⁸ што не дозволува откажување од наследство што не е отворено (на лице кое не е починато). Изјавата за откажување од идно наследство е ништовна (нема никакво правно дејство) затоа што можноста да се биде наследник ја има секое лице⁷⁹ дури во моментот на смртта на оставителот⁸⁰, кога се отвора неговото наследство. Сосема се во право професорките Р. Живковска и Т. Пржевска кога подвлекуваат дека не може да се биде наследник на живо лице, па според тоа не може да има ни откажување од идно наследство⁸¹.

⁷³ F. Galgano, *E drejta private*, преведено од италијански јазик од Alban Brati, Luarasi, Tiranë, 1999, стр. 86.

⁷⁴ Така: S. Vukadinović, *цит. учебник*, стр. 9.

⁷⁵ За двете гледишта да се види кај: М. Павлова, *цит. учебник*, стр. 212.

⁷⁶ Исто, 212-213.

⁷⁷ Никој не може да се откаже од својата правна способност, ниту целосно ниту делумно..., чл. 39. Основи на Граѓанскиот законик за Кралството Југославија, Београд, 1934 година, објавено од Министерството за правда на Кралството Југославија, Д. Стојановиќ, О. Антиќ, *цит. учебник*, стр. 133.

⁷⁸ *Откажување од наследство што не е отворено нема никакво правно дејство.*, чл. 132, Закон за наследувањето, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 47/96 и 18/2001;

⁷⁹ *Граѓаните, под исти услови, се рамноправни во наследувањето*, чл. 3, Закон за наследувањето...

⁸⁰ *Оставината на умрено лице преминува, по силата на законот, врз неговите наследници во моментот на неговата смрт*, чл. 132, Закон за наследувањето...

⁸¹ Така: Р. Живковска, Т. Пржевска, *цит. учебник*, стр. 69.

Самото стекнување на правата и обврските, меѓутоа, не е белег на правната способност и посебно не се нагласува. Или поточно, самото стекнување на правата и обврските се апстрахира кај правната способност. Сосема е сеедно дали физичкото лице правата и обврските ги стекнува со свои дејствија или тоа за него станува со дејствија на друго лице⁸². Затоа, цивилистите правната способност ја сведуваат само на една апстрактна можност да се стекнуваат права и обврски при што не се бара и не е потребен никаков активитет ниту пак способност за дејствување. Поради тоа, се вели дека *правната способност ја карактеризира извесниот пасивитет (статика), за разлика, на пример, од деловната способност кај која се чувствува токму присуството на активитетот (динамика)*⁸³. Законот е тој што ги определува условите за стекнување на истите. Законот е тој што ги определува условите за стекнување на конкретно право и обврска⁸⁴. Така, на пример, правото на сопственост, како главно субјективно стварно право, согласно членот 112 од Законот за сопственост и други стварни права⁸⁵, *се стекнува според закон, врз основа на правна работа, со наследување и со одлука на надлежен државен орган, на начин и под услови определени со закон*⁸⁶. Ова значи дека, правото на сопственост не настанува, не се менува и не престанува според самиот закон, т.е. исклучиво само врз основа на постоење на апстрактни правни норми, туку дека во тие норми се посочува врз основа на кои правни факти кои ќе настанат во животот, настанува и правото на сопственост.⁸⁷ Исто така, доколку физичкото лице станува наследник (во моментот на смртта на оставителот) тој ќе може да стане носител на правото на сопственост на оставината (или на дел од неа)⁸⁸ на еден од начините предвидени со Законот за наследувањето⁸⁹.

Од изнесеното се заклучува дека поимите правна способност и стекнувањето на граѓанските субјективни права и обврски не треба да се изедначуваат. Поточно, го прифаќаме становиштето дека правната способност е само апстрактна можност за настанување на права и обврски, а за стекнувањето на правата и обврските треба да постои правен основ (закон, договор или тестамент).

⁸² С. Георгиевски, *цит. учебник*, стр. 6.

⁸³ Исто.

⁸⁴ Подетално за ова види кај: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 68.

⁸⁵ Закон за сопственост и други стварни права, Сл. весник на Р Македонија, бр. 18/2001, 31/2008, 92/2008, 139/2009 и 35/2010.

⁸⁶ Чл. 112, Закон за сопственост и други стварни права...*Според закон правото на сопственост се стекнува со создавање нова ствар, со мешање и спојување, со градење на земјиште, со одржување, со одвојување на плодовите, со стекнување сопственост од несопственик, со окупација, со припојување и таложеење, со промена на корито на водотек и создавање на остров и во други случаи определени со закон.*, чл. 113, Закон за сопственост и други стварни права...

⁸⁷ Види: К. Чавдар, К. Чавдар, *Закон за сопственост и други стварни права, Закон за договорен залог, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар*, Академик, Скопје, 2012, стр. 260.

⁸⁸ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 68-69.

⁸⁹ *Да се наследи може врз основа на закон и врз основа на тестамент*, чл. 6, Закон за наследувањето...

1.1. Правната способност на физичките лица во римското право

Во современото законодавство, сите луѓе се правни субјекти и сите имаат ист обем и квалитет на правна способност, без разлика на пол, возраст, ментална состојба, физичко здравје, национална или верска припадност. Вака сфатено правната способност секако дека не може да кажеме дека е природно право или природна правна состојба на човекот, туку е *резултат на одредена фаза во развојот на правото и цивилизацијата воопшто*⁹⁰.

Во минатото, постоеле системи во кои цели категории на луѓе биле лишени од правната способност (робовите во антички Рим), или со зборовите на професорите О. Станковиќ, В. Водинелиќ, *доменот на нивната правна способност бил потесен во споредба со другите категории граѓани*.⁹¹ Историски гледано, не сите физички лица отсекогаш се сметале за субјекти во правото. На пример, во римското право, робовите не биле субјекти, туку објекти на правото. За да биде едно лице во Рим субјект во правото, тој морал да има три елементи (*libertas*-слобода, *civitas*-граѓанство и *familia*-фамилија)⁹².

Пред Првата светска војна, имало и земји како, на пример, Царска Русија, каде некои категории на жители, на пример, Евреите, биле исклучени од уживањето на некои граѓански права (на пример, во Царска Русија не можеле да се стекнат недвижен имот во некои земји). За време на фашизмот пак, особено во Германија, цели категории луѓе, а пред сè Евреите, биле без соодветни уставни и граѓански права. Згора на тоа, тие биле исклучени од правната заштита, подложени и соочени со масивно уништување. По војната, ограничувањето на правната и граѓанско-правната способност поради припадност на друга нација или раса постоеле само во Јужна Африка и тоа против луѓето од црната раса и хиндусите. Во Етиопија, ропството постоело до 1935 година, додека во Кувајт било укинато во 1963 година.⁹³

Исто така, во нашата ера исчезна таканаречената цивилна смрт, која до минатиот век беше губење на правната способност на жив човек што се применуваше како дополнителна казна на оној што извршил тешко кривично дело⁹⁴. Ропството може да го споредуваме скоро со смртта – *Ulpianus libro quarto ad legem et papiam*⁹⁵.

Што се однесува до положбата на робот во првите цивилизации, тој бил објект на правото, под неограничена власт на господарот, кој слободно располагал со него. Господарот имал потполно право над животот и смртта на робот и неговото семејство. И римското право поаѓало од тоа дека господарот има *jus vitae ac necis* – право на животот и смртта на робот, од тоа кое историчарите го нарекувале *орудие кое говори (instrumentum vocale)*. Иако хетитското право го дефинирало робот како имот, од друга страна дало можност робот да има сопственост, да можел да се жени и да има семејство, а бракот меѓу роб и слободна жена не бил забранет. Ако робот бил нападат тогаш тој можел да бара и судска заштита. Оттука може да се заклучи дека робот не бил секогаш и секаде бесправен и дека постоеле различни облици и степени на негова заштита,

⁹⁰ Види: О. Станковиќ, В. Водинелиќ, *цит. учебник*, стр. 52.

⁹¹ Исто.

⁹² Поблиску за ова да се види кај: А. Gams, *цит. учебник*, стр. 114-115.

⁹³ Исто.

⁹⁴ Така: Ф. Galgano, *цит. учебник*, стр. 86.

⁹⁵ D .50, 17, 209.

меѓутоа, сепак неговата слобода била дефинирана со фактот што со него располагал неговиот господар⁹⁶.

1.1.1. Статусното право во римското право

Jus quod ad personas pertinent или “правото што се однесува на лицата” (лично право), во делата на римските правници, се делело на две основни групи правни правила: правила што ги регулирале прашањата за правната и за деловната способност на субјектите во правото како учесници во јавниот и во приватниот живот на римското општество и правила што ја регулирале правната положба на одделните лица во семејството⁹⁷. Од таа гледна точка било вообичаено личното право да се дели на статусно и на семејно право.

Според професорите по римско право И. Пухан, М. Поленак-Аќимовска, В. Бучковски, Г. Наумовски статусното право претставувало збир на правните правила од првата група. Тоа ги опфаќало правните правила со кои била регулирана правната положба (*status*) на одделни лица (*persona, caput*) или на цели категории население на римската држава како учесници во јавниот и во приватниот живот. Според овие романисти,⁹⁸ статусното право претставувало збир на правни правила со кои биле регулирани прашањата за правната и за деловната способност на субјектите во правото.

Според римското право, робовите немале никакви права, тие биле третираны како ствари што зборуваат (*instrumentum vocale*), како ствари на правото биле во неограничена моќ на патронот. Врз нив можеле да се остваруваат сите имотни односи (сопственост, плодуюживање, залог, владение). Што се однесува до убиството или повредувањето на робот, тие биле казна што ја дава само доминусот на робот. Меѓутоа, во некои аспекти. Римјаните ги сметале робовите како личности, т.е. како субјекти на правото. Така, робот можел да учествува во верските церемонии на семејството или државата и да биде погребан на место што било *res religiosa* надвор од прометот-*extra commercium*⁹⁹.

Во римската терминологија концептот *person*, што во денешното време значи субјект на правото, значело човечко руво или изглед, а правниците го користеле за човечко суштество. Во ерата на Гај, робот, исто така, бил *person*, кој од правен аспект бил ствар, а не субјект на правото, затоа што во тоа време правното лице не се сметало за *person*. Во средновековниот период овој концепт бил разработен и се индивидуализирал поимот правен субјективитет. Термините што ги користеле Римјаните за да ја означат состојбата на субјектите на правото во правниот поредок биле *caput, status*. Во правото на Јустинијан се раширила идејата дека *person* е само оној кој е признат како таков со закон или оној кој има правен субјективитет. Само во византиската ера овој поим го добил значењето што го има во современото време – правна способност.

⁹⁶ Б. Поповска, *Историја на правото*, Стоби Трејд, Скопје, 2017, стр. 33.

⁹⁷ Gai 1,9 и 48.

⁹⁸ И. Пухан, М. Поленак-Аќимовска, В. Бучковски, Г. Наумовски, *Римско право*, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Скопје, 2019, стр. 99.

⁹⁹ *Институтот ропство не бил оригинален за римското право, во античките времиња, само што не постоеле робови во плебејското семејство (во кое членовите на семејството биле повеќе од доволни да му помогнат на таткото на семејството), туку и во семејствата патрици.* Види: А. Mando, *E drejta romake*, Emal, Tiranë, 2005, стр. 89.

Римското право признавало само три статуси, и ги поставувало како неопходни услови за стекнување правна способност. Со други зборови, за да биде носител на правната способност, лицето требало да се роди живо, да биде слободно, да е римски граѓанин и да има семејството¹⁰⁰.

Според римското право, за да може поединец да живее на огромната територија на Рим, т.е. за да има целосен правен субјективитет, тој морал да има граѓански статус на римски граѓанин. Граѓанскиот статус имал три составни елементи – *libertas*, *civitas* и *familia*. Субјект со целосен статус бил оној кој ги поседувал сите три елементи: тој имал *libertas* (слобода), *civitas* (државјанство) во смисла дека не бил странец, туку државјанин на Рим, и имал *familia* (семејство), припадност на римско семејство. Губењето на кој било од овие елементи резултирало со *capitis deminutio* “губење на статусот”. Граѓанскиот статус е всушност главниот елемент за поединецот да биде реален субјект во римското право. Треба да се нагласи дека римското право е првото што ја направило оваа разлика која останала таква дури и во модерното време и во сите современи закони: *за да се биде правен субјект, мора да се има правен статус*¹⁰¹.

Римјаните под поимот правна способност (*capacitas iuridica*) го подразбирале својството на лицата (субјекти) да бидат носители на права и обврски. Со оглед на тоа дека правата и обврските се однесувале на многу хетерогена материја, науката потенцирала дека треба да се прави разлика меѓу правна способност во јавното право (*ius publicum*) и правна способност на приватното право (*ius privatum*)¹⁰².

Науката смета дека правната способност во областа на јавното право се состоела од делумни или целосни овластувања на одделните субјекти да учествуваат во јавниот живот на римската држава како носители на активното и на пасивното избирачко право, да служат како војници во римските легии, да бидат учесници во римските религиски свечености и воопшто да се однесуваат како лица на кои им било дозволено да влијаат врз текот на државните работи¹⁰³.

Што се однесува до правната способност во областа на приватното право, се смета дека таа се состоела од овластувања на одделните субјекти да бидат носители на делумни или целосни права од приватниот живот, а тоа значи од признатите можности да служат со римските установи на семејното право (*ius connubi*), со институтите на имотното право (*ius commercii*), како и со институтите на процесното право (*legitimation active et passive*)¹⁰⁴. Потоа се укажува дека правната способност на различни лица (од двете категории) зависела од етничката припадност, социјалната положба, полот и личните својства на секој поединец¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Исто: стр. 78-79.

¹⁰¹ A. Borkowski, P. Du – Plessis, *E drejta romake*, UET Press, str. 23-24. *Постојат три вида capitis deminutio: највисок, среден и најнизок, бидејќи ние имаме три статуса: слобода, граѓанство и семејство. Затоа, ако сето тоа го изгубиме, т.е. и слободата и граѓанството и (забелешка: припадноста на) семејството, тоа е највисокиот, capitis deminutio, а ако го изгубиме граѓанството, а ја задржиме слободата, тоа е среден capitis deminutio, а доколку го изгубиме само (забелешка: припадноста на) семејството, тоа е тогаш најнизок capitis deminutio. D. 4,5,11 Paulus libro secundo as Sabinum.*

¹⁰² Така: A. Mando, *цит. учебник*, стр. 79-80.

¹⁰³ Исто.

¹⁰⁴ Така: И. Пухан, М. Поленак-Акимовска, В. Бучковски, Г. Наумовски, *цит. учебник*, стр. 100.

¹⁰⁵ Види: A. Mando, *цит. учебник*, стр. 80.

1.1.2. Правна способност на физичките лица

Во смисла на римското право поимот лице може да се дефинира (*person*) како суштество, без разлика дали е апстрактно или конкретно, реално или идеално, без разлика дали е физички постоечко или едноставно суштество на законот, способно да стане субјект на законски права и должности. Општо земено, степенот на нечија правна способност во Рим науката тврди дека зависела од неговата граѓанска положба или статус¹⁰⁶.

Физичките лица, или луѓето како поединци, секогаш не биле субјекти во правото. Во генсовото општествено уредување, кога правото сè уште не постоело, важело обичајното правило дека само припадниците на генсот, на генсовиот терен, како рамноправни другари можеле да ги уживаат богатите на заедничкиот живот и со еднакви можности да учествуваат во решавањето на прашањата значајни на генсот. Сите други физички лица – припадници на другите генсови биле непријатели. Ваквите лица биле објекти со кои припадниците на генсот, во рамките на сопствените сили, можеле слободно да располагаат па дури и да ги уништуваат. Со ширењето на генсовската организација (периодот на воената демократија) и со нејзиното прераснување во држава, правото на слободен живот на теренот на генсовските сојузи и на новата држава им било признаено не само на членовите на генсовите здружени во генсовскиот сојуз, и не само на лицата што, според етничката припадност, му припаѓале на народот кој ја организирал државата. Такво право им било признаено и на цели покорени и инкорпорирани племиња¹⁰⁷. Притоа, припадниците на покорените и инкорпорирани племиња, во поглед на правата што ги уживале, се наоѓале во полоша положба одошто припадниците на народот кој ја организирал државата. Па, покрај вакви групи слободни жители – за сето време додека траело римското робовладетелско општество – постоеле и лица на кои не им било признаено ниту основното право на живеење. Тоа биле физичките лица во положба на робови.

Трите наведени кругови лица, од кои едните ги уживале правата гарантирани со правниот поредок, а другите само правото на живот и слобода и, на крајот, третите што немале ни едно право, во изворите на римското право биле означени како „круг на лица што уживале *status civitatis* или право на граѓанство“, како *круг на лица што се наоѓале in status libertatis*, односно „во положба на робови“¹⁰⁸. Затоа, кога ги објаснувале прашањата за правната способност на физичките лица, Римјаните зборувале за *status civitatis*, за *status libertatis*, како и за положба на луѓето што не уживале ни еден од овие статуси, наоѓајќи се во ропска положба, односно положба на објекти на правото.

1.1.3. Правна способност на римските граѓани (*status civitatis*)

Цивис (*civis*) е римски граѓанин, т.е. човек кој, во римското право, има целосна правна способност за работи од јавен карактер утврден со закон (*jus suffragii et jus*

¹⁰⁶ Така: А. Stephenson, *The history of Roman Law, with a commentary on the institutes of Gaius and Justinian*, Little, Brown and Company, Boston, 1912, стр. 320-322.

¹⁰⁷ Поблиску кај: И. Пухан, М. Поленак-Аќимовска, В. Бучковски, Г. Наумовски, *цит. учебник*, стр. 101.

¹⁰⁸ Исто.

honorum) и кој сам има целосна правна способност за работи од приватно право (jus commercii et jus connubii).

Според некои романисти, римските граѓани имале целосна контрола над своите деца, како при нивното составување валиден тестамент, така и кога на тестаментот биле назначувани старатели. Римските граѓани во поглед на своите деца можеле да држат и да се справуваат со секаков вид на имот, и да гласаат и да имаат функција во Рим¹⁰⁹.

1.1.4. Правна способност на Латините и Перегрините (status libertatis)

Според романистите, жителите на покорените и кон Рим припоените општини, како и државната заедници (*municipia, coloniae, civitates*) не биле исцело претворени во робови. Врз основа на договор склучен со Рим, многу од нив ја задржувале слободата – *status libertatis*. *Status libertatis* (правото на слобода) бил многу ценет: *libertas inaeestimabilis res est* - бидејќи во општествениот живот оставал право на самоуправа, а во приватниот – право на користење на сопствениот поредок.

Што се однесува до правната положба на римското население со признат *status libertatis* професорите И. Пухан, М. Поленак-Аќимовска, В. Бучковски и Г. Наумовски укажуваат дека таа не била насекаде еднаква, така што со оглед на разликите, населението се делело на Латини и Перегрини¹¹⁰.

На Латините господарот можел, со својата волја, да им ја даде на своите робови нивната слобода како наследство. Се тврди и дека законодавството на крајот на епохите го ограничувало и бројот на робови кои би можеле да бидат ослободени на овој начин, и тоа пропорционално на големината на имотот и статусот во кој би дошле на ослободување. Оние кои биле на возраст под 30 години ја стекнувале својата слобода само како Латини, а не како Римјани граѓани. Статусот на Латините давало нешто поголеми права од оние што биле остварени од странци. Се тврди дека до крајот на Републиката поранешните латински градови-држави ги имале сите стекнати права како и римските државјани, но се тврди дека граѓаните на голем број латински колонии, основани на други места во Медитеранот, продолжиле да го уживаат само латинскиот статус¹¹¹.

Латините биле припадници на племиња етнички сродни со Римјаните, а оние кои живееле во *Lacium*, се викале *Latini veteres* или *Latini prisci*. Нивната положба била речиси еднаква со положбата на римските граѓани. Ги имале сите права, освен *jus honorum* и правото да служат во римските легии¹¹².

За Перегринин во најстаро време се сметале сите странци затекнати на територијата на римската држава. Тие бие третирани за непријатели доколку како клиенти не биле под заштита на некој римски граѓанин или доколку не се користеле со институтот азил со цел да се стекнат со граѓанство. Секој ваков странец бил сметан за објект во правото, односно за *res nullius*, па секој римски граѓанин бил овластен да го претвори во роб. Дури по првите големи освојувања, Римјаните почнале да им го признаваат правото на слобода (*status libertatis*) и на припадниците на одделни и од нив

¹⁰⁹ Види: А. Stephenson, *цит. учебник*, стр. 320-336.

¹¹⁰ И. Пухан, М. Поленак-Аќимовска, В. Бучковски, Г. Наумовски, *цит. учебник*, стр. 108.

¹¹¹ D. Johnston, *Roman Law*, Cambridge University Press, United States of America, 2015, стр. 154-155.

¹¹² Така: И. Пухан, М. Поленак-Аќимовска, В. Бучковски, Г. Наумовски, *цит. учебник*, стр. 108-109.

етнички различни племиња. Припадниците на неримските и нелатинските општини, на кои во Рим им било признато правото на слобода, се нарекувале Перегрини. Според македонските романисти¹¹³ основното право што врз основа на *status libertatis* го имале Перегрините било правото да се служат со правилата на својот правен поредок, особено во регулирањето на внатрешните односи.

1.1.5. Правната способност на робовите (*servi*)

Робовите во римското право се сметале за сопственост на нивните господари. Тие ги немале сите лични права и обврски, односно се третираше како животни, се купувале и продавале и се малтретираше по волја на господарот. Робовите заробени од Римјаните во војна биле сопственост на нивните киднапери. И оние робови кои биле родени од мајки робинки во Рим, исто така, биле робови. Личните односи помеѓу робовите биле неприепознатливи, немало бракови ниту пак семејни односи. Бидејќи им недостигал правниот субјективитет, робовите не можеле да склучуваат договори на своја сметка. Исто така, тие не биле директно јавно одговорни за какво било прекршување за коешто биле морално одговорни. Наместо тоа, за прекршувањето бил одговорен господарот кој имал право да го предаде робот за да ја исполни својата одговорност и тоа на таканаречено „ноксално предавање“. Иако немале способност, сепак, робовите биле во можност да дејствуваат во име на својот господар, управувајќи со неговиот имот и создавајќи комерцијални обврски во негово име¹¹⁴.

Во периодот на XII таблица на робовите веќе им била дадена посебна позиција од кривичноправен аспект. Имено, се овозможило да бараат надомест за нанесени телесни повреди. Во другите делови од законодавството, робовите сè уште биле гледани како објекти. На пример, надоместокот за повреда на роб според познатиот *lex Aquilia* (дел 33) бил пресметан пропорционално со неговата пазарна вредност. Понатаму, робовите можеле да бидат назначувани за тестаментални наследници (наследството природно се пренесувало на доминусот), да бидат членови на религиозни заедници и да имаат право како починати да почиваат во мир. За време на Империјата, имало многу интервенции од страна на императорите во насока на забранување на сурово постапување со робовите. Историчарите тврдат дека прв Закон што го прогласува убивањето на робовите за убиство од небрежност бил признат во време на владеењето на Константин¹¹⁵.

Во средниот век, институцијата ропство сè уште постоела. Кметовите имале ограничена правна способност бидејќи не можеле да бидат носители на оние права кои биле резервирани само за повисоките класи. Помеѓу класите, па дури и во рамките на истата класа, постоела хиерархија во однос на стекнувањето на одредени права¹¹⁶.

Првиот меѓународен акт кој го забранил ропството е Меѓународната конвенција за укинување на ропството во 1849 година. Подоцна биле донесени: Бриселската конвенција за укинување на ропството (Брисел, 26. 7. 1890 година); Конвенција против ропство (Женева, 25. 9. 1926 година); Дополнителната конвенција за укинување на

¹¹³ Исто, стр. 109-110.

¹¹⁴ D. Johnston, *цит. учебник*, стр. 152-161.

¹¹⁵ D. Tamm, *Roman law and European legal history*, DJØF Publishing, Denmark, 1997, стр. 71-73.

¹¹⁶ Повеќе за ова види кај: Д. Попов, *цит. учебник*, стр. 73.

ропството, трговијата со робови и институции и практики слични на ропството (Женева, 07. 09. 1956 година).

Во врска со статусот на робовите Универзалната декларација за човекови права во членот 4 децидно пропишува: *никој нема да биде роб или потчинет; ропството и трговијата со робови ќе бидат забранети во сите нивни форми*. Ропството се забранува и со Меѓународниот пакт за граѓански и политички права:¹¹⁷ *никој не може да биде држен во ропство, ропството и трговијата со робови се забранети во сите форми*. Исто така и Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи¹¹⁸ прокламира дека *никој не смее да биде држан во ропство или во ропска зависност*.

Во средновековниот феудализам субјектите на правото, не биле еднакви, туку нивната правна способност зависела од тоа во која класа припаѓале.

Кметот во одредена смисла бил правен субјект, но не можел да ги стекнува тие права што биле резервирани за благородниците и другите високи класи. Помеѓу слоевите, па дури и во рамките на истиот слој, постоела хиерархија поврзана со можноста за остварување на некои права¹¹⁹.

2. Видови правна способност

Правната способност на секое физичко лице цивилистиката ја смета за можност тоа да биде носител на граѓански субјективни права и на граѓанскосубјективни обврски. Меѓутоа, таа можност не е еднаква за сите физички лица затоа што зависи од видот на граѓанскоправната способност што ја има даденото физичко лице¹²⁰.

Професорот А. Групче подвлекува дека способноста да се биде субјект на права и обврски не е секогаш потполна и неограничена. Според него *таа се движи во рамките на законот кој одредува кои права може да се стекнуваат*. Способноста на некои субјекти е ограничена било во поглед на обемот, било во поглед на природата на правата кои можат да се стекнуваат. Поаѓајќи од овие критериуми, цивилната наука разликува три вида на граѓанскоправна способност: општа, посебна (специјална) и ограничена¹²¹.

Според цивилистиката општата можност да се биде носител на права и обврски може да се ограничи во два правци:

Според првиот, до ограничување на општата правна способност доаѓа ако одредени лица ги немаат потребните својства што ги бара правото (законот) како услов тие да

¹¹⁷ Види: чл. 8, Меѓународен пакт за граѓански и политички права (International Covenant on Civil and Political Rights)...

¹¹⁸ Чл. 4, Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms), Рим, 4 ноември 1950 година. Достапна на: <https://rm.coe.int/1680063765>.

¹¹⁹ Поблиску за ова да се види кај: А. Gams, *цит. учебник*, стр. 114-115.

¹²⁰ Постојат три вида граѓанскоправна способност на физичките лица. Тоа се општите, посебните и ограничената граѓанскоправна способност. Д. Поп – Георгиев, *цит. учебник*, стр. 28. Види: Прифаќањето на начелото за општите и еднаква правна способност на сите луѓе, меѓутоа, не мора да значи и не значи и можност секој човек да мора и да може да биде титулар на секое одделно граѓанско субјективно право, туку во тој поглед постојат извесни ограничувања. Во правната теорија овие ограничувања се разгледуваат и се третираат како одделни форми, односно видови на правната способност на физичките лица. С. Георгиевски, *цит. учебник*, стр. 11.

¹²¹ А. Групче, *цит. учебник*, стр. 131.

бидат носители на определени права и обврски. Лицата кои ги исполнуваат условите што законот ги бара (на пример: да се биде нотар, адвокат, извршител, проценител и сл.) за вршење на таа професија (дејност) имаат посебна правна способност, за разлика од останатите физички лица кои во овој поглед се ограничени, а сепак имаат општа правна способност¹²². Поаѓајќи од фактот дека лицата кои се стекнале со посебна правна способност имаат и општа правна способност (за другите права и обврски) произлегува дека посебната правна способност е првиот подвид на општата правна способност.

Според вториот, до ограничување на општата правна способност може да дојде доколку законот, од определени причини (класни, безбедносни, елитистички и сл.) пропишува ограничување во поглед на обемот на стекнување на правата (на земјишта најчесто). Бидејќи и овде физичките лица на кои им се ограничува обемот (квантитетот) на правата (најчесто тоа се странци) имаат во сите други случаи општа правна способност, произлегува дека ограничената правна способност е вториот подвид на општата правна способност¹²³.

2.1. Општа правна способност

Општата правна способност цивилистиката ја смета за *апстрактна можност на физичкото лице да биде носител, субјект на правата и обврските што ги признава објективното право*¹²⁴. Паѓа во очи дека терминот *можност* при определувањето на правната способност се врзува, односно извира само од објективното право и притоа од дефиницијата се гледа дека тоа не зависи од волјата од самите субјекти. Дури и се кажува таа во голем број случаи се реализира во зависност од законот кој ги определува условите за стекнување конкретно право и обврска¹²⁵.

Во врска со настанувањето на општата правна способност, дури професорот И. Бабиќ подвлекува дека неа ја има денес секој жив човек без оглед на неговата здравствена состојба, полот и возраста¹²⁶.

Според професорот В. В. Водинелиќ општата правна способност значи дека секој, со тоа што е човек може да ги стекне и да ги има сите права и обврски признати од правниот поредок. Потребно е само исполнување на специфичните услови за нивно стекнување, меѓу кои никогаш не постои услов човек да има одредена социјална положба (на пример: да припаѓа на одредена општествена класа, каста и сл.) Што значи, професорот В. В. Водинелиќ акцентот го става на фактот дека можноста да се има права и обврски не зависи од социјалната положба на личноста, т.е. укажува дека некои права и обврски не се однапред резервирани само за припадниците на одредена општествена класа¹²⁷. Што значи, во секој систем кој ја познава општата правна способност, таа не треба да се разликува од еден до друг општествен слој, класа, каста итн.

Треба да се има предвид дека граѓанскоправната способност постои како посебна категорија, во општествената и правната реалност, имено како апстрактна (општа) можност да се стекнуваат права и обврски, како својство на субјектот на правото, а не

¹²² Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 70.

¹²³ Исто.

¹²⁴ Л. Василев, *цит. учебник*, стр. 98.

¹²⁵ М. Павлова, *цит. учебник*, стр. 212.

¹²⁶ I. Babić, *Uvod u građansko pravo & stvarno pravo*, Projuris, Beograd, 2022, стр. 29.

¹²⁷ V. V. Vodinić, *цит. учебник*, стр. 338.

како тие права и обврски конкретно се манифестираат. Ваквото определување значи дека треба да се разликува правната способност од субјективните права и обврски (стварни, облигациони и наследни). Од друга страна разликата меѓу правната способност и субјективните права и обврски не треба да доведе до игнорирање на односот меѓу нив. Овој однос е нераскинлив и со двоен карактер: правната способност е предуслов за стекнување на конкретни субјективни права и обврски од една страна, а од друга страна граница во нивното остварување. Но, не само тоа, правната способност според цивилистиката е основ за одговорноста на поединците во исполнувањето на нивните обврски¹²⁸.

На крајот од ова претставување може да се заклучи дека физичките и правните лица како субјекти во правото прво, имаат можност да учествуваат во правниот промет, а потоа се стекнуваат со конкретни права и преземаат конкретни обврски и тоа преку нивното остварување и извршување но врз основа и во рамките на нивната правна способност.

2.2. Посебна правна способност

За разлика од општата правна способност која ја имаат сите физички лица, *некои од нив може да се стекнат и со способност да бидат носители на определени права и обврски затоа што исполнуваат посебни својства*¹²⁹. Со тоа општата правна способност на физичките лица кои не ги исполнуваат овие својства се ограничува, а физичките лица кои ги имаат тие својства се стекнуваат со посебна правна способност.

Цивилната доктрина објаснува дека до ограничување на правната способност доаѓа пред сè ако одредени физички лица немаат одредени својства кои законот ги бара како услов тие да можат да стапуваат во одредени правни односи¹³⁰, а со тоа и да стекнуваат права и обврски од таквите односи. Станува збор за т.н. посебна правна способност, т.е. за одделни случаи на посебна правна способност.

Поаѓајќи од законските својства кои се бараат за носителите на посебната правна способност тие неа ја определуваат како „можност на физичките лица да бидат носители на оние граѓански субјективни права и граѓанскоправни обврски“ за кои законот бара токму таква способност¹³¹. Таква е способноста да се биде нотар, согласно со законот за нотаријатот¹³², способноста да се биде адвокат, согласно Законот за адвокатурата¹³³, способноста да се биде извршител, согласно Законот за извршување¹³⁴, способноста на физичките лица-медијатори, согласно Законот за медијација¹³⁵ итн.

Цивилистите подвлекуваат дека стекнувањето на посебната правна способност не се врзува со моментот на стекнување на својството субјект на правото (со раѓањето

¹²⁸ Л. Василев, *цит. учебник*, стр. 99.

¹²⁹ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 79.

¹³⁰ С. Георгиевски, *цит. учебник*, стр. 11.

¹³¹ Д. Поп – Георгиев, *цит. учебник*, стр. 28.

¹³² Закон за нотаријатот, Сл. весник на Р Македонија, бр. 72/2016, 142/2016, 25/2018 и 233/2018.

¹³³ Закон за адвокатурата, Сл. весник на РС Македонија, бр. 199/2023.

¹³⁴ Закон за извршување, Сл. весник на Р Македонија, бр. 72/2016, 142/2016, 178/2017, 26/2018, 233/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 14/2020, 136/2020 и 154/2023.

¹³⁵ Закон за медијација, Сл. весник на РС Македонија, бр. 294/2021.

на физичкото лице), туку подоцна¹³⁶, и тоа со исполнување на две претпоставки: 1. стручно-техничките услови за вршење на определената дејност и 2. дозволеност од страна на државата.

Со оглед на фактот што условите се посебни, оваа способност може да се изгуби не само со смртта, но и за време на животот на физичкото лице, по негова волја или независно од неговата волја. (на пример, правото на вршење адвокатска дејност на адвокатот му престанува ако: трајно ја загуби способноста за вршење на адвокатската дејност, бидејќи лишен од деловна способност, му е одземена лиценцата за работа и др.)¹³⁷.

Произлегува констатацијата дека посебната правна способност се заснова на способноста на лицето да врши определената дејност за која има стручно-технички услови и дозволеност. За сето време на вршење на посебната правна способност физичкото лице ја има и општата правна способност, нема способност истовремено да врши и друга дејност.

2.3. Ограничена правна способност

Ограничената правна способност на физичките лица е неможност тие да бидат носители на одделни граѓански-субјективни права и граѓанскоправни обврски под услови и во граници пропишани со закон¹³⁸.

Ограничената правна способност како подвид на општата правна способност се сретнува пред сè кај стварите во општа употреба (водите, крајбрежјето, гробиштата, јавните патиштата и плоштадите) кои согласно Законот за сопственост и други стварни права се ексклузивно резервирани да бидат во државна сопственост. Тоа пак значи дека физичките лица, затоа што овие ствари можат да бидат само во државна сопственост, не може на нив да стекнуваат право на сопственост поточно, Законот за сопственост им ја одзема можноста да бидат носители на правото на сопственост на овие ствари па затоа, во поглед на овие ствари тие имаат ограничена правна способност. Покрај стварите во општа употреба таа постои и во случај на продажба на земјоделското земјиште во државна сопственост на странски лица кои денес согласно Законот за сопственост и други стварни права ја немаат ова можност да го купат, па според тоа во тој поглед имаат ограничена правна способност. Исто така, ограничена правна способност постои и кај странците кои не се членки на Европската Унија и на Организацијата за економска соработка и развој па заради тоа стекнувањето на правото на сопственост на земјоделското, градежното и на станбените згради, станови и деловен простор е врзано под услов на реципроцитет. Условот реципроцитет доведува до тоа да им се ограничи нивната апстрактна можност да бидат носители на правото на сопственост на овие видови недвижности па затоа тие имаат на нив ограничена правна способност. На крајот од ова определување на ограничена правна способност, се констатира дека до неа може да дојде и во случаите кога се продаваат лекови, опојни дроги или оружје затоа што стекнувањето на правото на сопственост на овие ствари е, исто така, условено со

¹³⁶ Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 80.

¹³⁷ Види: чл. 23, ст. 2, Закон за адвокатурата...

¹³⁸ Д. Поп – Георгиев, *цит. учебник*, стр. 28.

одредени законски можности. Поопширно ограничената правна способност е претставена во четвртата глава од ВТОРИОТ ДЕЛ на дисертацијата.

ВТОРА ГЛАВА

ОПШТА ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА

Како што се укажа во првото поглавје правниот субјективитет е најсложен институт во граѓанското право, во кој покрај останатите елементи (институти) централно место има општата правна способност како правен институт. Целта на оваа точка од глава 2 на дисертацијата е да се претстави определувањето на општата правна способност, како подвид на правната способност. Притоа, за да се одговори на прашањето како е најдобро да се дефинира општата правна способност, во овој дел од трудот ќе се претстави нејзиното определување и тоа според меѓународните акти, уставите на современите земји и земјите на Балканот и нивните закони, односно граѓански закони кои го уредуваат правниот субјективитет.

Уште на почетокот потребно е да се укаже дека општата правна способност е во нераскинлива врска со правото на живот кое се раѓа уште со учењето за природното право. Оваа врска е нераскинлива затоа што за да се полемизира дали едно физичко лице има или нема општа правна способност потребно е тоа лице да има право на живот, односно да е живо. Што значи, правото на живот е претпоставка за настанување на општата правна способност, која како што ќе покаже оваа точка, претежно се дефинира како апстрактна можност носителот (физичкото лице) да биде носител на права и обврски.

1. Поимно определување (дефинирање) на општата правна способност

Во континентално-правните системи (*civil law*) се прави остра разлика помеѓу пасивната и активната правна способност. Оваа разлика оди подалеку од разликата што се наоѓа во класичното римско право кое зборува за „способност за тужба“ и „способност да се тужи“. Во континентално-правните системи пасивната правна способност значи способност на лицето да има права и обврски, додека активната правна способност значи дека едно лице може да предизвика да се појават права и обврски преку неговите постапки и тоа во однос на себе и на другите. Од друга страна, во *common law* системите се почитува логиката на класичното римско право според која нема остра разлика помеѓу пасивната правна способност (способност за права) и активната правна способност (способност за дејствување). Треба да се истакне дека во земјите со *common law* системот постојат два составни елементи на правната способност. Првиот се однесува на „правната положба“ која подразбира „постоење субјект пред законот“, и вториот кој подразбира „правна акција“ или она што понекогаш се нарекува „активна правна способност“.

Во правната терминологија поимот ‘лице’ значи субјект на правото, т.е. „организам или субјект кој е способен да биде носител на права и обврски, независно од неговата свест и волја“.

Речиси ништо друго денес не е толку добро заштитено во однос на основните човекови права како пасивната правна способност на физичкото лице. Човекот е

„физичко лице“ едноставно затоа што е човечко суштество, и како такво е заштитено со уставите како конститутивни акти на секоја земја. Уставите тоа го прават преку гарантирањето на правото на живот на човекот. Тоа значи дека човекот има правна способност се додека е жив.

Правните теоретичари пишуваат дека човечкиот живот е фактичката страна на правната способност, додека правната способност е правната страна на постоењето на човекот како човечко суштество .

Затоа правната способност најчесто се определува како моќ или можност на едно лице да дејствува во рамките на правниот систем .

1.1. Определувањето на општата правна способност според меѓународните акти

Во почетокот на претставувањето на поимното определување на правната способност пожелно е да се укаже на нејзиното определување согласно Универзалната декларација за човекови права од 1948 година. Таа децидно пропишува дека: *секој има право насекаде да биде признаен како личност пред законот.*¹³⁹ На ист начин и Меѓународниот пакт за граѓански и политички права¹⁴⁰ од 1966 година го прокламира правото на признавање на личноста пред законот.

Европската конвенција за човекови права и основните слободи¹⁴¹ од 1950 година не зборува децидно за правната способност, туку го пропишува правото на живот како *претпоставка за постоење на правната способност* и притоа прокламира дека ова право за секој човек е заштитено со закон.

Повелбата за основните права на Европската Унија од 2007¹⁴² година наместо право на живот зборува за човеково достоинство. Имено, во членот 1 на Повелбата за основните права на Европската Унија е пропишано дека: *човечкото достоинство е неприкосновено и тоа мора да се почитува и заштити.*

Треба да се истакне дека Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација против жените посебно зборува за правната способност на жените. Членот 15 на Конвенцијата ги обврзува државите членки да им даваат на жените, во

¹³⁹ *Секој има право насекаде да биде признаен како личност пред законот*, чл. 6, Универзална декларација за човекови права (Universal Declaration of Human Rights)...

¹⁴⁰ Види: чл. 16, Меѓународен пакт за граѓански и политички права (International Covenant on Civil and Political Rights)...

¹⁴¹ *Никој не може намерно да биде лишен од живот, освен со извршување на смртна казна, изречена со судска пресуда, со која е прогласен за виновен за кривично дело кое, според законот, се казнува со таква казна.*, чл. 2, Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms)...

¹⁴² Charter of fundamental rights of the European Union, Official Journal of the European Union, 2007/C 303/01. Достапно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union-2007-c_303-01_en.pdf.

сферата на граѓанското право, правна способност идентична со онаа на мажите како и исти можности за остварување на таа способност¹⁴³.

1.2. Определување на општата правна способност во земјите на Европската Унија (ЕУ)

Кога се зборува за Францускиот граѓански законик од 1804 година, треба да се има предвид неговиот член 8 според кој *секој Французин ужива граѓански права*.

Согласно Австрискиот граѓански законик од 1811 година *секое човечко суштество разумно е да има вродени права и затоа на него треба да се гледа како на личност. Секој е способен да стекнува права под услови пропишани со закон*. За институтот правна способност во делото „Краток преглед на австрискиот правен информациски систем и закони“, австрискиот професорот Х. Вајшел (H. Weichsel) определува дека *секое физичко или правно лице може да стекнува законски права и обврски*¹⁴⁴.

Германскиот граѓански законик од 1900 година, не ја определува правната способност на физичките лица туку зборува за моментот на нејзиното стекнување и ништо повеќе. Уставот на Р Германија определува: *човечкото достоинство е неприкосновено. Неговото почитување и заштита е обврска на сите државни органи*¹⁴⁵.

Што се однесува до германската доктрина, таа зборува за институтот „правен субјективитет“ (Rechtsfähigkeit) кој е воведен од познатиот германски правник Савињи. Поимот, односно институтот правен субјективитет германската наука го изедначува со поимот „правна способност“. Според Савињи поимот правен субјективитет ‘Rechtsfähigkeit’ подразбира *способност да се биде носител на права и обврски и способност да се учествува во правните односи*¹⁴⁶.

Уставот на Р Италија¹⁴⁷ во поглед на правото на живот и на правна способност ги признава и гарантира неприкосновените права на човекот како поединец во сите општествено-економски формации во кои битисува човековата личност. Но, покрај неприкосновените права на човекот овој Устав прокламира и исполнување на

¹⁴³ Чл. 15, Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација против жените (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women), усвоена во 1979 година од страна на Генералното собрание на ОН, стапи во сила на 3 септември 1981 година. Достапна на: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>.

Н. Weichsel, A Brief Overview of the Austrian Legal Information System and Laws, 2021, <https://www.nyulawglobal.org>, (22.02.2024).

¹⁴⁵ Види: чл. 1, 14. Устав на Сојузна Република Германија (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland). Достапен на: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/.

¹⁴⁶ V. A. J. Kurki, *A Theory of Legal Personhood*, Oxford legal philosophy, United Kingdom, 2019, стр. 72.

¹⁴⁷ Види: чл. 2, 2. Устав на Република Италија (Costituzione della Repubblica Italiana). Достапен на: https://www.governo.it/sites/governo.it/files/Cost_art117.pdf.

задолжителните должности во политичката и економската сфера како и негова социјална солидарност.

Швајцарскиот граѓанскиот законик од 1907 година, во поглед на институтот правна способност декларира дека *секој човек има правна способност*. Притоа тој потенцира дека *секој човек има ист капацитет да има права и обврски во границите на законот*¹⁴⁸. Членот 7 на Сојузниот Устав на Швајцарската Конфедерација¹⁴⁹ именуван како „човечко достоинство“, прокламира дека *човечкото достоинство мора да се почитува и заштити*.

Во словенечката граѓанскоправна наука се тврди дека *со правната способност му се овозможува секому да биде носител на права и обврски и со тоа субјектот да биде носител на права (но не и објект во правото)*. Така, професорката Барбара Новак (Barbara Novak) смета дека „со признавање на правната способност на субјектот истовремено му се признава неговиот **правен субјективитет** т.е. *власта на личноста во правото*¹⁵⁰. Според професорката, во денешно време правната способност безусловно треба да биде призната за секое физичко лице и притоа таа способност да не важи од националноста, расата, полот јазикот, верата образованието или некое друго лично својство. Поимното определување на правната способност според професорката Барбара Новак *се темели на човековото право за лично достоинство коешто е уставно загарантирано*¹⁵¹. Покрај за ова уставно начело, професорката укажува и за уставното начело на рамноправност во уживањето на темелните права¹⁵².

Од прикажаните определувања овде се заклучува дека словенечките цивилисти, исто како и македонските сметаат дека правната способност е можност да се биде носител не само на права, туку и на обврски¹⁵³.

Ставот 1 на членот 17 на Законот за облигационите односи на Р Хрватска децидно пропишува дека: *“секое физичко и правно лице е способно да биде носител на права и обврски”*. Во оваа смисла, професорите М. Ведриш и П. Клариќ М. правната способност ја определуваат како основна способност на правните субјекти затоа што тие не можат да постојат без правна способност. Доколку на правните субјекти (физичките и правните лица) им се одземе правната способност, тогаш тие би престанале да постојат како правен субјекти и според нив субјектите би се преобразиле во ствари. Што значи, физичкото лице (како вид на правен субјект) со одземањето на правната способност, од правен аспект би се преобразил во ‘ствар’¹⁵⁴.

¹⁴⁸ Види: чл. 11, Швајцарски граѓански законик (Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB)). Достапен на: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en.

¹⁴⁹ Устав на Швајцарската Конфедерација (Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft). Достапен на: https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2002.

¹⁵⁰ М. Juhart, D. Možina, B. Novak, Ada Poljanar-Pavčnik, Viktorija Žnidaršič Skubic, *Uvod v civilno parvo*, Ur. List R Slovenije, Ljubljana, 2023, str. 71.

¹⁵¹ Види: чл. 34, Ustav R Slovenije, Ur. list R Slovenije, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a. Достапен на: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=USTA1>.

¹⁵² Види: чл. 14, Ustav R Slovenije...

¹⁵³ Спореди: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит.учебник*, стр. 68 и М. Juhart, D. Možina, B. Novak, Ada Poljanar-Pavčnik, Viktorija Žnidaršič Skubic, *цит.учебник*, str. 71.

¹⁵⁴ М. Vedriš, P. Klarić, *цит.учебник*, стр. 32.

Согласно Законот за лицата и семејството на Р Бугарија¹⁵⁵ “секоје лице од моментот на неговото раѓање стекнува способност да биде носител на права и обврски”. Членот 6 од Уставот на Р. Бугарија¹⁵⁶ декларира дека “сите луѓе се раѓаат слободни и еднакви по достоинство и права”.

Во бугарската граѓанска доктрина, Професорот А. Джеров ја определува правната способност како апстрактна можност на физичкото лице да биде носител на права и обврски¹⁵⁷, односно да биде правен субјект. Други како на пример, професорот Л. Василев подвлекува дека правната способност е општа апстрактна можност на едно лице да биде носител на права и обврски што ги дозволува објективното право¹⁵⁸. Според професорот Ф. Боянов правната способност е претпоставка за стекнување и остварување други конкретни граѓански субјективни права и обврски¹⁵⁹. На сличен начин правната способност ја определува и професорката М. Павлова според која правната способност е апстрактна можност лицето да биде носител на права и обврски кои можат да настанат врз основа на објективното право¹⁶⁰.

1.3. Определување на општата правна способност во земјите на Балканот

- Согласно Уставот на Р Србија¹⁶¹ секој човек има правна способност. Што се однесува до Српскиот граѓански законик¹⁶², за правната способност пропишува дека физичкото лице е носител на граѓански права и обврски својствени за него како природно суштество а кои се предвидени со правниот поредок на Република Србија.

Согласно српскиот цивилист И. Бабиќ правната способност е способност на субјектот да има права и обврски, односно да биде правен субјект. Денес секој жив човек ја има оваа способност, без разлика на здравјето, полот и возраста¹⁶³. За разлика

¹⁵⁵ Види: чл. 1, Закон за лицата и семејството, Р Бугарија, Обн., ДВ, бр. 182 от 9.08.1949 г., в сила от 10.09.1949 г., попр., бр. 193 от 22.08.1949 г., изм. и доп., Изв., бр. 12 от 9.02.1951 г., изм., бр. 12 от 8.02.1952 г., бр. 92 от 7.11.1952 г., бр. 15 от 20.02.1953 г., попр., бр. 16 от 24.02.1953 г., изм. и доп., бр. 89 от 6.11.1953 г., бр. 90 от 8.11.1955 г., бр. 90 от 9.11.1956 г., бр. 50 от 23.06.1961 г., изм., ДВ, бр. 23 от 22.03.1968 г., в сила от 23.05.1968 г., изм. и доп., бр. 36 от 8.05.1979 г., изм., бр. 41 от 28.05.1985 г., бр. 46 от 16.06.1989 г., бр. 20 от 9.03.1990 г., доп., бр. 15 от 18.02.1994 г., изм., бр. 67 от 27.07.1999 г., бр. 81 от 6.10.2000 г., в сила от 1.01.2001 г., бр. 120 от 29.12.2002 г. Достапен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2121624577>.

¹⁵⁶ Устав на Република Бугарија (Конституција на Република Бугарија), Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26.09.2003 г., изм. и доп., бр.18 от 25.02.2005 г., изм. и доп., бр. 27 от 31.03.2006 г., бр.78 от 26.09.2006 г. - Решение № 7 на Конституционниот суд от 2006 г., изм. и доп. бр. 12 от 6.02.2007 г., изм. и доп. бр.100 от 18.12.2015 г., изм. и доп. бр. 106 от 22.12.2023 г. Достапен на: <https://www.parliament.bg/bg/const>.

¹⁵⁷ Види: А. Джеров, *цит. учебник*, стр. 126.

¹⁵⁸ Види: Л. Василев, *цит. учебник*, стр. 98.

¹⁵⁹ Така: Г. Боянов, *цит. учебник*, стр. 61.

¹⁶⁰ Така: М. Павлова, *цит. учебник*, стр. 212.

¹⁶¹ Види: чл. 37, Устав на Република Србија (Ustav Republike Srbije), Sl glasnik R Srbije, br. 48/94 i 11/98. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html.

¹⁶² Види: чл. 25, Граѓански законик на Република Србија (Граѓанскиот законик на Република Србија). Достапен на: <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>.

¹⁶³ Види: I. Vabić, *цит. учебник*, стр. 29.

од него, цивилистот V. V. Vodinelić определува дека општата правна способност значи дека секој со самиот факт што е човек, може да ги стекне и да ги има сите права и обврски признаени од правниот поредок¹⁶⁴.

Според српските професори Д. Стојановиќ и О. Антиќ правната способност на физичкото лице е способност да се биде носител на права и обврски што правниот поредок им ги признава на физичките лица. Таа е институт на јавниот поредок, која припаѓа на *jus cogens* и кај која волјата на лицето не е битна¹⁶⁵.

- Албанскиот граѓански законик за институтот правна способност определува дека секое физичко лице ужива целосна и еднаква способност да има граѓански права и обврски во границите утврдени со закон. На ист начин и Предлог граѓанскиот законик на Република Косово¹⁶⁶ пропишува дека секое физичко лице ужива целосна и еднаква способност да има граѓански права и обврски во границите утврдени со закон.

Правната способност косовскиот професор А. Алиу ја определува како способност на физичките лица за стекнување на права и обврски. Професорот подвлекува дека физичките лица стекнуваат право на сопственост од раѓањето, на пример, новороденчето стекнува право на сопственост на ствари со дар или со наследување¹⁶⁷. Според професорот А. Алиу физичките лица, освен граѓански субјективни права, имаат и граѓански субјективни обврски кои се корелативни со нивните субјективни права. За пример професорот А. Алиу го дава наследувањето на долговите на мајката од страна на новороденчето. Во овој случај обврската на детето за враќање на долговите е составен елемент на правната способност, бидејќи детето при раѓањето стекнува и права и обврски кои ги остварува преку законскиот застапник, родителот или органот на старателство до моментот на стекнување деловна способност¹⁶⁸. Оваа тврдење на професорот А. Алиу е сосема прифатливо затоа што според општо прифатените законски решенија, со полнолетството физичкото лице самостојно ги остварува правата и обврските, односно не му е потребна повеќе помош од страна на родителите или од органот за старателство затоа што со полнолетството тоа лице се стекнува со деловна способност.

1.4. Определување на општата правна способност во РС Македонија

Поаѓајќи од горенаведените акти на меѓународната заедница, Уставот на РС Македонија ја прокламира *неприкосновеноста на човековиот живот*¹⁶⁹. Оваа уставна

¹⁶⁴ Види: V. V. Vodinelić, *цит. учебник*, стр. 338.

¹⁶⁵ Д. Стојановиќ и О. Антиќ, *цит. учебник*, стр. 134.

¹⁶⁶ Види: чл. 12, 1, Предлог граѓански законик на Република Косово (Projekt kodii civil i Republikës së Kosovës). Достапен на: <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/5582524D-4557-43D6-A814-D541D7E8E037.pdf>.

¹⁶⁷ А. Алиу, *цит. учебник*, стр. 232.

¹⁶⁸ Исто.

¹⁶⁹ Види: чл. 10, Устав на РС Македонија, Сл. весник на Р Македонија, бр. 52/1991, 1/1992, 1/1992, 31/1998, 31/1998, 91/2001, 91/2001, 84/2003, 84/2003, 107/2005, 107/2005, 3/2009, 3/2009, 1 3/2009, 49/2011, 49/2011, 6/2019 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 6/2019.

прокламација е претпоставка за постоење правна способност на физичкото лице, односно можност на физичкото лице не биде носител на права и обврски.

Поаѓајќи од Уставот Законот за облигационите односи на РС Македонија пропишува дека *секое физичко и правно лице е способно да биде носител на права и обврски во облигационите односи*¹⁷⁰.

Исто како и Законот за облигационите односи, така и правната наука смета дека правната способност треба да се определи како апстрактна можност (способност) да се биде носител на права и обврски¹⁷¹.

Според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска правната способност на теренот на граѓанското право претставува *можност да се стекнат граѓански субјективни права и граѓански субјективни обврски*¹⁷².

За разлика од професорките Р. Живковска и Т. Пржеска, нивните професори како претходници даваат подолги определувања (дефиниции) на општата правна способност. Во определувањето на правната способност на професорките Р. Живковска и Т. Пржеска се гледа дека тие го прифаќаат учењето за определувањето на правната способност од страна на професорот А. Групче кој на мошне еластичен начин објаснува што претставува, односно како треба да се сфати правната способност. Во оваа смисла професорот подвлекува дека *правната способност значи можност на секое лице да биде субјект на права или обврски, т.е. да стекнува права и обврски*. Професорот А. Групче за разлика од професорките Р. Живковска и Т. Пржеска не ја употребува формулацијата апстрактна можност, туку зборува само за можност. Притоа, тој објаснува дека таа можност подразбира *претпоставка да настанат права и обврски*, или децидно како што вели професорот: *таа можност не значи дека одредено лице е и субјект на одредено право*. Со право, професорот А. Групче вели дека способноста е само правна претпоставка за стекнување на права или обврски. Самото стекнување на тие права е условено од посебни околности кои треба да настапат за да се оствари правната способност, односно правото.

Пошироко определување на општата правна способност дава и поранешниот професор Д. Поп-Георгиев. Тој зборува за т.н. *општа имотноправна способност која настанува на теренот на имотните односи*, наместо општа правна способност. Според него *општата имотно-правна способност на физичките лица е можност тие да бидат носители на сите имотни субјективни права и на сите имотноправни обврски освен на оние за кои е потребна посебна имотноправна способност*¹⁷³. Најверојатно ова широко определување на правната способност од страната на професорот Д. Поп-Георгиев се должи на тогашното (социјалистичко) именување на граѓанското право како имотно право, кое граѓанскоправните односи ги именувале како имотноправни.

За разлика од професорите А. Групче и Д. Поп-Георгиев, нивниот колега професорот С. Георгиевски зборува за граѓанскоправни односи и граѓанскоправна способност. Поаѓајќи од граѓанскоправната терминологија тој правната способност ја

¹⁷⁰ Види: чл. 45-а, ст. 1, Закон за облигационите односи...

¹⁷¹ Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 68. А. Групче, *цит. учебник*, стр. 129. Исто: С. Георгиевски, *цит. учебник*, стр. 6. Исто така: Д. Поп – Георгиев, *цит. учебник*, стр. 27.

¹⁷² Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 68.

¹⁷³ Види: Д. Поп-Георгиев, *цит. учебник*, стр. 28.

определува на следниов начин: *правната способност е способност да се стекнуваат граѓански субјективни права и да се преземаат граѓанскоправни обврски*. Иако не го употребува децидно изразот општа правна способност, професорот С. Георгиевски укажува дека *самото стекнување на правата и обврските се апстрахира кај правната способност*¹⁷⁴. Професорот С. Георгиевски сепак заклучува дека правната способност се сведува на „апстрактна можност“ при која не е потребно никакво дејствување на физичкото лице.

Врз основа на сите горепретставени меѓународни извори, граѓански законици и закони и научни становишта кои говорат за поимното определување - дефинирање на правната способност, може да се заклучи дека во претежност сите тие стојат на становиштето дека институтот општа правна способност е можност физичкото лице да биде носител на права и обврски. Таа можност апсолутно е точно дека е апстрактна затоа што за истата да постои не е потребно физичкото лице да презема некакви дејствија, туку треба тие дејствија само да претставуваат можност загарантирана од страна на правните акти. Притоа како што се укажа на почетокот од оваа точка апстрактната можност да се биде носител на права и обврски физичкото лице може да ја има само ако тоа има право на живот, односно како што ќе покаже текстот што следи, физичкото лице треба да е родено од жена.

Што се однесува до правото на живот како претпоставка за настанување на правна способност, се покажа во овој оддел дека тоа е загарантирано со највисоките меѓународни акти и уставите на државите, така што не постои дилема дали физичкото лице има или нема право на живот во денешни современи услови на живеење.

Треба да се истакне дека на теренот на граѓанското процесно право, покрај општата правна способност се зборува и за способноста да се биде странка. Тука не станува збор за способност да се биде носител на права и обврски, туку способност да се биди носител на права и обврски во граѓанско-процесните постапки¹⁷⁵.

Цивилистите тврдат дека оваа способност да се биде странка, односно да се биде тужен или тужител не се поклопува содржински со правната способност. Имено, за разлика од правната способност којашто се стекнува во моментот на раѓањето на физичкото лице и претставува само можност да се биде носител на граѓански субјективни права и граѓански субјективни обврски, способноста да се биде странка има пошироко значење¹⁷⁶. Според цивилистите поширокото значење произлегува од фактот дека способноста да се биде странка се остварува на повисоко нивоа и тоа или од самото физичко лице или од неговиот застапник, но и од страна на органи на државната власт коишто немаат субјективитет, но сепак имаат можност да бидат тужени или тужители (на пример странски правни лица во нашата држава)¹⁷⁷.

Иако способноста да се биде странка е процесна тема, краток осврт се прави со цел да се укаже дека правната способност и способноста да се биде странка не треба се

¹⁷⁴ Види: С. Георгиевски, *цит. учебник*, стр. 6.

¹⁷⁵ Така: W. Brehm, *Allgemeiner Teil des BGB*, 2., predelana izdaja, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, 1994, стр. 294.

¹⁷⁶ Така: M. Juhart, D. Možina, B. Novak, Ada Polajnar-Pavčnik, Viktorija Žnidaršič Skubic, *цит. учебник*, стр. 73.

¹⁷⁷ Види: Исто.

поистоветуваат како и дека способноста да се биде странка има пошироко значење од правната способност на физичките лица која што е тема на оваа дисертација.

2. Стекнување на општата правна способност

Кога се говори за времето (моментот) на стекнување на општата правна способност во правото се разликуваат становиштето на цивилистите од кривичарите. Затоа, во овој дел од трудот ќе се претстават прво граѓанските законски решенија во врска со оваа прашање како и граѓанските доктринарни становишта, а потоа ќе се претстават и казнените законски решенија и становиштата на казненоправната доктрина.

2.1. Стекнување на општата правна способност според цивилната доктрина

Во претходниот дел се кажа дека правната способност во законодавството на РС Македонија е прокламирана со Законот за облигационите односи. Моментот во којшто се стекнува правната способност на физичкото лице во Законот за облигационите односи е определен во ставот 2 на членот 45-а: *физичкото лице се стекнува со правна способност во моментот на неговото раѓање*¹⁷⁸. Од правилото дадено во ставот 2 постои исклучок кој го пропишува ставот 3 на членот 45-а: *се смета дека зачатото дете е родено кога тоа е потребно за заштита на неговите права, под услов да се роди живо*.

Во развиените земји како што е Р Германија, во поглед на моментот на стекнување на правната способност Германскиот граѓански законик (BGB) пропишува дека: *правната способност физичкото лице ја стекнува со завршување на раѓањето*¹⁷⁹.

Италијанскиот граѓански законик¹⁸⁰ од 1942 година во поглед на моментот на стекнување на општата правна способност не е прецизен како Германскиот граѓански законик, туку тој само пропишува дека *правната способност се стекнува во моментот на раѓањето*. Факт е дека раѓањето може да трае и подолго време, но најверојатно овој Законик смета дека тој момент ќе биде кога детето ќе се оддели од мајката, односно кога ќе се извади папочната врвца.

Исто како Италијанскиот граѓански законик така и Украинскиот граѓански законик¹⁸¹ смета дека *општата правна способност на физичкото лице се стекнува во моментот на неговото раѓање*.

Слично на Германскиот граѓански законик и Шпанскиот граѓански законик за момент на настанување на правната способност го смета завршувањето на раѓањето. Поточно, членот 30 на Шпанскиот граѓански законик пропишува дека *правниот*

¹⁷⁸ Види: чл. 45-а, ст. 2, Закон за облигационите односи...

¹⁷⁹ Види: § 1, 15. Германски граѓански законик (Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)). Достапен на: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/.

¹⁸⁰ Види: § 1, 16. Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano). Достапен на: https://www.translex.org/601300/_italian-codice-civile/.

¹⁸¹ Чл. 25, Украинскиот граѓански законик (Цивилниот кодекс Украина). Достапен на: <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=8896>.

*субјективитет се стекнува во моментот на живо раѓање, откако ќе се случи целосното одвојување од мајчината утроба*¹⁸².

Во современото граѓанско право, физичкото лице станува правен субјект во моментот на раѓање. Професорката Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ смета дека за стекнување на правна способност не е потребен дополнителен услов туку само еден - а тоа е раѓањето. Доволно е да се роди дете и од тој момент започнува неговиот правен живот како правен субјект¹⁸³. Од ваквото определување правната способност наликува како „подарок од раѓањето“ или „право со раѓањето“. Се претпоставува дека детето е родено живо, освен ако не се утврди спротивното¹⁸⁴.

Словенечката правна доктрина, исто така, смета дека правната способност настанува со раѓањето, но притоа словенечките цивилисти подвлекуваат дека е доволно детето да се роди живо¹⁸⁵.

За стекнување правна способност професорот А. Групче смета дека: *не е потребно лицето да исполнува никакви посебни услови во поглед на возраста и душевната состојба, ни некакви општествени квалификации. Затоа способноста се стекнува со самото раѓање и таа останува додека лицето е живо*¹⁸⁶. За стекнување на способноста професорот е на становиште дека, е доволно е лицето да е родено живо и човеколико т.е. да не е монструм. Притоа укажува дека не е потребно новороденчето да е животоспособно.

Според професорот Д. Поп Георгиев општата имотноправна способност на физичките лица настанува во моментот на нивното раѓање. Во правото на социјалистичка Југославија секое физичко лице, што ќе се роди живо и човеколико, во моментот на неговото раѓање добива општа имотноправна способност. Живороденоста и човеколикоста на физичкото лице се претпоставува. Меѓутоа, таа претпоставка, според професорот е соборлива. Оној што тврди дека одредено физичко лице е мртво родено, или дека тоа не е човеколико, може тоа и да го докажува¹⁸⁷. Ако тој тоа го докаже во пропишана постапка и пред надлежен државен орган, се смета дека мртвороденото или нечовеколико роденото лице не се здобива со имотноправна способност.

Според бугарскиот професор А. Джеров за да може секое човечко суштество да се стекне со правна способност потребно е правниот поредок да му ја признае таа способност и тоа под услов лицето да се роди живо и плус да биде животоспособно. Тој

¹⁸² Чл. 30, Шпански граѓански законик (Código civil Español). Достапен на: [https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Spanish_Civil_Code_\(Codigo_Civil_Espanol\).PDF](https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Spanish_Civil_Code_(Codigo_Civil_Espanol).PDF).

¹⁸³ Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, *цит.учебник*, стр. 66.

¹⁸⁴ Чл. 17, ст. 3, Закон о obveznim odnosima, N.Novine, R Hrvatske, 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23. Достапен на: https://www.zakon.hr/z/75/Zakon-o-obveznim-odnosima#google_vignette. “Во случаи на сомневање дали детето е родено живо или мртво, се претпоставува првото. Секој што го тврди спротивното мора да го докаже тоа”, § 23, 21. Австриски граѓански законик (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)). Достапен на: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>.

¹⁸⁵ М. Juhart, D. Možina, B. Novak, Ada Polajnar-Pavčnik, Viktorija Žnidaršič Skubic, *цит. учебник*, стр. 71.

¹⁸⁶ Види: А. Групче, *цит. учебник*, стр. 129-130.

¹⁸⁷ Види: Д. Поп – Георгиев, *цит. учебник*, стр. 28.

смета дека и доенчето и ментално болните имаат правна способност доколку го исполнуваат и дополнителниот услов „животоспособност“¹⁸⁸.

На слично становиште е и професорот О. Кадриу, кој за стекнувањето на правниот субјективитет смета дека тој е поврзан не само со раѓањето, туку и со условот човеколикост. Тој за случајот на новороденче без изглед на човек кое во Македонија станало човеколиво, смета дека „со отстранувањето на тешките деформитети“ со помош на медицинската наука и хирургијата, новороденчето се стекнало со статус на правен субјект.

Становиштето на професорите Д. Поп Георгиев и О. Кадриу денес не се прифаќаат односно, современата цивилистика смета дека, дополнителен услов за стекнување правен субјективитет не треба да постои, туку треба да го има само основниот услов, а тоа е само детето да се роди живо.¹⁸⁹

Професорот В. В. Водинелиќ во поглед на моментот на стекнувањето на правниот субјективитет припаѓа на групацијата цивилисти која стои на становиште дека *физичкото лице стекнува правна способност со чинот на раѓањето*. Негово становиште, изразено во сите негови дела, е дека *едно лице станува правен субјект со раѓањето, оттогаш тоа лице може да има права и обврски, оттогаш правата и обврските можат да станат негови права и обврски*¹⁹⁰.

Професорот И. Бабиќ иако е од поновите цивилисти сепак смета дека, за да може новороденчето да стане физичко лице (да има правен субјективитет), покрај основниот услов – да се роди живо потребни се и дополнителни услови. Првиот дополнителен услов е да дава знаци на живот по раѓањето. Вториот услов е само новороденчето да е создадено од жена и маж, а без оглед на неговиот изглед и виталност, дали многу брзо ќе умре – на пример, за неколку минути¹⁹¹. Се заклучува дека според И. Бабиќ, новороденчето не мора да плаче како што се барало во римското право, но покрај основниот услов да е родено живо, тоа треба да покажува и знаци на живот и плус да е створено од жена и маж без разлика на изгледот и виталноста за понатамошен живот.

Исто како и професорите В. В. Водинелиќ V и И. Бабиќ, така и српскиот професор О. Станковиќ е на становиште дека општата правна способност врз основа на која на

¹⁸⁸ А. Джеров, *цит. учебник*, стр. 126.

¹⁸⁹ Така, професорот Osman Kadriu ни дава еден интересен пример за стекнување на правната способност: *Во 2008 година се случил еден интересен настан којшто се проширил низ цела Европа. Во битолската болница се родило машко дете, но со многу деформитети и без шанси за живот. Лекарскиот конзилиум одлучил детето да се оперира како единствена варијанта за живот. Родителите на детето се спротивставиле на операцијата и се откажале од детето. Се јавила една госпоѓа од Велика Британија која предложила да го просвои детето. Заради тоа што родителите се спротивставиле на операцијата на детето, во последен момент Министерството за здравство издало наредба сепак тоа да биде оперирано. Операцијата се извршила со најмодерните техники и апаратури и со посебна нега според медицинските правила – *lege artis*. Детето ја преживеало тешката операција и големите болки за отстранување на ретко тешки деформитети во медицината. За името на детето одлучила болницата. Со оглед дека детето се родило на божикните празници, тоа било крстено со името Бошко. Тоа значи дека, детето родено без изглед на човек станало човеколиво и се стекнало со статусот на правен субјект, Osman Kadriu, *Нурје në të drejtën civile, botimi i tretë*, Tringa design, Tetovë, 2021, стр. 193.*

¹⁹⁰ Повеќе за стекнувањето на правната способност да се види кај: V. V. Vodinelić, *цит. учебник*, стр. 338.

¹⁹¹ Види: I. Vabić, *цит. учебник*, стр. 29.

поединецот му се достапни сите права признати од правниот поредок се стекнува пред сè со раѓање како основен услов, се разбира под претпоставка детето да се роди живо¹⁹².

Според српските професори Д. Стојановиќ и О. Антиќ физичкото лице стекнува правна способност со раѓање. Според нив раѓањето завршува кога детето физички ќе се одвои од мајката, односно со сечење на папочната врвца¹⁹³.

Професорот С. Вукадиновиќ подвлекува дека не постои експлицитна правна норма во кој момент се смета дека е родено детето, туку се користат знаењата и мислењата на лекарите, т.н. медицинските науки (и обичајното право). Од овде произлегува дека според професорот С. Вукадиновиќ новороденчето треба само да се роди, а дека *не треба да се чека на моментот на сечење на папочната врвца*¹⁹⁴. Меѓутоа, покрај условот на раѓање, професорот С. Вукадиновиќ смета дека треба да постои и условот за живо раѓање. Според него детето е родено живо ако по напуштањето на мајчината утроба покажува и знаци на живот: детски плач, пулсирање на папочната врвца, работата на срцето, белите дробови итн. Проценката на лекарот при раѓање, впечатоците (субјективните претпоставки) за очекувањето дали ќе преживее или не, оценките за виталноста на детето, фактите за изгледот на детето или можните телесни дефекти не се важни за стекнувањето на правна способност ниту пак можат да го намалат нејзиниот опсег¹⁹⁵. Од ваквото определување произлегува дека единствен услов за стекнување општа правна способност според професорот С. Вукадиновиќ е живото раѓање на физичкото лице (детето).

Според бугарскиот професор Г. Бојаанов за стекнување правна способност доволно е физичкото лице да се роди живо. Физичката состојба на детето според професорот Г. Бојаанов не е важна. Оттука произлегува дека за потполно правно способни професорот ги смета и лицата со телесен инвалидитет, на пример, со грд изглед. Исто така и менталното здравје на физичкото лице нема влијание во стекнување на правната способност, па никој не може да им ја одземе можноста на овие лица да бидат субјекти во правото.¹⁹⁶

Професорките Р. Живковска и Т. Пржеска поради правните последици кои ги предизвикува раѓањето, за чин на раѓање го сметаат моментот на одвојување на новороденчето од мајката. Притоа професорките укажуваат, заради разните експерименти на клонирање коишто се прават во модерното општество, новороденчето при раѓањето треба да биде родено исклучиво од жена. Според професорките раѓањето е еден од најзначајните правни факти (извори на граѓанскоправните односи) кои се познати под името настани, поради правните последици кои ги предизвикува раѓањето¹⁹⁷. За момент на раѓањето професорките го сметаат оној кога детето ќе стане самостојно суштество, ќе се исече папочната врвца и се разбира детето да е живо и да е родено од жена. Професорките Р. Живковска и Т. Пржеска за основен услов го сметат

¹⁹² О. Станковиќ, В. Водинелиќ, *цит. учебник*, стр. 67.

¹⁹³ *Детето кое е родено мртво или умре за време на породувањето не станало правен субјект. Доволно е детето да живеело и кратко по раѓањето, да дава знаци на живот, па смртта по раѓањето значи дека му завршува правниот субјективитет на детето, а не дека никогаш не настанало*, Д. Стојановиќ, О. Антиќ, *цит. учебник*, стр. 134.

¹⁹⁴ Види: S. Vukadinović, *цит. учебник*, стр. 11.

¹⁹⁵ Види: Исто.

¹⁹⁶ Г. Боянов, *цит. учебник*, стр. 62.

¹⁹⁷ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 71-72.

раѓањето на живо дете односно, тоа настапува во моментот кога ќе се одвои новороденчето од мајката и истиот се определува децидно (во минути, часови, ден и година). Затоа моментот на раѓањето (годината, денот часот и минута) покрај останатите околности, се запишува во посебна книга (Матична книга на родените), а изводот од таа книга е доказ за раѓањето на детето¹⁹⁸.

Според професорот С. Георгиевски суштествено за стекнување на правната способност е новороденчето да е родено од жена. Професорот С. Георгиевски е на становиште дека, правната способност физичките лица ја стекнуваат со раѓањето. Според него физичките лица за да ја стекнат правната способност треба да постои општиот услов, а тоа е да се роди. Дополнителен услов пак според професорот С. Георгиевски е новороденчето да биде родено од жена и да биде живо. Сосема е оправдано неговото укажување дека е нехумано и антисоцијално да се смета за човек суштество коешто не е родено од жена. Иако е од постарата генерација на професори тој го критикува дополнителниот услов за човеколикоста, сметајќи со право дека овој „дополнителен услов“ би претставувал опасност човечкиот пород да не биде правно заштитен, што секако е правно опасно и непожелно¹⁹⁹.

Врз основа на претставувањата за стекнување на општата правна способност според цивилната доктрина може да се донесат следните констатации: 1. сите наведени автори во своето определување подвлекуваат дека основен услов за стекнување општа правна способност, како апстрактна можност за стекнување на права и обврски е раѓање на новороденче кое притоа треба да биде живо и 2. сите автори сметаат дека за стекнување општа правна способност детето треба да се роди живо. Меѓутоа, се покажа дека одредени цивилисти, а особено оние од времето на социјалистичкото општествено економско уредување покрај овој основниот услов - раѓањето, се залагаат и за дополнителни услови како што се: новороденчето да не е монструм, да е животоспособно, да е човеколиво и други. Овие дополнителни услови не е пожелно да се прифатат денес во глобалното општество затоа што може да доведат до најразлични злоупотреби како што се земање органи од телото на новороденчето (крадење односно, „исчезнување“ на новороденчето и др.) кои со себе ги носи модерното општество.

Меѓутоа, авторот на овој труд се приклучува кон онаа група на цивилисти којашто покрај општиот услов новороденчето да биде живо родено се залага истовремено и тоа да биде родено од жена. Присуството и на овој услов сметаме дека ќе овозможи да не доаѓа до злоупотреби на човековиот род, односно да не се вршат експерименти со човековиот род.

¹⁹⁸ Види: Исто.

¹⁹⁹ Види: С. Георгиевски, *цит. учебник*, стр. 6-8.

2.1.1. Законски решенија и теоретски становишта во врска со правната способност на насцитурус-от

Во правната наука постојат дилеми во врска со правниот статус на зачатото, но сè уште неродено дете т.н. насцитурус (*nasciturus*). Ова прашање подвлекувало внимание на значителен број цивилисти уште во римското право па сè до денес.

Во старото *jus civile* било сосема туѓо да се смета нероденото дете како посебен правен субјект во граѓанското право, затоа што Римјаните сметале дека човечкиот живот започнувал со живо раѓање. Според нив, пред да се роди нероденото дете тоа се сметало за дел од „утробата на мајката“. Но, доколку мајката умрела при породување, *jus civile* не дозволувала таа да биде погребена доколку не се извадело детето од неа. Ова укажува дека старите Римјани најверојатно, од религиозни причини, нероденото мртво дете затоа што не било живо сметале дека не треба да биде објект на погребување. Иако не го признавале за суштество, самиот факт што физичка казна не можела да биде извршена над мајката која носи неродено дете укажува дека нероденото дете сепак имало некаква правна заштита²⁰⁰.

Класичното римско право за разлика од *jus civile* покажала поголем интерес кон нероденото дете. Романистите тврдат дека класичните римски правници не го создале терминот насцитурус, но притоа ја користеле формулацијата „*qui in utero est*“ или „*qui nasci speratur*“. Романистите тврдат дека во класичниот период зачатото детето коешто се родило по смртта на својот татко наречено (потхумус) се сметало за принуден наследник на својот татко. Притоа имотот на умрениот татко (наследството) било зачувувано сè додека постхумусот не се родел жив (т.н. состојба на живо раѓање). Правната фикција дека детето е родено во моментот на смртта на неговиот татко во тоа време имала за цел да го спречи изумирањето на една куќа и род и тоа кога немало наследник²⁰¹.

Во претежност, професорите по римско право пишуваат дека по правило нероденото дете се сметало за дел од мајката, односно за дел од нејзината утроба²⁰². Само по исклучок кога тоа било во интерес на детето се сметало дека зачатото дете е родено во моментот на смртта на неговиот татко, но под услов да се родело живо²⁰³.

Становиштето на класичниот Рим во врска со правата на насцитурусот доаѓа предвид скоро во сите подоцнежни закони и законици кои во себе содржат одредби од имотно правна природа. Во оваа смисла Пруското општо земјишно право (*Preußische allgemeine Landrecht-PrALR*) од 1794 година²⁰⁴ во I 1 § 12PrALR се поврзува со теоремата „*nasciturus pro jam nato habetur...*“ на класичното римско право според која нероденото дете немало правна способност додека не се родило живо. Оттогаш во сите идни законици биле сочувани правата на насцитурусот.

²⁰⁰ Per-Malte Lippmann, The unborn child in Private Law in the 18th century and its reflections on the 18th century society, Достапно на: <https://www.academia.edu>, (05.12.2023).

²⁰¹ Исто.

²⁰² D. 25, 4, 1, 1 Ulpianus libro vicesimo quarto ed edictum.

²⁰³ D. 38, 16, 7 Celsus libro vicensimo octavo digestiorum.

²⁰⁴ Унифициран Законски кодекс на Прусија. Д. Попов, *цит. учебник*, стр. 75.

Предлог на резолуцијата за одлуката на Врховниот суд на САД за поништување на правата за абортус во Соединетите Американски Држави и потребата да се заштитат правата на абортусот и здравјето на жените во ЕУ²⁰⁵ покажува дека „насцитурусот“ (нероденото дете) почнува да стекнува специфична правна заштита. Таа согласно овој документ се однесува на сите ситуации кои се повољни (корисни) за насцитурусот така што преку оваа специфична правна заштита се заклучува дека се врши изедначување на статусот на нероденото дете со статусот на секое родено дете.

Согласно Францускиот граѓански законик (Code Civil) детето за да наследи мора да постои во времето на отворањето на наследството, а ако е зачнато потребно е да се роди човеколико²⁰⁶.

На особено високо ниво е правната заштита на насцитурусот во Р Австрија. Во оваа смисла Австрискиот граѓански законик во членот 22 децидно пропишува дека *дури и неродените деца имаат право на законска заштита и тоа од моментот на нивното зачнување*. Тоа значи дека правата на нероденото дете, се изедначуваат со правата на родените деца. Сепак, на мртвороденото дете се гледа како никогаш да не било зачнато, со оглед на правата што му се резервирани во случај да е живо²⁰⁷. Всушност, опфатот на членот 22 од Австрискиот граѓански законик е ограничен само на случајот на идно живородено раѓање. Тоа значи дека во случаите од членот 22 стекнувањето на правната способност е ограничено (во граѓански предмети од имотна природа) и условено (да се роди живо)²⁰⁸.

Од ставот 2 на членот 1 на Италијанскиот граѓански законик произлегува дека *правата што Законикот ги признава во корист на зачатото дете се условени со настанот на раѓањето*. Ова значи дека и италијанскиот правен систем правниот субјективитет на насцитурусот го поврзува со правниот факт - раѓање.

Швајцарскиот граѓански законик пропишува: *детето е способно да наследува од моментот на зачнувањето на натаму, под услов последователно да се роди живо*. Ако детето е родено мртво, тоа се занемарува поради наследните цели²⁰⁹. Оваа одредба на швајцарскиот правен систем се однесува, пред сè, на наследноправните односи, односно, на наследувањето на насцитурусот или поточно на неговата апстрактна можност да наследува и тоа само ако е зачнато во моментот на делација на оставителот и доколку подоцна се роди живо.

Граѓанскиот законик на Холандија во член 1 во врска со правниот субјективитет на насцитурусот говори дека *се смета дека детето на бремена жена е родено тогаш кога тоа го бараат неговите интереси*. Ако се роди безживотно, се смета дека никогаш не постоело²¹⁰. Од одредбава се гледа дека Холандскиот правен систем не го

²⁰⁵ Чл.12, Motion for a resolution - B9-0367/2022, European Parliament. Достапно на: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2022-0367_EN.html.

²⁰⁶ Чл. 725, Француски граѓански законик (Code Civil). Достапен на: <https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf>.

²⁰⁷ § 22, Австриски граѓански законик (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)).

²⁰⁸ Види: Р. Вудлински, *цит. учебник*, стр. 45.

²⁰⁹ Чл. 544, Швајцарски граѓански законик (Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB)).

²¹⁰ Чл. 1:2, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code). Достапен на: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm>.

подвлекува само наследувањето на насцитурусот, туку воопшто зборува за неговите имотни интереси кои треба да се земат предвид во текот на неговото постоење.

Во поглед на насцитурусот во време на пишувањето на ова дисертација паѓа во очи новата дефиниција на словенечката доктрина според која *насцитурусот нема правна способност па затоа не е ни субјект во правото*²¹¹. Насцитурусот според словенечките цивилисти ги нема правата коишто ги имаат родените, па затоа не ја ужива заштитата којашто Уставот на Р Словенија им ја прокламира на родените деца.

Казненото право на Р Словенија ги заштитува живите родени луѓе, а не зачатите. Во оваа смисла професорката Барбара Новак објаснува дека во словенечкото казнено право кривичното дело убиство дејствува (има опсег) само на жртвата којашто е родена. Зачетокот односно насцитурусот според професорот К. Жупанчиќ, во правото може да има само *посредна* или *спогодбена заштита*. Посредната заштита според него е онаа којашто се остварува преку мајката којашто го носи. Според него, до такво нешто доаѓа кога спротивно на желбата на мајката нејзината бременост ќе се прекине заради сообраќајна несреќа во којашто зачетокот ќе се уништи. Тогаш словенечкото право смета дека *сторителот сторил кривично дејствија против телото на мајката*²¹². До спогодбена заштита на насцитурусот според професорот К. Жупанчиќ доаѓа тогаш кога дарувачот кој нема деца со договор за дар подарува дел од својот имот на даропримачот. Притоа договорот за дар се склучува под иден услов дарувачот да нема деца. Заштитата на имотните права на насцитурусот ќе се остваруваат спогодбено т.е. *врз основа на договорот за дар кој ја предвидува можноста за оваа заштита, се разбира доколку детето на дарувачот се роди живо*²¹³.

Како и правните поредоци на континентално правниот систем, така и хрватскиот Закон за облигационите односи во поглед на утврдувањето на правата на насцитурусот ја предвидува претпоставката тој во иднина да се роди жив за да може да ги оствари своите интереси. Имено, според членот 17 на Законот се претпоставува дека: *зачнатото дете е родено, секогаш кога се работи за неговите интереси, под услов да се роди живо*²¹⁴.

Исто како швајцарското право кое ги потенцира наследните права на насцитурусот, така и правниот систем на Р Србија односно, Законот за наследувањето на Република Србија изрично зборува за наследните права на насцитурусот. Во оваа насока тој говори дека *веќе зачатото дете во моментот на смртта на оставителот може да наследи, ако се роди живо*²¹⁵.

Нашиот правен систем на насцитурусот му посветува три одредби и тоа една општа која се однесува воопшто за заштита на правата на насцитурусот, втора, која се однесува за наследните права на насцитурусот и трета, која се однесува на застапувањето на насцитурусот. Можноста за заштитата на правата на насцитурусот е дадена во ставот 3 на членот 45-а на Законот за облигационите односи на РС Македонија:

²¹¹ М. Juhart, D. Možina, B. Novak, Ada Polajnar-Pavčnik, Viktorija Žnidaršič Skubic, *цит. учебник*, стр. 71.

²¹² Поопширно за посредната заштита да се види кај: К. Zupančič, *Varstvo življenja pred rojstvom in osebnostne pravice*, Podjetje in delo, let. 1994, št. 5-6, стр. 596-604.

²¹³ К. Zupančič, V. Žnidaršič Skubic, *Dedno parvo*, Uradni list RS, Ljubljana, 2009, стр. 73.

²¹⁴ Види: Čl. 17, st. 2, Zakon o obveznim odnosima...

²¹⁵ Zakon o nasleđivanju, Sl. glasnik R Srbije, br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nasledjivanju.html.

се смета дека зачатото дете е родено кога тоа е потребно за заштита на неговите права, под услов да се роди живо. Посебната одредба којашто ја уредува можноста за наследување на насцитурусот е пропишана во ставот 2 на членот 122 на Законот за наследувањето: *детето веќе зачато во моментот на отворање на наследство се смета како родено, ако се роди живо.* Одредбата за застапувањето на нероденото дете (насцитурусот) е содржана во членот 164 на Законот за вонпарничната постапка: *ако се очекува раѓање на дете кое би било повикано на наследство, оставинскиот суд ќе го извести за тоа Центарот за социјална работа да оцени дали неговите интереси треба да ги застапува родителот или ќе назначи старател. Ако Центарот за социјална работа во рок од 30 дена по приемот на известувањето поинаку не определи, за правата на нероденото дете ќе се грижи еден од неговите родители.*

Во врска со правниот режим на насцитурусот во македонското право, професорките Р. Живковска и Т. Пржеска поаѓајќи од фактот дека Законот за наследување говори само за наследните права на насцитурусот, а Законот за облигационите односи мисли на имотноправна заштита (надомест на штета) сметаат дека правната способност не може да се смета дека е целосно стекната додека детето не е родено, односно е насцитурус, па затоа според нив се работи *само за можност за наследување на дете чиј родител умрел пред неговото раѓање*²¹⁶. Ако детето се роди живо, последиците од оваа можност за наследување, според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска ќе важат уште од самото зачнување на насцитурусот, што значи дека тие ќе имаат дејство *ex tunc*. Во спротивно, ако детето не се роди живо, тогаш тие укажуваат дека *насцитурусот ќе се смета како никогаш да не постоел како наследник*²¹⁷.

Мошне продлабочено е учењето на професорот С. Георгиевски кој поаѓајќи од лажната претпоставка односно, фикција дека насцитурусот е жив во моментот на смртта на оставителот, со право правната способност на насцитурусот ја нарекува „фингирана“ правна способност која според него се јавува како „условна“ и „ограничена“²¹⁸.

Професорите по облигационо право Г. Галев и Ј. Дабовиќ Анастасовска, за насцитурусот се осврнуваат од аспект на неговата заштита во случај на причинување на штета. Тие зборуваат дека насцитурусот може да претрпи штета и тоа на неговото тело, *што треба да биде предмет на заштита во сферата на облигационо право.* Професорите дури зборуваат дека отштетна заштита треба да има и за идното потомство на кое му се причинува штета, а која се манифестира уште кога тоа не е ни зачато, односно кога станува збор за иден зачеток кај кого штетата настапила заради телесно оштетување или генетско оштетување на претходниците во случај кога имало одредено радиоактивно зрачење од некој извор на атомска енергија²¹⁹. Всушност, заради настанатата генетеска штета дошло до мутација на наследните гени на озрачената мајка кои се пренеле на идниот зачат плод (насцитурусот). Професорите Г. Галев и Ј. Дабовиќ Анастасовска сметаат дека, и кога станува збор за оштетување на зачетокот и кога станува збор за оштетување на идното потомство настанува отштетен граѓанскоправен однос. Притоа сметаат дека треба да бидат исполнети два услова, првиот од нив е да се родат живи, а вториот е породот да биде човеколик. Доколку не се исполнат овие услови

²¹⁶ Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 73.

²¹⁷ Види: Исто.

²¹⁸ Види: С. Георгиевски, *цит. учебник*, стр. 8.

²¹⁹ Повеќе за ова види кај: Г. Галев, Ј. Дабовиќ Анастасовска, *Облигационо право, додипломски студии*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Скопје, 2021, стр. 491-492.

професорите со право сметаат дека тогаш е оштетена само мајката која го носела оштетениот зачеток во својата утроба²²⁰.

Исто како и Законот за облигационите односи, така и професорот Б. Визнер поаѓа од општото правило дека физичкото лице почнува да станува субјект во правото „со завршено живо раѓање на дете“. Од ова правило тој, исто така, го прифаќа исклучокот дека насцитурусот треба да се смета како роден во случај кога станува збор за негов интерес. Што значи дека и професорот Б. Визнер, исто како и класичното римско право смета дека, насцитурусот е роден во моментот на зачнувањето, а со цел да се заштитат интересите на детето особено во однос на стекнувањето наследство²²¹. Што значи, професорот тргнува од корените на институтот насцитурус кој како што се укажа претходно потекнуваат од класичното римско право „*infans conceptus (nasciturus) pro nato habetur quotiens de commodis eius agitur*“.

Според професорот С. Вукадиновиќ основна карактеристика воопшто на правната способност на секое физичко лице *се карактеризира со постепено менување на нејзината правна природа*“. Тоа според него значи дека, правната способност произлегува од зачнувањето, бидејќи токму тогаш се појавуваат вредности (живот) кои треба да се заштитат како вредности сами по себе. На зачатото и нероденото дете (насцитурусот) професорот С. Вукадиновиќ гледа како независна вредност која не ја третира само како дел од утробата на мајката, туку и како „вредност сама по себе“. Тој дури оди и понатаму, сметајќи дека насцитурусот има т.н. „личноправна способност“ која тој ја толкува на начин што *насцитурусот има право на живот, на телесен интегритет итн.*²²².

За разлика од професорот С. Вукадиновиќ кој зборува само за личноправна способност, професорот В. В. Водинелиќ кога зборува за насцитурусот прави разлика помеѓу неговата имотноправна способност и личноправна способност. Кога станува збор за личните права на насцитурусот, уште од зачнувањето постои потреба за зачатото и нероденото дете да има лични права на неговите лични добра кои постојат оттогаш. Затоа, според него личноправната способност на насцитурусот може да биде само актуелна и безусловна. Според него, во поглед на личноправната способност ништо не се менува од зачнувањето до раѓањето, без прекин, бидејќи се работи за интерес на заштита на постоечкиот живот, здравјето и други лични добра на нероденото дете од зачнувањето до раѓањето. Со раѓањето според професорот В. В. Водинелиќ *ништо не се менува, детето се уште е безусловно способно да ги има личните права што веќе ги стекнало и да стекнува нови*²²³. Што се однесува до имотноправната способност на насцитурусот, таа според професорот В. В. Водинелиќ се состои во тоа што одреден имот треба да се чува за насцитурусот до неговото живо раѓање затоа што во периодот помеѓу зачнувањето и раѓањето настанала правна основа за стекнување „имотни наследни права“ за насцитурусот. Професорот В. В. Водинелиќ исто како и професорот С. Георгиевски претпоставката да се смета дека насцитурусот е роден во времето на настанувањето на правната основа (на пример смртта на таткото) за време на бременоста на мајката ја смета за фингирана затоа што таа не е настаната, туку е лажна (фиктивна) и зависи од можноста детето да се роди живо²²⁴. Од наведените ставови на

²²⁰ Исто.

²²¹ B. Vizner, *цит.учебник*, стр. 68-69. Така: О. Станковиќ, В. В. Водинелиќ, *цит. учебник*, стр. 53.

²²² S. Vukadinović, *цит. учебник*, стр. 10.

²²³ Повеќе за правната способност на насцитурусот да се види кај: V. Vodinelić, *цит. учебник*, стр. 350-354.

²²⁴ Исто.

В. В. Водинелиќ се заклучува дека тој правата на насцитурусот ги гледа во поширока димензија и тоа не само од имотноправен аспект, туку и од аспект на постоење на личните добра на насцитурусот (здравје, право на живот и други).

2.2. Стекнување на општата правна способност според казеноправната доктрина

Во врска со времето на стекнувањето на општата правна способност на физичките лица постојат разлики помеѓу цивилистите од една страна и кривичарите, од друга страна.

Како што се покажа, цивилистите сметаат дека правната способност односно апстрактната можност за настанување на права и обврски настанала во моментот на одвојување на новороденчето од папочната врвца од мајката затоа што во тој момент настанува нов субјект, односно и друго физичко лице. Ова е сосема разбирливо затоа што цивилистите субјективитетот го сметат за основен и најширок институт на граѓанското право, па според тоа се залагаат пресуден момент во настанувањето на општата правна способност да биде одвојувањето на детето од мајката.

За разлика од цивилистите, кривичарите, за кои основен институт на казненото право е вината која притоа може да се јави во вид на намера (*dolus*) или небрежност (*culpa*), тргнуваат од околноста дали при раѓањето дошло до настанување на одреден кривичноправен однос.

Професорите по казнено право академик В. Камбовски и Н. Тупанчевски истакнуваат дека при утврдување на моментот на раѓање треба да се направи разграничување на две кривични дела од кои едното е лишување од живот и второто противправното е прекинувањето на бременоста. Притоа сите кривичари сметаат дека во случај на небрежност, односно небрежно загрозување на плодот не доаѓа до казеноправна одговорност затоа што не постои намера. Според наведените професори казнивоста на мајката во поглед на повредата на плодот или прекинувањето на бременоста (абортусот) е комплексно прашање при кое треба да се појде од почетокот на процесот на раѓање, односно од првите контракции и породилни болки (т.н. „интерна фаза“), кои водат кон раѓањето²²⁵. Што значи, според нив првите контракции на породилката означуваат почеток на раѓањето иако „детето сè уште не излегло од мајчината утроба“. Поаѓајќи од околноста дека породилката може самата смислено да му наштети на породот којшто го носи, Кривичниот законик го пропишал во членот 27 кривичното дело „убиство на дете при пораѓање“: *мајка која што ќе го лиши од живот своето дете за време на пораѓањето или непосредно по пораѓањето во состојба на растројство предизвикано со пораѓањето ќе се казни со затвор од три месеци до три години*²²⁶. Треба да се сфати дека оваа одредба според професорите В. Камбовски и Н.

²²⁵ В. Камбовски, Н. Тупанчевски, *Казнено право, посебен дел, петто изменето и дополнето издание*, Просветно дело, Скопје, 2011, стр. 24-25.

²²⁶ Кривичен законик, Сл. весник на Р Македонија, бр. 37/1996, 80/1999, 48/2001, 4/2002, 16/2002, 43/2003, 19/2004, 40/2004, 81/2005, 50/2006, 60/2006, 73/2006, 87/2007, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 143/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 97/2017, 170/2017, 248/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 36/2023 и 188/2023.

Тупанчевски се однесува и за време на траење на контракциите кај мајката за кои тие, како што се кажа, претставуваат започнување на процесот на породување.

Во овој контекст од особено значење е укажувањето на модерното сфаќање кое го прифаќаат и македонските кривичари, според кое услов за стекнување на општата правната способност, а со тоа и за успешно завршување на раѓањето е детето да се роди живо е и условот-детето да биде родено од жена²²⁷.

3. Престанување на општата правна способност

Општата правна способност како што се укажа во претходните оддели од ова поглавје настанува со настанокот на физичкото лице при што тоа станува субјект во правото. Според тоа, со право се тврди во науката дека, таа престанува кога ќе престане да постои физичкото лице, односно со негова смрт²²⁸.

Во цивилистиката преовладува мислењето дека постојат три вида на смрт и тоа: 1. физичка смрт, 2. претпоставена смрт (институтот за прогласување на исчезнато лице за умрено) и 3. фиктивна смрт. Во текстот што следи подетално ќе бидат претставени трите видови смрт и нивното влијание врз граѓанскоправните односи.

3.1. Физичка смрт

Согласно Законот за облигационите односи на РС Македонија правната способност на физичкото лице престанува со неговата смрт, односно со неговото прогласување за умрено²²⁹.

Додека стекнувањето на правната способност на физичкото лице е поврзана со повеќе факти, за престанокот на правната способност во модерното право е важен само еден и единствен правен факт а тоа е смртта. Во оваа смисла, со право професорот В. В. Водинелиќ укажува дека *единствениот начин едно лице да остане без правна способност е да умре, и тоа физички и биолошки да престане да постои*²³⁰.

Според Ф. С. Савињи смртта како граница на правната способност, е толку едноставен природен настан што не е потребна попрецизна дефиниција на нејзините елементи²³¹.

Правните факти, меѓу кои спаѓа и смртта, имаат големо значење во граѓанското право како околности кои влијаат на настанувањето, промената и престанокот на граѓанскоправните односи. Како што потенцираат цивилистите, правни факти се оние

²²⁷ В. Камбовски, Н. Тупанчески, *цит.учебник*, стр. 24-25.

²²⁸ Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 74.

²²⁹ Види: чл. 45-а, ст. 5, Закон за облигационите односи...

²³⁰ Така: V. V. Vodinelić, *цит. учебник*, стр. 356.

²³¹ Види: F. C. V. Savigny, *System des heutigen römischen Rechts*. 2, Berlin, 1840, стр. 17. Достапно на Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek: <https://www.digitale-sammlungen.de> (10.12.2023).

објективни околности кои правото ги признава како релевантни и им припишува определено правно дејство²³². Тоа правно дејство, според цивилистите, може да биде насочено кон создавање на определен граѓанскоправен однос, но исто така може да биде насочено и кон промена или престанок на веќе настанатиот однос. Важно е да се напомене дека секој правен факт признат од правото може да има повеќедимензионално влијание на граѓанскоправниот однос. Таков е случајот и со смртта како правен факт чие влијание во граѓанскоправните односи ќе биде предмет на анализа во овој дел од трудот.

Смртта претставува правен факт од групата настани. Ноторно е дека настаните се онаа категорија на правни факти кои настануваат независно од волјата на човекот и како такви со самото свое настанување директно влијаат на граѓанскоправните односи²³³. Смртта како настан во моментот на своето настапување директно влијае на веќе настанатите односи во граѓанското право и тоа заради субјектот субјектот кај кој настапила смртта и третите лица (можните наследници), а воедно доведува и до создавање на нови граѓанскоправни односи (наследноправни).

Првенствено, настапувањето на смртта влијае на субјективитетот на физичкото лице кај кое настапила смртта. Како што е познато, во моментот на смртта престанува субјективитетот на физичкото лице, а притоа правата кои ги имало тоа лице престануваат или се пренесуваат на неговите наследници во зависност од нивната природа. Што се однесува до граѓанскоправните односи, во кои како страна било покојното лице, тие претрпуваат промени во страните на граѓанскоправниот однос, односно на местото на покојното лице во граѓанскоправниот однос стапуваат неговите правни следбеници. Одредени граѓанскоправни односи во кои една од страните било покојното лице може и да престанат ако правата и обврските од тие односи биле поврзани со личноста на покојниот.

Од друга страна, настапувањето на смртта влијае и на стекнување на наследни права од страна на лицата кои врз основа на закон или врз основа на тестамент се повикани да го наследат имотот на оставителот (лицето кај кое настапила смрт). Наследните права во македонскиот правен систем настануваат во моментот на делацијата, а тоа е моментот на смртта на оставителот²³⁴.

Во текстот што следи прво ќе се анализира моментот на настапување на смртта од аспект на правото и медицинската наука, а потоа подетално ќе биде анализирано влијанието на смртта во сите сфери на граѓанското право – стварното, облигационото и наследното право.

3.1.1. Момент на настапување на смртта

Во правната наука особено се истакнува прашањето за моментот на настапување на смртта како правен факт. За правниците од големо значење е утврдувањето на

²³² Д. Попов, *цит. учебник*, стр. 177. Р. Ковачевиќ-Куштримовиќ, *цит. учебник*, стр. 139. О. Станковиќ, В. Водинелиќ, *Увод у граѓанско право*, Номос, Београд, 2007, стр. 159.

²³³ Д. Попов, *цит. учебник*, стр. 177.

²³⁴ Чл. 120, Закон за наследувањето, Сл. весник на Р Македонија, бр. 47/96, и 18/2001.

моментот на смртта, бидејќи правото сите правни последици од настапување на смртта ги поврзува со овој момент.

Давање одговор на прашањето кога настапува моментот на смртта и како тој точно да се утврди е во доменот на медицинската наука. Според медицинската наука постојат повеќе видови на физичка смрт, чиј момент на настапување се утврдува со користење на различни медицински процедури.

3.1.2. Видови физичка смрт

Како видови физичка смрт кои се релевантни и во граѓанското право, се определуваат: срцева смрт, привидната смрт (комата), церебралната смрт (мозочната смрт), клиничката смрт и биолошката смрт²³⁵. Сите овие видови на физичка смрт, како што покажува медицинската наука, настапуваат во различен момент и имаат различни медицински последици.

а) Привидната смрт, уште наречена и „кома“²³⁶ е вид на физичка смрт која се карактеризира со отсуство на свест кај физичкото лице. Отсуството на свест, како што укажува и самата медицинска наука, не подразбира и отсуство на мозочни функции. Кај лицето кај кое настапила кома сè уште постои одредена мозочна активност. Според медицинската наука комата има повеќе стадиуми. Во првиот стадиум таа наликува на општа анестезија, односно е состојба каде лицето не може да се разбуди, т.е. да ја поврати свеста. Во другиот стадиум, т.н. „длабока кома“ лицето не покажува ниту примитивни реакции, како што е на пример реакцијата на предизвикана болка²³⁷.

Во зависност од стадиумот, според медицинската наука, комата може да биде реверзибилна, односно „индуцирана“ и „иреверзибилна“. Реверзибилната т.е. индуцираната кома е состојба на кома во која постои можност да се поврати свеста на лицето, затоа што овој вид на кома се предизвикува со лекови и се користи за одредени терапевтски цели. Како резултат на тоа, по прекинување на терапијата лицето ја повраќа свеста. Иреверзибилната кома се разликува од реверзибилната, првенствено по тоа што не е предизвикана намерно – за терапевтски цели, туку е настаната под влијание на други околности²³⁸. Како основни знаци на иреверзибилна кома медицинската наука ги определува: непостоењето на одредени медицински причини за настапување на кома (хипотермија, хиповолемичен или хипотензивен шок, интоксикација со барбитурати, седативи, антидепресиви, метаболни и ендокрини нарушувања), целосен губиток на свеста, отсуство на спонтани движења и немање одговор при предизвикување на болка и целосен губиток на рефлексите на мозочното стебло (дилатирани и/или фиксирани папили без одговор на светло, отсуство на корнеален рефлекс, отсуство на вестибуло-окуларен рефлекс, отсуство на окуло-цефаличен рефлекс и отсуство на палатален и трахеален рефлекс). Кога се забележани наведените знаци на иреверзибилна кома се спроведува и т.н. „тест за апнеа“ кој опфаќа пасивно давање на кислород по што се

²³⁵ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 74.

²³⁶ Зборот кома потекнува од грчкиот збор „coma“ што во превод значи длабоко спиење.

²³⁷ За ова поопширно да се види кај: The Journal of the American Medical Association (JAMA), *A definition of irreversible coma* - Report of the Ad Hoc Committee of the Harvard Medical School to Examine the Definition of Brain Death, 1968. Достапно на: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/6376839/>.

²³⁸ Исто.

исклучува респираторот, со цел да се утврди дали постои или не постои способност за спонтано дишење²³⁹.

Следејќи ги сознанијата на медицинската наука за природата и стадиумите на комата како вид на смрт, правната наука со право смета дека овој вид на смрт не може да доведе до граѓанскоправни последици, како што е губење на субјективитетот и сл.

б) Срцева смрт или кардијак арест претставува прекин на срцевата електрична и пумпна активност при што доаѓа до прекин на довод на крв до виталните органи (срце, мозок итн.). Според медицинската наука, срцевата смрт може да биде реверзибилна (ако прифати реанимација) и иреверзибилна (не прифаќање на реанимација и прогласување на биолошка смрт)²⁴⁰.

Причини за срцева смрт може да бидат следните здравствени состојби: коронарната болест на срцето, висок крвен притисок, аритмиите (неправилен срцев ритам), валвуларните заболувања, вродените и стекнатите кардиомиопатии (слабо срце), вродените срцеви аномалии, дијабетес, заболувања на срцевиот мускул, инфекција на срце или срцевите залистоци и оштетување на срцевиот мускул од миокарден инфаркт²⁴¹.

в) Мозочната смрт како вид на физичка смрт, претставува престанок на сите функции на мозокот, што се докажува со хоризонтален електроенцефалограм кој трае најмалку 10 минути, а кој треба да се повторува доколку други витални делови од телото работат²⁴². Таа според медицинската наука е иреверзибилна состојба во која мозокот повеќе не е во можност да ги контролира останатите системи на телото²⁴³. Според медицинската наука, мозочната смрт настапува дури откако „со постапки за реанимација не се поврати дел од функцијата на дишењето, срцето и крвотокот“²⁴⁴. Неможноста да се повратат овие функции, односно неможноста тие да се одржат без механичка поддршка, во медицината се оценува како постоење на трајно оштетување на мозочните клетки, а со тоа и настапување на мозочна смрт како иреверзибилен процес²⁴⁵.

Во правната наука моментот на настапување на мозочната смрт е од значење за спроведување на постапка за земање и пресадување на делови од човековото тело заради медицински цели (трансплантација)²⁴⁶. Фактот што правото дозволува да се земат делови од човековото тело кај лице кај кое настапила мозочна смрт означува дека, законодавецот овој вид на смрт го смета за правнорелевантен и го третира како момент во кој престанува субјективитетот на физичкото лице.

Во врска со церебралната смрт Професорот В. В. Водинелиќ подвлекува дека повеќе од еден милениум важел класичниот поим на смртта: *лицето е мртво кога*

²³⁹ Исто.

²⁴⁰ S.G. Priori, E. Aliot, Blomstrom-Lundqvist C i sur. *Task force on sudden cardiac death of the European Society of Cardiology*, Eur Heart J 2001; стр. 1374-1450.

²⁴¹ C.W. Israel, *Mechanisms of sudden cardiac death*, Indian Heart J. 2014 Jan-Feb;66 Suppl 1(Suppl 1):S10-7. doi: 10.1016/j.ihj.2014.01.005. Epub 2014 Feb 11. PMID: 24568819; PMCID: PMC4237287.

²⁴² Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 74.

²⁴³ T. Randell, *Medical and legal considerations of brain death*, Acta Anaesthesiologica Scandinavica. 48(2), 2004, стр. 139-144.

²⁴⁴ Исто.

²⁴⁵ Исто.

²⁴⁶ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 74.

неговото срце и белите дробови престануваат да работат. Според него ваквото определување станало ирационално во 1967 година кога била извршена првата трансплантација на срце. За да може примената на лекување со земање на делови од човеково тело од едно лице и нивно трансплантирање на друго лице да биде во согласност со законот, односно да не претставува убиство на лицето од кое е земено срцето за трансплантација и на лицето чие срце е заменето со друго, морало да се најде нов поим за смртта. Затоа од 1968 година почнал да преовладува новиот концепт за смрт (Харвардски концепт на смртта)²⁴⁷. Согласно овој концепт постои мозочна смрт која претставува престанок на функцијата на мозокот (синдром на дечеребрација). Според мозочната смрт едно лице е мртво, кога неговиот мозок ќе престане да работи. Професорот В. В. Водинелиќ смета дека самото земање на орган и негово преместување на друго болно лице е оправдано заради неколку причини. Пред сè согласно медицинската наука прекинот на работата на мозокот е неповратен. Притоа неговата функција според медицината не е возможно повторно да се воспостави. И на крајот, трета причина е што мозокот како орган предизвикува престанок на животот на сите други делови на организмот затоа што тој е база на човековата свест²⁴⁸.

г) Клиничката смрт како вид на физичка смрт, во медицинската наука се дефинира како престанок на виталните функции на телото на човекот. Состојбата на клиничка смрт се смета за реверзибилна состојба доколку навремено се преземе медицинската интервенција за поврат на виталните функции. Тоа е од причина што, иако дојде до целосен прекин на срцевата и белодробна функција, се тврди дека мозокот може сè уште да продолжи да работи, па ако навремено се пристапи кон кардиопулмонална реанимација може да се поврати и функцијата на срцето и дишењето²⁴⁹. Ако клиничката смрт трае повеќе од 6 минути, според медицинската наука доаѓа до мозочна смрт, која како што се кажа е иреверзибилна состојба.

Во правната наука клиничката смрт, исто како и комата, не доведува до правни последици затоа што според медицината може да дојде до поврат на виталните функции на човековото тело, па затоа не доаѓа до губење на граѓанскоправниот субјективитет на лицето кај кое настапила клиничка смрт. Се разбира, ако клиничката смрт понатаму доведе и до настапување на мозочна смрт, тогаш во моментот на настапување на мозочната смрт, ќе престане и субјективитетот на физичкото лице.

д) Во поглед на биолошката смрт како вид на физичка смрт, се смета дека таа е онаа смрт која доведува до *престанок на основните функции на организмот како што се: крвотокот, дишењето и мозочната функција*. Оваа смрт во суштина е смрт на клетките и на органите на човекот и како таква претставува иреверзибилна состојба. Знаците за настапување на биолошка смрт, според медицинска наука, се престанокот на срцевата активност и дишењето. Според медицинската наука овој вид смрт настапува во моментот по последното срцево отчукување и последната респирација²⁵⁰. Важно е да се напомене дека во текот на одредени медицински интервенции може и намерно да биде прекината работата на срцето и дишењето, како што се, на пример, кардиохируршките операции. Кога на вештачки начин т.е. заради медицинска интервенција се прекинува

²⁴⁷ Така: V. V. Vodinelić, *цит. учебник*, стр. 356.

²⁴⁸ Исто.

²⁴⁹ B. Greyson, *The near-death experience scale: Construction, reliability and validity*. Journal of Nervous and Mental Disease. 171(6), 2000, стр. 369-375. Достапно на: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/6854303/>.

²⁵⁰ A. Ramljak, *Medicinska kriminalistika*. Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka: Sarajevo, 1999. Достапно на: <https://pdfcoffee.com/medicinska-kriminalistika-2007pdf-pdf-free.html>.

работата на срцето и дишењето, а притоа крвотокот се воспоставува со екстракорпорална машина, според медицинската наука не станува збор за настапување на биолошка смрт²⁵¹.

Во правната наука моментот на настапување на биолошката смрт има најголемо правно значење затоа што во овој момент не само што престанува субјективитетот, туку од моментот на нејзиното настапување настануваат и сите други правни последици поврзани со смртта како правен факт (губење на личните права, престанок на личните односи, отворање на оставината и сл.).

3.1.3. Влијанието на смртта како правен факт во граѓанскоправните односи

Како што се напомена во ВОВЕДОТ на дисертацијата, смртта е значаен правен факт кој влијае во сите делови на граѓанското право, односно доведува до настанување, промена или престанок на стварноправните, облигационоправните и наследноправните односи.

Во текстот што следи, во посебни потточки ќе биде анализирано влијанието на смртта како правен факт во граѓанскоправните односи.

3.1.3.1. Влијанието на смртта како правен факт во стварноправните односи

Настапувањето на смртта доведува до промени во стварноправните односи кои се одразуваат како промена на страната. Исто така, во исклучителни ситуации, со смртта престанува и стварното субјективно право, а со тоа и стварноправниот однос. До тоа доаѓа тогаш кога Законот за сопственост и други стварни права пропишува забрана за преносливост на стварното субјективно право²⁵².

Што се однесува до промена на страната во стварноправниот однос како последица на смрт, треба да се подвлече дека таа промена е всушност промена на титуларот (носителот) на стварното субјективно право. Имено, по смртта на носителот на стварното субјективно право, ова право согласно правните прописи, преминува на неговите наследници.

Смртта како правен факт влијае и на стекнувањето имот во брачна, вонбрачна и семејна заедница. Согласно Законот за сопственост и други стварни права лицата кои се во брак т.е. брачните другари, додека трае брачната заедница стекнуваат т.н. заеднички имот²⁵³. Ист е случајот и со вонбрачните другари кои додека трае вонбрачната заедница стекнуваат заеднички имот²⁵⁴. Лицата над 15 години кои живеат и стопанисуваат во иста

²⁵¹ Исто.

²⁵² Такво е правото на плодуживање (како вид на лична службеност) коешто му припаѓа на точно овластен плодуживател, којшто не може да го пренесува ова право на друго лице. Кога плодуживателот ќе почине, ќе престане и самото стварно субјективно право – плодуживањето. Со смртта на овластениот плодуживател престанува и плодуживањето како стварно субјективно право.

²⁵³ Види: чл. 67, Закон за сопственост и други стварни права...

²⁵⁴ Види: чл. 81, Закон за сопственост и други стварни права...

семејна заедница, со исклучок на брачните и вонбрачните другари, стекнуваат заеднички имот наречен заеднички имот во семејна заедница²⁵⁵. Имајќи го ова предвид може да се заклучи дека во моментот на смртта на брачниот, вонбрачниот другар или член во семејната заедница, за ова лице престанува можноста да стекнува имот во заедничка сопственост, а се разбира дека неговите правни следбеници не можат да дојдат на негово место во овие специфични заедници.

Кога станува збор за заедничка сопственост во наследничка заедница, ако настапи смрт кај некои од заедничарите тогаш, по правото на претставување, на негово место доаѓаат неговите правни следбеници²⁵⁶. Во овој случај, смртта влијае на начин што доаѓа до промена на носителот на правото на заедничка сопственост.

Во моментот на настапување на смртта, доаѓа до промена и на носителот на друго стварно право. Кај правото на залог²⁵⁷, промената која е резултат на смртта се одразува како промена на лицето кое е заложен доверител или заложен должник. Кога е востановено право на реален товар²⁵⁸, како товар на една недвижност, а во корист на друга недвижност, тогаш со смртта на еден од носителите на правото на сопственост на недвижностите, товарот односно правото се пренесува на правните следбеници (новите сопственици на недвижностите). Во случај кога правото на реален товар е востановено како товар на определена недвижност, а во корист на определено лице, тогаш ако настапи смрт на страната на носителот на правото на сопственост на оптоварената недвижност, обврската да се остварува реалниот товар ќе премине на правниот следбеник (новиот сопственик). Но, ако настапи смрт на страната на лицето во чија корист е востановено правото на реален товар, тогаш смртта ќе доведе до апсолутен престанок на правото на реален товар како стварно субјективно право. Во поглед на службеностите, како стварни субјективно право, смртта различно влијае во зависност од тоа дали станува збор за стварни или лични службености. Ако настапи смрт на носителот на правото на стварна службеност, ова право преминува заедно со правото на сопственост на привилегираната недвижност на правниот следбеник²⁵⁹. Кога е востановено право на лична службеност, тогаш со смртта на носителот на правото на лична службеност ќе престане и правото на плодоуживање, затоа што согласно Законот за сопственост и други стварни права ова право е непреносливо. По исклучок, правото на лична службеност нема да престане со смртта на носителот ако било востановено и во корист на неговите наследници²⁶⁰.

3.1.3.2. Влијанието на смртта како правен факт во облигационоправните односи

Смртта како правен факт влијае и во сферата на облигационоправните односи. Најчесто смртта доведува до промена на страната на доверителот или на должникот затоа што облигационите права се преносливи и можат да се наследуваат, а обврските ги исполнуваат субјектите на кои тие облигациони права преминале. Меѓутоа, треба да се има предвид дека постојат облигационоправни односи од лична природа т.е. односи

²⁵⁵ Види: чл. 92, Закон за сопственост и други стварни права...

²⁵⁶ Види: чл. 83, Закон за сопственост и други стварни права...

²⁵⁷ Види: чл. 225, Закон за сопственост и други стварни права...

²⁵⁸ Види: чл. 236, Закон за сопственост и други стварни права...

²⁵⁹ Види: чл. 193, Закон за сопственост и други стварни права...

²⁶⁰ Види: чл. 208 и чл. 209, Закон за облигационите односи...

во кои правата и обврските се поврзани за точно определена личност како страна во облигационоправниот однос²⁶¹. Во тој случај, бидејќи овие права и обврски се непреносливи, со смртта на носителот на овие права и обврски тие се гаснат, а со тоа престанува и облигационоправниот однос. Ова е изречно пропишано и во Законот за облигационите односи каде во членот 348 е наведено дека со смртта на должникот или на доверителот престанува обврската, под услов истата да настанала како резултат на личните особини на некоја од договорните страни во односот или на личните способности на должникот²⁶².

Така, на пример, ако настапи смрт кај налогодавачот кај договорот за налог согласно Законот за облигационите односи, договорот за налог ќе престане²⁶³. Како пример може да се даде и договорот за дело кога обврската да се изврши определена работа е поврзана со личноста на должникот (сликарот како должник се обврзал да наслика портрет за определен паричен надоместок). Тогаш, со смртта на должникот ќе престане и договорот за дело затоа што обврската можел да ја исполни само конкретниот должник (сликарот)²⁶⁴.

3.1.3.3. Влијанието на смртта како правен факт во наследноправните односи

Настапувањето на смртта на теренот на наследното право доведува со создавање на наследноправни односи. Во моментот на смртта, согласно Законот за наследувањето, се отвора наследството на покојниот (оставителот), а во истиот момент настануваат и наследните права на наследниците²⁶⁵.

Во наследноправните односи смртта претставува основен правен факт кој има суштинско влијание во остварувањето на наследните субјективни права. Правната наука појаснува дека смртта е основен правен факт во наследноправните односи бидејќи *без настапување на смртта не може да настане еден наследноправен однос*²⁶⁶. Ова правило потекнува уште од римското право „*viventis non datur hereditas*“ или живите не може да се наследуваат. Ова начело подразбира дека во моментот на смртта на оставителот, настанува правната можност наследниците да ги остварат своите наследни субјективни права, а со тоа на наследниците да преминат правата кои му припаѓале на оставителот и се преносливи по својата природа²⁶⁷.

Според правната наука, во моментот на смртта настануваат повеќе правни последици: се определува материјалното право кое ќе се применува на наследноправните односи; се определува месната надлежност на судот и тоа според последното место на живеење на оставителот; се утврдува кои се тестаменталните или законските наследници, како и нивната способност и достоинство да наследат; се определува составот, содржината и вредноста на оставината; започнуваат да течат законските рокови за застареност на правата поврзани со наследувањето и се определува

²⁶¹ Г. Галев, Ј. Дабовиќ-Анастасовска, *цит. учебник*, стр. 272.

²⁶² Види: чл. 348, Закон за облигационите односи...

²⁶³ Види: чл. 823, ст. 1, Закон за облигационите односи...

²⁶⁴ Г. Галев, Ј. Дабовиќ-Анастасовска, *цит. учебник*, стр. 273.

²⁶⁵ Види: чл. 120, Закон за наследувањето...

²⁶⁶ Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 225.

²⁶⁷ Исто, стр. 142.

како ќе се изврши враќање на се што примале наследниците во име на дар, направен 90 дена пред смртта, во случај на повреда на нужниот дел.

3.1.3.4. Влијанието на смртта како правен факт во семејноправните односи

Смртта како правен факт влијае и на односите од областа на семејното право. Со настапување на смртта престануваат правата и обврските кои произлегуваат од семејноправните односи.

Во Законот за семејството²⁶⁸ смртта се определува како еден од законските начини за престанок на склучениот брак²⁶⁹. Надживеаниот брачен другар по престанокот на брачната заедница заради смрт, има право да избере дали ќе го задржи презимето кое го имал во текот на бракот или ќе го врати презимето коешто го имал пред склучувањето на бракот.

Родителските права исто така престануваат со смртта на родителот²⁷⁰. Во тој случај родителските права самостојно ги врши надживеаниот родител.

Настапувањето на смртта на детето согласно Законот за семејството е правна пречка за поведување на постапката за утврдување на татковство на покојното дете кое не оставило потомство²⁷¹.

Смртта влијае и на старателските односи, па така со настапување на смртта на лицето под старателство престанува воспоставениот однос на старателство, а со настапување на смртта на старателот, старателските обврски преминуваат на Центарот за социјална работа се додека не биде именуван нов старател²⁷².

3.1.3.5. Влијанието на смртта како правен факт во постапката за земање и пресадување на делови од човечкото тело заради лекување

Согласно Законот за земање и пресадување на делови од човечкото тело заради лекување²⁷³ уредена е посебна постапка за земање на делови од човечкото тело од дарител кај кој настапила смрт (трансплантација од покоен дарител).

²⁶⁸ Закон за семејството, Сл. весник на Р Македонија, бр. 80/92, 9/1996, 19/2000, 18/2001, 79/2001, 38/2004, 60/2005, 33/2006, 84/2008, 117/2009, 67/2010, 156/2010, 39/2012, 44/2012, 38/2014, 115/2014, 138/2014, 104/2015, 150/2015, 122/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 51/2021, 53/2021 и 199/2023.

²⁶⁹ Чл. 34, Закон за семејството...

²⁷⁰ Чл. 45, ст.2, Закон за семејството...

²⁷¹ Чл. 54, Закон за семејството...

²⁷² Чл. 154, Закон за семејството...

²⁷³ Закон за земање и пресадување на делови од човечкото тело заради лекување, Сл. весник на Р Македонија, бр. 47/11, 136/2011, 91/2013, 164/2013, 27/2014, 27/2014, 112/2014, 144/2014, 124/2015, 149/2015, 37/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 236/2022.

Трансплантацијата од покоен дарител во македонското позитивно право се спроведува врз основа на принципот на претпоставена согласност²⁷⁴. Согласно овој принцип, се претпоставува дека покојното лице дало согласност деловите од неговото тело да се користат за трансплантација. Оваа законска претпоставка може да биде соборена во два случаи и тоа: прво - кога самото лице во текот на животот со писмена изјава пред нотар се изјаснило дека не сака деловите од неговото тело, по негова смрт, да се користат за трансплантација и второ – кога членови од поблиското семејство изречно се противат деловите од телото на покојниот член од нивното семејство да се користат за трансплантација²⁷⁵.

Постапката за трансплантација од покоен дарител, согласно македонско право, се спроведува откако на несомнен начин и врз основа на медицински критериуми ќе се утврди дека настапила мозочна смрт кај потенцијалниот дарител. Согласно Законот, мозочната смрт настанува тогаш кога ќе дојде до неповратен престанок на функцијата на мозокот²⁷⁶. Во поглед на начинот на утврдување на мозочната смрт, како и медицинските критериуми за нејзино утврдување, Законот упатува на посебна уредба на Владата на РС Македонија²⁷⁷.

3.2. Претпоставена смрт (Институт за прогласување на исчезнато лице за умрено)

Во рамките на овој дел којшто се однесува на претпоставена смрт се прави осврт на правната регулатива на претпоставената смрт во македонското право. Потоа, се прави споредбено правен осврт, на меѓународно-правните документи како и на регулативата содржана во компаративното право којашто содржи во себе решенија поинакви од оние во македонското и меѓународното право (Обединетото Кралство, Р Италија и Р Косово).

Современите правни системи покрај физичката смрт ја уредуваат и т.н. претпоставена смрт која во нашето законодавство е уредена со збир од правни норми кои го претставуваат т.н. институтот за прогласување на исчезнатото лице за умрено²⁷⁸. Претпоставената смрт, кога ќе биде утврдена од страна на судот, ги предизвикува истите правни последици како и настапувањето на биолошката смрт²⁷⁹.

²⁷⁴ Делови од телото од умрено лице заради пресадување може да се земат доколку умреното лице за време на живот изречно писмено со изјава заверена на нотар не се спротивставило на тоа, чл. 28, ст.1, Закон за земање и пресадување на делови од човечкото тело заради лекување...

²⁷⁵ Согласно членот 28 на Законот за земање и пресадување на делови од човечкото тело заради лекување, постапката на трансплантација од покоен дарител нема да се спроведе кога двајцата живи родители, односно посвоители, брачниот другар, старателот или мнозинството од живите полнолетни деца, ќе се изјаснат дека не се согласуваат делови од телото на умреното лице да бидат земени заради пресадување.

²⁷⁶ Чл. 26, ст.1, 2, Закон за земање и пресадување на делови од човечкото тело заради лекување...

²⁷⁷ Уредба за клиничките прегледи и другите дополнителни испитувања за утврдување на смрт, како и начинот на утврдување на смртта на лице чии делови од тело може да се земаат заради пресадување и поблиските критериуми по однос на специјалноста кои мора да ги исполнуваат членовите од комисијата која со сигурност ќе го утврди престанокот на работата на мозокот, Сл. весник на Р Македонија, бр.168/13.

²⁷⁸ Чл. 81, Закон за вонпарнична постапка, Сл. весник на РМ, бр.9/08, и 77/2018.

²⁷⁹ Види: А. Aliu, *цит. учеб.*, стр. 239.

Правната способност продолжува се додека физичкото лице е живо и престанува со неговата смрт или по неговото прогласување за умрено. Прогласувањето на исчезнатото лице за умрено, односно претпоставената смрт исто така подразбира престанок на правниот субјективитет на физичкото лице²⁸⁰.

Во македонското објективно право, претпоставената смрт или институтот за прогласување на исчезнато лице за умрено, е регулирана со Законот за вонпарнична постапка²⁸¹. Постапката за прогласување на исчезнато лице за умрено е посебна вонпарнична постапка за уредување лични состојби²⁸². Според професорот Ф. Brestovci, вонпарнички статусни постапки се оние постапки во кои се решаваат некои прашања поврзани со личната (статусна) состојба на субјектите на правото²⁸³.

Според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска, за да може едно лице да биде прогласено за умрено треба да бидат исполнети две законски претпоставки: *1. исчезнување на лицето (или лицата) како прва, неопходна и општа претпоставка и 2. исполнување на една од четирите посебни претпоставки утврдени со Закон*²⁸⁴. Така, членот 81 од Законот за вонпарнична постапка ги набројува посебните претпоставки и тоа се следните: *1. за исчезнато се смета лицето за чиј живот во последните пет години немало никакви вести, а од чие раѓање поминале најмалку шеесет години, 2. лицето за чиј живот во последните пет години немало никакви вести, а за кое може да се верува дека повеќе не е живо, 3. лицето што исчезнало во бродолом, сообраќајна несреќа, пожар, поплава, земјотрес или во друга непосредна смртна опасност, а за чиј живот немало никакви вести најмалку шест месеца од денот кога престанала опасноста и 4. лицето кое исчезнало за време на воена состојба, а за чиј живот немало никакви вести една година од денот кога престанале непријателствата. Роковите определени за прогласување на исчезнатото лице за умрено се сметаат од денот кога според последните вести исчезнатото лице несомнено било живо. Доколку не може да се утврди точно тој ден, тие рокови почнуваат да течат со завршувањето на месецот, односно годината во која според последните вести исчезнатото лице било живо*²⁸⁵.

За прогласување на исчезнато лице кое е државјанин на РС Македонија за умрено лице е надлежен судот во РС Македонија, на чие подрачје тоа лице имало живеалиште во време на исчезнувањето²⁸⁶.

Согласно одредбите на Законот за вонпарнична постапка, предлог за прогласување на исчезнато лице за умрено може да поднесе секое лице кое има правен интерес за тоа и јавниот обвинител кога е во прашање имотен интерес на Републиката²⁸⁷. Правен интерес за поведување на постапка за прогласување на исчезнато лице за умрено согласно Законот за вонпарнична постапка има и државниот правобранител кога се

²⁸⁰ Исто, стр. 236.

²⁸¹ Станува збор за одредбите од чл. 74 до чл. 87, Закон за вонпарнична постапка...

²⁸² Така: А. Јаневски, Т. Зороска – Камилоска, *Граѓанско процесно право, Книга втора, Вонпарнично право*, Скопје, 2010, стр. 77.

²⁸³ Ф. Brestovci, *E drejta e procedurës civile II*, Universiteti I Prishtinës, Fakulteti juridik, Prishtinë, 2004, стр. 245.

²⁸⁴ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 75.

²⁸⁵ Види: чл. 81, ст. 3, Закон за вонпарнична постапка...

²⁸⁶ "Ако државјанинот на Република Македонија немал живеалиште во времето на исчезнувањето во Република Македонија или тоа не може да се утврди, месно надлежниот суд ќе го определи Врховниот суд на Република Македонија", чл. 75, Закон за вонпарнична постапка...

²⁸⁷ Види: чл. 76, Закон за вонпарнична постапка...

работи за остварување на некој државен интерес (од имотна природа)²⁸⁸. Правен интерес за поведување на постапка за прогласување на исчезнато лице за умрено согласно Законските одредби имаат: брачниот другар на исчезнатото лице, неговите деца, неговите родители, други роднини и лица кои не се роднини со лицето, но кои можат да бидат повикани на наследство итн.²⁸⁹. Наследниците се лица кои имаат правен интерес бидејќи имаат право на наследство, брачниот другар затоа што со прогласувањето на смртта на исчезнатиот брачен другар бракот престанува и може да се склучи нов брак²⁹⁰. Притоа, правен интерес има доверителот на исчезнатото лице, бидејќи само од наследниците може да го исполни неговото барање.

Содржината на предлогот за поведување постапка за прогласување на исчезнато лице за умрено е определена со законски одредби²⁹¹.

Ако судот утврди дека се исполнети условите за поведување на постапка, објавува оглас во кој се наведуваат суштествените околности на случајот и се повикува исчезнатото лице, како и секој друг што знае за неговиот живот, да се јави во судот во рок од три месеца од објавувањето на огласот во „Службен весник на РС Македонија“, со укажување дека по истекот на тој рок исчезнатото лице ќе се прогласи за умрено. По истекот на определениот рок, ако исчезнатото лице не се јави, се известува Центарот за социјална работа за да определи старател на исчезнатото лице, како и јавниот обвинител²⁹².

Ако се исполнети материјалноправните претпоставки судот донесува решение со кое го прогласува за умрено исчезнатото лице²⁹³.

Што се однесува до времето на смртта на исчезнатото лице, Законот за вонпарнична постапка пропишува дека, во решението, со кое исчезнатото лице се прогласува за умрено се означува денот, а доколку тоа е можно и часот, кој се смета како време на смртта на исчезнатото лице²⁹⁴. Потоа, како ден на смртта Законот го смета денот кога, врз основа на изведените докази, може да се верува дека исчезнатото лице умрело, односно денот кој исчезнатото лице веројатно не го преживеало.

Поаѓајќи од горенаведените одредби, професорите А. Јаневски и Т. Зороска-Камиловска подвлекуваат дека решението за прогласување исчезнато лице за умрено има деклараторна природа а истовремено има и конститутивно дејство. Професорите се на ова становиште затоа што решението за прогласувањето на исчезнатото лице за умрено доведува до определени правни промени во материјалноправните односи каде што субјект било исчезнатото лице. Со решението се утврдува претпоставената смрт на

²⁸⁸ Исто.

²⁸⁹ Така: А. Јаневски, Т. Зороска – Камиловска, *Граѓанско процесно право, Книга втора, Вонпарнично право*...стр. 91.

²⁹⁰ Види: А. Алиу, *цит. учеб.*, стр. 238.

²⁹¹ “Предлог за прогласување на исчезнато лице за умрено ги содржи фактите што се од значење за донесување на решение, а ако предлагач не е јавниот обвинител, во предлогот се наведува во што се состои интересот на предлагачот за прогласување на исчезнатото лице за умрено”. Чл. 77, Закон за вонпарнична постапка...

²⁹² Види: чл. 82, ст. 1, 2, Закон за вонпарнична постапка...

²⁹³ Така: А. Јаневски, Т. Зороска – Камиловска, *Граѓанско процесно право, Книга втора, Вонпарнично право*...стр. 93.

²⁹⁴ Види: чл. 82, Закон за вонпарнична постапка...

исчезнатото лице, при што се смета дека лицето е умрено, не од денот на правосилноста на решението, туку од денот што во решението е наведен како ден на смртта²⁹⁵.

Решението за прогласување на исчезнатото лице за умрено всушност содржи само претпоставка за смртта на исчезнатото лице и оваа претпоставка постои се додека не се докаже спротивното. И по објавувањето на решението може да се докаже спротивното. Заинтересираното лице и јавниот обвинител можат да побараат промена на решението, доколку тврдат дека лицето починало во различно време од наведеното во решението или дека не е мртво, туку е сè уште живо. Се разбира дека тврдењето дали е мртво или не може да го направи и самото исчезнато лице ако се јави пред судот²⁹⁶. Во тој случај, судот откако ќе го утврди идентитетот на лицето, без натамошна постапка ќе го укине своето решение за прогласување на тоа лице за умрено²⁹⁷. Браќот на лицето кој престанал со неговото прогласување за умрено не се воспоставува, без оглед дали брачниот другар на исчезнатото лице склучил нов брак. Што се однесува до враќањето на имотот кој е разделен меѓу неговите наследници, лицето треба да води спор, доколку истите не се согласат доброволно да му го вратат²⁹⁸. Во вториот случај, ако исчезнатото лице прогласено за умрено е живо или умрело во друг ден, а не во оној ден утврден во судското решение, судот, по предлог на секое лице кое има правен интерес, јавниот обвинител или јавниот правобранител, по спроведувањето на постапката, ќе го укине, односно ќе го преиначи своето решение за прогласување на исчезнатото лице за умрено²⁹⁹. Професорите А. Јаневски и Т. Зороска-Камиловска сметаат дека употребувањето на законскиот термин *ќе го укине* е несоодветен, затоа што според нив во овој случај поправило би било да се употребува терминот „ќе го стави вон од сила“. Професорите секако дека се во право затоа што укинувањето е санкција што се однесува за незаконитосна одлука, додека во конкретниот случај не станува збор за незаконита одлука³⁰⁰.

Согласно Законот, судот е задолжен решението за прогласување на исчезнатото лице за умрено да го достави до надлежниот матичар за запишување во матичната книга на умрените³⁰¹, како и до судот надлежен за расправање на оставината на исчезнатото лице. Што се однесува до решението за укинување на решението за прогласување на исчезнатото лице за умрено, судот кој го донел треба да го достави и до Центарот за социјална работа.

²⁹⁵ Така: А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право, Книга втора, Вонпарнично право...* стр. 93.

²⁹⁶ За институтот прогласување на исчезнатото лице за умрено да се види кај: А. Gams, *цит. учебник*, стр. 118.

²⁹⁷ Види: чл. 83, Закон за вонпарнична постапка...

²⁹⁸ К. Чавдар, *Закон за вонпарнична постапка, со објаснувања, примери на поднесоци, судска практика и предметен регистар*, Академик, Скопје, 2008, стр. 74-75.

²⁹⁹ Види: чл. 84, Закон за вонпарнична постапка...

³⁰⁰ Така: А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право, Книга втора, Вонпарнично право...* стр. 93.

³⁰¹ Види: чл. 87, Закон за вонпарнична постапка...

3.2.1. Меѓународни акти и споредбено правен преглед за претпоставената смрт

Во рамките на разгледувањето на правниот режим на претпоставената смрт од особена важност е да се спомене и **Конвенцијата за утврдување смрт во одредени случаи**³⁰², подготвена од Меѓународната комисија за граѓански статус (Конвенција ICSS бр. 10) и потпишана во Атина на 14 септември 1966 година. Таа во моментот е единствен меѓународен правен инструмент кој се занимава со аспектите на граѓанското право на исчезнати лица³⁰³. Оваа конвенција упатува само на случаи кога смртта може да се смета за сигурна и следствено, не опфаќа случаи на исчезнати лица чија смрт може да се смета за веројатна или неизвесна.

За претпоставената смрт Конвенцијата пропишува: *онаму каде што телото на исчезнато лице не може да се најде, но во светлината на сите околности тоа може да биде земено како сигурно дека е мртво, судскиот орган или управниот орган за таа цел е надлежен да го прогласи тоа лице за умрено: 1. ако било пријавено за исчезнато на територијата на државата на која и припаѓа тој орган или за време на патување на брод или воздухоплов регистриран во таа држава, 2. или ако било државјанин на таа држава или имало живеалиште/престојувалиште на нејзината територија*³⁰⁴. Од овие одредби може да се заклучи дека, Конвенцијата се применува само во случаи кога смртта на исчезнатото лице е сигурна, а не и за исчезнатите лица чија смрт не се смета за сигурна.

Поради големата мобилност предизвикана од развојот на патувањата и пролонгирањето на престојот во странство, како и зголемениот ризик и повторување на терористички напади и вештачки или природни непогоди, како последица, меѓу другото, на климатските промени, се појавила потреба горенаведените одредби за претпоставена смрт содржани во Конвенцијата да се дополнат. Во оние земји пак каде што веќе постоело законско уредување на претпоставената смрт се јавила потреба тие дополнително да се усогласат со законодавствата на земјите членки на Советот на Европа. Со цел да се имплементираат дополнителните одредби за претпоставена смрт заради наведените причини, Советот на Европа формирал Работната група за *исчезнати лица* (CJ-FA-GT1) која била формирана под надлежност на Европскиот комитет за правна соработка (SDCJ). Таа имала за задача да подготви Препорака со цел да им обезбеди помош на владите на земјите членки во постапување по сите случаи за претпоставена смрт³⁰⁵.

Според **Препораката CM/Rec(2009)12** *‘исчезнато лице’ е физичкото лице чие постоење станало неизвесно, бидејќи исчезнало без трага и нема докази дека е живо*³⁰⁶. Согласно Препораката, иако смртта на исчезнатото лице е неизвесна, а неговото

³⁰² Convention (No.10) relating to the establishment of death in certain cases, The International Commission on Civil Status (ICCS), Athens, 1966. Достапно на: https://www.cicci.org/ConventionsPDFEN/Conv_EN_10.pdf.

³⁰³ Principles concerning missing persons and the presumption of death, Recommendation CM/Rec (2009)12 and explanatory memorandum, Council of Europe. стр. 8. Достапно на: <https://rm.coe.int/16807096bd>.

³⁰⁴ Види: чл. 1, Convention (No.10) relating to the establishment of death in certain cases...

³⁰⁵ Principles concerning missing persons and the presumption of death, Recommendation CM/Rec (2009)12...стр. 5. Всушност, Препораката имала за цел воспоставување на правична рамнотежа помеѓу два вида интереси, меѓу интересите на исчезнатите лица и интересите на лицата кои законски имале право да се прогласи смртта на исчезнатото лице, Препораката подготвена од работната група била усвоена од Комитетот на министри на 9 декември 2009 година, Исто.

³⁰⁶ Part I – Recommendation CM/Rec(2009)12...

исчезнување да не може да биде разумно да се припише на некоја друга причина освен смртта, тогаш исчезнатото лице може да се прогласи за умрено при што ќе се претпостави дека смртта треба да се земе како сигурна и веројатна³⁰⁷.

Согласно Препораката надлежен орган за прогласување на исчезнато лице за умрено е: 1. органот во државата на која исчезнатото лице е државјанин или имало живеалиште, односно престојувалиште на нејзината територија, 2. надлежен е и орган на држава во која било пријавено исчезнатото лице за умрено и 3. покрај овие две ситуации Препораката пропишува дека надлежна може да биде и државата во која е регистриран бродот на којшто дошло до исчезнување на едно лице³⁰⁸.

Согласно Препораката, доколку лицето за кое е прогласено за умрено се врати или кога има информации дека е се уште живо, земјите членки треба да пропишат мерки кои имаат за цел да ја понишат одлуката со која се прогласува смрт на ова лице³⁰⁹. Притоа барање за поништување на одлуката за претпоставена смрт може да поднесе лицето чијашто претпоставена смрт е прогласена или кое било лице или орган што има правен интерес, како и органот определен од страна на државата за таа цел.

Во Обединетото Кралство, според Законот за претпоставената смрт од 2013³¹⁰ година, исчезнато лице се смета за мртво доколку се поминати 7 години од неговото исчезнување. Значи, покрај грижата и тагата, има и страшна последица што без потврда за смрт, неговиот имот практично е „замрзнат“. Ваквата регулатива секако дека доведува до одредени импликации доколку исчезнатото лице имаа финансиски средства, банкарски сметки и слично кои согласно овој закон се замрзнуваат³¹¹.

Во ваков случај семејството на исчезнатото лице согласно Законот, во Англија и Велс, има право да поднесе барање за прогласување на исчезнатото лице за умрено преку судовите. Барањето кое се поднесува до Високиот суд за прогласување на исчезнатото лице за умрено може да го поднесе брачниот другар, граѓанскиот партнер на исчезнатото лице, родителот, детето, братот или сестрата како и лицата кои имаат правен интерес за тоа³¹².

Според Законот за претпоставена смрт од 2013, по одлуката на судот со која се прогласувало исчезнатото лице за умрено, се прекинувал бракот или граѓанското партнерство на исчезнатото лице, со што му се овозможувало на преживеаниот партнер да го планира својот приватен живот³¹³.

Овој Закон од 2013 година за исчезнато лице го смета *физичкото лице чие постоење станало неизвесно, бидејќи исчезнало без трага и нема докази дека е живо*³¹⁴.

³⁰⁷ Part II – Principle 1, Recommendation CM/Rec(2009)12...

³⁰⁸ Principle 2 – Recommendation CM/Rec(2009)12...

³⁰⁹ Principle 7 – Recommendation CM/Rec(2009)12...

³¹⁰ Закон за претпоставената смрт од 2013 година (Presumption of Death Act 2013), UK Public General Acts.

³¹¹ When a family member is missing, but their estate is frozen. Достапно на: <https://www.bishopandsewell.co.uk/campaigns/presumption-of-death/> (20.12.2023).

³¹² 1(4)(5), Applying for declaration, Закон за претпоставената смрт од 2013 година (Presumption of Death Act 2013)...

³¹³ Достапно на: <https://www.bishopandsewell.co.uk/> (11.12.2023).

³¹⁴ 2(1) Закон за претпоставената смрт од 2013 година (Presumption of Death Act 2013)...

Што се однесува до одлуката на судот, таа треба да биде заснована на увереноста на судот дека според околностите лицето е исчезнато затоа што починало или затоа што не е познато дека е живо најмалку 7 години³¹⁵.

Во врска со времето на смртта, тоа го определувал Високиот суд. Ако судот бил уверен дека исчезнатото лице починало на датумот кога исчезнало, тоа ќе бил датум на смртта. Меѓутоа ако судот бил уверен дека исчезнатото лице починало, но датумот на смртта бил неизвесен, судот ќе наредел датум на смртта да биде денот по последниот ден од периодот во кој се верувало дека исчезнатото лице умрело. Ако судот не бил уверен дека исчезнатото лице починало, но бил уверен дека не се знае дека е живо во последните 7 години, тогаш датум на смртта ќе бил денот по истекот на 7 години од исчезнувањето (од кога последен пат се знаело дека лицето е живо)³¹⁶.

Во случај на одобрување на барањето, судот го известувал Генералниот секретар на Англија и Велс, со цел да се внесат деталите во Регистарот на претпоставени умрени за што Регистарот издавал потврда за претпоставена смрт³¹⁷.

Исто така, Закон којшто го уредува односно дополнува веќе уредениот правен режим на прогласување на исчезнатото лице за умрено, а со цел да се острнат негативните финансиски импликации на имотот на исчезнатото лице кој бил замрзнат 7 години, во Англија и Велс е и Законот за старателство (Закон за исчезнати лица) од 2017 година, познат како „Закон на Клаудија“. Овој Закон дозволувал да се назначи старател во судот кој би управувал со имотот на исчезнатото лице³¹⁸.

Законот за старателство од 2017 година пропишал дека едно лице е „исчезнато“ доколку: а) лицето е отсутно од неговото вообичаено место на живеење, б) лицето е отсутно од неговите вообичаени секојдневни активности и в) еден од првите два услови да е исполнет³¹⁹. Законот за старателство (исчезнати лица) имајќи предвид дека рокот од 7 години е мошне долг, заради неговите финансиски импликации пропишал назначување на старател кој ќе управува со работите на исчезнатото лице и тоа 90 дена или повеќе³²⁰.

Доколку исчезнатото лице се вратело дома или било пронајдено живо на друго место, тогаш старателот требал да го извести судот дека лицето повеќе не треба да се

³¹⁵ 1(1) Закон за претпоставената смрт од 2013 година (Presumption of Death Act 2013)...

³¹⁶ What is the Presumption of Death Act 2013? Достапно на: <https://www.thegazette.co.uk/> (12.12.1023).

³¹⁷ Исто.

³¹⁸ Закон за старателство (Исчезнати лица) (Guardianship (Missing Persons)), од 2017 година, Кодекс на пракса, стапил во целосна сила на 31 јули 2019 година. Достапен на: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5d41a31aed915d09d8945da9/missing-people-code-of-practice.pdf>.

³¹⁹ 1(1), Закон за старателство (Исчезнати лица) (Guardianship (Missing Persons)), од 2017 година...

³²⁰ Claudia's Law in force: Helping the families of missing people. Достапно на: <https://www.kingsleynapley.co.uk/> (15.12.2023), Старателот требал да има најмалку 18 години, да се согласувал со назначувањето и да бил способен да дејствува како старател со имотот или финансиските работи на исчезнатото лице, 4(1), Choice of guardian, Guardianship (Missing Persons) Act 2017. Старателот ги имал следните законски овластувања: да врши продажба, изнајмување или ставање под хипотека на имотот на исчезнатото лице, да инвестира пари, да ги наплаќа долговите на исчезнатото лице, да поведува или продолжува правни постапки во име на исчезнатото лице, да дава подароци што веројатно би ги направил исчезнатиот (за родендени или свадби на членовите на семејството) и др, Presumption of Death: When and How is a Missing Person Legally Presumed Dead? Достапно на: <https://www.rochelegal.co.uk/>(15.11.2023).

води за исчезнато, за што требал да поднесе барање до судот за да се отповика наредбата за старателство.

Согласно Законот за старателство од 2017, доколку во рокот од 7 години станало веројатно дека исчезнатото лице умрело во тој период, тогаш тој давал можност да се покрене постапка (барање) за докажување на смртта на исчезнатото лице или пак пропишувал барање за претпоставена смрт³²¹.

Во Р Италија институтот прогласување на исчезнатото лице за умрено е уредено со Италијанскиот граѓански законик³²².

Согласно Законикот, кога едно лице повеќе не се појавува во неговото место на живеење или во неговото последно престојувалиште, судот, на барање на неговите наследници, од правно заинтересирани лица или од јавниот обвинител, може да назначи старател на исчезнатото лице кој ќе се грижи за текот на оваа постапка и за неговиот имот. Ако исчезнатото лице има законски застапник, во тој случај нема потреба од именување старател³²³.

По протекување на две години од последната вест за исчезнатото лице, законските наследници и правно заинтересираните лица можат да му предложат на судот тоа лице да го прогласи за исчезнато³²⁴. Откако судот ќе донесе одлука со која лицето го прогласува за исчезнато, законските наследници, лицата кои имаат правен интерес или јавниот обвинител можат да му предложат на судот да го отвори тестаментот на исчезнатото лице, доколку постои тестамент. Лицата кои претендираат да управуваат со имотот на исчезнатото лице мораат пред судот да положат соодветна гаранција (залог), во износ кој ќе го одреди судот³²⁵.

Лицата кои го добиле на управување имотот на исчезнатото лице, не можат да го отуѓуваат, оптоваруваат или на друг начин да располагаат, освен во случај кога тоа ќе го дозволи судот³²⁶.

Согласно Италијанскиот граѓански законик, доколку исчезнатото лице се појави или со сигурност се утврди неговото постоење на друго место, одлуката со која било прогласено за исчезнато останува без правно дејство. Во тој случај привремените управители со имотот, целосно му го враќаат во владение имотот на исчезнатото лице, притоа задржувајќи ја само добивката. Доколку исчезнувањето на лицето е резултат на самоволно и неоправдано напуштање на живеалиштето и престојувалиштето, тогаш лицето го губи правото да бара враќање на неговиот претходен имот³²⁷.

Исчезнатото лице Согласно Италијанскиот граѓански законик се прогласува за умрено по протекување на 10 години од последно примената вест за него. Судот по

³²¹ Исто.

³²² Види: чл. 48-73, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

³²³ Чл. 48, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

³²⁴ Чл. 49, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

³²⁵ Чл. 50, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

³²⁶ Чл. 54, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

³²⁷ Чл. 56, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

предлог на јавниот обвинител или на правно заинтересираното лице ќе донесе одлука со која исчезнатото лице ќе го прогласи за умрено³²⁸.

Во Р Косово институтот за прогласување на исчезнато лице за умрено го уредува Законот за вонпарнична постапка³²⁹.

Професорот А. Алиу во врска со прогласувањето на исчезнатото лице за умрено укажува дека треба да постојат две претпоставки 1. *лицето да отсуствува од своето живеалиште одредено време (долго време) и 2. да биде неизвесно каде е тоа лице и дали е живо или мртво*³³⁰.

Членот 59 од Законот за вонпарнична постапка ги набројува условите кои треба да се исполнат за да може исчезнатото лице да се прогласи за умрено: 1. *за исчезнатото лице во последните пет години да немало никакви вести, а од неговото раѓање да поминале најмалку 65 години, 2. за лицето за чиј живот во последните пет години да немало никакви вести, а за кое може да се верува дека повеќе не е живо 3. за лицето кое исчезнало за време на воена состојба, а за чиј живот немало никакви вести една година од денот на влегување во сила на мировниот договор, или две години од денот кога престанале непријателствата и 4. за лицето што исчезнало во бродолом, сообраќајна несреќа, пожар, поплава, земјотрес или во друга непосредна смртна опасност, а за чиј живот немало никакви вести најмалку шест месеци од денот кога престанала опасноста*³³¹.

Согласно одредбите на Законот за вонпарнична постапка, предлог за прогласување на исчезнато лице за умрено може да поднесе секое лице кое има правен интерес за тоа, како и органот за старателство³³². За прогласување на исчезнато лице кое е државјанин на Р Косово за умрено лице е надлежен судот, на чие подрачје тоа лице имало живеалиште во време на исчезнувањето, а доколку немал живеалиште, тогаш надлежен е судот на неговото последно престојувалиште³³³.

Според Законот, со прогласувањето на исчезнувањето на лицето, за управување со неговиот имот се поставува старател³³⁴. Судот е задолжен решението за прогласување на исчезнатото лице за умрено да го достави до надлежниот матичар за запишување во матичната книга на умрените, како и до судот надлежен за расправање на оставината на

³²⁸ Чл. 58, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano). *Исчезнатото лице ќе се прогласи за умрено во следните случаи: 1. лицето кое исчезнало за време на воена состојба, а за чиј живот немало никакви вести две година од стапувањето во сила на мировниот договор или, три години од крајот на годината во која престанале непријателствата, 2. кога некој бил заробен од непријателот, или интерниран од непријателот или на друг начин транспортиран во странска земја, и поминале две години од влегувањето во сила на мировниот договор, или, во отсуство на ова, три години од крајот на годината во која воените дејствија престанале, за чиј живот немало никакви вести за него по стапување во сила на мировниот договор или по прекилот на непријателствата, 3. кога некој исчезнал во несреќен случај, а за чиј живот немало никакви вести две години од денот на несреќата или, ако денот не се знае, две години од крајот на месецот или ако дури и месецот не се знае, од крајот на годината во која се случила несреќата, чл. 60, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).*

³²⁹ Види: чл. 49-72, Ligji nr.03/L-007 për procedurën jokontestimore, G. zyrtare e R Kosovës/Prishtinë: viti IV / nr. 45 / 12 Janar 2009.

³³⁰ Види: А. Алиу, *цит. учеб.*, стр. 236.

³³¹ Чл. 59, Ligji nr.03/L-007 për procedurën jokontestimore...

³³² Чл. 61, Ligji nr.03/L-007 për procedurën jokontestimore...

³³³ Чл. 60.1, Ligji nr.03/L-007 për procedurën jokontestimore...

³³⁴ Чл. 56.1, Ligji nr.03/L-007 për procedurën jokontestimore...

исчезнатото лице, на органот за старателство и на органот што ја води книгата за недвижности ако лицето кое е прогласено за умрено има недвижен имот³³⁵.

Во објективното право на **Р Бугарија** претпоставената смрт или институтот за прогласување на исчезнато лице за умрено е уреден со Законот за лицата и семејството³³⁶.

Исто како и во нашата држава, така и во **Р Србија** институтот за прогласување на исчезнато лице за умрено е уреден со Законот за вонпарнична постапка³³⁷.

Во **Р Словенија** овој институт се уредува со Законот за вонпарнична постапка³³⁸.

Во **Р Хрватска** претпоставената смрт или институтот за прогласување на исчезнато лице за умрено до 10.06 2023 година било уредено со Законот за прогласување на исчезнатите лица за умрени и докажување на смртта³³⁹, а од 10.06.2023 се уредува со Законот за вонпарнична постапка³⁴⁰.

Во **Р Албанија**, одредбите кои се однесуваат на институтот за прогласување на исчезнатото лице за умрено се содржани во Граѓанскиот законик³⁴¹.

3.3. Доктринарно и законско определување на институтот комориенти во римското, македонското и современото право

Општото правило на римското право, кое предвидувало истовремена смрт за починатите лица кои имаат способност меѓу себе да се наследуваат, е прифатено во граѓанските правни системи на повеќето земји, а со тоа и во повеќето Европски земји и во повеќето земји од Јужна Америка, и други земји. Соединетите Американски Држави, исто така, ја имаат усвоено претпоставката за истовремена смрт, со разлика што претпоставката се однесува на сите смртни случаи кои се случиле во рок од 120 часа. Претпоставката за истовремена смрт е исто така прифатена во некои делови на Канада, во хебрејското право и според преовладувачкото гледиште на доктрината, исто така и во исламското право. Меѓу претпоставките кои го одредуваат опстанокот на еден комориент, најраспространета е претпоставката според која се тргнува од возраста на

³³⁵ Види: A. Aliu, *цит. учеб.*, стр. 239.

³³⁶ Види: чл. 8-19, Закон за лицата и семејството...

³³⁷ Види: чл. 56-71, Закон о вонпарничном постапку, Sl. glasnik SR Srbije, br. 25/82 i 48/88 i Sl. glasnik R Srbije, br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014, 6/2015, 106/2015 - dr. zakon i 14/2022. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_vanparnicnom_postupku.html.

³³⁸ Види: чл. 123-132, Закон о nepravdnem postopku, Št. 711-01/18-1/14 Ljubljana, dne 6. marca 2019. Достапен на: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7879>.

³³⁹ Закон о proglašenju nestalih osoba umrlima i dokazivanje smrti, N novine. br. 10/74, во сила до 10.06.2023 година. Достапен на: <https://www.zakon.hr/z/380/Zakon-o-progla%C5%A1enju-nestalih-osoba-umrlima-i-dokazivanju-smrti>.

³⁴⁰ Види: чл. 54-65, Закон о izvanparničnom postupku, N. novine. br. 59/23. Достапен на: <https://www.zakon.hr/z/3511/Zakon-o-izvanparni%C4%8Dnom-postupku>.

³⁴¹ Види: чл. 15-22, Kodi civil i Republikës të Shqipërisë.

комориентите па според тоа се претпоставува дека помладиот го преживеал постариот. Вакво законско уредување денес го има во повеќето земји од „common law“ системот³⁴².

Според македонските професори по римско право И. Пухан, М. Поленак-Аќимовска, В. Бучковски и Г. Наумовски, заради големото значење на утврдувањето на денот и часот на смртта, особено во наследното право, класичните правници се обидуваале да го решат и прашањето на т.н. комориенти, односно лица што умреле во заедничка катастрофа. За решавањето на ова прашање тие создале фикција, односно се сметало дека, во таков случај, полнолетниот син, што загинал заедно со таткото го надживеал таткото, а таткото во ист случај го надживеал малолетниот син. Ваквата фикција не била применувана во случај кога се работело за комориенти од редот на слободните граѓани при што важело правилото дека таткото и полнолетниот син умреле во ист момент³⁴³. На тој начин всушност се штителе правата на слободните граѓани.

Во македонското позитивно право, т.е. во Законот за наследувањето не е содржана посебна одредба за редоследот на наследување на комориентите. Правната практика го прифаќа современото становиште на правната наука дека комориентите не се наследуваат меѓу себе, па затоа во нашата држава се практикува за секое лице да се води посебна оставинска постапка³⁴⁴.

Во граѓанскоправната наука цивилистите даваат различно определување на поимот комориенти. Во Р Србија професорот С. Вукадиновиќ комориентите ги определува како *лица кои умираат заедно во иста животна опасност, а притоа не може да се утврди кој кого надживеал*. Ова определување е особено важно затоа што кога тие се роднини, меѓу нив, според професорот настанува одреден правно релевантен однос кој е важен за наследувањето. Според него кумулативно треба да бидат исполнети три услови за да се зборува за комориенти: 1. да станува збор за лица кои заедно настрадале во иста животна опасност, без разлика дали таа била предизвикана од човечки дејствија или од природен настан (поплава, земјотрес, сообраќајна несреќа, авионска несреќа итн.), 2. да не може да се утврди кој кого надживеал, т.е. кој живеел подолго и 3. дека комориенти не се сите лица кои заедно умираат, туку се само оние меѓу кои постои правно релевантен однос за наследување³⁴⁵.

Во овој контекст пожелно е да се спомне дека **Српскиот граѓански законик** од 1844 година пропишувал дека кога постојат комориенти редоследот за остварување на

³⁴² V. Rebernik, *Komorienti*. Doktorska disertacija, Maribor: Univerzitetot vo Maribor, 2010. Достапно на: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=13684> (05.01.2024).

³⁴³ И. Пухан, М. Поленак-Аќимовска, В. Бучковски, Г. Наумовски, *цит. учебник*, стр. 107-108, А. Gams, *цит. учебник*, стр. 118. Во римското право, ако Луције Туције, заедно со полнолетниот син кого го одредил како единствен наследник во тестаментот, загинал, се зема дека синот го надживеал таткото и станал наследник врз основа на тестаментот, па оставината на синот преминала на неговите наследници (ако спротивно не се докажело), а ако малолетниот син загинал заедно со таткото, се земало како таткото да го надживеал малолетниот син (исто така, и во овој случај важело правилото ако спротивното не се докажело), D. 34,5,9,4 Tryphoninus libro vicesimo primo disputationum.

³⁴⁴ С. Георгиевски, *Правна и деловна способност на физичките лица*, Предавања на постдипломските студии по граѓанско право на Правниот факултет во учебната 1969/1970. Скопје: Универзитетска печатница, *цитирано според* Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, 78. Чл.120, Закон за вонпарнична постапка...

³⁴⁵ S. Vukadinović, *цит. учебник*, стр. 15.

наследните субјективни права треба да се утврдува врз основа на претпоставката дека мажите ги надживеале жените, освен ако не се докаже спротивното³⁴⁶.

Италијанскиот граѓански законик³⁴⁷ во врска со комориентите во членот 4 именуван како „Истовремена смрт“ децидно пропишува: *кога правното дејство зависи од преживувањето на едно лице над друго и не се докажува кој од нив умрел прв, сите се сметаат за мртви истовремено.*

Хрватскиот Закон за облигационите односи во ставот 4 на членот 17 во врска со комориентите пропишува дека *во случај на сомневање, кое од повеќе лица умрело порано, се смета дека умреле истовремено, освен ако не се утврди дека едно од нив умрело пред другиот.*

Посебна одредба за комориентите пропишува членот 25 на **Општиот законик за државјаните на Р Словенија**³⁴⁸, според која: *во случај на сомневање за тоа кое од две или повеќе починати лица умрело прво, лицето кое тврди дека едното или другото умрело прво мора да го докаже своето тврдење, а ако тоа не може да се стори, се претпоставува дека сите умреле истовремено, така што не може да се зборува за пренос на права од еден на друг.*

Современата правна наука го застапува становиштето дека во случај на постоење на комориенти, ако не може да се утврди за секое лице посебно кога настапила смртта, тогаш треба да се поаѓа од претпоставката дека овие лица умреле истовремено, па според тоа не можат меѓусебно да се наследуваат.

На крајот од оваа расправа за комориентите, од особена важност е да се претстави Регулацијата (ЕУ) бр. 650/2012 на Европскиот парламент на Советот на Европа од 4 јули 2012 година за јурисдикцијата, важечкиот закон, признавањето и извршувањето на одлуките и прифаќањето и извршувањето на веродостојни исправи во прашањата за наследување и за создавање на Европски сертификат за наследување³⁴⁹. Таа содржи посебен член именуван „Commortientes“. Тој се однесува на редоследот на наследување на комориентите: *кога две или повеќе лица чии наследни права се уредувани од различни закони умираат во околности во кои е неизвесно по кој редослед настапила нивната смрт и кога тие закони на различен начин ја уредуваат таа ситуација или воопшто не се предвидува законско уредување за тоа, ниту едно од починатите лица нема да има никакви права на сукцесија на другиот или другите*³⁵⁰.

3.4. Фиктивна (фингирана) смрт

Правната наука фиктивната (фингираната смрт) ја класифицира како цивилна и духовна. Таа претставува ситуација кога се зема дека смртта настапила иако физичкото

³⁴⁶ Д. Попов, *цит. учебник*, стр. 78.

³⁴⁷ Види: чл. 4, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

³⁴⁸ Občni državljanski zakonik (ODZ), št. 1/1811. Достапен на: <https://www.iusinfo.si/zakonodajna-knjiznica/zakon/Z113B2BP/clen/53>.

³⁴⁹ Regulation (EU) No 650/2012 of the European parliament and of the Council of 4 July 2012. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj>.

³⁵⁰ Види: чл. 32, Regulation (EU) No 650/2012 of the European parliament and of the Council...

лице е живо³⁵¹. Таквиот субјект се смета за „правно мртов“ затоа што правниот поредок не го смета за правен субјект. Фиктивната смрт ја прекинува правната способност на физичкото лице и го прави правно мртов. Поединецот го губи неговиот имот и повеќе не може да врши никакви правни функции³⁵².

Уште во римското право цивилната смрт, односно губењето на граѓанските права од страна на одредено физичко лице можела да биде предизвикана од низа настани или правно релевантни факти. Истите биле поделени на две основни групи: првата група ја сочинувале факти што доведувале до *capitis deminutio maxima*, додека втората група се состоела од факти *capitis deminutio media*³⁵³.

Првата т.н. *capitis deminutio maxima* во римското право настапувала во случаите кога: римскиот граѓанин бил заробен од страна на непријателот; кога бил продаден во ропство *trans Tiberim* и во случај кога му била изречена смртна казна, казна доживотна работа во рудниците (*ad metalla*) и казна на борба со диви ѕверови (*ad bestias*)³⁵⁴. Во овие случаи римските граѓани го губеле својството на римски граѓанин при што ја губеле и слободата и се изедначувале со робовите. Вториот вид *capitis deminutio media* од друга страна настапувала во повеќе случаи: при преселување на римски граѓанин во латинска или перегринска општина, 2. со пребегнување на страната на непријателот, 3. со изгонување во Рим и со 4. казна депортација и релегација (одредување место на принуден престој). Во сите овие случаи римските граѓани го губеле својството на римски граѓанин, но за разлика од првата група ја задржувале слободата и од правото биле изедначени со Перегрините или со Латините. Во вториот случај доаѓало до враќање на граѓанството реинтеграција, и тоа во случај кога загубата не се случила заради санкција за сторено кривично дело, се применувал институтот (*jus postliminii*.) Во останатите случаи, реинтеграцијата било дозволена само врз основа на одлука на државен орган (*beneficio principali*)³⁵⁵.

Согласно Францускиот граѓански законик од 1804 година (The Code Napoleon or The French Civil Code) со граѓанска смрт, осуденото лице ја губело сопственоста на сите ствари што ги поседувало, и се отворало наследството во корист на неговите наследници на кои преминувал неговиот имот. Таквото лице не можело да наследува никаков имот, ниту неговиот имот да го пренесува на други лица, не можело да располага со својот имот, во целост или делумно, ниту да дарува за време на неговиот живот, ниту да сочинува тестамент, ниту да прима, освен само заради егзистенција. Исто така, таквото лице не можело да биде назначувано за старател. Тоа не можело да биде сведок, не можело да тужи или да го тужат, освен во име и со интервенција на специјален кустос назначен за него од судот во кој се покренувала тужбата. Со граѓанска смрт физичкото лице не било способно да склучи брак, а ако претходно склучило брак, тој се раскинувал³⁵⁶. Неговата сопруга и неговите наследници соодветно ги остварувале правата и барањата како да настапила негова природна смрт.

³⁵¹ Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 78.

³⁵² N. V. Demleitner, *Civil death* in Paul Finkerman, ed, *The Encyclopedia of American Civil Liberties*, Routledge, 2013, стр. 297.

³⁵³ Така: И. Пухан, М. Поленак-Акимовска, В. Бучковски, Г. Наумовски, *цит. учебник*, стр. 108.

³⁵⁴ Исто.

³⁵⁵ Исто.

³⁵⁶ Види: чл. 25, *The Code Napoleon or The French Civil Code*, London: printed for Charles Hunter, Law bookseller, Dell yard, Linkon's inn, 1824.

Состојбата на цивилната смрт, или *civiliter mortuus*, како што била позната во раното Англиското 'common law' (обичајно право), исто така, подразбирала под одредени околности во кои едно лице иако е живо, да се смета за мртво. Овој фиктивен статус бил и во англиското обичајно право многу сличен на природната смрт затоа што сите права згаснувале. Пред сè станувало збор за три ситуации: 1. откажување, 2. професија и 3. депортација. Откажувањето било средство за избегнување на кривична казна со напуштање на Царството засекогаш. Кога некој ќе сторел кривично дело, тој се сметал за цивилно мртов. Вториот случај бил кога маж ќе влезел во верски ред за да се замонаши (нова професија)³⁵⁷. Третиот случај била депортацијата до која доаѓало тогаш кога некое лице ќе било засекогаш исфрлено од Царството.

Најголеми последици од Цивилната смрт се забележувале во случаите на сторување кривични дела при што се сметало дека сторителот станувало лице надвор Законот³⁵⁸. Цивилната смрт како правен институт била присутна се до средината на дваесеттиот век.

Во исламот, отпадништвото (напуштање на исламската вера или прифаќање на друга вера) традиционално подлегувало кривични и граѓански казни. Кон крајот на 19 век, кога спроведувањето на кривичните казни за напуштањето на исламската вера изгаснало од употреба, сè уште се применувале граѓанските казни³⁵⁹. Прифаќањето на друга вера од страна на муслиман често се сметало за „срам“ и „скандал“, како и за „грев“. Притоа покрај казнените и граѓанските казни (губењето на работното место, отпуштањето и прогласувањето на отпадникот од страна на семејството како „мртов“) се сметало дека вакво нешто воопшто не било „невообичаено“³⁶⁰. Согласно муслиманските правни традиции, на отпадникот се применувале ригорозни мерки коишто ги ограничувале неговите лични права, односно неговиот субјективитет, како во семејното право така и во стварното, облигационото и наследното право. Во оваа смисла, на отпадникот му биле забранети следните дејствија: 1. не смеел да се ожени со муслиманка 2. на оженетиот отпадник бракот му се раскинувал, 3. отпадникот го губел правото на старателство врз своите деца, 4. правото на наследување на отпадникот било отстапувано, 5. престанувало правото на отпадникот да располага со својот имот, а правните последици од неговите дела се суспендирале³⁶¹. Забранетоста на наведените дејствија во исламот укажуваат дека се работи за фиктивна правна способност, затоа што отпадникот всушност имал и правна и деловна способност, но заради овие дејствија произлегувало дека немал правна способност. Што значи отпадникот бил жив, но законот затоа што го напуштил исламот го сметал како „лажно неспособен за преземање дејствија“. Треба да се има предвид дека овие правила важеле само за мажите, додека жените биле изземени од овие правила.

Што се однесува на духовната смрт како втор вид на фиктивна смрт, таа е позната во Австрискиот граѓански законик. Духовната смрт доведувала до престанок на

³⁵⁷ H. D. Saunders, *Civil Death - A New Look at an Ancient Doctrine*, 11 Wm. & Mary L. Rev. 1970, стр. 988-989. Достапно на: <https://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2837&context=wmlr>.

³⁵⁸ G. J. Chin, *The new civil death: Rethinking punishment in the era of mass conviction*, University of Pennsylvania Law Review, article: vol. 160: 1789, 2012, стр. 1790. Достапно на: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1067&context=penn_law_review.

³⁵⁹ Види: Apostasy in Islam, Wikipedia, world internet encyclopedia.

³⁶⁰ Види: Исто.

³⁶¹ Apostasy in Islam, Civil liabilities. Достапно на: <https://en.wikipedia.org/> (08.01.2024), K. Hashemi, *Religious Legal Traditions, International Human Rights Law and Muslim States*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 2008, стр. 38.

субјективитетот на физичкото лице по пат на замонашување³⁶². Се работи за замонашување на едно лице кое со самото стекнување на тоа својство го губело правото да стекнува имот, а постојниот имот го дарувал на Црквата на која тој и припаѓал (најчесто во католицизмот кој имал за цел да се зголеми имотот на Католичката црква)³⁶³. Всушност, Со влегувањето во монашките редови лицето ја губило правната способност.

³⁶² Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 79.

³⁶³ А. Групче, *цит. учебник*, стр. 131. С. Георгиевски, *цит. учебник*, стр. 24.

ТРЕТА ГЛАВА

ПОСЕБНА ПРАВНА СПОСОБНОСТ

Како што се укажа, општата правна способност може да се манифестира во своите два подвида и тоа како посебна правна способност и како ограничена правна способност.

За разлика од општата правна способност, за која се подвлече дека е потребно само детето да е родено живо и да е родено од жена, за стекнувањето на посебната правна способност се потребни дополнителни услови покрај овие двата услова кои се предуслов за стекнување на општата правна способност. Поконкретно, за физичкото лице да се стекне со посебна правна способност потребно е покрај двата општи услова да поседува и одредени стручно-технички услови, како и да има дозвола од надлежен државен орган. Бидејќи најчесто посебната правна способност се однесува за вршење на одредени професионални дејности некои ја нарекуваат и професионална способност. Таква е на пример, способноста да се биде адвокат, нотар, вештак и слично. Но треба да се предвиди дека во одредени случаи не станува збор за вршење на професионална дејност, а тоа се случаите кога физичкото лице има посебна правна способност да биде наследник и посебна правна способност да состави тестамент.

Во македонскиот правен систем со посебни закони се уредени значителен број видови на посебна правна способност. Во овој дел од дисертацијата, односно во текстот што следи се претставени најчестите видови на посебна правна способност: Посебна правна способност за наследување (т.1.1); Посебна правна способност за составување тестамент(т.1.2); Посебна правна способност за засновање работен однос (работноправна способност) (т.1.3); Посебна правна способност за вршење адвокатска дејност (т.1.4); Посебна правна способност за вршење нотарски работи (т.1.5); Посебна правна способност на извршителите (т.1.6); Посебна правна способност на медијаторите (т.1.7); Посебна правна способност за вршење занаетчиска дејност (т.1.8); Посебна правна способност на стечајниот управник (т.1.9); Посебна правна способност на проценувачите (т.1.10); Посебната правна способност за вршење угостителска дејност (т.1.11); Посебна правна способност за вршење туристичка дејност (т.1.12); Посебна правна способност за вршење земјоделска дејност (т.1.13); Посебна правна способност на здравствените работници (т.1.14); Посебна правна способност на овластени архитекти и инженери (т.1.15) и Посебна авторска и интелектуална способност (т.1.16).

1. Поим, услови за стекнување и престанување на посебната правна способност

1.1. Посебна правна способност за наследување

Согласно Законот за наследувањето³⁶⁴ во РС Македонија, граѓаните, под исти услови, се рамноправни во наследувањето. Наследник може да биде само лице кое е живо во моментот на отворањето на наследството. Меѓутоа, Законот предвидува дека и зачатото дете (*nasciturus*) во моментот на отворање на наследство се смета како родено, доколку се роди живо. Исто така, според Законот врз основа на тестамент,³⁶⁵ наследници може да бидат и правни лица. Од ваквото законско определување произлегува дека во РС Македонија сите правни субјекти: т.е. и физичките и правните лица имаат правна способност за наследување. Што се однесува до зачатото дете (*nasciturus*), како што се укажа во претходното поглавје, тоа може да се појави како наследник само доколку се роди живо.

Способноста за наследување граѓанскоправната наука ја дефинира како *својство на едно физичко лице врз основа на наследување според силата на прописите на Законот за наследувањето да го добие имотот, односно да ја наследи оставината на едно умрено лице*³⁶⁶, т.е. да стане наследник.

Според професорот К. Чавдар рамноправноста во наследувањето означува дека *секое лице, кое според определен законски основ е повикано на наследство (сродство, брачна врска, живеење во трајна заедница, тестамент), може да биде наследник под исти услови, без оглед на полот, возраста, редот на раѓањето, брачниот статус, припадноста на определена држава (со дополнителен услов: реципроцитет), припадноста на определена раса, односно религија, класа или сталешка припадност, занимање, место на живеење, семеен статус и сл.*³⁶⁷.

*Законот за сопственост во поглед на способноста за наследување пропишува дека неа*³⁶⁸ *“покрај домашното физичко лице, ја има и странското, кога предмет за наследување се подвижни ствари”*³⁶⁹.

Законот содржи и посебни одредби кога станува збор за странски физички лица, а се предмет на наследување на недвижни ствари. Согласно Законот³⁷⁰, *странски физички лица, државјани на државите кои не се членки на Европската Унија и Организација за економска соработка и развој, можат со наследување да стекнуваат право на сопственост врз недвижни ствари на територијата на Република Македонија под услови на реципроцитет, како и државјаните на РС Македонија, ако со меѓународен договор поинаку не е определено*”. Странски физички лица, државјани на државите членки на Европската Унија и на ОЕЦД можат со наследување да стекнуваат право на сопственост на недвижни ствари на територијата на РС Македонија, под исти услови како и државјаните на РС Македонија. Странски правни лица, можат под услови на реципроцитет, да стекнуваат право на сопственост на недвижни ствари на територијата на РС Македонија со наследување врз основа на тестамент. Од законските одредби може да се заклучи дека за стекнување право на сопственост на недвижни ствари со наследување на територијата на РС Македонија, условот реципроцитет се

³⁶⁴ Види: чл. 3, Закон за наследувањето...

³⁶⁵ Види: чл. 122, ст. 3, Закон за наследувањето...

³⁶⁶ Така: М. Хаџи-Василев Вардарски, *Наследно право*, Култура, Скопје, 1983, стр. 45.

³⁶⁷ Така: К. Чавдар, *Коментар на законот за наследувањето со обрасци за практична примена*, Агенција Академик, Скопје, 1996, стр. 14-15.

³⁶⁸ *Странските физички и правни лица можат да стекнуваат право на сопственост врз подвижни ствари како и домашните лица.*, чл. 242, Закон за сопственост и други стварни права...

³⁶⁹ *Странските физички и правни лица можат да стекнуваат право на сопственост врз подвижни ствари како и домашните лица.*, чл. 242, Закон за сопственост и други стварни права....

³⁷⁰ Види: чл. 243, Закон за сопственост и други стварни права...

предвидува само за странските физички лица државјани на државите кои не се членки на Европската Унија и Организација за економска соработка и развој. Законот за сопственост, странските физички лица, државјани на државите членки на Европската Унија и на ОЕЦД, ги изедначува со државјаните на РС Македонија, со тоа што им овозможува под исти услови, со наследување, да стекнуваат право на сопственост врз недвижни ствари на територијата на РС Македонија.

За разлика од непостоењето на реципроцитет, што доведува до објективна неможност за наследување кај определени категории странски физички лица, според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска, позитивното право на РС Македонија познава уште една ситуација што доведува до ограничување на општата правна способност за одредена категорија на лица, меѓутоа не од објективни, туку од субјективни причини³⁷¹. Станува збор, за институтот *недостојност за наследување* уреден со Законот за наследувањето.

Според професорот М. Хаџи-Василев, *недостојноста за наследување претставува цивилна санкција, односно имотнoправна казна насочена кон едно физичко лице повикано на наследство*³⁷². До неа доаѓа само во еден конкретен случај, а тоа е заради причини определени во Законот, кои цивилната наука ги оценува како *некоректно, неморално и недозволено однесување на тоа лице спрема определен оставител*³⁷³. Согласно законските одредби недостојно да наследи, како врз основа на закон, така и врз основа на тестамент, како и да добие нешто врз основа на тестамент, е физичкото лице кое: 1. со смисленост го лишил од живот оставителот или се обидел да го лиши од живот; 2. со присилба или закана го натерал или со измама го навел оставителот да направи или да го отповика тестаментот или некоја одредба од тестаментот, или го спречил тоа да го стори; 3. го уништил или го сокрил тестаментот од оставителот со намера да спречи да се реализира последната волја на оставителот, како и оној што го фалсификувал тестаментот на оставителот и 4. ја повредил потешко обврската за издршка на оставителот спрема кој имал законска обврска за издршка, како и оној што не сакал да му укаже на оставителот нужна помош³⁷⁴. Од горенаведените одредби може да се заклучи дека законодавецот мошне рационално ги дефинира причините за недостојност за наследување, со цел да се изрази слободната волја на тастаторот при составување тестамент.

Според одредбите на Законот за наследувањето, недостојноста не им пречи на потомците на недостојниот и тие да наследуваат и тоа како да умрел тој пред оставителот. Недостојноста престанува со проштевање на оставителот³⁷⁵. За недостојноста судот води сметка по службена должност, освен во случај на повреда на обврската за издршка и неукажување на нужна помош. Според наведените законски одредби произлегува дека правните последици на институтот недостојност за наследување се однесуваат само за лицето кое согласно Законот е прогласено за недостојно, а не и врз неговите потомци.

Професорот К. Чавдар со право подвлекува дека можноста за исклучување од наследство, односно недостојноста за наследување, не означува нарушување на рамноправноста во наследувањето, бидејќи таа претставува извесна граѓанска санкција за определени лица, поради нивното поведење кое ги дисквалификува да бидат

³⁷¹ Поблиску за ова: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 81.

³⁷² Така М. Хаџи-Василев, *цит. учеб.*, стр.48.

³⁷³ Исто.

³⁷⁴ Види: чл. 123, Закон за наследувањето...

³⁷⁵ Види: чл. 124, Закон за наследувањето...

наследници на определен оставител³⁷⁶. Во врска пак со добиените дарови од оставителот на недостојниот кои настанале *inter-vivos*, професорот укажува дека *недостојноста за наследување не му пречи на недостојниот да го задржи она што го добил како подарок од оставителот, се разбира, доколку подарокот не е отповикан од страна на оставителот уште додека бил жив*³⁷⁷.

1.2. Посебна правна способност за составување тестамент

Според професорот М. Хаџи-Василев Вардарски под поимот тестамент се подразбира онаа *еднострана наредба на последната волја со која едно лице прави распоред на својот имот во случај на смрт*³⁷⁸, односно со која едно лице прави поинаков ред на наследување од оној што е предвиден во законот.

Според членот 62 на Законот за наследувањето способност за составување на тестамент има секое лице способно за расудување коешто наполнило 15 години. Од ваквото законско определување произлегува дека способноста да се состави тестамент се заснова на два законски услови: 1. физичкото лице да е способно за расудување и 2. да има наполнето 15 години. Физичките лица кои не ги исполнуваат овие законски услови не можат да составуваат тестамент.

Возраста од наполниети 15 години се утврдува според уписот во матичната книга на родените. Поточно, во постапката за расправање на оставината, датумот на раѓање на физичкото лице³⁷⁹ се утврдува од податоците содржани во изводот од матичната книга на умрените³⁸⁰ или од смртваницата составена од матичарот³⁸¹.

Според граѓанскоправната наука способноста за расудување е онаа душевна состојба која упатува на способност да се сфати стварното и правното значење на дејствието што се презема³⁸². Во таа смисла, способноста за составување на тестамент, значи дека завештателот е свесен дека прави тестамент и дека тоа дејствие ќе биде основа според која ќе се врши распоред на неговиот имот во случај на негова смрт. До неспособност за расудување може да дојде од какви и да е причини. Таа неспособност може да биде трајна, а може да биде и привремена, преодна. Таа може да биде последица на разни душевни заболувања, или да биде условена од недоволна душевна (умна)

³⁷⁶ За институтот недостојност за наследување да се види кај: К. Чавдар, Коментар на Законот за наследување... *цит. учебник*, стр. 15.

³⁷⁷ Види: Исто, стр. 241.

³⁷⁸ Така: М. Хаџи Василев-Вардарски, *цит. учебник*, стр. 192.

³⁷⁹ Види кај: К. Чавдар Коментар на Законот за наследување...*цит. учебник*, стр. 130-131.

³⁸⁰ Во Матичната книга на умрените се запишуваат: 1. податоци за смртта, и тоа: име и презиме на умрениот; неговото презиме пред склучувањето на бракот; полот; час, ден, месец, година и место на смртта; ден, месец, година и место на раѓањето, брачната состојба пред смртта; државјанството, националноста, живеалиштето и адресата на станот; 2. име и презиме на брачниот другар и неговото презиме пред склучувањето на бракот; ако умрениот бил во брак, име и презиме на родителите на умрениот; име и презиме и живеалиште на лицето кое ја пријавило смртта, односно назив на установата која ја пријавила смртта и 3. прогласување на исчезнато лице за умрено и податокот за смртта што е докажан во судската постапка, чл. 13, Закон за матичната евиденција, Сл. весник на Р Македонија, бр. 8/1995, 38/2002, 66/2007, 98/2008, 67/2009, 13/2013, 43/2014, 148/2015, 27/2016, 64/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 14/2020, 129/2023, 83/2024.

³⁸¹ Види кај: К. Чавдар Коментар на Законот за наследување... *цит. учебник*, стр. 130-131.

³⁸² Види: Исто.

развиеност, а и да е предизвикана од такви болести, кои делуваат на свеста на завештателот.

Професорот К. Чавдар подвлекува дека постои правна претпоставка за секое лице, над 15 годишна возраст, дека е способно за расудување³⁸³. Обратното треба да се докажува. Но, постои и претпоставка дека лицето на кое му е одземена или ограничена деловната способност, иако не е способно за расудување, тестаментот кој го составил во моментите кога имало способност за расудување, во таканаречените светли моменти (*lucida intervalla*) да биде полноважен. Меѓутоа, тогаш според професорот треба да се докаже постоењето на тие светли моменти.

Согласно Законот за наследувањето тестаментот ќе се смета за ништовен, ако во времето на неговото составување завештателот немал 15 години или не бил способен за расудување³⁸⁴. Треба да се има предвид дека губењето на способноста за расудување по направен тестамент не влијае врз неговата полноважност. Од овие законски одредби всушност се гледа дека интенција на законодавецот е постоење само на двата услова – 15 години возраст и способност за расудување. Нивното непостоење се гледа дека доведува до ништовност на тестаментот и во тој случај тестаментот не предизвикува никакви правни последици.

Цивилистите со право тврдат дека, ако тестаментот е ништовен во случаи кога бил составен во време кога завештателот бил неспособен за расудување, тој не станува полноважен, ако по неговото составување завештателот станал способен за расудување подоцна (*Regula Catoniana*)³⁸⁵. Обратното, т.е. губењето на способноста за расудување, откако е направен полноважен тестамент, како што се укажа, не влијае на полноважноста на тестаментот. Притоа таквиот завештател не ќе може да го отповика или измени составениот тестамент.

Професорот С. Георгиевски, сликовито објаснува дека кај тестаменталната способност се работи само за недостиг на деловна способност, а не за недостиг на правна способност³⁸⁶. Професорот укажува дека *кај тестаменталната способност општата деловна способност нема посебно значење, односно дека лицата и покрај тоа што немаат општа деловна способност, тие имаат посебна деловна способност за составување на тестамент*. Што значи, за разлика од вршењето на други имотноправни и слични односи, лицето кое нема општа деловна способност, неговата неспособност за изјавување волја ќе се надомести со волјата на законскиот застапник, и правниот однос сепак ќе настане за односниот субјект. Кај тестаменталната способност, недостигот на општата деловна способност не доведува до престанок на тестаменталната способност, па затоа таа се јавува како посебен вид на посебна правна способност на физичките лица.

Според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска, тестаменталната способност е посебна правна способност што произлегува како од одредбите на Законот за наследување така и од Законот за вонпарнична постапка³⁸⁷. И тие, како и професорот С. Георгиевски укажуваат дека, губењето на способноста за расудување по составувањето на тестаментот, не влијае на тестаментот – тој ќе остане да важи³⁸⁸. Притоа,

³⁸³ Исто.

³⁸⁴ Види: чл. 62, ст. 2, 3, Закон за наследувањето...

³⁸⁵ Види: К. Чавдар, Коментар на Законот за наследување... *цит. учебник*, стр. 131.

³⁸⁶ За тестаменталната способност да се види кај: С. Георгиевски, *цит. учебник*, стр. 12.

³⁸⁷ Закон за вонпарнична постапка...

³⁸⁸ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 83.

професорките Р. Живковска и Т. Пржеска подвлекуваат дека одредбите за тестаментална способност од Законот за наследувањето наведуваат на заклучок според кој способноста за составување тестамент не е општа правна способност затоа што таа не се стекнува со раѓање на физичкото лице, туку подоцна – со наполнети 15 години возраст и под услов физичкото лице да е способно за расудување. Според нив, *таа е посебна правна способност и затоа што може да се изгуби порано од општата правна способност*³⁸⁹. Имено, со губење на способноста за расудување се губи посебната правна способност, за разлика од општата која престанува со смртта на физичкото лице.

1.3. Посебна правна способност за засновање работен однос (работноправна способност)

Способноста за засновање работен однос (работно-правна способност) физичкото лице ја стекнува со исполнување на предвидени законските услови, затоа и претставува посебна правна способност.

Професорите Т. Каламатиев, и А. Ристовски укажуваат дека договорот за вработување не е дефиниран во македонското работно законодавство³⁹⁰. Меѓутоа, дефиницијата, односно поимните определби на договорот за вработување во македонскиот трудовоправен систем произлегуваат од домашната правна доктрина. Во оваа смисла, професорите Г. Старова и Т. Беличанец, договорот за вработување го дефинираат *како договор со чија помош едно лице се ангажира да работи за сметка на друго лице за одреден надоместок*³⁹¹.

Што се однесува до работниот однос, Законот за работните односи на РС Македонија, работниот однос го дефинира *како договорен однос меѓу работникот и работодавачот во кој работникот доброволно се вклучува во организираниот процес на работа кај работодавачот, за плата и други примања, лично непрекинато ја извршува работата според упатствата и под надзор на работодавачот*³⁹².

Професорите по трудово право прво зборуваат за условите за засновање работен однос, а потоа ги класифицираат на општи и посебни³⁹³. Професорката Г. Старова во оваа смисла укажува дека *општи услови за засновање на работен однос се оние услови кои мора да ги исполнува секое лице што заснова работен однос воопшто, без разлика за какво работно место се работи*³⁹⁴. За разлика од општите услови, според професорката, посебните услови за засновање работен однос се услови кои ги утврдува законот, колективниот договор, актот на работодавачот, односно условите барани од страна на работодавачот, а кои се однесуваат за вршење одредени работи или за

³⁸⁹ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 84.

³⁹⁰ Види: Т. Каламатиев, А. Ристовски, *Деловно право – издание за теорија и практика на правото*, Здружение на правниците на Р Македонија, Скопје, 2015, стр. 21.

³⁹¹ Така: Г. Старова, Т. Беличанец, *Трудово право*, “Универзитет Св. Кирил и Методиј”- Скопје, Правен факултет, Скопје, 1996, стр. 129-130.

³⁹² Види: чл. 5, ст. 1, 94. Закон за работните односи, Сл. весник на Р Македонија, бр. 62/2005, 3/2006, 3/2006, 44/2006, 65/2006, 16/2007, 57/2007, 77/2007, 106/2008, 161/2008, 63/2009, 114/2009, 130/2009, 149/2009, 10/2010, 50/2010, 52/2010, 58/2010, 124/2010, 132/2010, 47/2011, 11/2012, 39/2012, 13/2013, 25/2013, 170/2013, 187/2013, 106/2014, 113/2014, 20/2015, 33/2015, 72/2015, 129/2015, 27/2016, 134/2016, 120/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 110/2019, 267/2020, 151/2021, 288/2021 и 111/2023.

³⁹³ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 84.

³⁹⁴ Поблиску за општите услови за засновање работен однос види кај: Г. Старова, *Трудово право*, Просветно дело АД, Скопје, 2009, стр. 219.

одредени категории работници³⁹⁵. Од ова становиште произлегува дека работен однос може да заснова секое лице, кое кумулативно ги исполнува и општите и посебните услови³⁹⁶.

Согласно Законот за работните односи, договор за вработување³⁹⁷ може да склучи младо лице под 18 годишна возраст доколку има општа здравствена способност³⁹⁸. Со овие два законски услови професорката Г. Старова смета дека Законот за работните односи всушност го изразува прво уставното начело на еднаквост на сите лица при засновањето на работниот однос, и второ начелото на слобода во изборот на вработувањето, утврдено со Уставот на РС Македонија, како едни од основните начела на вработувањето³⁹⁹. Овие две начела (начелото на еднаквост на сите лица при засновањето на работниот однос и начелото на слобода во изборот на вработувањето) подразбираат право на работникот по своја волја да заснова работен однос, како и право на достапност на секое работно место на секое лице без оглед на националната, верската и половата припадност, доколку ги исполнува општите услови за засновање на работен однос, утврдени со закон⁴⁰⁰.

- Првиот општ услов е возраста која се докажува со извод од матичната книга на родените⁴⁰¹. Овој услов го предвидува и Уставот на РС Македонија во членот 42: *Лице помладо од 15 години живот не може да биде вработено*. Професорката Г. Старова подвлекува дека предвидувањето на навршени 15 години живот како минимална возрасна граница на која едно лице може да заснова работен однос во законодавството на трудот, е резултат на многубројните и перманентни истражувања од страна на медицинската наука, како и на искуствата кои одат во прилог на тврдењето дека е таа граница кога работата не е штетна по здравјето и животот на работникот. Според професорката, *секој млад човек со навршени 15 години живот е физички спремен и*

³⁹⁵ Види: Исто.

³⁹⁶ Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр.

³⁹⁷ Во Хрватскиот Закон о раду, станува збор за „уговор о ради“, во Словенија се склучува „*pogodba o zaposlitvi*“. *Лицата кои наполниле 15 години можат да склучат договор за вработување. Ништовен е договорот за вработување со лице кое не наполнило 15 години.*, чл. 21, *Zakon o delovnih razmerjih*, Ur. list R Slovenije, št. 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – ZZSDT, 33/16 – PZ-F, 52/16, 15/17 – odl. US, 22/19 – ZPosS, 81/19, 203/20 – Zupopdve, 119/21 – ZČmIS-A, 202/21 – odl. US, 15/22 in 54/22 – ZUPŠ-1. Достапен на: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5944>. Во Српскиот *Zakon o radu* се употребува терминот „*radni odnos*“. *Работен однос може да се заснова со лице кое има најмалку 15 години и исполнува други услови за работа на одредени работни места, утврдени со закон. Работен однос со лице помладо од 18 години може да се воспостави со писмена согласност од родителите, посвоителите или старателите, доколку со таквата работа не го загрозува неговото здравје, морал и образование, односно ако таквата работа не е забранета со закон.*, чл. 24, ст.1, чл.25, ст. 1, *Zakon o radu*, Sl. glasnik R Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_radu.html.

³⁹⁸ Види: чл 18, ст. 1, Закон за работните односи... *Се забранува работа за дете под 15 години возраст или дете кое не завршило задолжително образование, освен за учество во активности кои со закон е утврдено дека може да ги извршува, но не подолго од два часа дневно, односно не подолго од 12 часа неделно, а за време на училиштен распуст не подолго од шест часа дневно, односно не подолго од 30 часа неделно, при што задолжително треба да му се обезбедат две непрекинати работни недели на одмор.*, чл. 18, ст. 2, Закон за работните односи...

³⁹⁹ Г. Старова, *цит. учебник*, стр. 220. *“Секој има право на работа, слободен избор на вработување, заштита при работењето и материјална обезбеденост за време на привремена невработеност. Секому, под еднакви услови, му е достапно секое работно место.*”, чл. 32, Устав на РС. Македонија...

⁴⁰⁰ Исто.

⁴⁰¹ За ова да се види кај: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 84.

*психички зрел за стапување на работа без притоа вложениот напор во работата да има негативни последици врз неговото формирање во зрела и одговорна личност*⁴⁰².

При утврдување на возраста од навршени 15 години живот како општ услов за вработување, македонскиот законодавец ја имал предвид и меѓународната обврска што во тој поглед е утврдена со Декларацијата за правата на детето од 1958 година. Таа предвидува дека детето не смее да биде вработено пред навршувањето на минималната возраст и дека тоа во никој случај не смее да се поттикнува, или да му се дозволи да работи на која било работа, кое штетно би влијаело на неговото здравје и образование или кое би го попречило неговиот психофизички развој.

Во овој контекст е значајно да се напомене и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, кој прокламира дека: *Децата и младината мора да бидат заштитени од економска и социјална експлоатација. Со закон треба да се санкционира вработувањето на работни места што се од таква природа што можат да го изложат на опасност нивниот морал или нивното здравје, да го доведат во опасност нивниот живот или да му наштетат на нивниот морален развој*⁴⁰³. Државите, исто така, треба да ги утврдат границите на возраст под кои платеното вработување на детска работна сила е со закон забрането и санкционирано.

- Во поглед на возраста за вработување, ако се погледа компаративно се заклучува дека таа е слична и кај соседните земји. Така, хрватскиот Закон за работните односи пропишува⁴⁰⁴: *Не може да се вработи лице кое не наполнило петнаесет години или лице кое наполнило петнаесет години и повеќе од петнаесет години и наполнило осумнаесет години кое посетува задолжително основно образование.*

- Албанскиот Работен законик⁴⁰⁵ во врска со вработувањето пропишува дека право да склучуваат договор за вработување имаат: 1. лица со потполна деловна способност според одредбите на Граѓанскиот законик и 2. лица со ограничена деловна способност, но изречно или премолчено се овластени да вршат работи од нивниот законски застапник. Според овој Законик забрането е вработување на деца под 16 години, со исклучок, децата на возраст од 15 до 16 години кои можат да бидат вработени за време на училишниот распуст и тоа само на лесна работа. Децата на возраст од 15 до 16 години може да бидат субјект на некое советување или стручно оспособување. Децата пак помлади од 15 години или деца кои посетуваат задолжително редовно образование можат да бидат вработени во културни или слични активности⁴⁰⁶.

Според членот 32 од Повелбата на основните права на Европската Унија⁴⁰⁷, се забранува вработувањето на деца. Минималната возраст за вработување не смее да биде помала од минималната возраст на завршување на училиште, без да се прејудицираат правилата кои им даваат предност на младите луѓе и со исклучок на ограничени

⁴⁰² Види: Г. Старова, *цит. учебник*, стр. 220.

⁴⁰³ Види: чл. 10, ст. 3, Меѓународен пакт за економските, социјалните и културните права (International Covenant on Economic, Social and Cultural rights).

⁴⁰⁴ Види: чл. 19, *Zakon o radu*, N. Novine R Hrvatske, br. 93/14, 127/17, 98/19, 151/22, 46/23 i 64/23. Достапен на: <https://www.zakon.hr/z/307/Zakon-o-radu>.

⁴⁰⁵ Чл. 20, LIGJ Nr. 7961, datë 12.7.1995 Kodi i Punës i Republikës të Shqipërisë, nr. 8085, datë 13.3.1996, nr. 9125, datë 29.7.2003, nr. 10 053, datë 29.12.2008 dhe nr. 136/2015, datë 5.12.2015. Достапен на: <https://www.infocip.org/al/?p=12577>.

⁴⁰⁶ Исто, чл. 98.

⁴⁰⁷ Повелба на основните права на Европската Унија (Charter of fundamental rights of the European Union), изготвена во Ница на 07 декември 2000 година. Достапна на: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

отстапки. Младите луѓе кои стапуваат на работа мора да имаат работни услови соодветни на нивната возраст и да бидат заштитени од економска експлоатација и работа која може да наштети на нивната безбедност, здравје или физички, душевен или општествен развој или да го попречи нивното образование.

Раководното тело на Меѓународната канцеларијата на трудот како дел од Генералното собрание на Меѓународната организација на трудот се состанало во Женева на 6-ти јуни 1973 година, и одлучило да усвои одредени предлози⁴⁰⁸, коишто се однесуваат на минималната возраст за стапување во работен однос. Секоја земја членка на оваа Конвенција презела обврска да креира национални политики на начин што ќе обезбеди ефективно напуштање на детскиот труд и ќе ја зголеми прогресивно минималната дозволена возраст за засновање работен однос⁴⁰⁹, во согласност со потребата за обезбедување на целосен психички и ментален развој на младите луѓе.

Според Конвенцијата, членка чијашто економија и образовни капацитети се недоволно развиени, по консултација со организациите на работодавачите и работниците, онаму каде што истите постојат, може иницијално да ја утврди минималната возраст на 14 години. Притоа минималната возраст за засновање на каков било вид на работен однос и работа којашто според природата или околностите во којашто се извршува го загрозува здравјето, безбедноста или моралот на младите лица, според Конвенцијата не треба да биде помала од 18 години. Што се однесува до националните закони и регулатива или надлежните органи, Конвенцијата пропишува дека можат, по консултации со организациите на работодавачите и работниците, онаму каде што истите постојат, да одобрат вработување и работа од 16 годишна возраст⁴¹⁰. Станува збор за земји каде што здравјето, безбедноста и моралот на младите луѓе се целосно заштитени и онаму каде што младите луѓе добиваат посебни инструкции во облик на неформална обука за релевантната дејност или активност.

Според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска, вториот општ услов за стекнување на работна способност е општата здравствена способност⁴¹¹ што се утврдува со здравствен преглед во здравствена организација. Таа на работникот му издава уверение за утврдената севкупна здравствена, психичка и физичка способност.

Согласно Правилникот за содржината и начинот на лекарскиот преглед за утврдување на општата здравствена способност, содржината и начинот на издавањето и важењето на лекарското уверение⁴¹², лекарските прегледи заради утврдување на општа здравствена способност ги вршат здравствените организации од примарната здравствена заштита кои вршат дејност медицина на трудот. Правилникот определува дека, лекарските прегледи ги врши доктор на медицина, специјалист по медицина на трудот. На лицето му се издава лекарско уверение за неговата општа здравствена способност,

⁴⁰⁸ Конвенција за минимална возраст за стапување во работен однос, свикана во Женева од страна на Управниот орган на Меѓународната канцеларија на трудот, се состанала на својата педесет и осма седница на 6 јуни 1973 година. Достапна на: <https://bcm.mk/platforma/wp-content/uploads/2021/06/Minimum-Age-Convention.pdf>.

⁴⁰⁹ Минималната возраст наведена во параграф 1 на овој член не треба да биде помала од возраста неопходна за завршување на задолжителното образование и во кој било случај да не е помала од 15 години., чл. 2, ст.3, Конвенција за минимална возраст за стапување во работен однос...

⁴¹⁰ Чл. 1, 2, ст. 4, чл. 3, ст. 1, 2. Конвенција за минимална возраст за стапување во работен однос...

⁴¹¹ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 84-85.

⁴¹² Види: чл. 2, Правилник за содржината и начинот на лекарскиот преглед за утврдување на општата здравствена способност, содржината и начинот на издавањето и важењето на лекарското уверение, Сл. весник на Р Македонија, бр. 19/1995.

како општ услов за засновање на работен однос⁴¹³. Исто така, Правилникот пропишува дека, оценката за општата здравствена способност⁴¹⁴, како општ услов за засновање на работен однос, може да биде: способен за работа, привремено неспособен за работа и способен за работа со одредени ограничувања.

Согласно Правилникот севкупната здравствена, психичка и физичка состојба на работникот за вршење на одредена работа за која постои потреба од засновање на работен однос, односно за склучување на договор за работа се утврдува со здравствен преглед. Доколку лицето го исполнува и овој втор услов покрај првиот, *кумулятивно постоење на двата општи услови*, се стекнува со т.н. во трудовата наука работно-правна способност⁴¹⁵.

Професорките Р. Живковска и Т. Пржеска сметаат дека општата или потполната работна способност ја стекнуваат сите физички лица со навршувањето на определена возраст од животот. Со потполната работна способност може да се извршуваат сите работи и неа ја имаат сите физички лица кои, покрај определената возраст, имаат и општа здравствена способност. За разлика од потполната работна способност, непотполната работна способност се среќава кај лицата со нарушено здравје и кај лицата со инвалидитет коишто немаат општа здравствена способност, односно не можат да ги извршуваат сите физички работи.

- Покрај општите услови за засновање работен однос, за вршење одредени работи како и за работи под определени околности, потребни се и посебни услови за засновање работен однос. Всушност, со исполнување на овие услови доаѓа до стекнување на т.н. професионална способност како посебна правна способност за вршење на определени професии⁴¹⁶. Такви се, на пример, адвокатската, нотарската, лекарската и други. Кај стекнувањето на оваа професионална способност, покрај општите услови (возраст и општа здравствена способност), се потребни и стручно-технички услови како што се: стручна подготовка (за адвокат – правосуден испит, за извршител – испит за извршители и сл.), искуство (најмалку три години за нотар, пет години за извршител итн.), посебна здравствена способност и др.⁴¹⁷ Професорката Старова како посебни услови за засновање на работниот однос⁴¹⁸ ги смета стручната подготовка, посебните знаења и способности за извршување на соодветни работи, работното искуство и др. Често пати како такви услови можат да бидат предвидени и некои од општите услови, на пример, поголема возраст од онаа утврдена со закон или посебна здравствена способност, посебни психофизички способности и други специфични услови, ако е тоа од посебно значење за вршење на одредени работи, кои по својот карактер се такви што е неопходно поблиско утврдување на условите за засновање работен однос, и за вршење на тие работи.

Од многубројните определби на професионалната работна способност пожелно е да се спомене широкото определување на професорката Е. Стикова *професионалната работна способност е насочување на енергијата кон специфични професионални*

⁴¹³ Види: чл. 3, 6, Правилник за содржината и начинот на лекарскиот преглед за утврдување на општата здравствена способност, содржината и начинот на издавањето и важењето на лекарското уверение...

⁴¹⁴ Види: чл. 8, Правилник за содржината и начинот на лекарскиот преглед за утврдување на општата здравствена способност, содржината и начинот на издавањето и важењето на лекарското уверение...

⁴¹⁵ Така: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 85.

⁴¹⁶ Види: Исто.

⁴¹⁷ Види: Исто.

⁴¹⁸ Поблиску за посебните услови за засновање на работниот однос да се види кај: Г. Старова, *цит. учебник*, стр. 222.

работни задачи за кои е потребен повисок степен на интегрирање на комплексни функции на централниот нервен систем, но и соодветно знаење, искуство и вештини на работникот⁴¹⁹. Не би погрешиле кога би заклучиле дека професионалната работна способност претставува заемен однос на психофизичките и функционалните капацитети на работникот, неговите компетенции, знаења и вештини и барањата на работното место.

Согласно Законот за работните односи и странски државјани или лица без државјанство можат да склучат договор за вработување, ако ги исполнуваат условите определени со Законот за работните односи и со друг посебен закон, со кој се уредува вработување на странци⁴²⁰. Согласно членот 29 на Уставот на РС Македонија странците во РС Македонија уживаат слободи и права гарантирани со Уставот, под услови утврдени со закон и меѓународни договори. Според ставот 3 на членот 54 на Уставот ограничувањето на слободите и правата не може да бидат дискриминаторски по основ на пол, раса, боја на кожа, јазик, вера, национално или социјално потекло, имотна или општествена положба. Законот за вработување и работа на странци⁴²¹ како специјален Закон ги уредува условите и постапката под кои странски државјани можат да се вработуваат или да работат во РС Македонија. Треба да се има предвид дека тие услови важат, освен ако со ратификуван меѓународен договор поинаку не е утврдено.

1.3.1. Мирување на правата и обврските од договорот за вработување

Законот за работните односи во рамките на договорот за вработување содржи и посебни одредби кои се однесуваат на мирувањето на правата и обврските од договорот за вработување. Така, согласно членот 45 од Законот, во случај кога работникот заради издржување на казна или изречена воспитна, или заштитна мерка, не може да ја врши работата за период пократок од шест месеца или заради отслужување воен рок или вршење на цивилна служба со надомест, притвор и во други случаи определени со закон, времено престане да ја врши работата, договорот за вработување не му престанува да важи. Тогаш работодавачот не смее да го откаже работникот, освен ако е поведена постапка за престанување на работодавачот, за кој период договорот мирува. За тоа време, мируваат договорните и другите права, како и обврските од работниот однос коишто се непосредно поврзани со вршењето на работата⁴²². Во случај на мирување на работниот однос, професорката Г. Старова со право подвлекува дека, и покрај тоа што во текот на мирувањето, работникот не е на работа, и не ги користи своите права и не ги извршува своите обврски, не значи дека му престанува работниот однос⁴²³. Што значи, може да заклучиме дека, работникот и натаму е во работен однос, но неговите права и обврски од работниот однос не му течат, односно тој истите не ги користи и не ги извршува.

⁴¹⁹ За ова поблиску да се види кај: Е. Стикова, Оценка на работната способност. Достапно на: <http://medf.ukim.edu.mk/> (3.10.2023).

⁴²⁰ Види: чл. 20, ст. 1, Закон за работните односи...

⁴²¹ Види: чл. 1, ст.1, Закон за вработување и работа на странци, Сл. весник на Р Македонија, бр. 217/2015 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 163/2021.

⁴²² “Работникот има право и должност да се врати на работа најдоцна во рок од пет дена од денот на престанувањето на причината за мирување на договорот. Со тој ден престанува мирувањето на договорот.”, чл. 45, Закон за работните односи...

⁴²³ Повеќе за ова види кај: Г. Старова, *цит. учебник*, стр. 278.

Што се однесува до работник кој е избран или именуван на државна или јавна функција, утврдена со закон, а чие вршење бара привремено да престане да работи кај работодавач, Законот пропишува дека, му мирува работниот однос за време на вршење на функцијата и дека има право, во рок од 15 дена по престанокот на функцијата што ја вршел, да се врати на работа кај работодавачот за вршење на работи кои одговараат на неговиот степен на стручна подготовка⁴²⁴.

Законот предвидува и други категории на лица на кои во мирување им се става работниот однос⁴²⁵. Така, работник кој е упатен на работа во странство во рамките на меѓународно-техничка соработка, просветно-културна и научна соработка, во дипломатски и конзуларни претставништва, на стручно усовршување или образование со согласност и за потребите на работодавачот, му мирува работниот однос и има право во рок од 15 дена од денот на престанувањето на работата во странство да се врати на работа кај работодавачот за вршење на работи кои одговараат на неговиот степен на стручна подготовка. Исто така, здравствените работници и здравствените соработници вработени во здравствени установи, упатени во хуманитарни или мировни операции во медицински тимови надвор од територијата на РС Македонија, како и воените обврзници од резервниот состав на Армијата на РС Македонија им мирува работниот однос за време додека трае нивното упатување, односно ангажирање. Тие имаат право во рок од 15 дена по престанокот на упатувањето, односно ангажирањето да се вратат кај работодавачот за вршење на работи кои одговараат на нивниот степен на стручна подготовка.

Законот определува мирување на работниот однос и за работник чиј брачен другар е упатен на работа во странство. По барање на работникот, работниот однос му мирува и тој има право во рок од 15 дена од денот на престанувањето на работата на неговиот брачен другар во странство да се врати на работа кај работодавачот за вршење работи кои одговараат на неговиот степен на стручна подготовка.

1.3.2. Начини на престанување на важноста на договорот за вработување

Комплексноста на правниот механизам на престанокот на работниот однос, односно на престанокот на важноста на договорот за вработување, професорката Г. Старова смета дека ја сочинуваат неколку моменти, поточно дејствија чие преземање и остварување ја чинат и ја условуваат неговата правна заснованост. Според професорката тоа се: утврдување на настапувањето на некој од правните основи за престанок на работниот однос, донесувањето на одлука за престанок на работниот однос и извршување на таа одлука⁴²⁶. Што значи, престанокот на работниот однос може да се заснова само со кумулативното остварување на овие дејности, а во спротивно се доведува во прашање неговата нелегитимност.

⁴²⁴ Види: чл. 151, Закон за работните односи...

⁴²⁵ Станува збор за активен резервен персонал, ангажирани во единиците на Армијата на Република Северна Македонија согласно со Закон, а чие упатување, односно ангажирање бара привремено да престанат да работат кај работодавачот во траење до осум месеци. Види : чл.152, Закон за работните односи...

⁴²⁶ Поблиску за престанувањето на договорот за вработување види кај: Г. Старова, *цит. учебник*, стр. 324.

Што се однесува до престанувањето на важноста на договорот за вработување, Законот за работните односи децидно пропишува дека договорот за вработување престанува да важи: 1) со изминување на времето за коешто бил склучен⁴²⁷; 2) со смрт на работникот или работодавачот (физичко лице)⁴²⁸; 3) заради престанување на работодавачот согласно со закон⁴²⁹; 4) со спогодбено раскинување⁴³⁰; 5) со отказ⁴³¹; 6) со судска пресуда и 7) во други случаи утврдени со закон.

1.4. Посебна правна способност за вршење адвокатска дејност

За вршењето на адвокатската дејност, како професионална дејност, од основно значење е да се каже дека, Кодексот на однесување на европските адвокати на Европскиот совет на адвокатски комори и здруженија на адвокати, дословно во членот 1.1 истакнува дека: во општество кое се заснова на почитување на владеењето на правото, адвокатот има посебна улога⁴³². Должностите на адвокатот не започнуваат, ниту пак завршуваат со посветено извршување на она што му е наложено да го направи во согласност со законот. Адвокатот мора да им служи на интересите на правдата, како и на оние чии права и слободи му се доверени да ги докажува и брани, а исто така должност на адвокатот не е само да го застапува својот клиент, туку и да биде негов советник. Би се надоврзале на ова и би подвлекле дека почитувањето на адвокатската дејност неспорно дека е основен услов за владеење на правото и демократијата во општеството.

Ставот 6 од Повелбата за основните начела на европската адвокатска професија,⁴³³ улогата на адвокатот ја дефинира на овој начин: „Улогата на адвокатот,

⁴²⁷ Договорот за вработување на определено работно време престанува да важи со изминувањето на рокот за којшто бил склучен, односно кога договорената работа завршена или со престанувањето на причината, заради којашто бил склучен. чл. 64, Закон за работните односи...

⁴²⁸ Договорот за вработување престанува да важи со смртта на работникот. Договорот за вработување престанува да важи со смртта на работодавачот (физичко лице.), чл. 65, Закон за работните односи...

⁴²⁹ Во случаи на отворање на постапка за престанок на работодавачот, престанува да важи договорот за вработување на работникот, во согласност со закон. чл. 66, Закон за работните односи...

⁴³⁰ Договорот за вработување страните можат кога било да го раскинат со писмена спогодба која мора да содржи одредба за последиците, коишто настануваат за работникот поради договорното раскинување при остварувањето на правата врз основа на осигурување за случај на невработеност. чл. 69, ст. 1, Закон за работни односи...

⁴³¹ Работникот може да го откаже договорот за вработување ако писмено изјави дека сака да го откаже договорот за вработување. Работодавачот може да го откаже договорот за вработување, само ако постои основана причина за отказ поврзана за однесувањето на работникот (лична причина на страна на работникот), поради кршење на работниот ред и дисциплина или работните обврски (причина на вина) или ако причината е заснована на потребите на функционирањето на работодавачот (деловна причина.), чл. 71, ст. 1, 2, Закон за работните односи...

⁴³² Code of conduct for European Lawyers. Достапно на: <https://www.abogacia.es/wp-content/uploads/2012/06/cod-deontologico-abogados-UE-INGLES.pdf>.

⁴³³ Повелбата за основните начела на европската адвокатска професија, усвоена е на пленарната седница во Брисел на 24 ноември 2006 година. Целта на Повелбата е нејзина примена во цела Европа, досегнувајќи и надвор од границите на земјите членки, земјите соработници и земјите набљудувачи во Европскиот совет на адвокатски комори и здруженија на адвокати. Повелбата содржи список на десет основни начела, кои се заеднички и за националните и за меѓународните правила на кои се регулира адвокатската професија, *Мислењата (13-16) на Советодавниот совет на европските судии при Советот на Европа со референтни документи и пракса на Европскиот суд за човекови права: меѓународни документи за независно и ефикасно судство*, ОБСЕ, Скопје, 2014, стр.356. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/c/124006.pdf>.

без оглед дали е ангажиран од поединец, корпорација или држава, е улога на советник и застапник од доверба, професионалец кој ужива почит од трети лица, и неопходен учесник во праведното делење правда. Олицетворувајќи ги сите овие елементи, адвокатот, кој верно им служи на интересите на својот клиент и ги штити неговите права, воедно ја извршува функцијата и на адвокат во општеството – а таа е да пресретнува и превенира конфликти, да се грижи конфликтите да се решаваат во согласност со прифатените начела на граѓанското, јавното и кривичното право и со должно почитување на правата и интересите, да го унапредува развивањето на законите и да ги брани слободата, правдата и владеењето на правото.

Во правниот систем на РС Македонија адвокатурата е дефинирана во членот 53 на Уставот на РС Македонија: како самостојна и независна јавна служба што обезбедува правна помош и врши јавни овластувања во согласност со закон⁴³⁴.

Поаѓајќи од фактот дека, согласно одредбите на Законот за адвокатурата, физичко лице, може да врши адвокатска дејност, како професионална дејност, професорките Р. Живковска и Т. Пржеска, подвлекуваат дека адвокатот како физичко лице покрај општите правна способност, има и посебна правна способност за вршење на адвокатска дејност⁴³⁵.

Законот во членот 17 определува дека правната помош на странката адвокатот му ја дава совесно и стручно, согласно со Законот, Кодексот на адвокатската етика и другите акти на Адвокатската комора и како тајна го чува она што му го доверила странката.

Согласно Законот за адвокатурата, правото на вршење адвокатска дејност се стекнува со упис во Именикот на адвокатите на Адвокатската комора⁴³⁶. По уписот во Именикот на адвокати на Адвокатската комора, на запишаниот адвокат му се издава лиценца за работа⁴³⁷. Според членот 12 на Законот, во Именикот на адвокатите може да се запише лице кое ги исполнува општите услови за засновање на работен однос во органите на државната управа, кое ужива углед и е достоинствено за вршење на адвокатска дејност и ги исполнува следниве услови⁴³⁸: 1. да е државјанин на РС Македонија или да е државјанин на држава земја членка на Европската Унија; 2. да е деловно способен; 3. да има стекнато универзитетска диплома за дипломиран правник во РС Македонија со завршено четиригодишно високо образование на правни студии VII/1 или со стекнати 300 кредити според Европскиот кредит - трансфер систем (ЕКТС) или нострифицирана диплома од правен факултет од странство; 4. активно да го зборува македонскиот јазик; 5. да има положено правосуден испит во РС Македонија; 6. со правосилна судска одлука да не е осуден на безусловна казна затвор во траење над шест месеци, како и да не му е

⁴³⁴ Самостојноста и независноста на адвокатурата како јавна служба се остварува со слободно и независно вршење на адвокатската дејност, слободен избор на адвокатот..., чл. 5. 63. Закон за адвокатурата, Сл. весник на РС Македонија, бр. 199/2023. Правната помош се состои во давање на правни совети, застапување во водење преговори, давање правна помош во деловен протокол, составување на исправи за правни дела, составување на договори за основање, партнерство, соработка и слични акти во врска со основањето или работењето на деловните субјекти, составување на поднесоци во судски и други постапки, застапување на странките пред судовите, државните органи, органите на единиците на локалната самоуправа и други правни и физички лица, одбрана на осомничени и обвинети лица и вршење на други работи на правна помош., чл. 3, Закон за адвокатурата...

⁴³⁵ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 86.

⁴³⁶ Чл. 10, ст. 1, Закон за адвокатурата...

⁴³⁷ Содржината и начинот на издавање и одземање на лиценцата за работа се уредуваат со Статутот на Адвокатската комора, чл. 10, ст. 2, 3, Закон за адвокатурата...

⁴³⁸ Види: чл. 12, Закон за адвокатурата...

изречена казна забрана за вршење професија, дејност или должност за време на траење на санкцијата; 7. да не е во работен однос; 8. да не врши работи кои се неспојливи со адвокатурата; 9. да не му престанала функцијата судија, јавен обвинител, државен правобранител или заменик, народен правобранител или заменик, избран или именуван функционер, односно да не му престанал работниот однос како државен службеник, нотар, заменик или помошник нотар, извршител или заменик извршител, со конечна одлука во судска, дисциплинска или друга постапка со која е утврдена одговорност во вршење на функцијата, односно службата додека не поминат пет години од конечноста на одлуката и 10. да достави доказ за завршена почетна обука при Центарот за едукација на Адвокатската комора.

Според Тарифата за награда и надоместок на трошоците за работа на адвокатите⁴³⁹ адвокатот и адвокатското друштво имаат право на награда и надоместок на трошоците за извршената работа во вршење на адвокатската дејност.

На адвокат избран или именуван на јавна функција, согласно Законот, со засновање на работен однос, вршењето на адвокатската дејност му мирува се до престанувањето на функцијата. Исто така, по барање на адвокатот, законските одредби пропишуваат дека вршењето на адвокатската дејност може да му мирува и тоа во следниве случаи: 1. заради болест; 2. негово отсуство, односно отсуство на брачниот другар кога се упатени на работа во странство од страна на РС Македонија; 3. стручно усовршување во странство и 4. со засновање на работен однос⁴⁴⁰.

Правото на вршење адвокатска дејност престанува под услови и во постапка утврдени со Законот, кој притоа таксативно ги набројува случаите под кои престанува адвокатската дејност. Така, правото на вршење адвокатска дејност на адвокатот му престанува ако: 1. се откаже од правото на вршење адвокатска дејност, 2. трајно ја загуби способноста за вршење на адвокатска дејност, 3. заради престанок на државјанството на РС Македонија, 4. ако биде лишен од деловна способност, 5. ако му е изречена мерка на безбедност забрана на вршење адвокатска дејност, 6. не врши уплата на коморска членарина, 7. не се осигура од одговорност за штета нанесена на странката, 8. му е одземена лиценцата за работа, 9. ако по завршување на мирувањето на адвокатската дејност, адвокатот не поднесе барање до Адвокатската комора за продолжување со вршење на адвокатска дејност или продолжување на мирување, во рок од 15 дена од денот на престанокот на причините за мирување на адвокатската дејност, 10. нема отворено жиро-сметка во деловна банка, а е регистриран како вршител на дејност во Централниот регистар на РС Македонија, 11. нема засновано работен однос согласно со Закон, 12. адвокатот или адвокатското друштво на коешто адвокатот е основач и кои се регистрирани во Централниот регистар на РС Македонија, редовно не поднесуваат годишна даночна пријава во роковите и постапка утврдени со закон, 13. нема доказ за сопственост или друг правен основ за користење на недвижноста во која има регистрирано седиште на адвокатската канцеларија и во која ја обавува адвокатската дејност, освен ако адвокатот е во редовен работен однос кај адвокат или адвокатско друштво и ако 14. регистрираното седиште на адвокатот или адвокатското друштво повеќе не ги исполнува условите предвидени во членот 9 став 3 на Законот⁴⁴¹. Одредбите

⁴³⁹ Види: чл. 19, Закон за адвокатурата...

⁴⁴⁰ Види: чл. 24, ст. 1, 2, Закон за адвокатурата...

⁴⁴¹ Види: чл. 23, ст. 1, 2, Закон за адвокатурата, ставот 3 на членот 9 на Законот се однесува на седиштето на адвокатот: *Седиштето на адвокатот поединец и адвокатското друштво мора да исполнува минимално хигиенско-технички и други услови за квалитетно давање правна помош, пропишани со акт на Адвокатската комора.*

покажуваат дека причините за престанување на адвокатската дејност се таксативно наброени, а тоа подразбира дека не можат да се прошируваат со нешто што не е предвидено со Законот.

Треба да се укаже дека адвокатите во РС Македонија се организираат во Адвокатска комора која има својство на правно лице⁴⁴².

Како правно лице, Комората има статут⁴⁴³. Со него се уредуваат: јавните овластувања, делокругот на работа, организацијата и работата на Адвокатската комора на РС Македонија, нејзините органи и тела, општите акти и постапката за нивно донесување, начинот и постапката за прием, упис и бришење од Именикот на адвокатите, Именикот на адвокатските друштва, Именикот на адвокатските стручни соработници и Именикот на адвокатските приправници, потоа правата и должностите на адвокатите, правата на адвокатските стручни соработници и адвокатските приправници, постапката за издавање и одземање на лиценца, постапката за полагање на адвокатски испит, условите за осигурување од одговорност за адвокатот и адвокатското друштво од штета, финансирање на Комората и други прашања.

Согласно одредбите на Законот за адвокатурата, адвокатите ја вршат адвокатската дејност како адвокати поединци и адвокати здружени во адвокатско друштво⁴⁴⁴. Адвокатите поединци се запишуваат во Именикот на адвокатите, а адвокатските друштва се запишуваат во Именикот на адвокатските друштва, коишто се водат во Адвокатската комора.

Од адвокатот кој врши адвокатска дејност Законот го разликува полномошникот кој презема дејствија во постапката во име на странките. Во оваа смисла, Законот за парничната постапка пропишува дека полномошник на странката може да биде⁴⁴⁵: 1. адвокат, 2. лице дипломиран правник кое со странката е во работен однос и 3. роднина по крв во права линија, брат, сестра или брачен другар, доколку е потполно деловно способен. Поаѓајќи од вредноста на предметот, кога полномошникот застапува правно лице, Законот за парничната постапка прави пресек, односно определува услови кои полномошникот треба да ги има за да може да застапува правно лице: *Ако вредноста на предметот на спорот надминува 1.000.000 денари, полномошник на правно лице може да биде лице кое е дипломиран правник со положен правосуден испит и кое е во работен однос со правното лице*⁴⁴⁶. Што значи, условите да се застапува правно лице, од страна на физичко лице за поголема вредност на спор, се построги од останатите стручно-технички услови кои се бараат за спор од помала вредност, и за застапуван кој е физичко лице (а не правно).

⁴⁴² Види: чл. 33, ст. 1, 2, Закон за адвокатурата...

⁴⁴³ Чл.1, Статут на Адвокатската комора на Р Македонија, Сл. весник на Р Македонија, бр. 75/2011, 169/2011, 169/2011, 68/2012, 76/2013, 113/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 95/2019, 128/2019, 189/2020, 54/2023 и 142/2023.

⁴⁴⁴ Види: чл. 6, ст. 2, 3, Закон за адвокатурата...

⁴⁴⁵ Чл. 81, Закон за парничната постапка, Сл. весник на Р Македонија, бр. 79/2005, 110/2008, 83/2009, 116/2010 и 124/2015.

⁴⁴⁶ Чл. 82, Закон за парничната постапка...

Што се однесува до адвокатскиот стручен соработник⁴⁴⁷ и адвокатскиот приправник⁴⁴⁸, тие вршат определени работи од адвокатската дејност што ќе им ги довери адвокатот и од негово име⁴⁴⁹.

Законот за адвокатурата на нашата држава овозможува и адвокати од други држави да можат да даваат правна помош и да вршат адвокатска дејност на територијата на РС Македонија под услови на реципроцитет. При утврдувањето на условите за реципроцитет надлежните органи задолжително прибавуваат мислење од Адвокатската комора⁴⁵⁰. Според Законот странски адвокати и адвокатски друштва можат трајно да вршат адвокатска дејност на територијата на РС Македонија под релевантна професионална титула на државата во која го стекнале правото на вршење адвокатска дејност и се разбира по уписот во Именикот на странски адвокати или Именикот на странски адвокатски друштва на Адвокатската комора⁴⁵¹. Дури по уписот во Именикот на странски адвокати на Адвокатската комора, како и со три години континуирано и ефективно вршење на адвокатската дејност на територијата на РС Македонија или пак по положување на правосудниот испит на РС Македонија, странскиот адвокат може да побара да биде запишан во Именикот на адвокати на Адвокатската комора⁴⁵². Од претставените услови се заклучува дека стручно-техничките услови за вршење на адвокатска дејност на странски физички лица се помногубројни и построги. Се разбира дека тоа е оправдано затоа што адвокатот треба да го применува правото на РС Македонија.

Врз основа на претставениот Закон на адвокатурата, се заклучува дека способноста да се биде адвокат претставува посебна правна способност затоа што адвокатот треба да исполни два вида на услови кои се бараат за да се класифицира општата правна способност во нејзиниот подвид на посебна. Како што се покажа од одредбите на Законот, се гледа дека македонскиот правен систем бара адвокатот да исполнува прво стручно-технички услови и второ да има дозволеност да ја врши оваа професионална дејност. Како што се укажа, стручно-техничките услови се: да е државјанин на РС Македонија или да е државјанин на држава земја членка на Европската Унија, да е деловно способен, да има положено правосуден испит во РС Македонија и др. Дозволеноста да се биде адвокат, се стекнува со упис во Именикот на адвокатите на Адвокатската комора.

1.5. Посебна правна способност за вршење нотарски работи

Називот нотар или бележник потекнува од латинскиот збор „notarius“, што значи писар. Вообичаен назив е „нотар“ или „јавен бележник“ (notarius publicus). За татковина

⁴⁴⁷ Адвокатскиот приправник по положувањето на правосудниот испит може да работи во својство на адвокатски стручен соработник., чл. 28, Закон за адвокатурата...

⁴⁴⁸ Адвокатскиот приправник стручно се оспособува за самостојно вршење на адвокатската дејност и работите на правната помош и јавните овластувања ги врши според упатствата на адвокатот., чл. 26, Закон за адвокатурата...

⁴⁴⁹ Види: чл. 29, Закон за адвокатурата...

⁴⁵⁰ Види: чл. 14, ст. 1, 2, Закон за адвокатурата...

⁴⁵¹ Види: чл. 40, ст. 1, Закон за адвокатурата...

⁴⁵² Види: чл. 42, ст. 1, Закон за адвокатурата...

на модерниот европски (латински) нотаријат се смета Италија каде што тој дефинитивно бил признат од времето на Фридрих Барбароса и папата Александар III⁴⁵³.

Професорите А. Јаневски и М. Ракочевиќ сметаат дека нотарската служба треба да се третира како правна служба *sui generis*, односно специфична служба во која се спојуваат обележја на јавните дејности, кои по својот карактер се вонпарнични и управни, со слободна⁴⁵⁴, т.е. приватна организација на вршење на тие дејности.

Кралството Југославија во 1930 година го донело Законот за јавните бележници⁴⁵⁵. Овој закон се потпираше на австрискиот Закон за нотаријатите и им давал на јавните бележници определени овластувања за составување заверка и потврда на исправите во одредени правни области⁴⁵⁶. Карактеристично е што овој Закон не се применувал на територијата на целото кралство. Тој не се применувал во Македонија, во Црна Гора и во Босна и Херцеговина. Бил ставен вон сила со воспоставувањето на народната власт во ФНР Југославија во 1944 година.

Поаѓајќи од начинот на вршење на нотарската дејност, модерната ера се карактеризира со три главни групи на нотаријат: латински, англо-американски и скандинавски нотаријат. Во континентална Европа, правната традиција се базира на латинскиот нотаријат. Од сите видови нотаријати во светот, најзастапен е обликот на организација и работа на оваа служба наречен латински нотаријат.

Според Латинскиот тип на нотаријат, во нотарската служба нотарите можат само и исклучиво да ја вршат нотарската дејност како занимање, а не смеат да вршат и други дејности како, на пример, адвокатската. Со оглед на ова, нотарската служба не смее и не може да се издначува со другите правни професии, а особено треба да се разликува од адвокатурата. Треба да се укаже дека овој тип на нотаријат е застапен и во нашата земја. Нотарската комора на РС Македонија е полноправна членка на Меѓународната унија на латинскиот нотаријат⁴⁵⁷ од 30 септември 2001 година и полноправно учествува во работата и состаноците на комисиите за европски и медитерански прашања. Суштинска карактеристика на нотаријатот е што тој во една земја може да придонесе за поголема правна сигурност, растоварување на правосудството, ефикасност и економичност⁴⁵⁸.

Од објективното македонско право произлегува дека првите нотари во Р Македонија почнале со работа во 1988 година, а набргу потоа истата година била основана и Нотарската комора на Р Македонија⁴⁵⁹ и другите органи и тела. Што се однесува до дејноста (работата) која денес ја вршат нотарите во РС Македонија, треба да се каже дека претходно таа била во надлежност на судовите во вонпарнична постапка, а еден дел и во надлежност на управните органи. Притоа, со донесувањето на Законот за

⁴⁵³ Нотарска комора на Република Македонија, Нотаријатот поблиску до граѓаните, *Улогата на професијата нотар во обезбедувањето на поголема правна сигурност за граѓаните во Република Македонија*, Прирачник за потрошувачите, Скопје, 2013, стр. 3.

⁴⁵⁴ Така: А. Јаневски, М. Ракочевиќ, *Нотариус*, Нотарска комора на Република Македонија, бр. 28, Скопје.

⁴⁵⁵ Законот за јавните бележници, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 220/1930.

⁴⁵⁶ Нотарска комора на Република Македонија, Нотаријатот поблиску до граѓаните, *Улогата на професијата нотар во обезбедувањето на поголема правна сигурност за граѓаните во Република Македонија...* стр. 3.

⁴⁵⁷ Меѓународната унија на латински нотари (The International Union of Latin Notaries (UINL)) е основана во 1948 година. Нејзиното правно седиште е во Буенос Аирес, додека неговите административни канцеларии се во Рим. Има 91 член на четири континенти. Достапно на: <https://www.csn.notaires.fr/en/international-organisation-civil-law-notaries>.

⁴⁵⁸ Исто, стр. 4.

⁴⁵⁹ Одлука за основање на Нотарска комора на Р Македонија, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 46/1998.

судовите⁴⁶⁰ се создале услови дел од вонпарничните работи да бидат изземени од судовите и со Законот за вонпарнична постапка⁴⁶¹ да бидат пренесени во надлежност на нотарите⁴⁶².

Согласно Законот за нотаријатот, нотарска служба е јавна служба што ја вршат нотари, кои се самостојни и независни носители на таа служба⁴⁶³. Законот пропишува дека, нотарот е лице што врши јавни овластувања утврдени со закон, именувано од Министерството за правда, кое нотарската служба ја врши како единствено професионално занимање⁴⁶⁴. Од оваа законска одредба се констатира дека нотарската служба опфаќа составување и издавање на јавни исправи за правните работи во форма на нотарски акт, изјави и потврди за факти врз основа на кои се востановуваат права или обврски. Потоа, нотаријатот донесува решенија во постапка за издавање на нотарски платни налози, потврдува приватни исправи (солемнизација), издава потврди, врши заверка на потпис и ракознак, на препис, на превод, прима на чување исправи, на пари и на ствари од вредност заради нивно предавање на други лица или органи, како и врши доверени работи определени со закон.

Согласно Законот за вонпарнична постапка, нотарот како повереник на судот е овластен за расправање на оставина на државјанин на РС Македонија, која се наоѓа во РС Македонија. Претседателот на секој основен суд е овластен оставинските предмети да ги довери на постапување на нотарите⁴⁶⁵. Во оваа смисла, Законот пропишува *кога нотар спроведува дејствија во оставинската постапка како повереник на судот, овластен е да ги презема сите дејствија во постапката и да ги донесе сите одлуки, освен оние за кои со овој закон поинаку е пропишано*⁴⁶⁶. Овластувањата на нотарите во постапката за расправање на оставина се уредуваат со Законот за вонпарнична постапка. При расправањето на оставината задолжително е присуство на адвокат во својство на полномошник за секој од учесниците⁴⁶⁷.

За стекнување посебна правна способност за вршење нотарски работи физичкото лице треба да ги исполнува стручно-техничките услови и дозволеноста од надлежен орган.

Стручно-техничките услови за стекнување за физичкото лице на посебна правна способност за вршење нотарски работи кои ги пропишува Законот се: а) да е државјанин на РС Македонија; б) да е деловно способен и да има општа здравствена способност, што се докажува со уверение издадено од надлежна здравствена установа од областа на медицината на трудот; в) да е дипломиран правник со завршено четиригодишно високо образование на правни студии или дипломиран правник кој според Болоњската декларација има 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС) или нострифицирана диплома за завршени правни студии во странство во траење од четири години или според Болоњската декларација има 300 кредити на

⁴⁶⁰ Закон за судовите, Сл. весник на Р Македонија, бр. 56/2006, 62/2006, 35/2008, 61/2008, 118/2008, 16/2009, 150/2010, 39/2012, 83/2018, 198/2018 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 96/2019.

⁴⁶¹ Закон за вонпарнична постапка, Сл. весник на Р Македонија, бр. 9/2008 и 77/2018.

⁴⁶² А. Јаневски, *Нотарската дејност во Р Македонија*, Нотариус, бр. 1, Скопје, 2001, стр. 24.

⁴⁶³ *Нотаријатот е самостојна, независна јавна служба во која се вршат работи од видот на јавни овластувања, врз основа на закон.*, чл. 2, Закон за нотаријатот...

⁴⁶⁴ Види: чл. 3, ст. 1, 2, Закон за нотаријатот...

⁴⁶⁵ Види: чл. 131, Закон за вонпарнична постапка...

⁴⁶⁶ *Судот ќе му го довери на нотарот спроведувањето на оставинската постапка и ќе му го достави оставинскиот предмет со сите списи, во рок од осум дена од денот кога предметот ќе биде заведен.*, чл. 126, Закон за вонпарнична постапка...

⁴⁶⁷ Види: чл. 147, ст. 1, 2, Закон за нотаријатот...

правни студии според Европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС); г) да има положено правосуден испит; д) да има положено нотарски испит⁴⁶⁸; ё) да има најмалку три години работен стаж на правни работи по положен правосуден испит или две години работен стаж во нотарска канцеларија по положен правосуден испит; е) да не е осуден со правосилна судска одлука на безусловна казна затвор над шест месеци или да не му е изречена забрана за вршење на професија, дејност или должност; ж) да има дадено изјава заверена од нотар дека ќе обезбеди соодветна опрема и простории за вршење на нотарската служба; з) да даде изјава пред нотар дека не е презадолжено, со сите последици од давање на лажен исказ; с) активно да го владее македонскиот јазик и неговото кирилско писмо; ј) да не му престанала функцијата судија, односно не му престанал работниот однос како државен службеник, помошник нотар, заменик нотар, адвокат или извршител со правосилна одлука во дисциплинска постапка, додека не поминат три години од денот на правосилноста на одлуката⁴⁶⁹.

Согласно Законот, дозволеноста, како втор услов се стекнува со именување на нотарот со решение на Министерството за правда. Конкурсот за именување на нотари го распишува Министерството, а го спроведува Комората⁴⁷⁰ која за таа цел формира комисија составена од пет члена од кои два члена од Комората, еден член од Судскиот совет на РС Македонија, еден член од Академијата за судии и јавни обвинители и еден универзитетски професор од правните факултети акредитирани во РС Македонија. Во изборот се применува начелото на соодветна и правична застапеност. Во конкурсот мора да биде определено и подрачјето за кое треба да се именува нотар.

Кумулативното исполнување на двата законски услови (стручно-техничките услови и дозволеноста) доведува до стекнување на посебна правна способност за вршење нотарски работи како професионална дејност.

Законот определува дека по давањето на свечената изјава, нотарот е должен без одлагање писмено да побара од Комората на негов трошок да му биде издаден службен печат, сув жиг, жиг за восок, штембили и квалификуван сертификат издаден од овластен издавач (електронски потпис). Отпечатоците од печатот, сувиот жиг, жигот за восок и штембилите, како и потписот на нотарот ги одобрува и заверува претседателот на Комората⁴⁷¹. Заверените отпечатоци на печатот, сувиот жиг, жигот за восок и штембилите како и потписот на нотарот се депонираат на Записник во Комората. Примерок од записникот за одобриениот службен печат, сувиот жиг, жигот за восок, штембилите и потписот, со нивните отпечатоци Комората ги доставува до претседателот на основниот суд на чие подрачје нотарот има службено седиште и до Министерството. Нотарот смее да има само еден службен печат, сув жиг и жиг за восок.

⁴⁶⁸ Нотарски испит може да полага лице кое дипломирало во Република Македонија на правни студии со завршено четиригодишно високо образование или дипломиран правник кој според Болоњската декларација има 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС), да има најмалку три години работен стаж на правни работи по положен правосуден испит или две години работен стаж во нотарска канцеларија по положен правосуден испит и доставило доказ за уплатениот износ на предвидените средства за полагање на испитот., чл. 161, ст. 1, Закон за нотаријатот...

⁴⁶⁹ Види: чл. 10, ст. 1, Закон за нотаријатот...

⁴⁷⁰ Конкурсот за именување на нотари се објавува во „Службен весник на Република Македонија“ и во два дневни весника, од кои по еден од весниците што се издаваат на македонски јазик и во весниците што се издаваат на јазикот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните кои зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик. чл. 11, Закон за нотаријатот...

⁴⁷¹ Види: чл. 15, ст. 1, 2, 3, Закон за нотаријатот...

Согласно Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси⁴⁷², нотарот е должен, при именувањето, а најдоцна во рок од 30 дена од денот на именувањето, да поднесува изјава за имотната состојба и интереси⁴⁷³.

Законот за нотаријатот пропишува дека, ако нотарот е отсутен, болен или од други оправдани причини е спречен да ја врши својата служба да може да се именува заменик-нотар кој се запишува во Именикот на заменици-нотари што го води Комората.

Нашиот Закон познава и **заменик-нотар**⁴⁷⁴. Согласно Законот, заменик-нотар може да биде лице кое ги исполнува условите за именување на нотар. За отсуство до 60 (шеесет) работни дена, по предлог на нотарот, заменик-нотарот го именува претседателот на Комората. За спреченост на нотарот да ја врши својата служба за временски период повеќе од 60 (шеесет) работни дена во текот на една календарска година, по предлог на нотарот, заменик нотарот го именува Министерството за правда. Заменик-нотарот ја води нотарската канцеларија за сметка и на товар на нотарот. Правниот однос на заменик-нотарот со нотарот се уредува со меѓусебен договор кој се склучува со денот на именувањето на заменик-нотарот. Заменик-нотарот ги врши сите работи кои според закон е овластен да ги врши нотарот. Сите работи кои ги врши заменик-нотарот имаат иста правна важност како да ги врши нотарот кој го заменува. Од ваквото законско определување произлегува дека заменик-нотарот ги има сите законски овластувања да постапува како и самиот нотар и дека работите кои тој ги врши имаат правни последици исто како да ги врши нотарот кој го заменува. Може да се заклучи дека и заменик-нотарот се стекнува со посебна правна способност затоа што ги исполнува двата законски услови.

Законот за нотаријатот му овозможува на нотарот во својата канцеларија да вработува лица за вршење на стручни работи поврзани со нотарската дејност. Станува зор за: помошник-нотар и нотарски стручен соработник.

Помошник-нотарот⁴⁷⁵ согласно Законот е лице кое ги исполнува условите за именување на нотар и е вработено во канцеларијата на нотарот и истиот се запишува во Именикот на помошници нотари што го води Комората. По предлог на нотарот, Министерството именува помошник-нотар во неговата канцеларија. Помошник-нотарот е должен пред започнување со својата работа пред претседателот на Комората да даде свечена изјава, која по содржина е иста како и за нотарот. Правниот однос помеѓу нотарот и помошник-нотарот се уредува со меѓусебен договор кој се склучува со денот на именувањето на помошник-нотарот. Сите работи кои ги врши помошник -нотарот имаат иста правна сила како непосредно да ги извршил самиот нотар. Професорките Р. Живковска и Т. Пржеска подвлекуваат дека во случајот на помошник-нотар, исто како и кај заменик-нотар, постои посебна правна способност која може да ја стекне она

⁴⁷² Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси, Сл. весник на РС Македонија, бр. 12/2019.

⁴⁷³ *Избрано или именувано лице, одговорно лице во јавно претпријатие, јавна установа или друго правно лице што располага со државен капитал, нотар, извршител, административен службеник од категоријата А утврдена со закон или лице вработено во кабинетите на претседателот на Р Македонија, претседателот на Собранието на РС Македонија, потпретседателите на Собранието на РС Македонија, претседателот на Владата на РС Македонија, замениците на претседателот на Владата на РС Македонија, министрите и генералниот секретар на Владата на РС Македонија, заради извршување на работни задачи на посебен советник, при изборот, именувањето назначувањето, односно вработувањето, а најдоцна во рок од 30 дена од денот на изборот, именувањето, назначувањето односно вработувањето поднесува изјава за имотна состојба и интереси, чл. 82, Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси...*

⁴⁷⁴ Види: чл. 112, Закон за нотаријатот...

⁴⁷⁵ Види: чл. 113, Закон за нотаријатот...

физичко лице доколку ги исполнува стручно-техничките услови и дозволеноста предвидени во Законот за нотаријатот⁴⁷⁶.

Нотарските стручни соработници⁴⁷⁷ се дипломирани правници со завршено четиригодишно високо образование на правни студии или дипломирани правници кои според Болоњската декларација имаат 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС) или пак имаат нострифицирана диплома за завршени правни студии во странство во траење од четири години или според Болоњската декларација имаат 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС), кои положиле правосуден испит, се вработени во канцеларијата на нотарот и се запишуваат во Именикот на нотарски стручни соработници што го води Комората. Нотарскиот стручен соработник може да ги врши сите работи кои според Законот е овластен да ги врши нотарот, но под контрола на нотарот, и тој не смее да се потпишува. Законот овозможува нотарот да вработува или да ангажира на волонтерска основа нотарски приправници.

Нотарски приправник⁴⁷⁸ е дипломиран правник со завршено четиригодишно високо образование на правни студии или дипломиран правник со стекнати 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС), кој е вработен или извршува волонтерски работи во нотарската канцеларија. И нотарскиот приправник се запишува во Именикот на нотарските приправници кој го води Комората врз основа на доставена пријава и докази за исполнување на условите од страна на нотарот. Нотарскиот приправник на работа кај нотарот, стручно се оспособува за полагање на нотарски испит или друг стручен испит. Времето поминато како нотарски приправник се изедначува во поглед на правото на полагање на правосуден и нотарски испит, испит за извршители или друг стручен испит.

Согласно Законот, нотарот, заменик-нотарот и нотарот кој привремено ја врши службата одговараат дисциплински за повреда на службената должност што ќе ја сторат по своја вина. За повреда на Законот, Кодексот на професионалната етика на нотарите и актите на Комората, нотарот, заменик-нотарот и нотарот кој привремено ја врши службата одговараат дисциплински⁴⁷⁹. Одговорноста за сторено кривично дело, односно прекршок не ја исклучува дисциплинската одговорност на нотарот, заменик-нотарот и нотарот кој привремено ја врши службата. Нотарот, заменик-нотарот и нотар кој привремено ја врши службата одговара дисциплински ако со своето однесување во вршењето на службата, спротивно на Кодексот на професионалната етика на нотарите ја нарушува честа и угледот на нотарската служба, ја доведува во прашање довербата на нотарската служба или ако ја повредил нотарската должност со незаконито, нестручно, односно несовесно постапување. Од овие одредби произлегува обврската на нотарот, заменик-нотарот и нотарот кој привремено ја врши службата, при вршење на нотарската служба да ги почитуваат законските одредби, Кодексот на професионалната етика на нотарите и актите на Комората. Во спротивно, одговараат дисциплински.

Треба да се укаже дека со Правилникот за дисциплинска одговорност и дисциплинска постапка, поблиску се уредуваат: дисциплинската одговорност, дисциплинските повреди, дисциплинските органи, санкциите, застареноста на гонењето, привременото оддалечување од службата и извршувањето на дисциплинската

⁴⁷⁶ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 88.

⁴⁷⁷ Види: чл. 114, Закон за нотаријатот...

⁴⁷⁸ Види: чл. 115, Закон за нотаријатот...

⁴⁷⁹ Види: чл. 132, Закон за нотаријатот...

одговорност на членовите на Нотарската комора на РС Македонија⁴⁸⁰. Што се однесува до Правилникот за начинот на вршење на надзор над законитоста на работењето на нотарот⁴⁸¹, со него се пропишува начинот на вршење на надзор над законитоста на работењето на нотарот.

Законот предвидува можност да се поведе постапка за дисциплинска повреда против нотар, со цел да се заштити достоинството на нотарската служба. Оваа постапка се проценува по предлог на овластените предлагачи за поведување на дисциплинска постапка, Дисциплинскиот совет може да донесе одлука со која нотарот привремено може да се оддалечи од вршењето на нотарската служба се до правосилно завршување на дисциплинската постапка. Дисциплинскиот совет секогаш определува привремено оддалечување од вршењето на нотарската служба, без оглед на тоа дали е поведена дисциплинска постапка. Станува збор за следниве случаи: а) кога се исполнети условите за разрешување на нотарот од членот 20 на Законот; б) ако против него е поведена постапка за одземање на деловна способност, додека трае постапката; в) ако против нотарот е поведена постапка за разрешување од нотарската служба, додека трае постапката; г) ако без одобрение од надлежниот орган е отсутен од своето седиште подолго од 30 (триесет) дена; д) ако му е определена мерка притвор за кривични дела сторени во врска со вршење на нотарската служба, се додека трае притворот; ё) ако на нотарот му е изречена забрана за вршење на нотарската служба согласно Законот⁴⁸².

Професорите по граѓанско процесно право А. Јаневски и М. Ракочевиќ, имајќи ја предвид правната природа на работите коишто ги врши нотарот како лице со јавни овластувања, смета дека *нотарската служба како јавна служба мора да биде контролирана од државата*⁴⁸³. Државата врши надзор над законитоста на работата на нотарот преку надлежното министерство (Министерство за правда) и судот. Како субјект што ја врши контролата се јавува и Нотарската комора во која членуваат нотарите.

Во врска со престанокот на правната способност за вршење нотарски работи, т.е. функцијата нотар професорките Р. Живковска и Т. Пржеска го групираат на следните начини: по сила на закон, по барање на нотарот или со негово разрешување⁴⁸⁴.

По сила на закон нотарската функција на нотарот престанува⁴⁸⁵: а) со смрт на нотарот; б) ако почне да користи инвалидска пензија, или наврши 64 години возраст; в) по негово барање, со истек на рокот определен во барањето за престанок на службата или на рокот определен од Министерството; г) ако е осуден со правосилна судска пресуда за кривично дело на безусловна казна затвор над шест месеци или ако му е изречена забрана за вршење на нотарската служба, со правосилноста на кривичната пресуда; д) ако без оправдани причини не започне со работа во рок од три месеци од денот на објавување на датумот за започнување со работа во „Службен весник на РС

⁴⁸⁰ Види: чл.1, Правилник за дисциплинска одговорност и дисциплинската постапка, Нотарска комора на Р Македонија, 2010.

⁴⁸¹ Види: чл.1, Правилник за начинот на вршење на надзор над законитоста на работењето на нотарот, Сл. весник на РС Македонија, бр. 75/2019. “Надзорот над законитоста на работењето на нотарот се врши според месечен план за надзор кој содржи листа на нотари над чија работа се планира да се врши надзор во текот на месецот.”, Исто,чл. 3.

⁴⁸² “Во случај на привремено оддалечување од вршењето на службата, нотарот не смее да презема никакви службени дејствија. Сите дејствија кои се преземени од нотарот кој е привремено оддалечен од вршењето на службата се ништовни.”, чл. 136, ст.1, 2, 8, Закон за нотаријатот...

⁴⁸³ А. Јаневски, М. Ракочевиќ, *цит. дело*, стр. 29.

⁴⁸⁴ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 92.

⁴⁸⁵ Види: чл. 18, ст.1, Закон за нотаријатот...

Македонија“, со денот кога требал да започне со работа; г) со одлука на Дисциплинскиот совет со која му е изречена дисциплинска мерка трајно одземање на правото на вршење на нотарска служба, со денот на правосилноста на одлуката на Дисциплинскиот совет и е) со разрешување, со денот на правосилноста на одлуката за разрешување.

Во поглед на престанувањето на нотарската дејност по барање на нотарот Законот пропишува дека нотарот може во секое време да побара да му престане службата. Нотарот барањето го поднесува писмено до Министерството⁴⁸⁶. Во барањето треба да биде определен рокот за престанок на вршење на службата. Со истекот на рокот определен во барањето за престанок на вршење на службата, на нотарот му престанува службата на нотар, освен ако заради обезбедување на уредно вршење на службата, Министерството не определи друг рок, но не подолго од три месеци.

Друга причина за престанокот на нотарската дејност е разрешувањето. Нотарот ќе биде разрешен поради појава на следните причини определени со Законот за нотаријатот: а) ако престанат условите за именување од членот или ако дополнително се утврди дека при неговото именување не постоеле; б) ако не даде свечена изјава; в) ако се вработи на друго место; г) ако со правосилна судска одлука му биде одземена или ограничена деловната способност; д) ако поради телесен недостаток или поради болест трајно ја загуби способноста за вршење на службата утврдена со акт на надлежен орган; е) ако е член на орган на политичка партија, финансира партија, партиска коалиција или кандидат на избори; ж) ако не го продолжува уредно своето осигурување од одговорност за штета и з) ако врши адвокатска дејност или кое било друго платено занимање или функција, односно врши некоја друга дополнителна дејност во трговско друштво или друг правен субјект во кој остварува профит или е член во управни, надзорни или други органи. Решението за разрешување на нотарот го донесува Министерството⁴⁸⁷. Решението на Министерството за престанок на вршење на нотарската служба или за разрешување е конечно, а против него може да се поведе управен спор⁴⁸⁸. По приемот на конечно решение за престанок на нотарската служба или правосилно решение за разрешување на нотарот, Комората веднаш го брише нотарот од Именикот на нотари, а решението го објавува во „Службен весник на РС. Македонија“⁴⁸⁹.

Кога станува збор за институтот изземање на нотар, важно е да се каже дека нотарот, согласно Законот, ќе се изземе⁴⁹⁰ по сопствено барање или по барање на странките, доколку при изготвување на нотарски акт или потврдување (солемнизирање) на приватна исправа самиот е странка, неговиот брачен другар, неговите браќа и сестри, неговите родители или деца. Според логиката на законодавецот тоа е најрационално решение во конкретниот случај, затоа што во вакви случаи не може да се очекува дека нотарот ќе биде објективен и непристрасен. Во поглед на прашањето за правните последици од постапувањето на нотар кој требало да биде изземен, професорот А. Јаневски укажува дека во вакви случаи е доведена во прашање непристрасноста на нотарот и неговата објективност, а нотарскиот акт или солемнизацијата е ништовна⁴⁹¹. Странките имаат можност со тужба да бараат да се утврди дека тој нотарски акт е ништовен, односно дека таа солемнизација е ништовна.

⁴⁸⁶Види: чл. 19, ст. 1, 2, Закон за нотаријатот...

⁴⁸⁷Види: чл. 20, ст. 1, 2, Закон за нотаријатот...

⁴⁸⁸Види: чл. 21, ст. 1, Закон за нотаријатот...

⁴⁸⁹Види: чл. 22, ст. 2, Закон за нотаријатот...

⁴⁹⁰Види: чл. 32, ст. 1, Закон за нотаријатот...

⁴⁹¹ А. Јаневски, *Изземање на нотар*, Нотариус, бр. 28, Скопје, стр. 62.

Треба да се има предвид дека нотарската служба е неспојлива со вршење адвокатура и кое било друго платено занимање, односно јавна функција⁴⁹². Така, според Законот, нотарот не смее да врши друга професионална дејност, служба или да има друго професионално вработување или дополнителна дејност во некој државен орган, јавно претпријатие, фонд, биро, агенција, трговско друштво или друг правен субјект кој остварува профит, ниту може да биде член во нивните управни, надзорни или други органи, освен во својство на содружник или акционер.

Секоја земја од ЕУ има свои прописи за избор на нотари.

Во Италија, каде што има ограничена компетентност во територијалната сфера, кандидатот нотар мора да добие лиценца, да заврши двегодишна пракса како нотар, да полага предизборен тест од компјутеризиран тип и потоа, во крајна линија, да обезбеди национално противење. Ова вклучува три писмени тестови со практични симулации на случај, секој да се реши со нотарска исправа и теоретска мотивација, а откако ќе се испитаат писмените тестови се стекнува право за устен испит со прашања од нотарски интерес⁴⁹³.

Во Шпанија, конкурсот, кој е републички, се состои од четири усни тестови, со теми подредени од официјална листа, а потоа следуваат писмените тестови⁴⁹⁴.

Во Франција, каде територијалната надлежност на нотарите е национална, по дипломирањето постојат два начина за пристап до нотарска дејност: а) првиот начин е „професионален“, се стекнува во текот на една година; б) вториот начин е „универзитетски“, преку нотарска диплома⁴⁹⁵.

Во Холандија, изборот се врши со квалификации, а не со испит, така што потребни се три години пракса и, во повеќето случаи, се потребни 10 до 15 години за пристап до професијата⁴⁹⁶.

Нотарската служба во Р Бугарија е уредена со Законот за нотари и нотарска дејност.⁴⁹⁷ Со овој Закон се уредува правниот статус на нотарот и на Нотарската комора, организацијата на нотарската дејност и нотарските такси⁴⁹⁸. Стручно-техничките услови за стекнување посебна правна способност за вршење нотарски работи во Р Бугарија се предвидени во членот 8 на Законот кој се именува *Стекнување правна способност на*

⁴⁹² Види: чл. 35, ст. 1,2, Закон за нотаријатот...

⁴⁹³ Access to the profession of notary in the EU. Достапно на: www.notaioliotta.it (26.10.2023).

⁴⁹⁴ Исто.

⁴⁹⁵ Исто.

⁴⁹⁶ Исто.

⁴⁹⁷ Закон за нотариусите и нотариална дейност, Обн. ДВ. бр.104 от 6 Декември 1996г., изм. ДВ. бр.117 от 10 Декември 1997г., изм. ДВ. бр.118 от 10 Декември 1997г., изм. ДВ. бр.123 от 22 Декември 1997г., изм. ДВ. бр.24 от 27 Февруари 1998г., изм. ДВ. бр.69 от 3 Август 1999г., изм. ДВ. бр.18 от 25 Февруари 2003г., доп. ДВ. бр.29 от 9 Април 2004г., изм. ДВ. бр.36 от 30 Април 2004г., изм. ДВ. бр.19 от 1 Март 2005г., изм. ДВ. бр.43 от 20 Май 2005г., изм. ДВ. бр.30 от 11 Април 2006г., изм. ДВ. бр.39 от 12 Май 2006г., изм. ДВ. бр.41 от 19 Май 2006г., изм. ДВ. бр.59 от 20 Јули 2007г., изм. ДВ. бр.64 от 7 Август 2007г., изм. ДВ. бр.50 от 30 Май 2008г., изм. ДВ. бр.69 от 5 Август 2008г., изм. ДВ. бр.42 от 5 Јуни 2009г., изм. ДВ. бр.47 от 23 Јуни 2009г., изм. ДВ. бр.82 от 16 Октомври 2009г., изм. ДВ. бр.87 от 5 Ноември 2010г., изм. ДВ. бр.32 от 19 Април 2011г., изм. ДВ. бр.41 от 31 Май 2011г., изм. ДВ. бр.82 от 21 Октомври 2011г., изм. ДВ. бр.38 от 18 Май 2012г., изм. и доп. ДВ. бр.95 от 4 Декември 2012г., изм. ДВ. бр.66 от 26 Јули 2013г., изм. ДВ. бр.98 от 28 Ноември 2014г., изм. ДВ. бр.50 от 3 Јули 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.105 от 30 Декември 2016г., доп. ДВ. бр.103 от 28 Декември 2017г., изм. ДВ. бр.7 от 19 Јануари 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.77 от 18 Септември 2018г., доп. ДВ. бр.107 от 18 Декември 2020г., изм. ДВ. бр.84 от 6 Октомври 2023г. Достапен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133897733>.

⁴⁹⁸ Чл. 1, Закон за нотариусите и нотариална дейност...

нотар. Нотар може да стекне деловно способно лице до 60 години, кој е бугарски државјанин, државјанин на земја членка на Европската Унија, држава потписничка на Договорот за европска економска област или Швајцарската Конфедерација и кој ги исполнува следниве услови: 1. да е дипломиран правник; 2. да има стекната деловна способност според Законот за правосудство; 3. да има тригодишен стаж; 4. да не е осуден на затворска казна за кривично дело, без оглед на тоа дека е рехабилитиран; 5. да не е лишен од правната способност на нотар; 6. да не му е одземено правото за вршење на правна професија или трговска дејност; 7. да не е во стечајна постапка, или не е прогласен за стечај и 8. кој е запишан во Регистарот под чл. 5⁴⁹⁹.

Условите и постапката за спроведување на конкурсот се определува со решение од министерот за правда во координација со Нотарската комора. Записникот со резултатите од конкурсот Комисијата го испраќа до министерот за правда, кој во рок од 14 дена издава решение за упис во регистарот на Нотарската комората на кандидатот рангиран во соодветниот регион⁵⁰⁰. За запишување на нотар во регистарот потребно е: 1. да стапило во сила решението на министерот за правда за упис; 2. да се поднесе писмена изјава дека не постојат пречки од чл. 9; 3. да се наведе адресата на нотарската канцеларија; 4. Лицето да достави исправа за стварно право до нотарската канцеларија или потпишан договор за закуп, изјава за потеклото на средствата вложени за обезбедување на нотарската канцеларија, по модел одобрен од министерот за правда; 5. презентација на документ за осигурување; 6. да приложи примерок од печат одобрен од министерот за правда; 7. да приложи примерок од потписот на нотарот⁵⁰¹.

Врз основа на погореизложеното може да заклучиме дека, исто како во РС Македонија, и во Р Бугарија посебната правна способност за вршење нотарска дејност се заснова со исполнување на два законски услови, исполнување на стручно-технички услови и дозволеност од страна на државата.

Пожелно е да се нотира дека во Р Бугарија Законот содржи одредба која му овозможува на нотарот да биде префрлен од важни причини во друга област на работа врз основа на неговата мотивирана пријава до министерот за правда. Важните причини според бугарското позитивно право се околности кои настанале самостојно и надвор од волјата на нотарот по стекнувањето на неговата посебна правна способност⁵⁰². Тие може да се однесуваат на неговата здравствена состојба, брачна состојба и други, кои во секој случај доведуваат до целосна или делумна неспособност за вршење на нотарски функции во постојната област на работење.

Во поглед на престанокот на посебната правна способност на нотарот, бугарското позитивно право пропишува дека нотарот ја губи посебната правна способност: 1. по негово писмено барање до Нотарската Комора; 2. со негова смрт или забрана за вршење професија; 3. од причини, поради пречки од чл. 8 или за некомпатибилност и 4. заради изрекување на дисциплинска казна⁵⁰³. Посебната правна способност на нотарот се губи со неговото бришење од Регистарот, освен во случаите кога престанува со смрт⁵⁰⁴.

⁴⁹⁹ *Нотарската комора води регистар. Во регистарот се запишуваат нотарите, помошниците нотари и околностите поврзани со нив, предвидени со закон, чл. 5, Закон за нотариусите и нотариална дейност...*

⁵⁰⁰ Чл. 12, ст. 1, 3, Закон за нотариусите и нотариална дейност...

⁵⁰¹ Чл. 14, ст. 1, 2, Закон за нотариусите и нотариална дейност...

⁵⁰² Чл. 34-6, ст. 1, 2, Закон за нотариусите и нотариална дейност...

⁵⁰³ Чл. 35, Закон за нотариусите и нотариална дейност...

⁵⁰⁴ Чл. 3, ст. 2, Закон за нотариусите и нотариална дейност...

Законот во точно определени случаи овозможува обновување на посебната правна способност на нотарот. Имено, правната способност на нотарот се обновува по негово барање доколку таа е изгубена по некоја од следните основи⁵⁰⁵: 1. Во случај на лишување од правната способност за одреден период - по истекот на рокот; 2. во случај на вршење на некомпатибилна дејност - по престанок на дејноста. Барањето за враќање на правната способност се поднесува до Нотарската комора во рок од еден месец од престанокот на причината која довела до губење на способноста.

Во Р Србија, нотарската служба се уредува со Законот за јавно бележништво⁵⁰⁶. Со овој закон се уредуваат организацијата, дејноста, начинот и условите за работа, како и други прашања од значење за нотаријатот⁵⁰⁷.

Согласно одредбите на членот 4 на Законот, нотарот е овластен да ги врши следниве работи: 1. составува, заверува и издава јавни исправи за правни работи, изјави и факти врз кои се засноваат правата и се заверуваат приватни исправи; 2. чува документи, пари, хартии од вредност и други предмети; 3. по одлука на судот врши работи што со закон можат да му бидат доверени; 4. презема други дејствија согласно со закон.

Според Законот, за нотар може да се именува лице кое ги исполнува следниве услови: 1. да е државјанин на Р Србија; 2. да е деловно способно лице и да има општа здравствена способност; 3. да има диплома за правен факултет во Р Србија или да има заверено диплома за правен факултет стекната надвор од Р Србија; 4. да има положено правосуден и нотарски испит; 5. да има најмалку пет години работен стаж на правни работи по положен правосуден испит; 6. да е достоин за доверба на јавноста за вршење на нотарските работи; 7. да зборува, пишува и чита српски јазик, а во оние области на единицата на локалната самоуправа каде што јазикот на малцинството е во службена употреба, да го знае и јазикот на тоа малцинство или да приложи договор за соработка од судски преведувач на јазикот на тоа малцинство и 8. да има или може да докаже дека ќе обезбеди соодветни простории и опрема за вршење нотарска дејност⁵⁰⁸.

Српското позитивно право пропишува кога дејноста нотар престанува: 1) со смрт; 2) кога ќе наполни 67 години; 3) со писмено известување на нотар и 4) со отказ. Одлуката за престанок на дејноста нотар ја донесува министерот за правда⁵⁰⁹.

Во српскиот Закон таксативно се определени случаите кога некое лице не е достоин за вршење нотарска дејност: 1. ако е осудено за кривично дело против правниот поредок, против службената должност, како и за друго кривично дело за кое е предвидена казна затвор од пет години или потешка казна, со што е недостоен да ја врши дејноста нотар до бришење на казната со закон; 2. ако против него станала правосилна судската одлука за кривично дело; 3. ако му престанал статусот нотар, помошник нотар, нотар соработник, нотар приправник, извршител или адвокат со решение на надлежен орган, односно ако му престанала функцијата судија или јавен обвинител поради разрешување, додека не поминат три години од датумот на престанок на статусот или

⁵⁰⁵ Чл. 39, ст. 1, 2, Закон за нотариусите и нотариална дейност...

⁵⁰⁶ Zakon o javnom beležništvu, Sl. glasnik R Srbije, br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr. zakon, 121/2014, 6/2015 i 106/2015. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_beleznistvu.html.

⁵⁰⁷ Види: чл. 1, Закон о јавном бележништву...

⁵⁰⁸ Види: чл. 25, Закон о јавном бележништву...

⁵⁰⁹ Види: чл. 24, Закон о јавном бележништву...

функцијата⁵¹⁰ и 4. Ако од неговото однесување може да се заклучи дека дејноста на нотар нема да ја врши согласно етичкиот кодекс донесен од Комората.

Членот 31 на Законот за јавното бележништво ги пропишува случаите кога нотарот се разрешува: 1. ако последователно се утврди дека условите за вршење на нотарската дејност престанале или дека не постоеле во моментот на неговото именување; 2. ако заснова работен однос, почнува да ги користи правата од пензиско осигурување или ако започне да врши некоја друга дејност; 3. ако со судска одлука му е одземена или ограничена деловната способност⁵¹¹; 4. ако поради болест станува трајно неспособен за вршење на дејноста; 5. ако не се осигурал од одговорност или не ја платил таксата за осигурување на Комората; 6. ако врши работи кои не се компатибилни со угледот и достоинството на нотарот; 7. ако му е изречена дисциплинска казна одземање на правото за вршење на нотарска дејност и 8. ако без основана причина не започне со работа во рок од 15 дена од денот кога Комората го определила за отпочнување со работа. Решение за разрешување на нотар, во кое се утврдуваат причините за разрешувањето, донесува министерот за правда.

Што се однесува до институтот привремено отстранување на нотарот, министерот донесува решение за привремено отстранување на нотар во следните случаи: 1. ако против нотарот е отворена истрага за кривично дело кое се гони по службена должност, а кое го прави недостоен за нотарската должност; 2. ако на нотар му е изречена мерка на безбедност со која му се забранува да се занимава со одредена дејност или професија, во кривична постапка, а одлуката за тоа сè уште не станала правосилна; 3. ако на нотарот му е одредена мерка притвор и 4. ако е поведена постапка за одземање или ограничување на деловната способност⁵¹². Привременото отстранување се укинува штом ќе престанат причините поради кои е изречено. Од одредбите содржани во членот 31 на Законот за јавно бележништво јасно се гледа дека нотарот во таквите случаи е недостоен за вршење нотарска дејност, па според тоа оправдано е неговото привремено отстранување.

Дипломирани правници исто така можат да работат во нотарска канцеларија како приправници нотари доколку се запишани во Именикот на нотарски приправници што го води Комората. Нотарските приправници се обучуваат да го положат нотарскиот испит и самостојно да ги извршуваат работите на нотар⁵¹³. По завршувањето на практикантската работа, нотарскиот приправник може да се вработи на неопределено време како нотарски стручен соработник. Нотарскиот стручен соработник може да ги врши сите работи наместо нотарот во чија канцеларија работи, како и нотар-приправник, доколку е запишан во Именикот на нотарски соработници што го води Комората⁵¹⁴. Исто така, и дипломиран правник може да работи во нотарска канцеларија и тоа како помошник-нотар, доколку е запишан во Именикот на нотарски помошници што го води Комората. Притоа, помошник-нотарот се оспособува самостојно за да ги врши работите на нотарот⁵¹⁵.

Ако нотарот е на годишен одмор, на боледување, ако е избран или именуван на јавна функција, ако му е изречена казна затвор до шест месеци, односно привремена забрана за вршење на работите на нотарот или е подолго време спречен да ги врши

⁵¹⁰ Види: чл. 26, Закон о јавном бележништву...

⁵¹¹ Види: чл. 31, Закон о јавном бележништву...

⁵¹² Види: чл. 31-а, Закон о јавном бележништву...

⁵¹³ Види: чл. 32, Закон о јавном бележништву...

⁵¹⁴ Види: чл. 36-а, Закон о јавном бележништву...

⁵¹⁵ Види: чл. 37, Закон о јавном бележништву...

работите, во вршењето на работите го заменува заменик-нотар⁵¹⁶. Исто така, според српското право, двајца или повеќе нотари можат да вршат работи во исти простории, со употреба на заеднички административен персонал, уреди и опрема, доколку тоа го одобри министерот, врз основа на претходно прибавено мислење од Комората⁵¹⁷.

Согласно законските одредби, нотарот има право на награда за својата работа и надоместок на трошоците направени во врска со извршената работа, согласно Нотарската тарифа⁵¹⁸. Нотарската тарифа ја утврдува министерот врз основа на добиено мислење од Комората⁵¹⁹. Нотарот дисциплински одговара доколку во вршењето на нотарски работи ги прекрши одредбите на Законот за јавно бележништво и други закони или ако со неговото однесување се навредува угледот на нотарот како служба од јавна доверба⁵²⁰.

Во Р Албанија, правниот режим на нотарската служба се уредува со Законот за нотаријатот⁵²¹. Со овој закон се утврдуваат правилата за вршење на професијата нотар, како и начинот на организација и работење на нотарската служба во Р Албанија⁵²².

Право да биде лиценциран нотар во Р Албанија има секое физичко лице што ги исполнува следните критериуми: 1. да е државјанин на Р. Албанија; 2. да е деловно способно; 3. да не е осудувано со правосилна судска одлука: а) за кривично дело сторено со умисла, за кое не е рехабилитирано, б) за кривично дело сторено од небрежност за кое не е рехабилитирано и кое го нарушува имиџот и интегритетот на нотарската професија, в) за кривично дело сторено со умисла, за кое е рехабилитирано, кога кривичното дело го повредува имиџот и интегритетот на нотарската професија; 4. да не е разрешено од вршење јавна функција од причини за етички интегритет со правосилна одлука на надлежниот орган, освен во случаите кога дисциплинската мерка е укината според посебна законска регулатива; 5. да има завршено втор циклус на студии по право, со диплома „Магистер на науки“, или диплома комбинирана со неа, или правни студии во странство, унифицирани во согласност со правилата за унифицирање на дипломите според важечката законска регулатива⁵²³; 6. успешно да ја завршило задолжителната почетна обука во албанскиот Центар за нотарска обука; 7. да има работено кај нотар со полно работно време не помалку од 2 години и тоа како кандидат за нотар и 8. на крајот на почетната обука успешно да има положено нотарски испит.

Во Р Албанија нотарот има право да бара привремено да му биде суспендирана лиценцата, во следните случаи⁵²⁴: 1. од здравствени причини, докажани со заверка на здравствената состојба, според законодавство во сила; 2. поради чување на своето малолетно дете додека детето не наполни 3 години и 3. поради избор или именување на јавна функција. Во овој случај сосема е логично тоа што Законот го зема предвид и привременото суспендирање на лиценцата, затоа што според логиката на законодавецот тоа е најрационално решение во конкретниот случај, се додека постојат причините за тоа.

⁵¹⁶ Види: чл. 46, Закон о јавном бележништву...

⁵¹⁷ Види: чл. 55, Закон о јавном бележништву...

⁵¹⁸ Види: чл. 134, ст. 1, Закон о јавном бележништву...

⁵¹⁹ Види: чл. 135, Закон о јавном бележништву...

⁵²⁰ Види: чл. 149, Закон о јавном бележништву...

⁵²¹ Ligj Nr. 110/2018 për noterinë. Достапен на: <https://qbz.gov.al/eli/ligj/2018/12/20/110/a1cf6a9f-9536-4dd8-a442-3fdcba930237>.

⁵²² Види: чл. 1, Ligji për noterinë...

⁵²³ Види: чл. 5, Ligji për noterinë...

⁵²⁴ Види: чл. 18, ст. 1, Ligji për noterinë...

Законот во членот 21 ги набројува случаите кога на нотарот може да му се одземе лиценцата⁵²⁵. Одземањето на лиценцата за вршење на професијата нотар се врши со наредба на министерот за правда, кога нотарот: 1. по негово барање се откажува од вршење на професијата нотар; 2. ќе наполни 70 години возраст; 3. ја губи деловната способност; 4. не врши нотарски работи заради здравствени проблеми во траење повеќе од три години; 5. ќе се докаже дека во моментот на добивање на лиценцата, истата ја добил со прекршување на законските услови предвидени со закон; 6. е осуден по добивањето на лиценцата со правосилна судска одлука за кривично дело сторено со умисла како и за кривично дело сторено од небрежност со кое се нарушува ликот и интегритетот на професијата нотар; 7. против него е преземена дисциплинска мерка за одземање на лиценцата за вршење на професијата, согласно законските одредби; 8. не ја врши нотарската дејност во период до 60 последователни дена без оправдани причини, документирани и писмено доставени до Националната комора на нотари и Министерството за правда; 9. е отворена стечајна постапка, со правосилна судска одлука и 10. не го плаќал придонесот за задолжителното професионално осигурување.

Албанскиот Закон за нотаријат го предвидува и институтот „суспендирање на нотар“. Според неговите одредби, нотарот или заменик нотарот со одлука на Дисциплинскиот одбор привремено се суспендираат од нотарската служба кога: 1. им се определува мерката „притвор“ или „куќен притвор“ за извршување на кривично дело, во текот на целиот период на затвор или домашен притвор; 2. постои основано сомнение дека лиценцата ја добиле со прекршување на законските услови кои биле на сила во моментот на лиценцирање и 3. не ја плаќал годишната членарина, како и таксите за продолжување на задолжителната обука, до почетокот на следната финансиска година⁵²⁶.

1.6. Посебна правна способност на извршителите

Професорите по граѓанско-процесно право А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска и М. Ракочевик подвлекуваат дека, во 2005 година Р Македонија направила голем чекор во реформирањето на системот на присилно извршување. Оставајќи ја зад себе со децении долгата традиција на судски систем на извршување, законодавецот се одлучил за сосема различен концепт на присилно извршување од претходниот. Според професорите А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска и М. Ракочевик, воведувајќи го системот на приватно извршување кое го спроведуваат *извршители како лица кои вршат јавни овластувања утврдени со закон, РС Македонија тежнееше да ги елиминира сите дисфункционалности на системот кои се должеа на бавноста и неефикасноста на извршната постапка, а којашто сериозно влијаеше на остварувањето на квалитетна правна заштита*⁵²⁷. Во насока на подобрување и унапредување на системот на присилно извршување и секако зајакнување на правната сигурност, десет години од воведувањето на системот на приватни извршители, во април 2016 година, Собранието на Р Македонија го донесе новиот Закон за извршување⁵²⁸. *Целта на донесување на нов Закон*

⁵²⁵ Види: чл. 21 ст. 1, Ligji për noterinë...

⁵²⁶ Види: чл. 56, Ligji për noterinë...

⁵²⁷ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, М. Ракочевик, *Новините во Законот за извршување од 2016 година со измените и дополнувањата од 2018 и 2020 година*, Правен факултет “Јустинијан Први”, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Скопје, 2021, стр.1.

⁵²⁸ Закон за извршување...

за извршување првенствено е надоградување и усовршување на системот на извршување⁵²⁹.

Во услови кога заради зголемување на ефикасноста на судовите во заштитата на правата, извршувањето се изземало од надлежноста на судовите и се ставило во надлежност на други субјекти надвор од судската власт, морало да се обезбеди дека тие други субјекти ќе имаат јавноправни овластувања за да можат, подеднакво како и судовите, да ги применуваат мерките на принуда спрема должниците. На тој начин во Р Македонија се прифати модерниот концепт според кој извршувањето го спроведува извршител⁵³⁰.

Во правниот систем на РС Македонија извршителот се дефинира како: *физичко лице кое врши јавни овластувања утврдени со закон именувано од Министерството за правда*⁵³¹. Извршителот се именува за подрачјето на основен суд и извршува извршни исправи на судот, нотарот или органот чие седиште е на подрачјето за коешто е именуван, а при спроведување на извршувањето презема дејствија на целата територија на РС Македонија.

Согласно Законот, извршителот го спроведува извршувањето⁵³². Станува збор за присилно извршување на извршни исправи: 1. извршна судска одлука и судско порамнување; 2. извршна одлука и порамнување во управна постапка, ако гласат на исполнување на парична обврска; 3. извршна нотарска исправа; 4. решение за издавање на нотарски платен налог и 5. друга исправа која како извршна исправа е предвидена со закон⁵³³. Членот 25 на Законот за извршување пропишува дека, *извршување заради остварување на парично побарување може да се изврши само со продажба на подвижни предмети, продажба на недвижности, продажба на хартии од вредност и удели во трговски друштва, пренос на парично побарување, претворање во пари на други имотни права и пренос на средства што се водат на сметката кај носител на платен промет согласно со прописите за платен промет*⁵³⁴. Предмет на извршување заради намирување на парично побарување, согласно Законот за извршување, може да биде *секој должников предмет, имотно право, и недвижност запишана во катастарот на недвижности, што со закон не се изземени од извршување, односно доколку извршувањето врз нив не е ограничено со закон*⁵³⁵.

Извршителот како вршител во постапката на извршување неспорно е дека има посебна правна способност. Притоа, тој мора да исполнува одредени стручно-технички услови како и дозволеност од надлежен орган. Станува збор за следниве стручно-технички услови кои ги пропишува Законот од 2005 година: 1. да е државјанин на Р Македонија; 2. да е деловно способно и да има општа здравствена способност; 3. да е дипломиран правник со завршено четиригодишно високо образование на правни студии или дипломиран правник со стекнати 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит-трансфер систем (ЕКТС); 4. да има најмалку пет години работно искуство во правни работи или три години во извршни работи; 5. да има положен испит за

⁵²⁹ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, М. Ракочевиќ, *Новините во Законот за извршување од 2016 година...цит. учебник*, стр. 2.

⁵³⁰ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процено право, книга трета, Извршно право*, Правен факултет "Јустинијан Први", Скопје, 2021, стр. 28.

⁵³¹ Види: чл. 32, ст. 1, 2, Закон за извршување...

⁵³² Види: чл. 3, ст. 1, Закон за извршување...

⁵³³ Види: чл. 12, ст. 1, Закон за извршување...

⁵³⁴ Види: чл. 24, Закон за извршување...

⁵³⁵ Види: чл. 25, Закон за извршување...

извршител; 6. активно да го владее македонскиот јазик; 7. да не е осуден со правосилна судска одлука на безусловна казна затвор над шест месеци, или да не му е изречена казна забрана за вршење на должноста извршител; 8. да даде изјава пред нотар дека ќе обезбеди опрема и простор кои се потребни и соодветни за вршење на извршни работи и 9. да даде изјава пред нотар за својата имотна состојба, со сите последици од давање на лажен исказ⁵³⁶.

Законот за извршување од 2016 година⁵³⁷, покрај условите за именување на извршител предвидени во Законот за извршување од 2005 година предвидел и нови услови: 1. да има положено правосуден испит; 2. да има положено квалификационен испит и испит за рангирање за конкретниот конкурс, психолошки тест и тест на интегритет; 3. да има работен стаж на правни работи од најмалку две години по положен правосуден испит; 4. да поседува меѓународно признат сертификат за познавање на најмалку еден од трите најчесто користени јазици на Европската Унија (англиски, француски, германски) издаден од официјален европски тестатор, член на здружението ALTE на европски тестатори на B1 (B1) нивото на ЦЕФР (CEFR), односно ИЕЛТС со 3,5 -4,5 поени, ПЕТ, БЕК П, БУЛАТС, или Аптис, или ТОЕФЕЛ ПБТ најмалку 450 бода, ТОЕФЕЛ ЦБТ најмалку 135 бода, или ТОЕФЕЛ ИБТ најмалку 45 бода, или ДЕЛФ, ТЦФ, ТЕФ, или Гете сертификат, ТестДаФ⁵³⁸.

Од посочените новини во однос на условите за именување на извршител, положениот правосуден испит и работниот стаж на правни работи од најмалку две години по положен правосуден испит се услови чие воведување е сосема оправдано затоа што со нив се зголемува стручноста оспособеност на извршителот. Во однос на психолошкиот тест и тестот на интегритет, како еден од условите за именување, се очекувало дека истиот би требало да имал влијание во однос на подобрување на квалитетот на работата на извршителите, поточно во однос на нивното однесување со должниците во постапката на извршување⁵³⁹.

Она што било дискутабилно според професорите А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска и М. Ракочевик е прашањето дали извршителот за вршење на својата професија треба да има познавање на странски јазик имајќи предвид дека извршувањето се спроведува на македонски јазик и во најголем дел врз основа на извршни исправи кои ги донеле македонски судови, нотари и органи на управа. Во дискутабилноста професорите тргнувале и од фактот што доколку се извршува одлука на странски суд истата треба да помине низ механизмот на признавање пред надлежен суд во која постапка покрај оригиналната извршна исправа мора да биде приложен и заверен превод на извршната исправа од овластен судски преведувач⁵⁴⁰.

Во однос на полагањето на квалификациониот испит и испитот за рангирање како услови за именување на извршител, Законот за извршување од 2016 година предвидува и квалификационен испит да можат да полагаат дипломирани правници со положен правосуден испит кои се пријавиле на конкурс за именување на извршители. Од законските одредби произлегува дека квалификациониот испит се полага откако е распишан конкурс за именување на извршители и дека истиот можат да го полагаат

⁵³⁶ Види: чл. 32, ст. 1, Закон за извршување...

⁵³⁷ Закон за извршување...

⁵³⁸ Види: чл. 33, ст. 1, Закон за извршување...

⁵³⁹ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, М. Ракочевик, *Новините во Законот за извршување од 2016 година...цит.учебник*, стр. 6.

⁵⁴⁰ Иако никој не ја спори непроценливата вредност и придобивката од познавањето на странски јазици, во контекст на предметната материја, Исто.

кандидати кои се пријавиле на конкурсот. Согласно Измените, квалификациониот испит и испитот за рангирање се предвидува да се полагаат во временски период додека трае конкурсот за именување на извршители. Имајќи ја предвид ваквата одредба се поставило прашањето како е можно се додека трае конкурсот кандидатите да го полагаат квалификациониот испит и испитот за рангирање ако се има предвид дека испитот за рангирање можеле да го полагаат само кандидати кои го положиле квалификациониот испит и дека на конкурсот заинтересираните кандидати можеле да се пријават се до последниот ден на неговото траење⁵⁴¹. Најсоодветно решение според професорите А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска и М. Ракочевик би било квалификациониот испит и испитот за рангирање да се полагаат во точно дефинирани термини по истекот на рокот на заинтересираните кандидати на објавениот конкурс за именување на извршители. Согледувајќи ги пропустите и несоодветните законски решенија предвидени во текстот на Законот за извршување од 2016 година во однос на условите за именување извршител, со Законот за извршување од 2018 година, законодавецот интервенирал и тоа во делот на Законот кој ги предвидува условите кои едно лице требало да ги исполнува за да може да биде именувано за извршител⁵⁴².

Важечкиот Закон за извршување пропишува дека, за извршител може да биде именувано физичко лице кое ги исполнува следниве стручно-технички услови: 1. да е државјанин на РС Македонија; 2. да е деловно способно и да има општа здравствена способност, што се докажува со уверение издадено од надлежна здравствена установа од областа на медицина на трудот; 3. да е дипломиран правник со завршено четиригодишно високо образование на правни студии или дипломиран правник со стекнати 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит-трансфер систем (ЕКТС); 4. да има положено правосуден испит; 5. да има положен испит за извршител; 6. да има работно искуство на правни работи најмалку пет години по завршувањето на правни студии VII/1 степен или 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС); 7. активно да го владее македонскиот јазик; 8. да не е осуден со правосилна судска одлука на безусловна казна затвор над шест месеци, или да не му е изречена казна забрана за вршење на професија, дејност или должност; 9. да даде изјава пред нотар дека ќе обезбеди опрема и простор кои се потребни и соодветни за вршење на извршни работи и 10. да даде изјава пред нотар за својата имотна состојба, со сите последици од давање на лажен исказ⁵⁴³. Така, условот *да има положено квалификационен испит и испит за рангирање за конкретниот конкурс, психолошки тест и тест за интегритет* се сменил со условот *полагање на испит за извршител*.

Дополнително, во однос на работното искуство, важечкиот Закон сега бара лицето да има работно искуство на правни работи најмалку пет години по завршувањето на правни студии VII/1 степен или 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС), наместо досегашното решение од најмалку две години по положен правосуден испит, а условот кој се однесуваше на поседување на меѓународно признат сертификат за познавање на странски јазик со право, врз основа на коментарите на еминентните цивилисти повеќе не е предвиден⁵⁴⁴.

Во однос на испитот за извршители, со Законот за извршување од 2018 година, целосно е променет концептот на самиот испит за извршители и соодветно на тоа одредбите за условите за полагање на испитот, програмата за полагање на испитот,

⁵⁴¹ Исто, стр. 8-9.

⁵⁴² Исто.

⁵⁴³ Види: чл. 33, ст.1, Закон за извршување...

⁵⁴⁴ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, М. Ракочевик, *цит. учебник*, стр. 8-9.

начинот на полагање и одредбите кои се однесуваат на Комисијата за полагање на испитот⁵⁴⁵.

Вториот услов за стекнување посебна правна способност за извршување од страна на извршител е дозволеноста. Имено, извршителот се именува со решение на Министерството за правда, врз основа на конкурс. Конкурсот за именување на извршители го распишува Министерството, а го спроведува Комората на извршители на РС Македонија. Во конкурсот мора да биде определено подрачјето за кое треба да се именува извршител⁵⁴⁶. По именувањето извршителот во рок од пет дена е должен да даде свечена изјава пред министерот. Истовремено, со давањето на свечената изјава, министерот му предава на извршителот повелба за именување. Копија од повелбата за именување во рок од три дена од денот на предавањето на повелбата, се доставува до Комората. Именуваните извршители се запишуваат во Именикот на извршителите што го води Комората во електронска форма, со денот на започнување со работа⁵⁴⁷. По давањето на свечената изјава извршителот депонира потпис во основниот суд за чие подрачје е именуван⁵⁴⁸. Министерството на именуваниот извршител и заменик на извршител им издаваат легитимација. Извршителот, заменикот на извршителот и помошникот на извршителот при спроведување на извршните дејствија задолжително се легитимираат⁵⁴⁹. Новина во Законот за извршување е тоа што извршителот е должен да обезбеди дигитален сертификат издаден од овластен издавач на сертификати (електронски потпис) веднаш по давањето на свечената изјава⁵⁵⁰.

Бидејќи извршителот е именувано лице, тој не смее да врши одредени функции или работи⁵⁵¹. Така, извршителот не смее да врши јавни функции, или раководни, надзорни и управни функции во: трговски друштва, државни заводи и фондови, политички партии, служби за наплата, трговски дејности, посреднички, нотарски и адвокатски работи. Исто така, извршителот не смее да биде во служба на верска заедница или религиозна група. Согласно Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси⁵⁵², извршителот е должен, при именувањето, а најдоцна во рок од 30 дена од денот на, именувањето, да поднесува изјава за имотна состојба и интереси.

Во поглед на вршењето на извршни дејствија, нив извршителот ги спроведува лично или по негово овластување ги спроведува заменикот на извршителот или помошникот на извршителот⁵⁵³.

Законот го пропишува и институтот **заменик на извршител**. Тоа е лице вработено во канцеларијата на извршителот, кое го заменува извршителот кога тој е спречен да спроведува извршни дејствија заради болест, отсуство, смрт или изречена дисциплинска мерка - привремено одземање на правото на вршење на должноста извршител или привремена забрана за вршење на должноста - суспензија. Заменикот на извршителот го именува Министерството со решение по предлог на извршителот, за определено или на неопределено време. Секој извршител има обврска да достави предлог за именување на заменик на извршител во рок од 30 дена од денот на

⁵⁴⁵ Исто.

⁵⁴⁶ Види: чл. 34, ст.1, 3, Закон за извршување...

⁵⁴⁷ Види: чл. 35, ст.1, 3, 8, Закон за извршување...

⁵⁴⁸ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процено право, книга трета, извршно право*, стр, 31.

⁵⁴⁹ Види: чл. 37, ст.1, 3, Закон за извршување...

⁵⁵⁰ Види: чл. 36, ст.4, Закон за извршување...

⁵⁵¹ Види: чл. 39, ст.1, 2, Закон за извршување...

⁵⁵² Види: чл. 82, Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси...

⁵⁵³ Види: чл. 32, ст.1, Закон за извршување...

започнување со работа. За заменик-извршител може да биде именувано лице кое ги исполнува условите да биде именувано за извршител. Должноста на заменик-извршителот престанува со: 1. разрешување од страна на Министерството, 2. враќање на должност на извршителот чиј заменик бил, откако за тоа претходно е информирано Министерството, 3. истекот на времето за кое бил именуван и 4. денот на предавање на евиденцијата на извршителот чија должност престанала, на именуваниот, односно определениот извршител.⁵⁵⁴

Покрај заменикот-извршител, Законот предвидува и **помошник на извршител**. Тоа е лице кое му дава помош на извршителот при спроведувањето на извршните дејствија. За помошник на извршител може да се назначи лице кое ги исполнува следниве услови: 1. да е државјанин на РС Македонија; 2. да е деловно способно и да има општа здравствена способност; 3. да има завршено правен факултет со завршено четиригодишно високо образование на правни студии или дипломиран правник со стекнати 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит-трансфер систем (ЕКТС); 4. активно да го владее македонскиот јазик и 5. да не е осуден со правосилна судска одлука на безусловна казна затвор над шест месеци. На помошник извршителот ќе му престане должноста: 1. кога ќе му престане работниот однос кај извршителот, 2. со повлекување на Решението за назначување на помошник од страна на претседателот на Комората, а по претходно барање на извршителот, 3. со разрешување или престанок на должноста на именуваниот извршител и 4. по барање на помошникот на извршителот.⁵⁵⁵

Извршителот, исто како и нотарот, во својата канцеларија може да ангажира приправници. Тие се дипломирани правници со завршено четиригодишно високо образование на правни студии или дипломирани правници со стекнати 300 кредити на правни студии според Европскиот кредит-трансфер систем (ЕКТС), кои се вработени или извршуваат волонтерски работи во канцеларијата на извршителот. Приправниците се запишуваат во Именикот на приправници, кој се води во електронска форма во Комората. Приправникот стручно сам се оспособува, а извршителот е должен да го следи и да го помага неговото стручно оспособување и да го контролира неговото присуство.⁵⁵⁶

Во поглед на одговорноста во вршењето на дејноста извршителот одговара дисциплински за своето нестручно и несовесно работење предвидено во Законот за извршување, подзаконските актите и актите на Комората⁵⁵⁷, со кои се уредува работењето на извршителот.

Законодавецот таксативно ги набројува дејствијата кои извршителот не смее да ги прави. Така, извршител или заменик на извршител не може да презема дејствија во конкретен предмет, ако: 1. е странка, законски застапник или полномошник на странката, ако со странката е во однос на сосопственик, солидарен должник, или регресен должник, или ако бил сослушан како сведок или вештак, или учествувал во донесувањето на судската или пак одлуката на друг орган, 2. странката, законскиот

⁵⁵⁴ Види: чл. 49, ст.1, 2, 5, Закон за извршување...

⁵⁵⁵ Види: чл. 51, ст.1, 2, 6, Закон за извршување...

⁵⁵⁶ *Времето поминато како приправник кај извршител се изедначува во однос на правото на полагање на правосуден и нотарски испит, испит за извршители или друг стручен испит, доколку ги исполнуваат условите предвидени за полагање на соодветните испити.* чл. 53, Закон за извршување...

⁵⁵⁷ *Несовесно постапување е постапување спротивно на Кодексот за професионалната етика на извршителите и обврските предвидени во Статутот и другите општи акти на Комората.* чл. 57, Закон за извршување...

застапник, или полномошникот на странката му е роднина по крв во права линија до кој и да е степен, а во странична линија до четврти степен, или му е брачен или вонбрачен другар, или роднина по сватовство до втор степен, без оглед дали бракот престанал или не, 3. е старател, посвоител, посвоеник, хранител или храненик на странката, на нејзин законски застапник или полномошник и 4. извршната исправа е донесена од лице за кое постојат услови за изземање според Законот за парничната постапка⁵⁵⁸.

Согласно законските одредби постапката за извршувања треба да биде спроведена законито, правилно и непристрасно. Објективноста и непристрасноста на извршителот, а со тоа и правилноста на неговата работа, може да биде доведена во прашање доколку извршителот е морално, материјално, професионално, економски или на друг начин заинтересиран за извршниот предмет. Затоа е предвиден институтот изземање извршител⁵⁵⁹. Изземањето извршител е институт што овозможува да се исклучи од вршење на должноста извршител за кого, поради одредени односи со странките или извршниот предмет, постои сомневање за негова непристрасност (објективност) при спроведувањето на извршувањето. Во Законот за извршување се содржани одредби кои се однесуваат на причините за изземање извршител⁵⁶⁰. Тие се таксативно наведени во Законот (т.н. апсолутни причини за изземање) и тие, всушност, доведуваат до исклучување на извршителот.

Законот за извршување таксативно ги набројува случаите кога престанува должноста на извршителот, а тоа се: 1. со смрт (со денот на смртта на извршителот); 2. со навршување на 64 години возраст согласно закон; 3. по негово барање (со истекот на рокот определен во барањето за престанок на службата); 4. ако биде осуден со правосилна судска одлука на безусловна казна затвор над шест месеци (со правосилноста на кривичната пресуда); 5. ако му биде изречена казна-забрана за вршење на должноста извршител (со денот на правосилноста на одлуката на судот); 6. ако со одлука на дисциплинската комисија му е изречена дисциплинска мерка - трајно одземање на правото на вршење на должноста извршител (со денот на правосилноста на одлуката на дисциплинската комисија); и 7. со разрешување (со правосилноста на одлуката за разрешување)⁵⁶¹. Исто така, извршителот може во секо време, со писмено барање до министерот за правда, да побара да биде ослободен од овластувањата на извршител⁵⁶².

1.7. Посебна правна способност на медијаторите

Со Законот за медијација⁵⁶³ се уредува медијацијата во спорните односи во кои страните можат слободно да располагаат со своите барања, освен ако со друг закон не е утврдена исклучива надлежност на суд или друг орган, без оглед на тоа дали таа се спроведува пред или по започнување на судска или друга постапка. Законот пропишува дека медијацијата се применува при: имотноправни спорови што произлегуваат од

⁵⁵⁸ Види: чл. 44, ст.1, Закон за извршување...

⁵⁵⁹ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процено право, книга трета, ...цит. учебник*, стр, 32.

⁵⁶⁰ Види: Исто.

⁵⁶¹ Види: чл. 71, ст.1, Закон за извршување...

⁵⁶² А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процено право, книга трета...цит. учебник*, стр, 33.

⁵⁶³ Закон за медијација... *Со овој закон се врши усогласување со Директивата 2008/52/EЗ на Европскиот парламент и на Советот од 21 мај 2008 година за одредени аспекти на медијацијата во граѓанската и стопанската материја CELEX бр.32008L0052*, чл. 1, Закон за медијација...

оставински постапки, семејни спорови, работни спорови, трговски спорови, потрошувачки спорови, осигурителни спорови, спорови што произлегуваат од постапките на нотарски платни налози, спорови од областа на образованието, спорови од областа на безбедност и здравје при работа, спорови од областа на здравствената заштита, спорови од областа на заштитата на животната средина, спорови во врска со дискриминацијата, спорови поврзани со граѓанска одговорност за навреда и клеветата и во други спорни односи каде што медијацијата одговара на природата на спорните односи и може да помогне за нивно разрешување настанати меѓу домашни и/или странски физички и правни лица⁵⁶⁴.

Медијацијата во Законот е определена како *посредување и начин на решавање на спорите, настанати меѓу две или повеќе страни во спорот, при што им се овозможува истиот да го решат по пат на мирење, со посредство на трета неутрална страна медијатор/медијатори, со можност да постигнат заемно прифатлива писмена спогодба*⁵⁶⁵.

Според начинот на поведување на медијацијата, законодавецот пропишува дека медијацијата може да се одвива како доброволна⁵⁶⁶, договорна⁵⁶⁷ и законски определена⁵⁶⁸.

Стручно-техничките услови за медијатор и вршење на медијаторски работи како посебна правна способност се пропишани со Законот за медијација. Така, медијатор може да биде деловно способно физичко лице кое поседува лиценца за вршење на медијаторски работи. Неа ја издава Советот, на лице кое ќе достави уверение за положен испит за медијатор издадено од Министерството за правда и кое поднело барање за издавање на лиценца. Издадената лиценца за медијатор важи неопределено време⁵⁶⁹. Формата и содржината на лиценцата за медијатор се пропишува со Правилник за формата и содржината на лиценцата за медијатор⁵⁷⁰.

Со Тарифникот за висината на реално потребните трошоци за полагање на испитот за медијатор, признавање на обуките завршени во странство и издавање на лиценците, односно акредитациите⁵⁷¹ се определува висината на реално потребните трошоци за полагање на испитот за медијатор, признавање на обуките завршени во

⁵⁶⁴ Види: чл. 1, ст. 1,2, Закон за медијација...

⁵⁶⁵ Види: чл. 3, Закон за медијација...

⁵⁶⁶ *Доброволна медијација е медијацијата во која страните своеволно се впуштаат во обид за решавање на спорен однос, пред или по започнувањето на судска постапка, чл. 4, ст. 2, Закон за медијација...*

⁵⁶⁷ *Договорна медијација е медијацијата во која се впуштаат страните, а која произлегува од нивниот облигационен договор од областите наведени во членот 1 од овој закон, со внесување на одредба со која во договорот се утврдува дека доколку настане спор, истиот ќе го решат по пат на медијација, пред започнување на судска или на друга постапка. Во случај на поднесена тужба до надлежниот суд, без приложен доказ од медијатор за спорен обид за решавање на спорот со медијација, постои основ за отфрлање на тужбата поради судска ненадлежност, чл. 4, ст. 3, Закон за медијација...*

⁵⁶⁸ *Законски определена медијација е задолжителниот обид за медијација кој произлегува од закон пред или по започнување на судска постапка, чл. 4, ст. 4, Закон за медијација...*

⁵⁶⁹ Види: чл. 51, ст. 1, 2, 3, Закон за медијација...

⁵⁷⁰ Чл. 1, Правилник за формата и содржината на лиценцата за медијатор, Сл. весник на Р Македонија, бр. 18/2016.

⁵⁷¹ Тарифник за висината на реално потребните трошоци за полагање на испитот за медијатор, признавање на обуките завршени во странство и издавање на лиценците односно акредитациите, Сл. весник на Р Македонија, бр. 9/2017.

странство и издавање на лиценците, односно акредитациите од страна на Одборот за обезбедување, следење и оценување на квалитетот на работите на медијацијата⁵⁷².

Во поглед на вториот услов за стекнување посебна правна способност за вршење медијаторска дејност професорките Р. Живковска и Т. Пржеска подвлекуваат дека, физичкото лице ја стекнува со запишување на медијаторот во Именикот на медијатори⁵⁷³ од денот на извршениот упис, по претходно поднесена пријава за упис во Комората и приложен доказ за платена годишна членарина во Комората⁵⁷⁴.

Треба да се укаже дека медијаторите запишани во Именикот на медијатори (како и нотарите и адвокатите) задолжително се организираат во Комора⁵⁷⁵. Комората ги штити угледот и честа на медијаторите, се грижи медијацијата да ја спроведуваат согласно со начелата утврдени со Законот, се грижи за почитување на етичките стандарди во работењето и за промоција и унапредување на развојот на медијацијата во РС Македонија. Комората има својство на правно лице.

Законот за медијација овозможува на страните спогодбено да определуваат дали постапката за медијација ќе ја спроведува еден медијатор или ќе ја спроведуваат повеќе медијатори во постапка на ко-медијација⁵⁷⁶. Страните спогодбено вршат избор на медијатор/медијатори и тоа од редот на лицата запишани во Именикот на медијатори.

Министерството за правда води Регистар за примени барања за медијација во електронска форма⁵⁷⁷.

Со Правилник за содржината на Регистарот за примени барања за медијација и начинот на внесување на примените барања за медијација⁵⁷⁸ се пропишува содржината на Регистарот за примени барања за медијација и начинот на внесување на примените барања за медијација⁵⁷⁹.

Во поглед на издадената лиценца на медијаторот, треба да се укаже дека таа престанува да важи во следните случаи⁵⁸⁰: со смрт на медијаторот, со одземање или ограничување на деловната способност на медијаторот, по барање на медијаторот, доколку медијаторот го изгуби државјанството на Република Северна Македонија, по спроведена постапка согласно со закон од надлежен орган и одлука која го прави недостоен за вршење на медијаторски работи и со одлука на суд.

Заради развој на медијацијата во РС Македонија оправдано е што Законот пропишува државата да врши и субвенционирање на дел од трошоците на медијацијата⁵⁸¹.

⁵⁷² Чл. 1, Тарифник за висината на реално потребните трошоци за полагање на испитот за медијатор, признавање на обуките завршени во странство и издавање на лиценците односно акредитациите...

⁵⁷³ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 104.

⁵⁷⁴ Види: чл. 40, ст. 1, 2, Закон за медијација...

⁵⁷⁵ Види: чл. 38, ст. 1, 2, 3, Закон за медијација...

⁵⁷⁶ Види: чл. 21, Закон за медијација...

⁵⁷⁷ Види: чл. 16, ст. 1, Закон за медијација...

⁵⁷⁸ Види: чл. 1, Правилник за содржината на регистарот за примени барања за медијација и начинот на внесување на примените барања за медијација, Сл. весник на РС Македонија, бр. 100/2022.

⁵⁷⁹ Види: чл. 2, Правилник за содржината на регистарот за примени барања за медијација и начинот на внесување на примените барања за медијација...

⁵⁸⁰ Види: чл. 51, ст. 6, Закон за медијација...

⁵⁸¹ *Ако: 1) медијацијата била спроведена пред започнување на судска постапка; 2) со посебен закон не е предвиден задолжителен обид на медијација, како услов за водење на судска или друга постапка; 3) во воспоставен договорен однос не е предвидено дека во случај на спор истиот ќе се реши во постапка на*

1.8. Посебна правна способност за вршење занаетчиска дејност

Занаетчиската дејност е определена во Законот за занаетчиство⁵⁸² и тоа како *вршење на занаетчиско производство, занаетчиски услуги и дејност на домашно и уметничко занаетчиство*⁵⁸³.

Според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска, со посебна правна способност за вршење занаетчиска дејност може да се стекнат, покрај трговското друштво како правно лице, и физичките лица: трговецот – поединец и занаетчијата⁵⁸⁴. Правниот режим на трговецот – поединец и на трговското друштво се уредува со Законот за трговските друштва⁵⁸⁵.

Стручно-технички услови кои треба да постојат како прва претпоставка за физичкото лице да се стекне со оваа посебна правна способност се: 1. завршено средно стручно образование од соодветна насока (тригодишно и четиригодишно образование); 2. соодветна квалификација; 3. стручно оспособување (едногодишно и двегодишно образование); 4. мајсторски испит⁵⁸⁶, 5. соодветно работно искуство со минимум основно образование под услов пет години да вршело дејност од листата на занаетчиски дејности како сопственик или вработен кај вршител на занаетчиска дејност од соодветната дејност; 6. соодветно работно искуство со минимум средно образование под услов три години да вршело дејност од листата на занаетчиски дејности како сопственик или вработен кај вршител на занаетчиската дејност од соодветната дејност и 7. соодветно работно искуство со минимум вишо или високо образование под услов една година да вршело дејност од листата на занаетчиски дејности како сопственик или вработен кај вршителот на занаетчиска дејност од соодветната дејност⁵⁸⁷.

Во поглед на дозволеноста како втор услов за вршење на занаетчиска дејност како посебна правна способност, треба да се укаже дека занаетчијата ја добива во форма на

медијација, пред да се поднесе тужба до надлежен суд; 4) една од страните во постапката за медијација е физичко лице; 5) медијаторот го евидентирал предметот за медијација како завршен со спогодба во Регистарот на начин како е утврдено со овој закон и б) медијаторот презентирал трошковник на образец за наплатена награда на медијаторот и наплатени трошоци на медијаторот, намалени за износот на субвенцијата, чл. 35, ст. 1, Закон за медијација...

⁵⁸² Закон за занаетчиство, Сл. весник на Р Македонија, бр. 215/2015, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 215/2021.

⁵⁸³ *Занаетчиско производство е изработка и производство на производи претежно по нарачки, во мали серији, кое нема карактеристики на индустриско производство. Занаетчиски услуги се поправки и одржување на производите, уредите и објектите, како и вршење на лични услуги. Дејност на домашно и уметничко занаетчиство е дејност за која е карактеристичен едноставен начин на работа со главна рачна работа, уметничко и дизајнерско создавање, чл. 2, ст. 8, 9, 10 и 11, Закон за занаетчиство...*

⁵⁸⁴ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 98.

⁵⁸⁵ Закон за трговските друштва, Сл. весник на Р Македонија, бр. 28/2004, 84/2005, 71/2006, 25/2007, 87/2008, 17/2009, 23/2009, 42/2010, 48/2010, 8/2011, 21/2011, 24/2011, 166/2012, 70/2013, 119/2013, 120/2013, 187/2013, 38/2014, 41/2014, 138/2014, 88/2015, 192/2015, 217/2015, 6/2016, 30/2016, 61/2016, 64/2018, 120/2018, 195/2018, 225/2018, 239/2018, Сл. весник на РС Македонија, бр. 290/2020, 215/2021 и 99/2022.

⁵⁸⁶ *Мајсторскиот испит се состои од проверка на: 1. практична работа од мајсторско работење во соодветната занаетчиска дејност; 2. знаења од стручна теорија; 3. знаења од областа на економијата; - знаења од областа на правото; и 4. знаења од областа на работната педагогија”, чл. 5, Правилник за структурата, организацијата и реализацијата на мајсторскиот испит, Сл. весник на Р Македонија, бр. 36/2008, 200/2018.*

⁵⁸⁷ Види: чл. 35, Закон за занаетчиство...

занаетчиска дозвола која ја доделува Занаетчиската комора на оној занаетчија кој ќе го положи испитот за проверка на знаењето⁵⁸⁸.

Заради вршење на занаетчиска дејност, невработеното физичко лице поднесува писмено барање до Занаетчиската комора за упис во Занаетчкиот регистар, во местото каде што се наоѓаат просториите каде што се врши занаетчиската дејност⁵⁸⁹. Што се однесува до начинот на вршење на занаетчиската дејност, Законот пропишува дека, вршителот на занаетчиска дејност може да ги врши само занаетчиските дејности што се наведени во решението за упис во надлежниот регистар и занаетчиската дозвола⁵⁹⁰.

Притоа, согласно Законот, занаетчиите можат да се стекнат и со титула ‘мајстор’. Со оваа титула можат да се стекнат и физички лица кои се вработени кај вршителот на занаетчиската дејност⁵⁹¹. Титулата ‘мајстор’ се стекнува согласно со Законот за стручно образование и обука⁵⁹².

Законот за занаетчиска дејност во врска со вршењето на занаетчиската дејност предвидува и можност за привремено запирање на занаетчиската дејност. Во таа насока Законот пропишува дека занаетчијата може привремено да запре со вршењето на дејноста во случај на: 1. болест, додека трае неспособноста за работа; 2. адаптацијата и реконструкцијата на просториите за работа до три месеци, еднаш во годината; 3. бременост, раѓање и родителство; 4. притвор, издржување на казна затвор до шест месеци, изречена казна забрана за вршење на дејност до шест месеци и 5. намален обем на работа до три месеци, два пати годишно⁵⁹³. Во случај кога запирање на дејноста трае помалку од 30 дена, Законот тоа не го смета како привремено запирање.

До престанок на посебната правна способност на занаетчијата за вршење на занаетчиска дејност доаѓа кога занаетчијата ќе биде избришан од Занаетчкиот регистар⁵⁹⁴. Станува збор за следните случаи: 1. со одјавување⁵⁹⁵, 2. по сила на закон⁵⁹⁶ и 3. во случај на смрт⁵⁹⁷.

Како адвокатите, нотарите и медијаторите, така и занаетчиите се здружуваат во Занаетчиска комора. Занаетчиската комора на РС Македонија е самостојна, стручно-деловна организација која врши јавни овластувања утврдени со Закон. Занаетчиската

⁵⁸⁸ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 99.

⁵⁸⁹ Види: *Уписот во Занаетчкиот регистар го врши регистратор од Занаетчиската комора*, чл. 10, 12, Закон за занаетчиство...

⁵⁹⁰ Види: чл. 23, Закон за занаетчиство...

⁵⁹¹ Види: чл. 42, Закон за занаетчиство...

⁵⁹² Закон за стручно образование и обука, Сл. весник на Р Македонија, бр. 71/2006, 117/2008, 148/2009, 17/2011, 24/2013, 137/2013, 41/2014, 145/2015, 55/2016, 64/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 275/2019.

⁵⁹³ Види: чл. 25, Закон за занаетчиство...

⁵⁹⁴ Види: чл. 28, Закон за занаетчиство...

⁵⁹⁵ *За одјавување на дејноста на занаетчијата со одјавување, Занаетчиската комора во рок од пет работни дена донесува решение за одјавување на дејноста врз основа на писмено барање на занаетчијата*, чл. 29, Закон за занаетчиство...

⁵⁹⁶ *Занаетчијата престанува да ја врши дејноста по сила на закон во следниве случаи: 1. ако се пензионира; 2. ако е на издржување на казна затвор во траење подолго од шест месеци и 3. со правосилна судска одлука или правосилно решение му биде изречена мерка за безбедност забрането вршење на дејноста подолго од шест месеци*, чл. 30, Закон за занаетчиство...

⁵⁹⁷ *Во случај на смрт на занаетчијата, дејноста со исклучок на занаетчиските дејности кои се однесуваат на производство на прехранбени производи и пијалаци, како и на производи за здравје и нега на тело, може да продолжи да ја врши брачниот другар или наследникот од прв наследен ред најдолго до една година*, чл. 32, Закон за занаетчиство...

комора дејствува на територијата на РС Македонија и таа има својство на правно лице⁵⁹⁸. Во Занаетчиската комора членуваат претставници на занаетчиските комори и претставници на струковите здруженија на ниво на државата.

1.9. Посебна правна способност на стечајниот управник

Стечајниот управник, исто така, се стекнува со посебна правна способност за да ја води стечајната постапка на стечајниот должник. Законот за стечај⁵⁹⁹ за водење на стечајната постапка пропишува именување на стечаен управник *како лице кое е овластено во стечајната постапка да ја води реорганизацијата или ликвидацијата на стечајниот должник*⁶⁰⁰.

Согласно Законот за стечај за стечаен управник судот именува физичко лице кое: се стекнало со лиценца за вршење на работите на стечаен управник. Ова лице се запишува во Трговскиот регистар како трговец поединец, јавно трговско друштво, односно друштво со ограничена одговорност. Сите овие имаат лиценца за стечаен управник и се регистрирани⁶⁰¹. Физичките лица кои се стекнале со лиценца за вршење на работите на стечаен управник и се запишале во Трговскиот регистар како трговец поединец, односно како друштва, можат да вршат дејност исклучиво поврзана со спроведување на стечајната постапка, како и изработка и контрола над спроведувањето на планот за реорганизација предвидени со Законот за стечај.

За стекнување на посебна правна способност за вршење на функцијата стечаен управник, физичкото лице треба да ги исполнува следниве стручно-технички услови: 1. да е државјанин на РС Македонија; 2. да има живеалиште во РС Македонија; 3. да има високо образование од соодветната област (диплома за завршено четиригодишно високо образование или диплома со 300 кредити според европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС)); 4. со правосилна одлука да не му е изречена забрана за вршење на професија, дејност или должност се додека траат последиците од забраната; 5. да има најмалку три години работно искуство по дипломирањето од областа на правото, економијата или бизнис администрацијата или друго високо образование и пет години работно искуство по дипломирањето во областа на трговските дејности по дипломирањето и 6. да има потврда за редовно посетување на почетна обука издадена од Комората на стечајни управници⁶⁰².

Во поглед на дозволеноста како втор услов за стекнување со посебна правна способност за вршење на функцијата стечаен управник Законот ги пропишува следниве услови: 1. да му е издадена лиценца на физичко лице од страна на министерот за економија; 2. да е упишан во Регистарот на стечајни управници што го води Министерството за економија; 3. да има здобиено службена легитимација за стечаен управник што ја користи при вршењето на своите функции и го докажува статусот на службено лице и правото на заштита кое според Законот го имаат службените лица и 4. да е именуван за стечаен управник, од страна на стечаен судија на предлог за поведување

⁵⁹⁸ Види: чл. 55, Закон за занаетчиство...

⁵⁹⁹ Закон за стечај, Сл. весник на Р Македонија, бр. 34/2006, 126/2006, 84/2007, 3/2008, 122/2009, 47/2011, 95/2012, 79/2013, 164/2013, 29/2014, 98/2015, 192/2015.

⁶⁰⁰ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 108.

⁶⁰¹ Види: чл. 20, ст. 1,3, Закон за стечај...

⁶⁰² Види: чл. 23, ст. 1, Закон за стечај...

конкретна стечајна постапка⁶⁰³. Лиценца за вршење на работи на стечаен управник може да добие физичко лице ако ги исполнува следниве услови: 1. да е државјанин на РС Македонија; 2. да положил испит со кој стекнал уверение за овластен стечаен управник и 3. да достави писмена изјава пред Министерството за економија дека при вршењето на работите на стечаен управник ќе ги применува правилата во согласност со кодексот на етика и професионалните стандарди⁶⁰⁴. Лиценцата за вршење на работите на стечаен управник е со времетраење од три години. И кај вршењето на функцијата стечаен управник Законот предвидува донесување на Етички кодекс за стечајни управници. Со него се пропишуваат правилата на однесување по кои стечајните управници се должни да постапуваат во извршувањето на работата на стечајниот управник⁶⁰⁵.

Согласно Законот, на стечајниот управник може да му се одземе лиценцата во точно определени случаи. Министерот за економија може да донесе решение⁶⁰⁶ со кое ќе му ја одземе лиценцата на стечајниот управник за вршењето на работите на стечаен управник во случај ако утврди дека престанал да ги исполнува условите за стечаен управник согласно со Закон, со што на стечајниот управник му престанува посебната правна способност за вршење на оваа професионална дејност.

Исто така стечајниот управник може да биде разрешен од должноста и пред одржувањето на првото извештајно собрание на доверители, како и во текот на целата стечајна постапка кога: 1. не ги исполнувал обврските предвидени со Закон; 2. не ги почитува роковите утврдени со Закон; 3. постапувал пристрасно кон одделни доверители во стечајната постапка; 4. во постапката за утврдување на побарувања признал побарување на доверител кое не постоело; 5. не направил задоволителен напредок во впаричување на имотот кој влегува во стечајната маса и по истекот на 90 дена од денот на донесувањето на одлуката за впаричување, ако и во спроведување на дејствијата во стечајната постапка и по истекот од шест месеци, освен ако не докажел дека оддолжувањето на постапката не било по негова вина; 6. не поднел предлог за заклучување на стечајната постапка, во рок од 18 месеци од денот на отворањето на стечајната постапка, односно од денот на неговото именување за стечаен управник, освен ако причината за неподнесување не е по негова вина; 7. не поднел месечен извештај за впаричувањето и за текот на стечајната постапка; 8. не внесувал, односно неажурно внесувал податоци во системот е-стечај; 9. не го осигурал имотот на стечајниот должник најдоцна во рок од 30 дена по отворањето на стечајната постапка; 10. не побарал согласност или не постапил по добиената согласност во сите случаи кога со Закон таква согласност од Одборот на доверители била задолжителна; 11. работел спротивно на интересите на доверителите или стечајниот должник; 12. доколку во текот на стечајната постапка со правосилна пресуда бил осуден за кривично дело кое го прави неподобен за стечаен управник, се додека траат последиците од пресудата; 13. кога заради болест, работна неспособност или смрт не можел да ги извршува работите на стечаен управник; 14. не поднел предлог до стечајниот судија за донесување на решение за преземање на подвижниот и недвижниот имот кој претставувал стечајна маса на должникот, односно на трето лице кое го имало во владение имотот без правен основ⁶⁰⁷ и 15. во други случаи определени со Законот за стечај.

⁶⁰³ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 109.

⁶⁰⁴ Види: чл. 24, ст. 1, 3, Закон за стечај...

⁶⁰⁵ Етички кодекс за стечајни управници, Сл. весник на Р Македонија, бр. 119/2006.

⁶⁰⁶ Види: чл. 30, ст. 1, Закон за стечај...

⁶⁰⁷ Види: чл. 36, ст. 1, Закон за стечај...

1.10. Посебна правна способност на проценувачите

Со донесување на Законот за процена⁶⁰⁸ во нашата држава се востанови уште еден вид на посебна правна способност, а тоа е способноста на проценувачите. Процена според Законот е *процес на определување на цена, односно проценување на пазарната вредност на предметот на процена од овластен проценувач во случаите определени со Закон или по барање на заинтересирано лице – нарачател*⁶⁰⁹. Проценувач пак е физичко лице кое има положено стручен испит за проценувач и е вработено кај овластен проценувач, во единица на локалната самоуправа на работи од област на процена на пазарна вредност на недвижен имот за пресметување на данок на имот, во банка или штедилница регистрирана во РС Македонија или во Бирото за судски вештачења⁶¹⁰.

Во поглед на првиот услов - имање стручно техничките услови кои треба да ги исполнува проценувачот за стекнување посебна правна способност, Законот за процена ги пропишува следниве: 1. да е државјанин на РС Македонија, 2. да има живеалиште во РС Македонија, 3. да има високо образование (диплома со завршено четиригодишно високо образование или диплома со 300 кредити според европскиот кредит - трансфер систем (ЕКТС)), 4. да има најмалку пет години работно искуство во соодветната област и 5. да има потврда за завршена почетна обука за проценувач од соодветна област по денот на дипломирањето, издадена од Комората на проценувачи⁶¹¹. На проценувачите како физички лица не им се доделува лиценца за процена. Таа се доделува на т.н. овластени проценувачи, а тоа се трговците поединци – проценувачи и трговските друштва со регистрирана дејност процена⁶¹². Што се однесува до вториот услов – дозволеноста за вршење на дејноста, Законот пропишува дека физичките лица кои работат како проценувачи дозволеноста за работа ја стекнуваат врз основа на уверение за положен стручен испит за процена.

Лиценците на проценувачите се евидентираат во Регистарот за процена на надлежното министерството, Збирниот регистар на Комората на проценувачи⁶¹³ и во Централниот регистар на РС Македонија⁶¹⁴.

Законот децидно ги пропишува условите кога доаѓа до одземање на лиценцата на проценувачот, а со тоа и до престанок на неговата посебна правна способност⁶¹⁵. Лиценцата на проценувачот со решение ја одзема надлежниот министер.

⁶⁰⁸ Види: чл. 1, Закон за процена, Сл. весник на Р Македонија, бр. 115/2010, 158/2011, 185/2011, 51/2012, 64/2012, 188/2014, 104/2015, 153/2015, 192/2015 и 30/2016.

⁶⁰⁹ Види: чл. 2, ст. 1, Закон за процена...

⁶¹⁰ Види: чл. 2, ст. 4, Закон за процена...

⁶¹¹ Види: чл. 10, Закон за процена...

⁶¹² Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 112.

⁶¹³ Правилник за формата на збирниот регистар на Комората на проценувачи. Сл. весник на Р Македонија, бр. 7/2011.

⁶¹⁴ Види: чл. 23, ст. 1, Закон за процена...

⁶¹⁵ *Лиценцата се одзема во следниве случаи: ако е издадена врз основа на неточни податоци, по барање на овластен проценувач, ако со правосилна одлука е утврдено нестручно или несовесно или ненавремено вршење на процената, ако проценувачот не го продолжи осигурувањето од одговорност за штета, ако уредно не ја плаќа членарината на Комората на проценувачи. Исто така, до престанок на издадената лиценца доаѓа и со престанок на трговското друштво, односно смрт на овластениот проценувач трговецот- поединец, кога над овластениот проценувач е отворена стечајна постапка или ликвидациона постапка. Потоа, до одземање на лиценцата доаѓа и кога со правосилна одлука е изречена забрана за*

Доколку во РС Македонија нема проценувач од определена област, Законот пропишува дека, процена може да врши странски проценувач или странска стручна институција, согласно со Закон⁶¹⁶. Процена согласно Законот може да врши и странски проценувач или странски стручни институции од државите членки на Европската Унија кои ги исполнуваат условите за вршење на процена во земјата во која се регистрирани.

Исто како нотарите, адвокатите, стечајните управници, медијаторите и занаетчиите, така и проценувачите во нашата држава се организираат во Комора на проценувачи⁶¹⁷. Комората има својство на правно лице и се запишува во Централниот регистар на РС Македонија.

1.11. Посебната правна способност за вршење угостителска дејност

Вршењето на угостителската дејност претставува посебна правна способност на угостителите. Таа во нашата држава е уредена со Законот за угостителска дејност.⁶¹⁸ Тој угостителската дејност ја дефинира како *дејност за давање на угостителски услуги за сместување и угостителски услуги за исхрана*⁶¹⁹. Според Законот, угостителска дејност можат да вршат трговски друштва и трговци поединци запишани во Трговскиот регистар. Физичките лица кои согласно одредбите на Законот вршат угостителска дејност се регистрираат во регистарот што го води градоначалникот на општината, а во градот Скопје во Регистарот што го води градоначалникот на општината на подрачјето на градот Скопје⁶²⁰.

Професорките Р. Живковска и Т. Пржеска подвлекуваат дека, посебна правна способност за вршење угостителска дејност физичкото лице ја стекнува со пријавување на исполнувањето на минимално-технички услови, што ги пропишува министерот кој раководи со органот на државната управа надлежен за работите од областа на угостителството. Дозволеноста за вршење на работа во угостителскиот објект како втор услов, се стекнува со упис во регистарот кој се води во единиците на локалната самоуправа⁶²¹. Уписот се врши врз основа на решение за упис кое го донесува градоначалникот на општината.

Што се однесува до вршењето на угостителска дејност, во угостителски објекти за сместување (хотел, мотел, пансион, туристички апартман, планинарски и ловни домови), како и во угостителски објекти за исхрана (ресторан и национален ресторан – меана), пред започнување со вршење на овие дејности тие задолжително се категоризираат според условите и стандардите пропишани за одделни видови од овие

вршење на професија, дејност или должност, за времето додека траат правните последици од мерката и ако е осуден со правосилна судска одлука за кривично дело на безусловна казна затвор над шест месеци, за времето додека траат правните последици од осудата". Види: чл. 29, ст. 1, 2, Закон за процена...

⁶¹⁶ Види: чл. 8, ст. 1, 3, Закон за процена...

⁶¹⁷ Види: чл. 32, ст. 1, 4, Закон за процена...

⁶¹⁸ Закон за угостителска дејност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 62/2004, 89/2008, 115/2010, 53/2011, 141/2012, 164/2013, 187/2013, 166/2014, 199/2014, 129/2015, 192/2015, 39/2016, 53/2016, 71/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2020.

⁶¹⁹ Види: чл. 2, Закон за угостителска дејност...

⁶²⁰ Види: чл. 4, Закон за угостителска дејност...

⁶²¹ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 100.

објекти⁶²² како и во поглед на уредувањето, опремувањето и квалитетот на услугите (со ѕвездички).

Минимално-техничките услови кои се неопходни за вршење посебна правна способност на угостителот (угостителска дејност) се пропишуваат со Правилник⁶²³. Согласно Правилникот, угостителските објекти треба да бидат уредени и опремени така да овозможуваат рационално користење на просторот, непречено движење на гостите и вработениот персонал⁶²⁴. Покрај тоа, угостителските објекти треба да обезбедат непречен пренос на материјал, хигиенско приготвување, ракување, чување, послужување и доставување на прехранбени производи, заштита на здравјето на гостите и вработениот персонал.

Законот за угостителска дејност ги определува и должностите за угостителот при вршење на угостителската дејност. Така, согласно Законот, угостителот за секој угостителски објект мора да определи одговорно лице (директор, управник, шеф и слично) на угостителскиот објект. Одговорното лице, покрај исполнувањето на општите услови за засновање на работниот однос, утврдени со Законот, мора да има и најмалку средна стручна подготовка⁶²⁵. Во случај кога угостителот лично го води работењето на угостителскиот објект Законот обврзува тој да ги исполнува условите пропишани за одговорно лице.

Законот за угостителска дејност од 2008 година овозможува правните и физичките лица од областа на угостителството, со цел за унапредување на дејноста, да можат да се здружуваат во разни форми на здружување⁶²⁶.

1.12. Посебна правна способност за вршење туристичка дејност

Вршењето на туристичка дејност исто така претставува посебна правна способност, односно професионална способност да се врши туристичка дејност. Во РС Македонија туристичката дејност е уредена со Законот за туристичка дејност⁶²⁷. Тој мошне опширно ја определува и дефинира туристичката дејност. Според неговите одредби, туристичката дејност опфаќа *организирање и спроведување на туристички патувања во туристички места, фамилијарни излети и други некомерцијални екскурзии и други туристички аранжмани во земјата и странство*⁶²⁸, како и *давање на туристички информации, продавање и посредување при продажбата на угостителски*

⁶²² Види: чл. 27, Закон за угостителска дејност...

⁶²³ Така: чл. 1, Правилник за минимално – техничките услови за вршење на угостителската дејност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 16/2006, 44/2013.

⁶²⁴ Така: чл. 4, Правилник за минимално – техничките услови за вршење на угостителската дејност...

⁶²⁵ *Одговорното лице во угостителскиот објект за сместување кој е категоризиран со четири, пет ѕвездички и де лукс категорија како и одговорното лице во угостителскиот објект за исхрана категоризиран со четири ѕвездички, треба да има високо образование*, чл. 34, Закон за угостителска дејност...

⁶²⁶ Види: чл. 5-а, Закон за угостителска дејност...

⁶²⁷ Закон за туристичка дејност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 62/2004, 89/2008, 12/2009, 17/2011, 47/2011, 53/2011, 123/2012, 164/2013, 27/2014, 116/2015, 192/2015, 53/2016, Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2020.

⁶²⁸ Види: чл. 2, Закон за туристичка дејност...

и други туристички услуги, посредување околу издавање на куќи, станови и соби за туристи, вршење на услуги со туристички водичи и други услуги.

Согласно Законот, туристичка дејност можат да вршат трговски друштва и трговци поединци регистрирани во Трговскиот регистар. Физичките лица кои согласно одредбите на Законот вршат туристичка дејност се регистрираат во регистарот што го води градоначалникот на општината, а во градот Скопје во регистарот што го води градоначалникот на општината на подрачјето на градот Скопје⁶²⁹.

За да се стекнат со посебна правна способност за вршење угостителска дејност, сите вршители на туристичка дејност треба да ги исполнуваат следниве услови: 1. минимално-технички услови и други услови пропишани со Законот и 2. дејноста да ја вршат во деловен објект⁶³⁰.

Трговецот поединец којшто туристичката дејност на туристички водич или туристички придружник ја врши како постојано занимање, Законот го именува со називот „туристички водич“ или „туристички придружник“⁶³¹. Туристичкиот водич се дефинира како *лице кое на домашните и странските посетители во РС Македонија им ги презентира природните и антропогените туристички атрактивности*⁶³². Ова лице на туристите им ја претставува историјата на земјата и културно-историските споменици, уметничките дела, етнографските и другите атрактивности, историските настани, легендите и личностите од тие настани и општественото уредување на земјата. Туристичкиот водич треба да има комуникативни способности, општи познавања од туризмот и психологијата на туризмот и да го познава јазикот кој го користат странските туристи.

Првиот услов за стекнување на посебна правна способност за вршење на туристичка дејност т.е. стручно технички услови согласно Законот за туристичка дејност се следните: 1. да е државјанин на РС Македонија и 2. да има живеалиште на територијата на РС Македонија или 3. да е државјанин и да има живеалиште на територија на државите од Европскиот економски простор⁶³³. Туристичкиот водич мора да има најмалку средна стручна подготовка и положен стручен испит за туристички водич.

Во поглед на вториот услов за стекнување правна способност т.е. дозволеноста за вршење на туристичка дејност, туристичкиот водич ја добива врз основа на посебна легитимација⁶³⁴. Министерот кој раководи со органот на државната управа надлежен за работите од областа на туризмот ја пропишува формата и содржината на образецот на легитимацијата.

Треба да се истакне дека Законот прави диференцијација помеѓу туристичкиот водич и туристичкиот придружник. Така, за туристички придружник, го смета лице кое

⁶²⁹ Туристичка дејност можат да вршат правни и физички лица основани и регистрирани за давање на туристички услуги во држави од Европски економски простор во согласност со прописите за право на основање и слобода на давање на услуги, доколку ги исполнуваат условите за давање на туристички услуги пропишани со закон, чл. 3, ст. 1, 2, 4, Закон за туристичка дејност...

⁶³⁰ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 101.

⁶³¹ Физичкото лице кое како слободно занимање повремено врши туристичка дејност на туристички водич или туристички придружник, го носи називот туристички водич или туристички придружник, чл. 2, Закон за туристичка дејност...

⁶³² Види: чл. 39, Закон за туристичка дејност...

⁶³³ Види: чл. 40, Закон за туристичка дејност...

⁶³⁴ Легитимацијата на туристичкиот водич се ограничува на десет години со право да поднесе барање за добивање на нова, чл. 44, Закон за туристичка дејност...

ја придружува туристичката група. Тој треба да ги познава најзначајните туристички региони во светот, како и туристичките места во РС Македонија, општественото уредување, царинските и банкарските работи, сообраќајните можности и да поседува комуникативни способности и користи еден од светските јазици⁶³⁵. Својството на туристичкиот придружник се докажува со уверение за положен стручен испит за туристички придружник и со посебна легитимација⁶³⁶.

Лицата кои работат како туристички водичи и туристички придружници се запишуваат во Регистар на туристички водичи и туристички придружници. Овој Регистар го води министерот кој раководи со органот на државната управа надлежен за работите од областа на туризмот.

Посебната правна способност за вршење туристичка дејност најчесто престанува со престанок на важење на легитимацијата за работа на туристичкиот водич и туристичкиот придружник. Таа престанува во следните случаи: 1. на барање на туристичкиот водич или туристичкиот придружник или 2. со одземање на легитимацијата за туристички водичи или туристички придружник⁶³⁷.

Физичките лица како носители на посебната правна способност за вршење туристичка дејност можат да вршат и други видови туристички услуги определени со Законот за туристичка дејност.⁶³⁸

1.13. Посебна правна способност за вршење земјоделска дејност

Вршењето на земјоделската дејност во РС Македонија е уредена со Законот за вршење земјоделска дејност⁶³⁹. Тој оваа дејност ја определува како *производство, доработка, преработка и пласман на сопствени земјоделски производи*⁶⁴⁰.

Согласно Законските одредби, земјоделска дејност може да врши физичко лице чие работење не ја надминува земјоделската дејност од помал обем и е запишано во Регистарот на индивидуални земјоделци. Како земјоделска дејност од помал обем Законот го смета вршењето на земјоделска дејност лично од страна на земјоделецот и најмногу десет вработени вклучувајќи ги и членовите на семејството, како и најмногу пет сезонски работници⁶⁴¹.

За да може физичкото лице да се стекне со посебна правна способност – вршител на земјоделска дејност како професионална дејност тоа треба да ги исполнува следниве стручно-технички услови: 1. дејноста да ја врши на земјоделско земјиште на кое има

⁶³⁵ Види: чл. 45, Закон за туристичка дејност...

⁶³⁶ Види: чл. 48, Закон за туристичка дејност...

⁶³⁷ Види: чл. 48-г, Закон за туристичка дејност...

⁶³⁸ 1. да организираат рекреативни и забавни активности на плажи и базени, 2. да изнајмуваат пловила за забава (сандолини, даски за едрење и слично), прибор за скијање на вода, велосипеди, лежалки и чадори за заштита од сонце, прибори за риболов и слично и 3. услужни дејности поврзани со воден превоз, а кои се реализираат со пловен објект со јачина на мотор кој не смее да надминува 20 коњски сили и кој вклучува превоз на максимум 12 лица. За давање на горенаведените услуги, Законот го обврзува давателот на услугите да му обезбеди на корисникот осигурување од повреда или смрт, чл. 52, Закон за туристичка дејност...

⁶³⁹ Закон за вршење земјоделска дејност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 11/2002, 7/2003, 89/2008, 116/2010, 53/2011, 23/2013, 39/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 110/2021.

⁶⁴⁰ Под земјоделска дејност се подразбира и одгледување на добиток и други стопанско-корисни животни, како и пласман на нивните производи, чл. 2, Закон за вршење земјоделска дејност...

⁶⁴¹ Види: чл. 7, ст.1, чл. 8, ст. 2, Закон за вршење земјоделска дејност...

право на сопственост или го има добиено врз правна основа од сопственикот (концесија, закуп, плодоуживање и друго), или да има капацитет за соодветната земјоделска дејност; 2. да е полнолетно; 3. да има општа здравствена способност; 4. да не е во работен однос или пензионер; 5. со правосилна пресуда да не му е изречена мерка на безбедност забрана за вршење дејност; 6. да ги има намирено пристигнатите даночни обврски и други јавни давачки и 7. да не е запишано во Трговскиот регистар⁶⁴².

Дозволеноста како втор услов за стекнување посебна правна способност за вршење земјоделска дејност физичкото лице ја стекнува по уписот во Регистарот на индивидуални земјоделци кој го води Министерството. За упис во Регистарот физичкото лице поднесува барање до Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство⁶⁴³. Потоа, Министерството во рок од 15 дена од денот на приемот на барањето донесува решение за упис во Регистарот на индивидуални земјоделци, односно решение за одбивање на барањето за упис.

Законот зборува и за институтот привремено запирање со вршење на дејноста. Согласно Законот, индивидуалниот земјоделец може привремено да запре со работа кога станува збор за следите случаи: 1. болест - додека трае неспособноста за работа; 2. служење или дослужување на воената обврска и 3. притвор или издржување на казна затвор - до шест месеци, односно изречена мерка на безбедност со која е забрането вршењето на дејноста од шест месеци до една година⁶⁴⁴.

Посебната правна способност за вршење земјоделска дејност се губи со престанок на вршење на истата, но врз основа на негово бришење од Регистарот на индивидуални земјоделци. Индивидуалниот земјоделец се брише од Регистарот на индивидуални земјоделци: 1. со одјавување⁶⁴⁵ и 2. по сила на закон⁶⁴⁶.

Од посебно значење е да се спомене дека, врз основа на членот 32 на Законот за извршување на Буџетот на РС Македонија за 2023 година⁶⁴⁷, Владата на РС Македонија, на седницата, одржана на, 7 февруари 2023 година, донела Правилник за поддршка за социјална сигурност на жените кои вршат земјоделска дејност, за 2023 година⁶⁴⁸. Со оваа програма се реализира мерката финансиска поддршка на жените кои вршат земјоделска

⁶⁴² Види: чл. 11 и 18, Закон за вршење земјоделска дејност...

⁶⁴³ Види: чл. 20, Закон за вршење земјоделска дејност...

⁶⁴⁴ Види: чл. 28, Закон за вршење земјоделска дејност...

⁶⁴⁵ Во случај на престанок на дејноста на индивидуалниот земјоделец со одјавување, подрачната единица на Министерството донесува решение врз основа на писмено барање на индивидуалниот земјоделец, чл. 32, ст. 1, Закон за вршење земјоделска дејност...

⁶⁴⁶ Индивидуалниот земјоделец престанува да ја врши земјоделската дејност, по сила на закон, ако: 1. ја загуби деловната способност или умре, освен во случаите кога член на семејството може да ги изврши започнатите обврски, но не подолго од една година; 2. е осуден на издржување казна затвор во траење подолго од шест месеци; 3. со правосилно решение или правосилна судска одлука му биде забрането вршење на земјоделска дејност, 4. засновал работен однос, стекнал право на пензија или започнал со вршење на друг деловен потфат и 5. го надмине вршењето на земјоделска дејност од помал обем. Законот за вршење на земјоделска дејност пропишува дека, трговецот (трговец-поединец и трговско друштво) може да врши земјоделска дејност ако покрај основниот услов за вршење земјоделска дејност има и стручно образование, односно стручна оспособеност за вршење на дејноста. Под стручно образование Законот подразбира диплома за завршено соодветно средно земјоделско училиште. Во тој случај, согласно Законот, на трговецот како вршител на земјоделска дејност во поглед на условите, начинот на вршење земјоделска дејност, надзорот и казнените одредби се однесуваат одредбите од Законот за трговски друштва, чл. 34-37, Закон за вршење земјоделска дејност...

⁶⁴⁷ Закон за извршување на буџетот на Република Северна Македонија за 2023 година, Сл. весник на РС Македонија, бр. 282/2022, 207/2023.

⁶⁴⁸ Правилник за поддршка за социјална сигурност на жените кои вршат земјоделска дејност за 2023 година, Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2023.

дејност и имаат статус на осигуреник - индивидуален земјоделец, со неповратни средства⁶⁴⁹. Програмата по правило овозможува користење на надоместок за мајчинство за време на спреченост на вршење на земјоделската дејност заради раѓање, кој надоместок не е опфатен со прописите од областа на работните односи за платено породилно отсуство.

1.14. Посебна правна способност на здравствените работници

Вршењето на здравствена дејност како посебен вид на правна способност во нашиот правен систем е уредена со Законот за здравствена заштита⁶⁵⁰. Тој здравствената дејност ја дефинира како *јавна служба со која се обезбедува здравствена заштита, а која ги опфаќа мерките, активностите и постапките, кои во согласност со медицината заснована на докази и со користењето здравствена технологија, користат за зачувување и унапредување на здравјето, за спречување, рано откривање и сузбивање на болести, повреди и други нарушувања на здравјето предизвикани од влијанието на работната и животната средина, за навремено и ефикасно лекување, како и за здравствена нега и рехабилитација*⁶⁵¹.

Согласно Законот, здравствениот работник е лице кое врши здравствени услуги во спроведувањето на определена здравствена дејност и е запишано во Регистарот на здравствените работници⁶⁵² (доктор на медицина, доктор на стоматологија и фармацевт со завршено високо образование или со завршени академски интегрирани студии со 300, односно 360 ЕКТС од областа на медицината, стоматологијата и фармацијата. Во него се запишани и здравствените работници со завршено вишо или високо стручно образование или со 180 ЕКТС од областа на медицината, стоматологијата и фармацијата), како и здравствените работници со завршено средно образование.

Законот за здравствена заштита пропишува дека, здравствените работници со високо образование од областа на медицината, стоматологијата и фармацијата можат самостојно да вршат здравствени услуги со завршување на пробната работа, положување на стручниот испит и добивање на лиценцата за работа. Што се однесува до здравствените работници со средно, вишо и високо стручно образование од областа на медицината, стоматологијата и фармацијата, тие можат самостојно да вршат здравствени услуги по завршување на пробната работа и положување на стручниот испит. Покрај горенаброените услови, здравствените работници треба да бидат

⁶⁴⁹ Средствата за реализација на оваа програма во вкупен износ од 4.000.000,00 денари се обезбедени од Буџетот на РС Македонија за 2023 година („Службен весник на РС Македонија“ бр.282/22) раздел 140.04, програма 2, потпрограма 23, ставка 464 - разни трансфери кои од страна на Агенцијата за финансиска поддршка на земјоделството и руралниот развој ќе се користат за финансиска поддршка во износ од 81.000,00 денари за деветмесечен надоместок за мајчинство на жените кои имаат статус на осигуреник - индивидуален земјоделец стекнат согласно Законот за пензиското и инвалидското осигурување, Правилник за поддршка за социјална сигурност на жените кои вршат земјоделска дејност за 2023 година...

⁶⁵⁰ Закон за здравствена заштита, Сл. весник на Р Македонија, бр. 43/2012, 145/2012, 65/2013, 87/2013, 164/2013, 39/2014, 43/2014, 101/2014, 132/2014, 188/2014, 10/2015, 61/2015, 15 4/2015, 192/2015, 17/2016, 37/2016, 93/2017, 20/2019, 101/2019, 153/2019, 180/2019, 275/2019, 275/2019, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 77/2021, 122/2021, 178/2021, 150/2022, 236/2022, 199/2023, и 236/2023.

⁶⁵¹ Види: чл. 12, Закон за здравствена заштита...

⁶⁵² Види: чл. 15, ст. 7, Закон за здравствена заштита...

запишани и во Регистарот на здравствени работници кој го води во електронска форма Институтот за јавно здравје на РС Македонија⁶⁵³.

Стручно техничките услови кои треба да ги исполнува здравствениот работник со високо образование за да се стекне со посебна правна способност за вршење здравствена дејност се следниве: 1. диплома за завршено соодветно образование од областа на медицината, стоматологијата, односно фармацијата и 2. доказ за извршена пробна работа како и доказ за положен стручен испит. Што се однесува до здравствените работници со завршено високо образование, извршена пробна работа и положен стручен испит во странство, тие посебната правна способност ја стекнуваат ако имаат: 1. нострифицирана диплома за завршено соодветно образование и 2. доказ за призната пробна работа и положен стручен испит⁶⁵⁴.

Во врска со вториот услов - дозволеноста за работа на здравствениот работник со високо образование, тој ја стекнува врз основа на лиценца за работа⁶⁵⁵. На здравствените работници со средно, вишо или високо стручно образование не им се издава лиценца за работа.

Издавањето, обновувањето, продолжувањето и одземањето лиценца за работа на здравствените работници со високо образование го вршат Лекарската, Стоматолошката, односно Фармацевтската комора заради утврдување на стручната оспособеност на здравствените работници за самостојна работа⁶⁵⁶. Согласно законските одредби, лиценцата за работа се издава за период од седум години. Здравствениот работник со високо образование, по завршување на соодветната специјализација, односно супспецијализација, може да се стекне со лиценца за работа во соодветната гранка на специјализацијата, односно супспецијализацијата⁶⁵⁷.

Членот 129 на Законот предвидува обновување на стекнатата лиценца. Според овој член, на здравствениот работник со високо образование може да му се обнови лиценцата за работа ако во периодот на важноста на лиценцата со континуирано стручно усовршување, преку следење на новините во медицината, стоматологијата, односно фармацијата и унапредување на сопственото знаење, се стекнал со соодветен број бодови и најмалку 60% од времето на важноста на лиценцата за работа работел во дејноста за која стекнал лиценца за работа. За здравствен работник со високо образование од областа на стоматологијата, на негово барање, во најмалку 60% од времето на важноста на лиценцата за работа може да се смета времето на работа во стоматолошка здравствена заштита⁶⁵⁸.

Треба да се напомене дека со лиценца за работа може да се стекне и здравствен работник со високо образование кој е странски државјанин. Истиот, покрај општите услови утврдени со прописите од областа на движење, престој и вработување на странци треба да ги исполнува и условите утврдени со Законот за здравствена заштита за државјаните на РС Македонија кои образованието го завршиле во странство и ако завршил дополнителна обука и проверка на стручните знаења и способности согласно Законот за здравствена заштита.

⁶⁵³ Види: чл. 115, 116, ст. 1, Закон за здравствена заштита...

⁶⁵⁴ Види: чл. 124, Закон за здравствена заштита...

⁶⁵⁵ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 110.

⁶⁵⁶ Види: чл. 123, ст. 1, 2, Закон за здравствена заштита...

⁶⁵⁷ Види: чл. 125, Закон за здравствена заштита...

⁶⁵⁸ Види: чл. 129, ст. 1, 2, Закон за здравствена заштита...

Законот ги пропишува условите за престанок на посебната правна способност за вршење здравствена дејност. Во таа смисла тој пропишува дека Лекарската, Стоматолошката, односно Фармацевтската комора може привремено или трајно да ја одземе лиценцата за работа на здравствен работник со високо образование. Трајно одземање на лиценцата за работа според Законот се врши ако со правосилна судска одлука се утврди дека здравствениот работник со високо образование сторил стручен пропуст или грешка при работата со што предизвикал трајно нарушување на здравјето или смрт на болниот⁶⁵⁹.

Во врска со привременото и трајното одземање на лиценцата за работа со право професорките Р. Живковска и Т. Пржеска подвлекуваат дека здравствениот работник со високо образование ја губи својата посебна правна способност за вршење на здравствени услуги, односно дејност⁶⁶⁰.

1.15. Посебна правна способност на овластените архитекти и инженери

На физичките лице, под услови определени со Законот за градење им се овозможува да вршат одредени градежни работи како професионална дејност. Станува збор за проектанти, ревиденти, инженери за изведба и надзорни инженери⁶⁶¹.

Со исполнување на стручно-техничките услови како и дозволеноста од страна на надлежен државен орган овие физички лица се стекнуваат со посебна правна способност⁶⁶².

Стручно-техничките услови за вршење на наведените професии физичкото лице ги стекнува доколку: 1. има завршено соодветно образование; 2. има работно искуство во струката и 3. има определено практично искуство во извршување на работите од струката (учество во изработка на проекти, ревизии, учество во изградба, учество во вршење надзор и сл.)⁶⁶³.

Во поглед на вториот услов – дозволеноста од надлежен државен орган, неа физичкото лице ја стекнува со овластување (овластување за проектирање, овластување за ревизија на проектна документација, овластување за инженер за изведба, овластување за надзорен инженер) кое го издава Комората на овластени архитекти и инженери⁶⁶⁴.

Законот за градење исто така определува можност странско физичко лице кое има овластување од друга држава, да може во РС Македонија да врши работи на проектирање, ревизија, изведување и надзор над изградба на градби. доколку овластувањето е потврдено од страна на Комората на овластени архитекти и овластени инженери⁶⁶⁵. Доколку се утврди дека овластувањето соодветствува, Комората на

⁶⁵⁹ Види: чл. 125, Закон за здравствена заштита...

⁶⁶⁰ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 110.

⁶⁶¹ Види: чл. 15, 20, 30 и 33, Закон за градење, Сл. весник на Р Македонија, бр. 130/2009, 124/2010, 18/2011, 18/2011, 36/2011, 49/2011, 54/2011, 13/2012, 144/2012, 25/2013, 79/2013, 137/2013, 163/2013, 27/2014, 28/2014, 42/2014, 115/2014, 149/2014, 187/2014, 44/2015, 129/2015, 129/2015, 217/2015, 226/2015, 30/2016, 31/2016, 39/2016, 71/2016, 103/2016, 132/2016, 35/2018, 64/2018, 168/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 244/2019, 18/2020, 279/2020, 96/2021, 227/2022, 111/2023 и 115/2023.

⁶⁶² Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 104.

⁶⁶³ Види: Исто, стр. 105.

⁶⁶⁴ Исто.

⁶⁶⁵ Види: чл. 42, Закон за градење...

овластени архитекти и овластени инженери издава потврда за веродостојноста на истото и за видот на овластувањето кое странското физичко лице го стекнува во РС Македонија.

1.16. Посебна авторска и интелектуална способност

Во граѓанскоправната наука за апсолутни права се сметаат субјективните права од апсолутен карактер. Станува збор за субјективни права кои се регулираат со императивни норми, кои ги утврдуваат поимот и содржината на овие права. За апсолутни граѓански субјективни права се сметаат: 1. стварните права и 2. личните права⁶⁶⁶. Професорот А. Алиу подвлекува дека лични права се оние права кои се тесно поврзани со личноста, при што во лични права ги вбројува: 1. личните добра и 2. авторското право. Професорот го дефинира авторското право како апсолутно субјективно право на носителот на интелектуално творештво од областа на книжевноста, уметноста и науката.

Според професорот авторското право е лично право затоа што е поврзано со конкретна личност и автор кој може да биде само физичко лице. Во поглед на правната природа на авторското право, во граѓанскоправната наука постојат повеќе теории. По својата природа, најстара е теоријата на сопственост⁶⁶⁷. Теоријата на сопственост во определувањето на правната природа на авторското право поаѓа од авторот како творец на делото во кое има апсолутно и ексклузивно право на сопственост.

Според професорот А. Гамс, авторското право ги опфаќа сите производи на човечкиот дух (духовни творби), а особено оние од областа на книжевноста, науката и уметноста⁶⁶⁸.

Професорот С. Георгиевски децидно зборува за авторската способност како посебна правна способност која се разликува од општата правна способност. Според професорот С. Георгиевски, општата правна способност ја карактеризира извесниот пасивитет (статика), додека за авторската способност потребна е активност (динамика)⁶⁶⁹. Авторската способност, смета професорот, не е можност да се стекнуваат права и обврски, туку таа може да настане само тогаш кога едно лице ќе створи едно авторско дело.

Со Законот за авторското право и сродните права⁶⁷⁰ авторското дело се дефинира како *интелектуална и индивидуална творба од областа на книжевноста, науката и уметноста, изразена на кој било начин и форма*⁶⁷¹.

⁶⁶⁶ А. Алиу, *цит. учеб*, стр. 302.

⁶⁶⁷ Види: Исто, 304-309.

⁶⁶⁸ А. Гамс, *цит. учеб*, стр. 174.

⁶⁶⁹ Поблиску за авторската способност да се види кај: С. Георгиевски, *цит. учеб*, стр. 15.

⁶⁷⁰ Закон за авторското право и сродните права, Сл. весник на Р Македонија, бр. 115/2010, 140/2010, 51/2011, 147/2013, 154/2015, 27/2016.

⁶⁷¹ *За авторско дело се смета особено: 1) пишано дело (книга, напис, статија, прирачник, брошура, расправа и други дела од иста природа); 2) компјутерска програма, како пишано дело; 3) говорно дело (предавање, говор, беседа и други дела од иста природа); 4) музичко дело, со или без текст; 5) драмско, драмско-музичко, кореографско и пантомимичарско дело; 6) фотографско дело и дело создадено во постапка слична на фотографската; 7) аудиовизуелно дело (кинематографско и друго дело изразено со подвижни слики); 8) дела на ликовната уметност (слика, цртеж, графика, скулптура и друго); 9) дела од архитектурата; 10) дела од применетата уметност и дизајнот и 11) картографско дело, план, скица, технички цртеж, проект, табела, пластично дело и друго дело со ист или сличен карактер од областа*

Согласно Законот, *автор е физичко лице кое го создало авторското дело*⁶⁷². На авторот му припаѓа авторското право на неговото авторско дело и тоа со самото создавање на делото. За ваквото законско определување професорките Р. Живковска и Т. Пржеска коментираат дека, под физичко лице Законот го подразбира секое физичко лице, што значи не го врзува тоа лице со годините на возраст⁶⁷³.

Пожелно е во овој контекст да се укаже дека авторското право е единствено право и е неразделно од авторското дело. Се смета дека авторското право содржи исклучиви морални, материјални и други права, определени со Закон⁶⁷⁴.

Законот определува дека, моралните права го штитат авторот по однос на неговата лична и духовна (интелектуална) врска со делото⁶⁷⁵. Согласно Законот, авторот ги има следниве исклучиви морални права: 1. право на признавање на авторство; 2. право на прво објавување; 3. право на заштита на интегритетот на делото и 4. право на откажување. Законот пропишува дека, авторот не може да се откаже од овие права.

Според професорката Н. Здравева моралните овластувања, или права и начинот на кој тие се развивале во Европа, се фокусирале на заштитата на авторството и се класифицирани како посебен вид лични права. Меѓутоа, професорката смета дека, тоа не е нивната единствена функција. На овие права според професорката Н. Здравева се гледа како на заштитници на книжевната и на уметничката сопственост, ја штитат личноста, овозможуваат одреден степен на моќ на изведувачите, ги поддржуваат човековите права. Исто така, професорката Н. Здравева смета дека тие одговараат на некои прашања за етичкиот третман на креаторите, *ја чуваат социјалната и професионалната позиција, ги задржуваат економските придобивки на репутацијата, превенираат заведување на потрошувачите, тие се чувари на цивилизацијата и на уметноста, тие се браната пред растурањето на националната култура*⁶⁷⁶.

Во врска со правата на авторите, Законот за авторското право и сродните права пропишува дека авторот има право на прво објавување на своето авторско дело и на определување на условите за неговото објавување⁶⁷⁷. Што се однесува до првото објавување на авторското дело, само авторот има право јавно да ја изнесува содржината или описот на своето дело.

Авторот има право да му го откаже правото на користење на делото на носителот на негово материјално право, доколку натамошното користење може да наштети на неговата личност, чест и углед⁶⁷⁸.

Согласно законските одредби, материјалните права ги штитат имотните интереси на авторот од неговото авторско дело⁶⁷⁹. Авторот има исклучиво право да дозволи или

на географијата, топографијата, архитектурата и науката. Види: чл. 12, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁷² Види: чл. 17, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁷³ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 106.

⁶⁷⁴ Види: чл. 20, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁷⁵ Види: чл. 21, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁷⁶ Н. Здравева, *Liability for immaterial damage for the breach of the moral rights on intellectual creations in the Macedonian law*, International magazine for social sciences "Vizione", бр. 37, Скопје, 2021, стр. 255.

⁶⁷⁷ Види: чл. 23, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁷⁸ Доколку авторот му го откаже правото на користење на делото, е должен на носителот да му ја надомести штетата што тоа откажување ја предизвикува, чл. 25, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁷⁹ Авторот при користењето на авторското дело, или неговите примероци ги има следниве исклучиви материјални права: 1) право на умножување на делото; 2) право на пуштање во промет на делото; 3)

забрани користење на неговото дело, или негови примероци од други лица, освен во случаи определени со Законот за авторското право и сродните права.

За други права на авторот Законот ги смета: 1. правото на пристап и на предавање; 2. правото на наследство (право на надоместок од препродажба); 3. правото на надоместок од умножување за приватно користење; 4. правото на надоместок од изнајмување и 5. правото на надоместок од послуга⁶⁸⁰.

Согласно Законот, може да се пренесат на други лица одделни материјални права и тоа со наследување и со пишан договор⁶⁸¹.

Носителите на авторското право и на сродните права можат да ги остваруваат правата индивидуално, т.е. лично, односно преку застапник или колективно (заедно за повеќе дела или предмети на сродни права и за повеќе носители на правата) преку организација за колективно управување со правата⁶⁸².

Што се однесува до времетраењето на авторското право, Законот определува дека материјалните права траат за време на животот на авторот и 70 години по неговата смрт⁶⁸³. За разлика од материјалното право, моралното право трае додека авторот е жив⁶⁸⁴. За остварување и заштита на моралните права на авторот по неговата смрт, покрај наследниците, се надлежни и соодветните (струкови) здруженија на автори, лицата кои имаат правен интерес, како и Македонската академија на науките и уметностите.

Една од најзначајните меѓународни конвенции кои се залагаат во заштита на авторското право е Бернската конвенција за заштита на книжевните и уметничките дела од 1886 година⁶⁸⁵ ратификувана од Р Македонија на 8 септември 1991 година. Оваа Конвенција се однесува на литературни и уметнички дела, во кои се вклучени и филмовите, а истата бара од своите земји членки да обезбедат заштита за секое креирање на книжевно, научно и уметничко дело⁶⁸⁶. Според Конвенцијата, заштита на авторското дело трае сè додека авторот е жив и 50 години по неговата смрт.

Вториот значаен меѓународен документ е Универзалната конвенција за авторско право (УКАП) усвоена во Женева во 1952 година⁶⁸⁷, ратификувана од Р Македонија на 17 ноември 1991 година. Конвенцијата е создадена и развиена од Организацијата на

право на јавно соопштување на делото и 4) право на преработување на делото, чл. 27, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁸⁰ Види: чл. 39, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁸¹ Види: чл. 63-65, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁸² Види: чл. 129, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁸³ Види: чл. 55, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁸⁴ *Моралните права за признавање и означување на авторството и за заштита на интегритетот на авторското дело од членовите 22 и 24 на овој закон, траат и по истекот на роковите за траење на материјалните права, утврдени со овој закон.* Види: чл. 61, Закон за авторското право и сродните права...

⁶⁸⁵ Бернската конвенција за заштита на книжевните и уметничките дела (Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works), од 1886 година. Достапна на:

https://www.unido.org/sites/default/files/201404/Berne_Convention_for_the_Protection_of_Literary_and_Artistic_Works_28.09.1979_0.pdf.

⁶⁸⁶ И. Брешковски, И. Марковски, *Влијанието на Законот за авторското право и сродните права врз работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници – практики и препораки*, Konrad Adenauer Stiftung, Скопје, 2018, стр. 8.

⁶⁸⁷ Универзалната конвенција за авторско право (Universal Copyright Convention), усвоена во Женева во 1952 година, ратификувана од Република Македонија на 17 ноември 1991 година. Достапна на: https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/en/unesco1/trt_unesco1.pdf.

Обединетите нации за образование, наука и култура (УНЕСКО) и тоа како алтернатива на Бернската конвенција.

Земјите членки на Европската Унија како и САД го прифатиле периодот од 70 години по смртта на авторот на траење на заштитата на материјалните и моралните права од авторските дела, а тоа е период кој се применува и во РС Македонија⁶⁸⁸.

За разлика од Бернската конвенција, со Конвенцијата од Буенос Аирес потпишана на 11 август 1910 година, во повеќето земји од Северна и Јужна Америка се овозможува заштита на авторските дела доколку содржат забелешка дека „правата се задржани“, па оттаму и популарниот израз „all rights reserved“⁶⁸⁹.

Друг важен мултилатерален договор претставува Конвенцијата за основање на Светската организација за интелектуална сопственост⁶⁹⁰, ратификувана од Р Македонија на 8-ми септември 1991 година. Всушност, со оваа Конвенција се основа Светската организација за интелектуална сопственост (СОИС). Целта на оваа организација е да промовира заштита на интелектуалната сопственост во светски рамки и да обезбеди административна соработка помеѓу сојузите за интелектуална сопственост основани со договорите кои се администрираат од страна на СОИС. Законот за авторското право и други сродни права кој е во сила во РС Македонија и неговите измени се правени во соработка со оваа организација⁶⁹¹.

Посебната правна способност на субјектите на правата од индустриска сопственост се уредува со Законот за индустриската сопственост⁶⁹². Права од индустриска сопственост се права од интелектуални творби и економски врски од областа на индустријата и трговијата, вклучително и земјоделството. Права од индустриска сопственост согласно Законот се: патент, индустриски дизајн, трговска марка, ознака на потеклото и географска ознака⁶⁹³.

Субјекти на правата од индустриска сопственост, покрај домашните физички и правни лица, може да бидат и странските физички и правни лица⁶⁹⁴.

Законот определува дека пронаоѓачот на патентот и авторот на индустрискиот дизајн имаат морални и исклучиви права на своите творби. Покрај овие субјекти и носителот на патент, индустриски дизајн, трговска марка, овластениот корисник на ознака на потеклото и овластениот корисник на географска ознака, имаат и други права утврдени со меѓународни договори и конвенции, друг закон, општи акти и договор⁶⁹⁵. Морално право на пронаоѓачот и авторот е да бидат назначени во пријавата и исправите, што се однесуваат на патентот и индустрискиот дизајн.

⁶⁸⁸ Види: И. Брешковски, И. Марковски, *цит. дело*, стр. 9.

⁶⁸⁹ Види: Исто.

⁶⁹⁰ Конвенцијата за основање на Светската организација за интелектуална сопственост (Convention Establishing the World Intellectual Property Organisation), потпишана во Стокхолм на 14 Јули 1967 година. Достапна на: https://admin.theiguides.org/Media/Documents/WIPO%20Conventon_1.pdf.

⁶⁹¹ Види: Влијанието на Законот за авторското право и сродните права врз работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници – практики и препораки, *цит. дело*, стр. 10.

⁶⁹² Закон за индустриска сопственост, Сл. весник на Р Македонија, бр. 21/2009, 24/2011, 12/2014, 41/2014, 152/2015, 53/2016, 83/2018 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2020.

⁶⁹³ Види: чл. 2, 3, Закон за индустриска сопственост...

⁶⁹⁴ Види: чл. 5, Закон за индустриска сопственост...

⁶⁹⁵ Види: чл. 6, 7, Закон за индустриска сопственост...

Правото за надомест на нематеријална штета за повреда на моралните овластувања на пронаоѓачот и на дизајнерот не е изречно утврдено⁶⁹⁶, туку аналогно. Имено, членот 299 на Законот за индустриската сопственост пропишува дека, лицето кое ќе ги повреди правата од индустриската сопственост уредени со Законот, ќе одговара за штета според општите правила за надомест на штета според Законот за облигационите односи.

Што се однесува до постапката за пријавување на правото на патент, односно на индустриски дизајн, неа ја поведува пронаоѓачот, односно авторот на индустрискиот дизајн во Државниот завод за индустриска сопственост. Согласно Законот доколку се исполнети законските услови за признавање на правата од индустриска сопственост, на подносителот му се дава решение за признавање на патент и исправа за патент, односно решение за признавање на правото на индустриски дизајн и исправа за индустриски дизајн⁶⁹⁷. Податоците од решението за признавање на правото на патент, со датумот и бројот на објавата на тоа решение, се запишуваат во Регистарот на патенти⁶⁹⁸. Заводот донесува решение за признавање на правото на индустриски дизајн и признаеното право го запишува во Регистарот за индустриски дизајни⁶⁹⁹, со што авторот се стекнува со посебна правна способност.

Во поглед на содржината на правата од индустриска сопственост треба да се укаже дека материјалното право на носителот на патентот, индустрискиот дизајн и трговската марка согласно Законот го опфаќа правото на користење, на располагање, правото на надоместок и правото на забрана на трети лица на неовластено користење во случаите и на начин што се предвидени, со меѓународни договори и конвенции, со Законот и со договор. Наведените права освен правото на располагање, ги имаат и носителите на колективната трговска марка и овластените корисници на ознака на потеклото и географска ознака⁷⁰⁰. За разлика од моралните права, материјалните права се пренесуваат.

Во поглед на заштитата на правата од индустриска сопственост на странските физички и правни лица во РС Македонија, се заклучува дека Законот за индустриска сопственост им овозможува да ги уживаат истите права како и домашните правни и физички лица, ако тоа произлегува од меѓународните договори и конвенции или од применување на начелото на реципроцитет⁷⁰¹.

Правото на индустриска сопственост на ниво на ЕУ е уредено и со директиви. Со нив се настојува да се хармонизираат определени материјалноправни аспекти на правата на индустриска сопственост. Покрај нив постојат и регулативи со кои се воведуваат т.н. комунитарни права на индустриска сопственост⁷⁰².

⁶⁹⁶ Повеќе за Морални права на пронаоѓачот и авторот на индустриски дизајн да се види кај: Н. Здравева, *цит. дело*, стр. 267.

⁶⁹⁷ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 107.

⁶⁹⁸ Види: чл. 67, Закон за индустриска сопственост...

⁶⁹⁹ Види: чл. 159, Закон за индустриска сопственост...

⁷⁰⁰ Види: чл. 8, Закон за индустриска сопственост...

⁷⁰¹ Види: чл. 5, ст. 2, Закон за индустриска сопственост...

⁷⁰² Види: Ј. Дабовиќ Анастасовска, Н. Гавриловиќ, *Аспекти на хармонизација на домашното право на интелектуална сопственост со правото на ЕУ*, Зборник од научната расправа „Методи на хармонизација на националното законодавство со правото на Европската Унија“, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 2008, стр. 35.

ЧЕТВРТА ГЛАВА

ОГРАНИЧЕНА ПРАВНА СПОСОБНОСТ

Ограничената правна способност како подвид на општата правна способност претставува законска апстрактна неможност на одредени физички лица да се стекнат со граѓански субјективни права и граѓански субјективни обврски и тоа, под услови пропишани со закон врз основа на кои општата правна способност се ограничува по обем⁷⁰³.

Професорките Р. Живковска и Т. Пржеска, ограничувањето на општата правна способност го сметаат како исклучок⁷⁰⁴, затоа што едно од основните правила на Уставот е дека: *е гарантира правото на сопственост и правото на наследување*.⁷⁰⁵

Ограничената правна способност се сретнува пред сè кај стварите во општа употреба (водите, крајбрежјето, гробиштата, јавните патишта и плоштадите) кои согласно Законот за сопственост и други стварни права се ексклузивно резервирани да бидат во државна сопственост. Согласно законските одредби *ствари во општа употреба се ствари во државна сопственост кои ги користат сите физички и правни лица*⁷⁰⁶. Тоа значи дека физичките лица не можат да стекнат право на сопственост на ствари во општа употреба па затоа, во поглед на овие ствари тие имаат ограничена правна способност.

Така, согласно Законот за водите, тие како добра во општа употреба, се во сопственост на РС Македонија и уживаат посебна заштита на начин и под услови определени со закон. Притоа, Законот пропишува дека *водите не се предмет на правото на сопственост на физички и правни лица, без оглед на правниот режим на земјиштето на коешто се наоѓаат*⁷⁰⁷. Што се однесува на правото на користење на водите, Законот децидно пропишува дека *секој може да ја користи водата во обем, под услови и на начин определени со закон, како и во согласност со актите донесени врз основа на закон*⁷⁰⁸. Заради фактот што на водите не може да се стекне право на сопственост, туку се заснова правото на користење, постои ограничена правна способност со што се ограничува правото на сопственост на физички и правни лица по обемот. Во современото компаративно право водите се сметаат за недвижности (катастарска парцела со број и катастарска општина со број). Така, Охридското Езеро претставува недвижност кој катастарски број е 09-4866/1.

Законот за водите го дефинира крајбрежното земјиште како појас од 50 метри земјиште, оддалечено од границата по којашто има постојани или сезонски водотеци, реки, езера или извори⁷⁰⁹. Исто како и кај другите ствари во општа употреба кај кои постои ексклузивно право на сопственост на државата, така и на крајбрежното земјиште

⁷⁰³ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 113.

⁷⁰⁴ Исто.

⁷⁰⁵ Така: чл. 30, ст. 1, Устав на Република Македонија...

⁷⁰⁶ Види: чл. 16, ст. 4, Закон за сопственост и други стварни права...

⁷⁰⁷ Види: чл. 6, ст. 1, 2, Закон за водите, Сл. весник на Р Македонија, 87/2008, 6/2009, 161/2009, 83/2010, 51/2011, 44/2012, 23/2013, 163/2013, 180/2014, 146/2015, 52/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 151/2021 и 99/2022.

⁷⁰⁸ Види: чл. 14, ст. 1, Закон за водите...

⁷⁰⁹ Види: чл. 4, ст. 50, Закон за водите...

постои ограничена правна способност за стекнување право на сопственост од страна на физичките лица. Согласно Законот за водите таа исклучува 50 метри од нултата точка на водата.

Законот за гробишта и погребални услуги и гробиштата ги прогласува за ствари во општа употреба: *гробиштата како добра во општа употреба се во сопственост на РС Македонија, уживаат посебна заштита и се користат под услови и на начин утврдени со закон*⁷¹⁰. Притоа, сите физички и правни лица имаат право да ги користат гробиштата. Што се однесува на физичките лица, тие засноваат право на употреба на гробно место како лична службеност⁷¹¹. Во овој случај се ограничува правото на сопственост на физички и правни лица по обем, заради тоа што тие не можат да стекнат право на сопственост на гробишта, туку засноваат право на употреба на гробно место како лична службеност (значи само користење како типично овластување а не и право на располагање со гробното место).

Согласно Законот за јавни патишта од 2008 година⁷¹², *јавен пат е пат кој е определен како јавен пат и може да биде државен или општински*⁷¹³. Потоа, Законот јавните патишта ги определува како добра во општа употреба кои се користат под услови и на начин утврдени со закон⁷¹⁴. Затоа што физичките лица не можат да стекнат право на сопственост на јавните патишта како добра во општа употреба, исто така станува збор за ограничена правна способност на физичките лица и на овој вид на ствари.

Друг случај кај што се сретнува ограничената правна способност во нашата држава заради безбедносни причини е неможноста на странските физички лица да стекнат право на сопственост на земјоделско земјиште. Законот за сопственост и други стварни права децидно пропишува дека *странски физички и правни лица не можат да стекнуваат право на сопственост на земјоделско земјиште на територијата на РС Македонија. Тие, можат под услови на реципроцитет да стекнуваат право на долготраен закуп на земјоделско земјиште на територијата на РС Македонија, врз основа на согласност од министерот за правда, по претходно прибавено мислење на министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство и министерот за финансии*⁷¹⁵. Во случај на стекнување право на долготраен закуп на земјоделско земјиште на територијата на РС Македонија, кумулативното постоење на условите реципроцитет и согласноста од министерот за правда, по претходно прибавено мислење на министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство и министерот за финансии доведува до тоа да им се ограничи нивната апстрактна можност да бидат носители на

⁷¹⁰ Види: чл. 2, Закон за гробишта и погребални услуги, Сл. весник на Р Македонија, 86/2008, 156/2010, 53/2011, 163/2013, 152/2015, 31/2016.

⁷¹¹ Види: чл. 7, Закон за гробишта и погребални услуги...

⁷¹² Закон за јавните патишта, Сл. весник на Р Македонија, бр. 84/2008, 52/2009, 114/2009, 39/2010, 124/2010, 23/2011, 53/2011, 44/2012, 168/2012, 163/2013, 187/2013, 39/2014, 42/2014, 166/2014, 44/2015, 116/2015, 150/2015, 31/2016, 71/2016, 163/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 174/2021 и 253/2023.

⁷¹³ Види: чл. 4, ст. 2, Закон за јавните патишта...

⁷¹⁴ Види: чл. 3, ст. 1, Закон за јавните патишта...

⁷¹⁵ Види: чл. 246, Закон за сопственост и други стварни права... *Земјоделското земјиште може да биде во државна и приватна сопственост*, чл. 7, ст. 1, Закон за земјоделското земјиште, Сл. весник на Р Македонија, бр. 135/2007, 17/2008, 18/2011, 42/2011, 148/2011, 95/2012, 79/2013, 87/2013, 106/2013, 164/2013, 187/2013, 39/2014, 130/2014, 166/2014, 72/2015, 98/2015, 154/2015, 215/2015, 7/2016, 39/2016 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 161/2019, 178/2021 и 91/2023.

правото на сопственост на овие видови на недвижности, па затоа тие имаат на нив ограничена правна способност.

Ограничена правна способност постои и кај странците кои не се резиденти на држави членки на Европската Унија и на Организацијата за економска соработка и развој. Законот за сопственост и други стварни права стекнувањето право на сопственост и право на долготраен закуп на градежно земјиште и право на сопственост на стан, станбена зграда и деловен простор на територијата на РС Македонија, од странски физички и правни лица резиденти на држави кои не се членки на Европската Унија и на ОЕЦД го врзува со условот реципроцитет, па заради тоа, тие имаат на градежното земјиште ограничена правна способност⁷¹⁶.

На ова место треба да се укаже и на продажбата на земјоделското земјиште во државна сопственост. Таа се врши врз основа на годишна програма за продажба на земјоделско земјиште во државна сопственост и одлука за продажба на земјоделско земјиште⁷¹⁷. Врз основа на програмата, Министерството до Владата на РС Македонија предлага одлука, односно одлуки за продажба на земјоделско земјиште во државна сопственост во рок од 30 дена од денот на донесувањето на програмата. Во случај на продажба на земјоделско земјиште со површина до 10 ха, во одлуката за продажба, Министерството утврдува дека право на учество имаат домашни физички и правни лица кои имаат живеалиште, односно седиште на подрачјето на општината во која се наоѓа најголемиот дел од земјоделското земјиште предмет на продажбата⁷¹⁸. Меѓутоа сопственост на земјоделско земјиште во државна сопственост не може да стекнат странски физички и правни лица, освен ако со меѓународен договор поинаку не е одредено. Сопственост на земјоделско земјиште во државна сопственост може да стекнат државјани на земји членки на Европската Унија дури по истек на седум години од влезот на РС Македонија во Европската Унија⁷¹⁹. До влегување во сила на оваа одредба (по истек на седум години од влезот на РС Македонија во Европската Унија), според важечкиот Закон, странските физички лица во поглед на стекнувањето сопственост на земјоделско земјиште во државна сопственост ја немаат оваа можност. Според тоа тие денес имаат ограничена правна способност. Стварните права на странските физички лица подетално се претставени во ДЕЛОТ ТРИ, односно кај влијанието на државјанството во остварувањето на граѓанскоправните односи.

Друг случај кој доведува до ограничена правна способност е стекнувањето право на сопственост, односно набавување на оружје како опасна ствар. Согласно Законот за оружјето, *оружје и муниција може да се набавува само врз основа на одобрение издадено од Министерството за внатрешни работи согласно со категоризацијата на оружјето, освен ако со Закон поинаку не е определено*⁷²⁰. Што се однесува до одобрението за набавување на оружје, тоа може да се издаде на физички лица на кои тоа им е потребно за заштита на нивната личност и имот, или пак за лов и спортско

⁷¹⁶ Види: чл. 244-245, Закон за сопственост и други стварни права...

⁷¹⁷ Види: чл. 6 ст. 1, Закон за продажба на земјоделското земјиште во државна сопственост, Сл. весник на Р Македонија, бр. 87/2013, 106/2013, 137/2013, 61/2015, 97/2015, 215/2015, 53/2016, 51/2018.

⁷¹⁸ Види: чл. 9, ст. 1, 3, Закон за продажба на земјоделското земјиште во државна сопственост...

⁷¹⁹ Види: чл. 3, Закон за продажба на земјоделското земјиште во државна сопственост...

⁷²⁰ Види: чл. 5, ст. 1, Закон за оружјето, Сл. весник на Р Македонија, бр. 7/2005, 47/2006, 42/2007, 86/2008, 25/2010, 72/2010, 158/2011, 119/2013, 138/2013, 164/2013, 152/2015, 193/2015, 5/2016, 97/2018 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 171/2022.

стрелаштво⁷²¹. Бидејќи, правото за набавување оружје и муниција се стекнува само врз основа на исполнување на одредени законски услови, станува збор за ограничена правна способност на стекнување оружје како опасна ствар.

Во групацијата на ствари на кои се стекнува ограничена правна способност спаѓаат и лековите и опојните дроги. Лековите според местото и начинот на издавање, се класифицираат во три групи, и тоа: лекови коишто се издаваат во аптека на рецепт, лекови кои се издаваат и/или се продаваат, без рецепт („over the counter“ ОТС) и лекови што се употребуваат само во здравствена установа. Лековите од првата група класифицирани како лекови на рецепт, во аптека и аптекарска станица задолжително се издаваат на лекарски рецепт. Се констатира дека станува збор за ограничена правна способност и во случаите кога се продаваат лекови затоа што стекнувањето на правото на сопственост на лековите е исто така условено со исполнување на одредени законски услови како што е рецептот во овој случај. Така, Законот за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции, децидно забранува одгледување, производство, промет, поседување и употреба на супстанции и растенија класифицирани во Листата I⁷²² и нивни препарати, освен во медицински или научни истражувања или во судско-медицински, наставни или полициски намени како што е утврдено со закон⁷²³. Притоа, Законот го овозможува препишувањето на супстанциите и растенијата класифицирани во листите II и III на поединци во облик на лек и тоа со лекарски рецепт⁷²⁴. Одредени лекови кои содржат ТХЦ, дронабинол или набинол се препишуваат од страна на избраниот лекар (доктор на медицина, специјалист по општа медицина, специјалист по семејна медицина, специјалист по педијатрија) по препорака од специјалист по неврологија, онкологија и радиотерапија и инфективни болести, кој е вработен во јавна здравствена установа во која се врши болничка здравствена дејност.⁷²⁵ Согласно Законот, при преминување на државната граница физичките лица, смеат да поседуваат лек кој содржи психотропни супстанции класифицирани во листите II и III само врз основа на медицинска документација и во количина неопходна за лична употреба во траење најмногу до седум дена⁷²⁶. Во одредени околности, како вршење на наставната и стручно-образовната дејност, како и дејноста на судска медицина и анализа, дресирање на животни за откривање на опојните дроги на правни и физички лица кои вршат таква дејност, Агенцијата за лекови и медицински средства може да дозволи поседување на примероци на супстанции и растенија класифицирани во листите I, II и III, како и нивни

⁷²¹ *Одобрение за набавување на оружје на физичко лице се издава врз основа на претходно поднесено писмено лично барање, ако физичкото лице ги исполнува следниве услови: 1. има наполнето 18 години живот, 2. не му е одземена или ограничена деловната способност, 3. здравствено е способно да поседува и носи оружје, 4. не претставува опасност за јавниот ред, 5. има оправдана причина за набавување на оружје и 6. располага со техничко знаење за правилна употреба, чување и одржување на оружјето и познавање на прописите за оружје, чл. 8-9, Закон за оружјето...*

⁷²² *Во Листата I се класифицираат забранети супстанции и растенија, во Листата II се класифицираат супстанции и растенија кои подлежат на строга контрола, во Листата III се класифицираат супстанции и растенија кои подлежат на контрола и во Листата IV се класифицираат прекурзори согласно со прописите за прекурзори, чл. 22, ст.1, Закон за контрола на опојни дроги и психотропни и супстанции, Сл. весник на Р Македонија, бр. 103/2008, 124/2010, 164/2013, 149/2015, 37/2016, 53/2016, 193/2017.*

⁷²³ *Види: чл. 24, Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции...*

⁷²⁴ *Види: чл. 41, ст. 1, Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции...*

⁷²⁵ *Види: чл. 41, ст. 3, Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции...*

⁷²⁶ *Види: чл. 45, ст. 1, Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции...*

препарати во одредени количини⁷²⁷. Исто така, и полициски службеник може, заради откривање на кривично дело и сторител, да поседува супстанции и растенија класифицирани во листите I, II и III и нивни препарати со цел на симулиран откуп и надзор на испорака во согласност со закон⁷²⁸. Врз основа на горенаведеното може да се констатира дека исто како и кај лековите, и стекнувањето на правото на сопственост на опојните дроги е условено со одредени законски можности. Заради сите наведени ограничувања, може да се констатира дека и на овој вид на ствари физичките лица имаат ограничена правна способност.

⁷²⁷ Види: чл. 68, Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции...

⁷²⁸ Види: чл. 69, Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции...

ТРЕТ ДЕЛ

АТРИБУТИ И СРЕДСТВА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА

Субјективитетот како основен институт на граѓанското право покрај, способностите (правната, деловната и деликната) опфаќа и друг вид на својства, а тоа се атрибути: личното име, живеалиштето/престојувалиштето и државјанство.

Во правниот промет мошне често се случува да стапуваат различни физички лица кои имаат способности, но тие да имаат исто име и презиме. Заради нивно разликување, правните поредоци покрај способностите, како елементи на правниот субјективитет на физичките лица, пропишуваат и постоење на друг вид на својства, наречени – атрибути. Станува збор за личното име, живеалиштето односно престојувалиштето и државјанството.

Проблемот да се разликуваат две или повеќе физички лица кои имаат исто име, живеалиште или пак државјанство, се разрешува со дополнителните својства на физичките лица, наречени во правната наука – средства за идентификација⁷²⁹. Тоа се пред сè единствениот матичен број и личната карта.

Во овој ТРЕТ ДЕЛ од дисертацијата ќе бидат претставени правниот режим и влијанието на атрибутите, а потоа на средствата за идентификација во македонското и во споредбеното право.

⁷²⁹ Р. Живковска и Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 130.

ПРВА ГЛАВА

ПРАВЕН РЕЖИМ И ВЛИЈАНИЕ НА АТРИБУТОТ ЛИЧНО ИМЕ ВО ГРАЃАНСКОПРАВНИТЕ ОДНОСИ

1. Правен режим и влијание на атрибутот лично име според македонското право

Правниот режим на личното име во правниот систем на РС Македонија е уреден со Законот за лично име од 1995 година⁷³⁰. Според Законот, личното име е лично право на граѓанинот. Граѓанинот се служи со личното име, што му е запишано во матичната книга на родените⁷³¹. Личното име се состои од име и презиме, а самото име или презиме може да содржи повеќе зборови. Со личното име не смее да се навредува јавниот морал⁷³².

Согласно Законот, личното име на детето го определуваат родителите спогодбено. Презимето на детето се определува според презимето на еден или двата родитела, освен ако родителите не определат детето да носи некое друго презиме. Ако родителот не е жив или не е во можност да ги врши родителските права или е непознат, личното име на детето го определува другиот родител. Ако родителите не се живи или не се во можност да ги вршат родителските права, личното име на детето го определува надлежниот орган за старателство, односно старателот со согласност од надлежниот орган за старателство, според презимето на еден или двата родитела. Во случаите кога родителите не се спогодат во определувањето на личното име на детето или се непознати, личното име на детето го определува надлежниот орган за старателство, односно старателот со согласност од надлежниот орган за старателство⁷³³.

Кога детето е посвоено, неговото лично име го определуваат посвоителите. Ако посвоеното дете има лично име, посвоителите можат при посвојувањето да го определат своето или друго презиме, освен ако со актот за посвојување не е определено посвоеникот да го задржи своето презиме или на своето презиме да го додаде презимето на посвоителите⁷³⁴.

Законот зборува и дозволува промена на личното име. Во оваа смисла, граѓанинот има право да го промени личното име, односно само името или презимето. На малолетно лице ќе му се промени личното име, односно само името или презимето на барање од родителите или посвоителите, односно на старателот со согласност од надлежниот орган за старателство. Ако се бара промена на личното име за дете кое наполнило 10 години живот, потребна е и негова согласност⁷³⁵. Законот забранува да се одобри промена на

⁷³⁰ Закон за лично име, Сл. весник на Р Македонија, бр. 8/1995, 66/2007, 103/2008, 51/2011, 154/2015, 55/2016, Сл. весник на РС Македонија, бр. 302/2020 и 67/2022.

⁷³¹ Види: чл.1, Закон за лично име...

⁷³² Види: чл.2, Закон за лично име...

⁷³³ Види: чл.3, Закон за лично име...

⁷³⁴ Види: чл.4, Закон за лично име...

⁷³⁵ Види: чл.5, Закон за лично име...

личното име, односно само на името и презимето на лице против кое се води кривична постапка за кривично дело кое се гони по службена должност или на лице кое е осудено за такво кривично дело. Оваа забрана важи додека казната не е извршена или додека траат правните последици на осудата, како и на лице кое не ги регулирало имотноправните и други законски обврски од брачниот однос и од односот на родители и деца кон лица кои живеат во РС Македонија⁷³⁶.

Согласно законските одредби, барањето за промена на личното име со потребната документација се поднесува до Министерството за внатрешни работи⁷³⁷. Ако барањето за промена на личното име се однесува на малолетно дете, тогаш Законот пропишува дека барањето се поднесува од страна на двајцата родители, освен во случај на отсуство односно спреченост на едниот родител, кога може да се приложи изјава заверена на нотар или во дипломатско-конзуларните претставништва на РС Македонија во странство⁷³⁸.

За неслужењето со личното име што е запишано во матичната книга на родените, Законот пропишува изрекување на прекршок во вид на глоба во износ од 15 до 250 евра во денарска противвредност⁷³⁹.

2. Правен режим на атрибутот лично име според споредбеното право

Италијанскиот граѓански законик во врска со атрибутот лично име содржи одредби за правото на лично име, правото на заштита на личното име, семејното име и заштита на псевдонимот на едно лице. Законикот во членот 6 личното име го определува како: *право на личноста кое е загарантирано со закон*. Личното име се состои од името и презимето. Законикот забранува промена или корекции на личното име, освен ако се направени врз основа на закон⁷⁴⁰.

Италијанскиот граѓански законик ја гарантира заштитата на личното име. Правото на заштита му припаѓа на лицето чие право да го користи своето име е оспорено или на лицето што претрпува штета заради неовластената употреба на своето лично име од страна на трети лица. Според Италијанскиот граѓански законик, лицето има право да бара од судот забрана на дејствија со кои се врши повреда на правото. Притоа, судот може да нареди пресудата за изречената забрана да се објави во еден или во повеќе дневни весници. Заради повреда на правото на лично име лицето има право да бара и надомест на штета⁷⁴¹.

Право на заштита на семејното име (презиме) согласно Италијанскиот граѓански законик има лице кое од семејни оправдани причини има правен интерес да покрене

⁷³⁶ Види: чл.6, ст.1, Закон за личното име...

⁷³⁷ *Барањето со потребната документација може да се поднесе и во електронска форма преку квалификувана електронска препорачана достава со употреба на средство за електронска идентификација преку Националниот портал за електронски услуги, согласно со прописите од областа на електронското управување и електронските услуги*. чл. 7, ст. 1, Закон за личното име...

⁷³⁸ Види: чл.7, ст. 4, Закон за личното име...

⁷³⁹ Види: чл. 8, Закон за личното име...

⁷⁴⁰ Види: чл. 6, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

⁷⁴¹ Види: чл. 7, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

постапка за негова заштита⁷⁴². Тоа лице не е носител на правото на име на кого се однесува оспореноста или неовластената употреба од трети лица.

Интересен е фактот што Италијанскиот граѓански законик содржи посебна одредба за заштита на псевдонимот на едно лице: *употребата на псевдонимот на начин што стекнал за лицето иста важност како и неговото лично име, може да се заштити*⁷⁴³.

Слично на Италијанскиот граѓански законик и **Германскиот граѓански законик** ја гарантира заштитата на личното име. Според него, ако носителот на правото на име е оспорен од друго лице да го користи своето име, или ако носителот на правото на име е повреден со неовластена употреба на неговото име од друго лице, тогаш носителот може да бара сторителот да го отстрани стореното (прекршокот). Германскиот граѓански законик дури ја уредува и ситуацијата на постоење сомнение од идни дополнителни прекршоци од страна на сторителот, уредувајќи ги на начин што му овозможува на носителот да може да има право да бара донесување наредба за забрана на дејствијата со кои се повредува правото на лично име⁷⁴⁴.

Исто како и Италијанскиот и Германскиот граѓански законик, така и **Австрискиот граѓански законик** овозможува заштита на личното име. Согласно одредбите на Австрискиот граѓански законик, ако нечие право за користење на името е оспорено или ако е повредено со неовластена употреба на името на носителот (на пример шифра), носителот има право да поднесе тужби пред суд. Ако се утврди вина од страна на сторителот, тогаш судот може да изрече, по барање на носителот и надомест на штета⁷⁴⁵.

Во поглед на личното име на сопружниците, Австрискиот граѓански законик пропишува дека, тие го користат нивното заедничко избрано семејно презиме. Во отсуство на такво презиме, тие ги задржуваат своите претходни презимиња. Во поглед на свршениците или сопружниците, Австрискиот граѓански законик пропишува дека, тие можат да изберат едно од нивните имиња да претставува нивно заедничко семејно име (презиме). Потоа, Законикот предвидува дека е можно да се определи двојно име, формирано од двете семејни имиња како заедничко презиме. Притоа Австрискиот граѓански законик обврзува двојното презиме да мора да биде одвоено со цртичка помеѓу неговите поединечни делови⁷⁴⁶.

Францускиот граѓански законик содржи посебни одредби за определувањето и променувањето на личното име. Согласно Законикот, името на детето го определуваат неговите родители по сопствен избор. Мајката породилка која побарала нејзиниот идентитет да остане во тајност, Законикот ѝ дозволува да може да го определи името на своето новородено дете. Законикот пропишува дека, во случај кога родителите се непознати, личното име на новороденчето се определува од страна на службеното лице. Тоа во матичната книга на родените ќе биде запишано со три имиња од кои последното

⁷⁴² Види: чл. 8, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

⁷⁴³ Види: чл. 9, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

⁷⁴⁴ Види: чл. 12, Германски граѓански законик (Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)).

⁷⁴⁵ Види: § 43, Австриски граѓански законик (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)).

⁷⁴⁶ Види: § 93, Австриски граѓански законик (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)).

ќе служи како презиме. Притоа Законикот е на ставот дека, секое име внесено во записот од матичната книга на родените може да биде избрано како вообичаено име⁷⁴⁷.

Францускиот граѓански законик содржи и одредби за промена на личното име. Лицето кое има правен интерес може да поднесе барање, односно пријава за промена на своето име. Таа се доставува од лицето кое сака да го промени името, а ако станува збор за деловно неспособно лице пријавата ја поднесува неговиот старател. Законикот дозволува во овие промени да се врши додаток или укинување на името. Ако се бара промена на име за малолетник кое наполнил тринаесет години, Законикот обврзува дека е потребна и негова лична согласност⁷⁴⁸.

Во поглед на промена на презимето на физичкото лице, Австрискиот граѓански законик пропишува дека, секое лице кое има правен интерес може да поднесе барање и за промена на презимето. Притоа, промената на презимето Законикот ја дозволува по пат на декрет⁷⁴⁹. За самата промена на презимето, Законикот изрично вели дека таа се однесува и за малолетните деца кога се под тринаесет години⁷⁵⁰.

Според **Законот за личното име на Финска** од 1985 година: *секој мора да има име и презиме*⁷⁵¹. Кога станува збор за определување на презимето на детето, Законот за лично име определува дека, ако родителите имаат заедничко презиме во моментот на раѓањето на детето, детето го стекнува наведеното презиме при раѓањето. Доколку родителите немаат заедничко презиме, Законикот пропишува дека детето го стекнува презимето што родителите ќе го определат или презимето на еден од родителите. За презимето на детето треба да биде известен Информативниот систем за население во рок од два месеци од раѓањето на детето. Кога родителите немаат заедничко старателство над детето, Законот за лично име пропишува дека старателот на детето ќе одлучи кое родителско презиме ќе го стекне детето под старателство.

Во поглед на посвојувањето на малолетно дете, Законот за лично име на Финска пропишува дека, малолетното дете ќе го стекне презимето на посвоителот или пак заедничкото презиме на посвоителите. Во вакви ситуации (на посвојување), Законот за лично име определува надлежност на судот тој да одлучи дали детето ќе го задржи своето презиме (доколку тоа е во најдобар интерес за детето), земајќи ја предвид возраста на детето, желбата на посвоителите или други околности⁷⁵². Кога родителите сакаат да го променат презимето на нивното малолетно дете, со што детето би го носело презимето на таткото, тие треба да исполнат определени услови согласно Законот за лично име.⁷⁵³ Финскиот Закон за лично име ја уредува и ситуацијата кога родителите во моментот на раѓање на нивното малолетно дете сè уште не биле венчани, а на детето му дале друго презиме. Во тој случај Законот за лично име дозволува по венчавањето на

⁷⁴⁷ Види: чл. 57, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁷⁴⁸ Види: чл. 60, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁷⁴⁹ Види: чл. 61, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁷⁵⁰ Види: чл. 61-2, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁷⁵¹ Види: чл. 1 (1), Names Act, (694/1985) Finland. Достапно на:

https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1985/en19850694_20150013.pdf.

⁷⁵² Види: чл. 3, Names Act...

⁷⁵³ Види: чл. 4, Names Act...

родителите на малолетното дете да им го дадат нивното заедничко презиме, доколку имаат заедничко старателство на детето.⁷⁵⁴

Финскиот Закон за лично име, содржи посебна одредба за презимето на брачните партнери (сопругниците). Со склучување на бракот, сопругниците заедно го определуваат заедничкото презиме. За заедничко презиме, Законот за лично име дозволува тоа да биде и само презимето што го имал еден од сопругниците пред склучување на бракот.⁷⁵⁵ Доколку брачните партнери за време на венчавката не се согласиле за заедничко презиме, тогаш Законот за лично име дозволува секој од сопругниците да го задржува презимето што го имал пред склучувањето на бракот⁷⁵⁶.

Финскиот Закон за лично име дозволува и промена на презимето. Презимето може да се промени само под точно определени услови коишто ги предвидува Законот⁷⁵⁷.

Законот за личното име на Естонија⁷⁵⁸ од 2005 година, кој го уредува правниот режим на овој атрибут, личното име го дефинира како *службено име на лицето кое се запишува во матичната книга на родените и регистарот на населението во случаите предвидени со закон*. Како и во македонското право, така и во Законот за лично име на Естонија стои дека, личното име се состои од име и презиме⁷⁵⁹. Законот дозволува и промена на личното име која ја врши естонската матична служба или судот⁷⁶⁰. Овие два органа може да му определат лично име и на државјанин на странска земја како и на странец кој привремено престојува во Естонија, а не е државјанин на ниту една земја⁷⁶¹.

Според Законот за лично име на Естонија, презимето може да се состои од едно или две имиња поврзани со цртичка⁷⁶². Во поглед на името, тоа може да се состои најмногу од три имиња напишани одделно или да се состои од две имиња поврзани со цртичка.⁷⁶³

Во поглед на определувањето на презимето на детето, Законот за лично име на Естонија го определува презимето на родителите, во случаите кога родителите носат исто презиме или презимето на едниот родител, кога родителите носат различни презимиња. Доколку родителите не можат да постигнат договор околу определувањето на презимето, тогаш органот за старателство определува кое родителско презиме ќе му

⁷⁵⁴ Види: чл. 4 а, Names Act...

⁷⁵⁵ Види: чл. 7, Names Act...

⁷⁵⁶ Види: чл. 8, Names Act...

⁷⁵⁷ Доколку барателот утврди дека: 1. Употребата на неговото сегашно презиме предизвикува непријатности заради неговото странско потекло, неговото значење во стандардниот јазик или неговата фреквенција или заради некоја друга причина, 2. Предложеното ново презиме претходно било име на барателот или е утврдено како презиме на неговите предци и менувањето на презимето се смета за соодветно или 3. Заради промена на околностите или од други посебни причини усвојувањето на ново презиме се смета за оправдано, чл. 10, Names Act...

⁷⁵⁸ Names Act, Estonia, (2005) Достапно на:

[https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521012019008/consolidate#:~:text=\(1\)%20A%20personal%20name%20shall,orthography%20of%20the%20Estonian%20language.](https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521012019008/consolidate#:~:text=(1)%20A%20personal%20name%20shall,orthography%20of%20the%20Estonian%20language.)

⁷⁵⁹ § 3, Name Act, Estonia...

⁷⁶⁰ § 3², Name Act, Estonia...

⁷⁶¹ § 4, Name Act, Estonia...

⁷⁶² § 6, Name Act, Estonia...

⁷⁶³ § 7, Name Act, Estonia...

се определи на детето. Кога не е утврдено татковството, тогаш Законот за лично име на Естонија за презиме го определува презимето на мајката⁷⁶⁴.

Што се однесува до определување на презимето на брачните партнери, Законот пропишува дека тие можат да изберат ново презиме или пак можат да го задржат претходното презиме⁷⁶⁵. Во случај на развод, судовите или институциите за граѓанска состојба во Естонија можат, врз основа на барање да го вратат претходно запишаното презиме, а во спротивно презимето кое лицето го користело за време на бракот лицето ќе може да го задржи⁷⁶⁶.

Законот за лично име го уредува и определувањето на личното име во случај на посвојување. Согласно неговите одредби, судот може на детето да му даде ново име и презиме (на посвоителот) врз основа на барањето на посвоителот⁷⁶⁷. Во случај на промена на полот на лицето, Законот пропишува дека канцеларијата за граѓански статус може на посвоеникот да му даде ново име и да го промени презимето на странски јазик, врз основа на писмена пријава од самото лице, родителот на малолетникот или старателот на малолетникот под старателство, ако родот се одразува во презимето на лицето во согласност со националниот обичај на лицето⁷⁶⁸. Што се однесува до промена во ново лично име, Законот за лично име на Естонија пропишува дека, подносителот на промената може да побара и ново презиме за неговите малолетни деца⁷⁶⁹.

Согласно Холандскиот граѓански законик секој човек го има личното име што му е дадено во изводот на родените. Според Законикот, децидно се забранува матичарот да запишува имиња во изводот на матичната книга на родените кои се несоодветни или кои покажуваат сличност со постојните презимиња. Кога лицето што го пријавило породувањето кај матичарот не приложил име на новороденчето или кога сите предложени имиња се одбиени, а тој не ги заменил со едно или повеќе други прифатливи имиња, тогаш Законикот пропишува дека матичарот сам ќе му определи на детето едно или повеќе имиња⁷⁷⁰.

Кога детето е под старателство на мајката, Холандскиот граѓански законик пропишува дека, на детето му се определува презимето на мајката. Во случај пак кога детето е посвоено и е под старателство на таткото, тогаш го зема неговото презиме. Во случај кога детето е правно признато од страна на таткото, тоа го задржува презимет по на мајката. Детето може да го носи презимето на лицето коешто го признало татковството, доколку на тоа се согласат мајката и тоа лице. Доколку мајката и лицето кое го признало детето склучат брак или регистрираат партнерство, Холандскиот граѓански законик им дава можност заеднички да определат оттогаш па понатаму детето да го има презимето на другиот родител, односно мајката⁷⁷¹.

Согласно Холандскиот граѓански законик, кога двајца брачни партнери од различен пол се јавуваат како посвоители на дете, тоа дете ќе го носи презимето на

⁷⁶⁴ § 8. Name Act, Estonia...

⁷⁶⁵ § 10. Name Act, Estonia...

⁷⁶⁶ § 11. Name Act, Estonia...

⁷⁶⁷ § 13. Name Act, Estonia...

⁷⁶⁸ § 15. Name Act, Estonia...

⁷⁶⁹ § 16. Name Act, Estonia...

⁷⁷⁰ Види: чл. 1:4, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁷¹ Види: чл. 1:5, 2, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

таткото, освен ако посвоителите се изјаснат дека детето ќе го има презимето на мајката. Ако посвоителите не се во брак или кога се од ист пол, а се во брак, Холандскиот граѓански законик пропишува дека, детето ќе го задржи презимето што го имало пред посвојувањето освен ако тие се согласиле меѓу себе детето да го носи презимето на едниот од нив⁷⁷².

Кога посвоител на дете е еден брачен партнер или регистриран партнер или животен сопатник на неговиот родител, Законикот пропишува дека детето го задржува своето презиме. Меѓутоа, ако родителот и неговиот брачен партнер, регистрираниот партнер или животниот сопатник се согласат детето да го носи нивното презиме, тогаш презимето на еден од нив ќе се определи како презиме на детето⁷⁷³.

Кога детето по раѓањето дошло во правен семеен однос со двајцата родители, тогаш родителите заедно (пред или по повод пријавата за породување до матичарот за граѓанска состојба), ќе се изјаснат кое од нивните две презимиња ќе го носи детето. Исто така, според Холандскиот граѓански законик е регулирана и ситуацијата кога мајката, по раѓањето на детето, го негира татковството на починатиот брачен партнер, а таа во моментот на раѓањето (како и во моментот на негирањето) е повторно омажена. Тогаш, за презимето на детето ќе одлучуваат мајката и нејзиниот нов брачен партнер и тоа заеднички, определувајќи кое од нивните две презимиња ќе му го дадат на детето. Доколку мајката и сегашниот брачниот партнер не дадат изјава за презимето на детето, тогаш детето ќе го задржи презимето на таткото⁷⁷⁴.

Сосема друга е ситуацијата кога детето влегува во правен семеен однос со двајцата родители на шеснаесет години или повеќе. Тогаш Холандскиот граѓански законик предвидува дека, детето самото ќе определи кое презиме од презимињата на двајцата родители ќе го носи⁷⁷⁵, што е мошне либерално решение.

Друга ситуација која ја регулира Законикот е кога еден од родителите умрел пред моментот кога требало да се избере презимето, а тој избор не бил направен. Во тој случај, другиот родител се изјаснувал за изборот на презимето⁷⁷⁶. И на крајот, кога родителите на детето се и двајцата непознати, матичарот означува привремено име и презиме, во очекување на Кралскиот декрет во кој името и презимето на детето дефинитивно се одредува⁷⁷⁷.

Во поглед на определувањето на презимето на децата родени од брак кој вклучувал член на кралското семејство, тоа определување се вршел со Кралски декрет⁷⁷⁸. Што се однесува пак до овластувањата на Кралот, интересно е да се notiра дека тој може да промени презиме на кое било лице кое тоа ќе го побара или ќе го побара законскиот застапник на тоа лице⁷⁷⁹.

⁷⁷² Види: чл. 1:5, 3, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁷³ Исто.

⁷⁷⁴ Види: чл. 1:5, 6, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁷⁵ Види: чл. 1:5, 7, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁷⁶ Види: чл. 1:5, 9, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁷⁷ Види: чл. 1:5,10, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁷⁸ Види: чл. 1:5, 12, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁷⁹ Види: чл. 1:7, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

Во врска со користењето на туѓо име без согласност на носителот на тоа име, употребувачот на туѓото име се смета дека врши деликт против носителот на тоа име доколку, со таквиот начин на прикажување употребувачот сакал да создаде заблуда дека тој е носителот на името или дека е член на неговото семејство или му е роднина⁷⁸⁰.

Посебен случај според Холандскиот граѓански законик е кога жената, која е мажена или чие партнерство е регистрирано, има право да го користи само презимето на нејзиниот брачен партнер или регистрираниот партнер, или пак да го користи презимето на еден од овие двајцата заедно со сопственото презиме (пред или по сопственото презиме). Оваа се однесува и за жена која била мажена или имала регистрирано партнерство кои престанале, а таа не се премажила или не склучила ново регистрирано партнерство⁷⁸¹.

Последна правна ситуација за која говори Холандскиот граѓански законик е кога бракот се раскинал врз основа на развод, а немал живи потомци (кога бракот или регистрираното партнерство е прекинато). Тогаш паѓа во очи дека Холандскиот граѓански законик, по барање на поранешниот брачен другар или поранешниот регистриран партнер, не и дозволува на жената да продолжи да го користи нивното презиме, под услов тие да поднеле барање за некористење на нивното презиме од страна на поранешната жена, односно партнерка⁷⁸².

Во **Р Бугарија** начинот на определувањето на личното име е уреден со Законот за граѓанска регистрација од 1999 година⁷⁸³. Според одредбите на овој Закон, основни податоци за матичната евиденција на физичките лица се: името, датата на раѓање (ден месец и година), полот, државјанството и единствениот матичен број⁷⁸⁴.

Согласно Законот, личното име на бугарски граѓанин се состои од име, татково име и презиме. Сите три подлежат на упис во матичните книги. Името на детето согласно Законот, го избираат родителите на детето. Избраното име не смее да биде смешно, навредливо, општествено неприменливо или спротивно на националната чест на бугарскиот народ⁷⁸⁵. Во поглед на презимето, Законот пропишува дека, на секое лице му се става презимето на таткото со наставката-ов или-ев и завршува според полот на детето, освен ако од семејни, етнички или верски традиции на родителите не

⁷⁸⁰ Види: чл. 1:8, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁸¹ Види: чл. 1:9, 1, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁸² Види: чл. 1:9, 2, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁷⁸³ Законот за граѓанска регистрација, Обн. ДВ. бр.67 от 27 Јули 1999г., изм. ДВ. бр.28 от 23 Март 2001г., доп. ДВ. бр.37 от 13 Април 2001г., изм. ДВ. бр.54 от 31 Мај 2002г., доп. ДВ. бр.63 от 15 Јули 2003г., изм. ДВ. бр.70 от 10 Август 2004г., изм. ДВ. бр.96 от 29 Октомври 2004г., изм. ДВ. бр.30 от 11 Април 2006г., изм. ДВ. бр.48 от 15 Јуни 2007г., изм. ДВ. бр.59 от 20 Јули 2007г., изм. ДВ. бр.105 от 9 Декември 2008г., изм. ДВ. бр.6 от 23 Јануари 2009г., изм. ДВ. бр.19 от 13 Март 2009г., изм. ДВ. бр.47 от 23 Јуни 2009г., изм. ДВ. бр.74 от 15 Септември 2009г., изм. ДВ. бр.82 от 16 Октомври 2009г., изм. ДВ. бр.33 от 30 Април 2010г., изм. ДВ. бр.9 от 28 Јануари 2011г., изм. ДВ. бр.39 от 20 Мај 2011г., изм. и доп. ДВ. бр.42 от 5 Јуни 2012г., изм. ДВ. бр.66 от 26 Јули 2013г., изм. ДВ. бр.68 от 2 Август 2013г., изм. ДВ. бр.53 от 27 Јуни 2014г., изм. ДВ. бр.98 от 28 Ноември 2014г., изм. и доп. ДВ. бр.55 от 21 Јули 2015г., изм. ДВ. бр.39 от 26 Мај 2016г., изм. ДВ. бр.50 от 1 Јули 2016г., изм. ДВ. бр.85 от 24 Октомври 2017г., изм. и доп. ДВ. бр.91 от 14 Ноември 2017г., изм. и доп. ДВ. бр.47 от 5 Јуни 2018г., изм. ДВ. бр.17 от 26 Февруари 2019г., изм. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., изм. ДВ. бр.101 от 27 Декември 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.105 от 11 Декември 2020г., изм. и доп. ДВ. бр.80 от 19 Септември 2023г. Достапен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134673409>.

⁷⁸⁴ Види: чл.8, ст. 1, Законот за граѓанска регистрација...

⁷⁸⁵ Види: чл.12, ст. 4, Законот за граѓанска регистрација...

произлегува поинаку⁷⁸⁶. Во случај на посвојување, Законот пропишува дека, името на детето го одредува судот според желбата на посвоителите. Доколку детето наполнило 14 години, потребна е негова согласност и за промена на името⁷⁸⁷.

Во врска со промената на личното име, Законот за граѓанска регистрација пропишува дека, судот дозволува промена и тоа врз основа на писмено барање на заинтересираното лице. До промена доаѓа кога името е смешно, срамно или општествено неприфатливо, како и од други оправдани причини. Лицето кое стекнува друго државјанство или го враќа своето бугарско државјанство Законот му дозволува да го промени презимето и тоа повторно на начин што презимето би завршило со наставката „ов“ или „ев“⁷⁸⁸.

Во **Р Косово** со Законот за личното име од 2008 година⁷⁸⁹ се уредуваат значењето, составот, постапката и начинот на определување и употреба на личното име, како и условите за негова промена и корекција за граѓаните. Личното име согласно Законот *е право на граѓанинот и се користи за негова идентификација и разликување*. Законот пропишува дека: *граѓанинот е должен да го користи своето лично име во правната комуникација*⁷⁹⁰. Личното име, кое се состои од име и презиме, Законот вели дека секое од нив *може да се состои од повеќе зборови, кои ја градат целината лично име*⁷⁹¹. Законот за личното име на Р Косово во поглед на доуредување на правниот режим на личното име упатува на Законот за семејството. Имено, родителите или овластените лица согласно Законот за семејството⁷⁹² го определуваат личното име на детето. Ако еден од родителите е непознат, не е жив или не е во можност да ги врши родителските права, личното име на детето го определува другиот родител. Ако родителите на детето не се живи или не се во можност да ги вршат родителските права, личното име на детето го определува старателот со согласност од надлежниот орган за старателство⁷⁹³.

Во поглед на овластувањата кои произлегуваат од личното име, граѓанинот има право да го коригира и промени своето лично име⁷⁹⁴. Ако се направени грешки во матичните книги при регистрација на личното име, граѓанинот има право на корекција на личното име во родното место каде што се води матичната книга⁷⁹⁵. Што се однесува до полнолетните граѓани, тие можат да го променат лично име врз основа на барање⁷⁹⁶. Законот не дозволува промена на лично име кога станува збор на граѓанин против кој се води кривична постапка за кривично дело за кое се гони по службена должност, потоа за лице кое е осудено за такво кривично дело до извршување на казната или додека продолжуваат правните последици на осудата, како и за лице за кое е утврдено дека

⁷⁸⁶ Види: чл.14, ст. 1, Законот за граѓанска регистрација...

⁷⁸⁷ Види: чл.18, ст. 1, Законот за граѓанска регистрација...

⁷⁸⁸ Види: чл.19, ст. 1, 2, Законот за граѓанска регистрација...

⁷⁸⁹ Види: чл: 1, Ligji për emrin personal, nr. 02/L-118. Достапен на: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2570>.

⁷⁹⁰ Види: чл. 3, Ligji për emrin personal...

⁷⁹¹ Види: чл.4, Ligji për emrin personal...

⁷⁹² Ligji nr. 2004/32 Ligji për familjen i Kosovës. Достапен на: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2410>.

⁷⁹³ Види: чл.7, Ligji për familjen i Kosovës...

⁷⁹⁴ Види: чл. 10, Ligji për familjen i Kosovës...

⁷⁹⁵ Види: чл. 11(1), Ligji për familjen i Kosovës...

⁷⁹⁶ Види: чл. 12, Ligji për familjen i Kosovës...

поднело барање за корекција или промена на личното име со цел да избегне одредени законски одредби⁷⁹⁷.

Како што се покажа во оваа точка, во правниот систем на РС Македонија правниот режим на личното име се уредува со Законот за личното име. Во текстот што следи ќе се укаже на влијанието на личното име во вршењето на граѓанскоправните односи (стварноправните, облигационоправните и наследноправните) на РС Македонија.

3. Влијанието на личното име во остварувањето на граѓанскоправните односи (стварните, облигационите и наследните)

3.1. Влијанието на личното име во остварувањето на стварноправните односи

Во овој дел од текстот се прави осврт на правните последици на личното име во вршењето на одредени стварноправни односи.

а) Согласно Законот за катастар на недвижности⁷⁹⁸ од 2013 година, *запишувањето на правото на сопственост и другите стварни права на недвижностите во катастарот на недвижности е задолжително додека, запишувањето на другите права на недвижностите, предбележувањето, како и прибележувањето на факти од влијание за недвижностите, во случаите кога тоа е предвидено со закон*⁷⁹⁹. Професорката Т. Пржеска со право во својот магистерски труд пишува дека, запишувањето на правата на недвижностите истовремено подразбира и запишување на носителите на тие права⁸⁰⁰.

Личното име се сретнува и во рамките на начелото на одреденост на запишаното во катастарот на недвижности: *запишаното во катастарот на недвижности мора да биде потполно одредено во поглед на недвижноста на која се однесува запишувањето, на носителот на правото на недвижноста, како и во поглед на правата, односно другите факти кои се запишуваат*⁸⁰¹.

Исто така, согласно Законот за катастар на недвижности, имотниот лист, покрај другите податоци содржи и податоци за носителите на правата на недвижностите со нивните адресни податоци, како и податоци за ЕМБГ, односно ЕМБС⁸⁰².

⁷⁹⁷ Види: чл. 18(1), *Ligji për familjen i Kosovës...*

⁷⁹⁸ Закон за катастар на недвижности, 55/2013, 41/2014, 115/2014, 116/2015, 153/2015, 192/2015, 61/2016, 172/2016, 64/2018 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 124/2019.

⁷⁹⁹ Види: чл. 142, ст. 1, Закон за катастар на недвижности...

⁸⁰⁰ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 91.

⁸⁰¹ Види: чл. 148, Закон за катастар на недвижности...

⁸⁰² Види: чл. 156, ст. 2, Закон за катастар на недвижности...

б) Согласно ставот 1 на членот 32 на Законот за хартии од вредност⁸⁰³ една од функции на депозитарот е *запишување на сопствениците на хартии од вредност*.

Правото на сопственост на хартиите од вредност настанува со запишување на хартијата од вредност на сметка на сопственикот во депозитарот и се пренесува со нејзино запишување на сметката на новиот сопственик во депозитарот⁸⁰⁴. Со право професорката Т. Пржеска подвлекува дека, со запишувањето на сопствениците на хартии од вредност, всушност се врши идентификација на носителите на права што произлегуваат од имањето на хартии од вредност и дека, оваа идентификација за физичките лица се остварува преку нивните атрибути⁸⁰⁵. Впрочем, сите хартии од вредност издадени во РС Македонија се регистрираат во депозитар како електронски запис. Хартиите од вредност во депозитарот гласат на **име** на сопственикот на хартијата од вредност⁸⁰⁶.

Идентитетот на сопствениците на хартии од вредност се сретнуваат и во електронскиот запис. Тој покрај другите елементи содржи и податоци за идентитетот на сопствениците на хартии од вредност (за домашни физички лица: **име**, адреса и единствен матичен број на граѓанинот, за странски лица: **име**, државјанство и број на пасош, за сите правни лица: **име**, адреса и регистрирано седиште на тоа лице и единствен матичен број на субјектот (ЕМБС) доделен од страна на Централниот регистар на РС Македонија⁸⁰⁷. Притоа, сметката на хартиите од вредност гласи на едно лице сопственик на тие хартии од вредност и претставува збирна состојба на сите хартии од вредност во сопственост на тоа лице⁸⁰⁸. Сметките на хартиите од вредност покрај другите елементи ги содржат и следниве податоци: идентитет на сопствениците на хартии од вредност (за домашни физички лица: **име**, адреса и единствен матичен број на граѓанинот, за странски лица: **име**, државјанство и број на пасош)⁸⁰⁹.

в) Имињата на физичките лица како сопственици се евидентираат и во евиденциите за пловни објекти, уредени со Законот за внатрешна пловидба⁸¹⁰ од 2007 година. Така, *сопственикот, односно корисникот на пловниот објект одговара за штетата што ќе ја нанесе на други пловни објекти, оперативни брегови, пристанишни уреди и постројки*⁸¹¹.

Исто така, согласно Законот за внатрешна пловидба, за издадените бродски книшки или дозволи за качување на брод, Капетанијата води регистар кој содржи реден број, датум на издавање, рок на важење, **име и презиме**, ЕМБГ, датум, место и држава

⁸⁰³ Види: Законот за хартии од вредност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 95/2005, 25/2007, 86/2007, 123/2007, 140/2007, 146/2007, 7/2008, 45/2009, 57/2010, 135/2011, 13/2013, 188/2013, 43/2014, 15/2015, 154/2015, 192/2015, 23/2016, 83/2018, 83/2018, Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2020, 288/2021 и 53/2024.

⁸⁰⁴ “Правата од хартијата од вредност се стекнуваат, ограничуваат или пренесуваат единствено со соодветното запишување на сметките на хартии од вредност во депозитарот, освен ако со закон поинаку не е утврдено”. Види: чл.31, ст. 1, 2, Закон за хартии од вредност...

⁸⁰⁵ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 92.

⁸⁰⁶ Види: чл.49, ст. 1, 2, Закон за хартии од вредност...

⁸⁰⁷ Види: чл.51, ст. 5, Закон за хартии од вредност...

⁸⁰⁸ Види: чл.52-а, ст. 1, Закон за хартии од вредност...

⁸⁰⁹ Види: чл.53, Закон за хартии од вредност...

⁸¹⁰ Види: Закон за внатрешната пловидба, Сл. весник на Р Македонија, бр. 55/2007, 26/2009, 22/2010, 23/2011, 53/2011, 155/2012, 15/2013, 137/2013, 163/2013, 42/2014, 166/2014, 146/2015, 193/2015, 31/2016, 64/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 122/2021.

⁸¹¹ Види: чл. 18, Законот за внатрешна пловидба...

на раѓање, државјанство, адреса на живеење, податоци за здравствен преглед и податоци за оспособеност за соодветно звање⁸¹².

Во овој контекст пожелно е да се потсети дека Регистарот на бродовите, на јавните бродови и бродовите во градба се состои од главна книга и збирка на исправи. Главната книга на Регистарот на бродови се состои од влошки, а влошката се состои од листовите А, Б и Ц⁸¹³. Согласно Законот, листот Б содржи *податоци за сопственикот на бродот, име, презиме, ЕМБГ, место и адреса на живеење на физичкото лице*⁸¹⁴. Правото на сопственост и другите стварни права на брод можат да се стекнат, пренесат, ограничат или престанат само по извршен упис во регистарот на бродови⁸¹⁵.

Во поглед на решението со кое се дозволува упис во регистарот на бродовите Законот пропишува *дека тоа треба покрај другите услови да има име и живеалиште на лицето во чија корист ќе се изврши уписот на бродот или правото на бродот на кој ќе се изврши уписот*⁸¹⁶.

Согласно Законот за внатрешна пловидба, пливачките објекти и чамците исто така подлежат на упис во јавни книги во Регистарот на пливачки објекти, односно во Регистарот на чамци⁸¹⁷. Регистарот на пливачките објекти е јавна книга која ја води Капетанијата на територијата за РС Македонија⁸¹⁸.

г) Во правниот систем на РС Македонија во Законот за оружјето се уредуваат и одредени стварноправни односи како што се набавувањето, поседувањето, носењето, чувањето, како и начинот на употреба на оружјето како опасна ствар (односно ствар во ограничен правен промет, пренесувањето преку државна граница, поправањето, превезувањето и слично)⁸¹⁹. Физичките лица кои врз основа на одобрение набавиле оружје, односно станале негови сопственици, согласно Законот се должни да го регистрираат во соодветни регистри, во кои покрај другото се врши и идентификација на неговиот сопственик⁸²⁰. Кога се работи за физичко лице идентификацијата подразбира нивно определување со **име и презиме**. Исто така, согласно Законот, оружјето како ствар во ограничен промет може да се продаде само на физички лица кои поседуваат одобрение за набавување на оружје, издадено согласно со Закон. Продажба на оружје меѓу физички лица се врши со договор склучен во писмена форма, заверен од нотар, што содржи: **име, презиме**, датум на раѓање, единствен матичен број на граѓанинот, број на лична карта или пасош, живеалиште и адреса на станот на договорните страни, вид, марка, фабрички број и калибар на оружјето, податоци за

⁸¹² *Формата и содржината на образецот и начинот на водење на регистарот ја пропишува министерот за транспорт и врски*. Види: чл. 82-д, Законот за внатрешна пловидба...

⁸¹³ Види: чл. 107, Законот за внатрешна пловидба...

⁸¹⁴ Види: чл. 108, Законот за внатрешна пловидба...

⁸¹⁵ Види: чл. 116, Законот за внатрешна пловидба...

⁸¹⁶ Види: чл. 154, ст. 2, Законот за внатрешна пловидба...

⁸¹⁷ Види: чл. 63, ст. 1, и чл. 38, ст.1, Законот за внатрешна пловидба...

⁸¹⁸ Види: чл. 63, ст. 2, Законот за внатрешна пловидба...

⁸¹⁹ *Оружје, се смета секој предмет или орудие, направени со цел под притисок на гасови, кои настануваат при согорување на експлозивни материји, гасови под притисок или друга потенцијална енергија, да исфрлаат проектил во облик на единечно зрно, сноп од сачми, гас, течност, стрели или друга состојка, што предизвикува повреди опасни за здравјето и животот на луѓето, како и секој друг предмет чија основна намена е вршење напад врз физичкиот интегритет на луѓето*. Види: чл. 2, ст. 1, Закон за оружјето...

⁸²⁰ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 94-95.

производителот, податоци содржани во одобрението, односно дозволата и место и датум на склучување на договорот⁸²¹.

Покрај идентификацијата на носителот на огненото оружје содржана во македонските домашни регистри за поседување на огнено оружје, идентификација на носителот содржи и Европската дозвола за огнено оружје⁸²² за државјанин на РС Македонија која ја издава надлежниот орган. Дозволата содржи рубрики во кои се внесуваат, покрај други податоци, и **лични податоци** за сопственикот на огненото оружје⁸²³.

д) Согласно Законот за експропријација⁸²⁴, предлогот за експропријација⁸²⁵ и решението за експропријација⁸²⁶, покрај останатите податоци, содржат и податоци за сопственикот на недвижноста (**лично име** или назив, живеалиште, престојувалиште, односно седиште) исто така и податоци за носителите на други имотни права на недвижноста (**лично име** или назив, живеалиште, престојувалиште, односно седиште).

ѓ) Законот за приватизација и закуп на градежно земјиште во државна сопственост⁸²⁷ пропишува дека решението за приватизација, покрај останатите податоци, содржи и податоци за лицето кое се стекнува со правото на сопственост на градежното земјиште (**име и презиме**, живеалиште и единствен матичен број за физичкото лице и назив, седиште и единствен даночен број за правното лице). Согласно Законот за приватизација и закуп на градежно земјиште во државна сопственост, решението за воспоставување на закуп на градежно земјиште, покрај останатите потребни податоци содржи и податоци за лицето на кое му се воспоставува право на закуп на градежното земјиште (**име и презиме**, живеалиште и единствен матичен број за физичко лице и назив, седиште и единствен даночен број за правно лице)⁸²⁸.

Од горенаведените прикажани одредби на специјалните закони се заклучува дека личното име има мошне големо влијание во засновањето, вршењето и престанокот на стварноправните односи. Како што покажаа одредбите на специјалните закони, се заклучува дека во секој стварноправен однос мора да се знае кој е носителот на стварното субјективно право (сопственост, службеност, залог, реален товар и стварноправен долготраен закуп), како и кој е носител на право стекнато врз основа на одреден имотноправен однос, како и стварно право стекнато врз основа на одредена

⁸²¹ Види: чл. 35, ст. 1, 2, Закон за оружјето...

⁸²² *Европска дозвола за огнено оружје е исправа со која се докажува сопственоста и правото на користење на огненото оружје од страна на имателот на дозволата, која не се пренесува на друго лице и се носи од страна на имателот за цело време на користењето на оружјето.* Види: чл. 2, ст. 47, Закон за оружјето...

⁸²³ Види: чл. 73-а, ст. 1, 3, Закон за оружјето...

⁸²⁴ Види: Закон за експропријација, Сл. весник на Р Македонија, бр. 95/2012, 131/2012, 24/2013, 27/2014, 104/2015, 192/2015, 23/2016, 178/2016, Сл. весник на РС Македонија, бр. 122/2021, и 111/2023.

⁸²⁵ Види: чл. 25, Закон за експропријација...

⁸²⁶ Види: чл. 31, Закон за експропријација...

⁸²⁷ Види: чл. 29, Закон за приватизација и закуп на градежно земјиште во државна сопственост, Сл. весник на Р Македонија, бр. 4/2005, 79/2006, 13/2007, 165/2008, 146/2009, 18/2011, 51/2011, 27/2014, 144/2014, 72/2015, 104/2015, 153/2015, 23/2016, 178/2016, 30/201, 120/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 122/2021.

⁸²⁸ Види: чл. 48, Исто.

постапка која во себе содржи покрај стварноправни елементи, така и управно правни елементи (приватизација, експропријација и други).

Треба да се има предвид дека законското пропишување на личното име во стварноправните односи се должи на една од основните карактеристики на стварните субјективни права, а тоа е нивното дејство *erga omnes* (спрема сите). Тоа значи дека носителот на стварните субјективни права со точно **име и презиме**, односно врз основа на правото на лично име, а почитувајќи ги условите коишто ги предвидуваат одредбите на законите, ќе може да се спротивстави на секое трето лице кое ќе го доведе во прашање неговото вршење на субјективното стварно право. Притоа, носителот ќе има право на правна заштита, односно ќе дојде до израз неговата способност да биде странка (тужител) во одредена парнична постапка или жалител или тужител во одредена управна постапка пред Управен суд. Тогаш повредувачот на неговото стварно право ќе биде точно определен со неговото лично име (**име и презиме**), а до повредувањето во стварноправните односи повредувачот, односно одземачот ќе претставува апстрактно физичко лице (или правно лице) како и сите останати лица коишто не треба да ги повредуваат стварните субјективни права.

Запишувањето на **личното име (име и презиме)** како атрибут на физичкото лице се врши и во сите регистри коишто се водат за физичките лица кои се носители на посебна правна способност, односно кои се вршители на професионални дејности⁸²⁹. Бидејќи тие беа обработени во ДЕЛОТ ДВА од оваа дисертација, во овој контекст само ќе се набројат:

1. Именик на адвокатите на Адвокатската комора на РС. Македонија⁸³⁰; 2. Именик на нотарите на Нотарската комора на РС. Македонија⁸³¹; 3. Именик на извршители⁸³²; 4. Именик на медијатори⁸³³; 5. Регистар на занаетчи⁸³⁴; 6. Регистар за стечајни управници⁸³⁵; 7. Регистар на проценувачи⁸³⁶; 8. Регистарот за вршители на угостителска дејност⁸³⁷; 9. Регистар за вршители на туристичка дејност⁸³⁸; 10. Регистарот за индивидуални земјоделци⁸³⁹ и други.

Горенаведените регистри, како што се укажа, се водат поименично, т.е. врз основа на **личното име** на физичките лица кои ги исполнуваат условите согласно специјалните закони за вршење определена професионална дејност. Од аспект на правниот субјективитет е битен фактот што, доколку одредено физичко лице го има во соодветниот регистар, тоа значи дека тоа лице има посебна правна способност за вршење на соодветната дејност⁸⁴⁰.

⁸²⁹ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 95.

⁸³⁰ Види: чл. 10, ст. 1, Закон за адвокатурата...

⁸³¹ Види: чл. 12, ст. 7, Закон за нотаријатот...

⁸³² Види: чл. 38, Закон за извршување...

⁸³³ Види: чл. 40, Закон за медијација...

⁸³⁴ Види: чл. 5, Закон за занаетчиство...

⁸³⁵ Види: чл. 30-а, Закон за стечај...

⁸³⁶ Види: чл. 23 и 24, Закон за процена...

⁸³⁷ Види: чл. 4, Закон за вршење угостителска дејност...

⁸³⁸ Види: чл. 3, ст. 2, Закон за туристичка дејност...

⁸³⁹ Види: чл. 21, Закон за вршење земјоделска дејност...

⁸⁴⁰ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 96.

3.2. Влијанието на личното име во остварувањето на облигационоправните односи

Една од основните карактеристики на облигационите односи како вид на граѓанскоправни односи е тоа што облигациониот однос настанува помеѓу точно определени лица, како негови страни (*inter partes*). Притоа, одреденоста на лицата на облигациониот однос не се исцрпува само со нивното постоење и индивидуализирање во моментот на настанувањето на облигациониот однос, туку тоа е безусловна потреба за цело време на постоењето на облигациониот однос⁸⁴¹. Кога станува збор за индивидуализација на физичките лица во облигационите односи, ноторно е дека таа се остварува со помош на атрибутот лично име т.е. преку **името и презимето** на страните од облигациониот однос, коешто на физичкото лице му ја обезбедува неговата индивидуалност⁸⁴². Зад индивидуалноста на физичкото лице како договорна страна се кријат определени карактеристики кои најчесто играат пресудна улога за стапувањето во договорните облигациони односи⁸⁴³.

Во текстот што следи ќе се направи осврт на правните последици на личното име во остварувањето на одредени облигациони односи.

3.2.1. Заблуда во личноста

Согласно Законот за облигационите односи, заблудата во личноста – *error in persona*, за лицето со кое се склучува договор, а притоа тој договор се склучува само затоа што едната страна верувала дека е тоа лице, а тоа не е, претставува суштествена заблуда. Страната која е во заблуда, односно која верувала дека договорот го склучува верувајќи дека тоа е саканото лице (со **име и презиме**), може да бара поништување на договорот поради суштествена заблуда, освен ако при склучувањето на договорот не постапувала со вниманието кое се бара во прометот⁸⁴⁴.

Треба да се потенцира дека истите последици за заблудата се однесуваат и за измамата⁸⁴⁵. Така, доколку измамата доведува до заблуда во поглед на идентитетот за личноста, таа доведува до рушливост на договорот⁸⁴⁶.

Во двата горенаведени случаи облигациониот однос се заснова имајќи предвид дека претставуваното лице е саканата договорна страна. Но, бидејќи тоа е друго лице со

⁸⁴¹ Повеќе за облигационите односи види кај: Г. Галев, Ј. Дабовиќ Анастасовска, *цит. учебник*, стр. 104.

⁸⁴² Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 97.

⁸⁴³ Види: Исто.

⁸⁴⁴ *Во случај на поништување на договорот поради заблуда, другата совесна страна има право да бара надомест на претрпената штета, без оглед што страната која е во заблуда не е виновна за својата заблуда.* Види: чл. 53, ст. 1, 2, 3, Закон за облигационите односи...

⁸⁴⁵ *Ако едната страна предизвика заблуда кај другата страна или ја одржува во заблуда со намера со тоа да ја наведе на склучување на договор, другата страна може да бара поништување на договорот и тогаш кога заблудата не е суштествена.* Види: чл. 57, ст. 1, Закон за облигационите односи...

⁸⁴⁶ *Договорот е рушлив кога го склучило ограничено деловно способно лице, кога при неговото склучување имало мани во поглед на волјата на страните, како и кога е тоа определено со овој закон или со друг пропис.* Види: чл. 103, Закон за облигационите односи...

друг идентитет, со право се смета дека станува збор за суштествена заблуда која е причина за рушливост на договорот.

3.2.2. *Објективна невозможност за исполнување*

Идентитетот на физичките лица е значаен и во поглед на неможноста за исполнување кај личните облигациони односи. Така, согласно Законот за облигационите односи, кога исполнувањето на обврската од едната страна (на пример смрт на уметникот кој се обврзал на другата страна да и слика портрет), во двостран договор, станало невозможно поради вонреден настан (земјотрес, војна, смрт на едната страна), а кој се случил по склучувањето на договорот, а пред пристигнувањето на обврската, што во времето на склучувањето на договорот не можело да се предвиди, ниту договорната страна можела да го спречи, избегне или отстрани, а за кој не одговара ни едната ни другата страна (виша сила), обврската на другата страна се гасне. Ако пак другата страна целосно или делумно ја исполнила својата обврска согласно Законот, може да бара тоа да и се врати според правилата за стекнување без основ. Во случај на делумна невозможност за исполнување поради настан за кој не е одговорна ни едната ни другата страна, тогаш другата страна може да го раскине договорот ако делумното исполнување не одговара на нејзините потреби. Во спротивно договорот останува во сила. Другата страна има право да бара сразмерно намалување на својата обврска⁸⁴⁷.

3.2.3. *Промена на договорните страни*

Идентитетот на физичкото лице е значаен и во случај на промена на страните на договорните односи⁸⁴⁸. Во случај на цесија, односно на пренос на побарувањето (правото) на доверителот од еден облигационен однос на трето лице, доверителот како физичко лице со сопствен идентитет (**лично име**) престанува да биде страна на облигациониот однос и на негово место доаѓа третото лице со свој идентитет, односно лично име⁸⁴⁹. Што значи, промената на страната на доверителот доведува до потреба од нова *идентификација* на лицето кое сега станува нова договорна страна. Како што се кажа погоре, новата идентификација се врши со назначување на **името и презимето** на новиот доверител, кога станува збор за физичко лице. Притоа, идентитетот на новиот доверител треба да му се соопшти на должникот⁸⁵⁰.

Исто така, и во случајот на преземање на долг⁸⁵¹, како промена во страните на облигационите односи, при што постојниот долг на еден должник со сопствен идентитет (**лично име**), преминува на друго лице како нов должник, односно нова страна, доведува до негова идентификација. Тоа значи дека физичкото лице како нов должник треба да се

⁸⁴⁷ Види: чл. 126, ст. 1, Закон за облигационите односи...

⁸⁴⁸ Доверителот може со договор склучен со трет да го пренесе врз него своето побарување, освен она чие пренесување е забрането со закон или кое е врзано за личноста на доверителот, или кое според својата природа му се спротивставува на пренесувањето врз друг. Види: чл. 424, ст. 1, Закон за облигационите односи...

⁸⁴⁹ Г. Галев, Ј. Дабовиќ Анастасовска, *цит. учебник*, стр. 206.

⁸⁵⁰ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 99.

⁸⁵¹ Преземањето на долг се врши со договор меѓу должникот и преземачот, со кој се согласил доверителот. Види: чл. 434, ст. 1, Закон за облигационите односи...

идентификува во овој облигационен однос со неговото лично име, односно името и презимето⁸⁵².

3.2.4. Законско и договорно право на првенствено купување

Со договорната одредба за правото на првенствено купување купувачот се обврзува да го извести продавачот за намерата да му го продаде предметот на определено лице, како и за условите на таа продажба и да му понуди тој да го купи предметот за истата цена⁸⁵³. Во случај на законско право на првенствено купување т.н. кога Законот пропишува дека одреден сопственик со негова идентификација (**име и презиме**) е должен во случај на продажба сопствена ствар да му ја понуди на одредено лице со негова идентификација (**име и презиме**) доаѓа до вршење на законското право на првенствено купување. Таков е случајот на сосопственикот на стварта во случај на продажба на неговиот сосопственички (идеален дел) кој мора тој идеален дел да му го понуди заради продажба на останатите сосопственици, односно на еден од сосопствениците по негов избор⁸⁵⁴. Во овој облигационоправен однос идентитетот на сосопственикот продавач престанува, а на негово место доаѓа оној сосопственик кој има дел во стварта, но сега неговиот идеален дел се зголемува со делот што му го продал сосопственикот продавач⁸⁵⁵. Со договорната одредба за правото на првенствено купување купувачот се обврзува да го извести продавачот за намерата да му го продаде предметот на определено лице, како и за условите на таа продажба и да му понуди тој да го купи предметот за истата цена⁸⁵⁶. Ова значи дека е склучен договор за продажба помеѓу две лица, продавач и купувач, при што тие се согласуваат во случај на идна продажба на продадената ствар од страна на купувачот, тој во случај на евентуална продажба да му ја понуди заради продажба таа ствар, на поранешниот продавач⁸⁵⁷. Ова значи дека при склучување на договорот за продажба со право на првенствено купување постојат две лица со нивна сопствена идентификација (**име и презиме**). Од овој договор едното лице е продавач, а другиот купувач. Во случај на реализација на договорното право на првенствено купување, идентификацијата на двете страни е иста, но притоа разлика е што поранешниот купувач во случај на остварување на договорното право на првенството купување станува сегашен продавач, а поранешниот продавач станува сегашен купувач.

⁸⁵² Г. Галев, Ј. Дабовиќ Анастасовска, *цит. учебник*, стр. 220. “За разлика од цесијата кај која не се бара согласност на должникот бидејќи на должникот му е сеедно кому ќе му одговара за долгот, кај преземањето на долг, не е сеедно за доверителот кое лице ќе му биде должник”. К. Чавдар, К. Чавдар, Закон за облигационите односи, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар... *цит. учебник*, стр. 578.

⁸⁵³ Види: чл. 515, Закон за облигационите односи...

⁸⁵⁴ Види: чл 30-36, Закон за сопственост и други стварни права...

⁸⁵⁵ Поблиску за законското право на првенствено купување да се види кај: Р. Живковска, *Prednosno pravico v R. Makedoniji*, Pravna fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana 1996, str. 236.

⁸⁵⁶ Види: чл. 515, Закон за облигационите односи...

⁸⁵⁷ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 101.

3.2.5. Договор за дело

Идентитетот на физичкото лице има посебно значење и при склучување на договорот за дело, односно при постигнување согласност на волјите помеѓу вршителот на работите (претприемачот, изведувачот на работи) кој се обврзува да изврши определени работи, изработка или поправка на некоја ствар или извршување на некоја физичка или интелектуална работа и слично, а нарачувачот се обврзува за тоа да му плати надомест⁸⁵⁸. Што значи, Законот за облигационите односи ги потенцира карактеристиките на вршителот на работите. Физичкото лице ќе биде избран од старана на нарачателот пред сè заради тие лични карактеристики на вршителот кои се одраз на рејтингот на неговото лично име (**име и презиме**).

3.2.6. Договор за ортаклак

Означување на идентитетот има особено значење и кај договорот за ортаклак. Мошне е битно влијанието на идентитетот кај договорот за ортаклак при кој ортаците (две или повеќе лица) се обврзуваат да го здружат својот имот и труд или дел од имотот и труд *заради заедничко остварување имотна корист и поделба на таа корист*⁸⁵⁹. Личното име кај овој вид на договор е особено битен затоа што поаѓајќи од добивката се врши и поиминично, според нивното **лично име** кое е врзано со нивниот имот и труд којшто го внесуваат во ортаклакот. Исто така, идентитетот има рефлексии и во односите на ортаците со третите лица и тоа за долговите од договорот затоа што ортаците одговараат солидарно и неограничено. И кај овој договор мошне битен е рејтингот на личноста на ортакот, односно неговиот идентитет (**името и презимето**) затоа што од него зависи колку одредени ортаци ќе се здружат заеднички и какви ќе бидат нивните односи со трети лица⁸⁶⁰.

3.2.7. Договор за гаранција

Согласно Законот за облигационите односи “со договорот за гаранција се обврзува гарантот спрема доверителот дека ќе ја исполни полноважната и стасаната обврска на должникот, ако тоа не го стори овој”⁸⁶¹. Од ваквото законско определување произлегува дека, при склучување на договорот за гаранција посебно значење има личноста и идентитетот на должникот (неговото **лично име**), затоа што заради него гарантот го презема исполнувањето на обврската од одреден облигационен однос. Секако дека во овој однос е потребен и точниот идентитет на гарантот кој се обврзува да ја изврши полноважната и стасана обврска.

⁸⁵⁸ Види: чл. 619, Закон за облигационите односи...

⁸⁵⁹ Види: чл. 667, Закон за облигационите односи...

⁸⁶⁰ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 102.

⁸⁶¹ Види: чл. 1036, Закон за облигационите односи...

3.2.8. Договор за налог (полномошно)

Кај договорот за налог особено доаѓа до израз идентитетот на налогопримачот. Станува збор за посебна личност која согласно членот 805 на Законот за облигационите односи *се обврзува да преземе определени правни работи, а овој го овластува за тоа*. За разлика од налогот без овластување, кај налогот со овластување за застапување, станува збор за застапување и тогаш правната работа се презема во име и за сметка на налогодавецот. Тоа **име и презиме** и е познато и на другата страна, односно на налогопримачот кој заради тоа стапува во конкретниот облигационоправен однос⁸⁶².

Бидејќи Законот за облигационите односи пропишува дека налогопримачот е должен да го врши налогот лично⁸⁶³, со право професорите К. Чавдар и К. Чавдар, тргнувајќи од личноста (името и презимето на налогопримачот) укажуваат дека налогодавачот врз основа на неговиот идентитет (**име и презиме**) е должен налогот да го изврши лично⁸⁶⁴.

3.2.9. Облигациони односи настанати со причинување на штета

Личното име на физичкото лице освен во договорните односи е значајно и во отштетните облигациони односи кои настануваат со причинување на штета. Според професорите Г. Галев, Ј. Дабовиќ Анастасовска, штетата како правен факт доведува до настанување на облигациониот однос од кој за сторителот (штетникот) произлегува обврска да ја надомести оваа штета, додека за другата страна (оштетениот) правото да бара да му биде надоместена⁸⁶⁵. Освен правен факт, штетата е еден од општите услови за настанувањето на облигационите односи до чие настанување доаѓа при нејзиното постоење и е основен институт на отштетното право⁸⁶⁶.

Во врска со остварувањето на правото на надомест на штета до кое остварување мора да дојде затоа што би се нарушил принципот на еднаквост, односно оштетениот би се осиромашил, професорката Т. Пржеска, со право смета дека кај отштетните облигационоправните односи е мошне битна идентификацијата (**име и презиме**) на одговорното лице, односно на штетникот. Познавајќи го неговиот идентитет (**име и презиме**) доколку дојде до судски спор секако дека во поглед на остварувањето на надоместот на штета судот ќе ја земе предвид материјалната состојба на штетникот. Притоа судот може да ја земе предвид и материјалната и социјалната положба на

⁸⁶² Така: К. Чавдар, К. Чавдар, Закон за облигационите односи, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар... *цит. учебник*, стр. 864.

⁸⁶³ Тој може да му го довери извршувањето на налогот само ако налогодавецот го дозволил тоа, како и ако е на тоа принуден од околностите. Види: чл. 809, ст. 1, 2, Закон за облигационите односи...

⁸⁶⁴ Така: К. Чавдар, К. Чавдар, Закон за облигационите односи, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар... *цит. учебник*, стр. 866.

⁸⁶⁵ Г. Галев, Ј. Дабовиќ Анастасовска, *Облигационо право, додипломски студии... цит. учебник*, стр. 507.

⁸⁶⁶ Повеќе за облигационите односи со причинување на штета во нашата држава видете кај: Г. Галев, Ј. Дабовиќ Анастасовска, *Облигационо право, додипломски студии, цит. учебник*, стр. 508. За настанувањето на облигационите односи со причинување на штета е потребно да постојат три општи услови: штетно дејствие, штета и причинска врска (каузалитет). Исто: стр. 492.

оштетениот⁸⁶⁷, со што ќе отстапи од принципот на еднаквост, како еден од основните принципи на граѓанското право.

Од изнесеното за влијанието на личното име во остварувањето на облигационоправните односи (договорните и оштетните) се заклучува дека, не може да дојде до вршење на овие односи доколку не се знае **името и презимето** на страните во тие односи. Притоа се покажа дека за одредени договорни односи е мошне битно познавањето на името и презимето, односно рејтингот на **личното име** од страна на лицето коешто се јавува како начувач, налогодавач, изведувач на работи и слично. Впрочем, тргнувајќи од рејтингот на овие вршители, другата страна се решава да влезе во овие облигационоправни односи.

3.3. Влијанието на личното име во остварувањето на наследноправните односи

Во овој дел од трудот се прави осврт на влијанието на личното име во сферата на наследноправните односи при што се претставува именувањето на наследниците при законското наследување (3.3.1), именувањето на наследниците кај тестаменталното наследување (3.3.2), именување на наследниците исклучени од наследство (3.3.3) и именувањето при давањето на негативна наследничка изјава (3.3.4).

3.3.1. Именување на наследниците при законското наследување

Кога се наследува врз основа на закон доаѓа до израз утврдувањето на идентитетот, односно **името и презимето** на наследниците. Во ова смисла, професорката Т. Пржеска вели дека именувањето на наследниците е најпрецизниот и најсигурниот начин за определување на кругот на лицата – потенцијални наследници⁸⁶⁸. Согласно Законот за вонпарничната постапка, судот, откако утврдува на кои лица (со име и презиме) им припаѓа правото на наследство, со решение ги прогласува тие лица со утврдениот идентитет за наследници. Нивното лично име, односно **името и презимето** на наследниците, покрај останатите податоци за оставината е составен дел на решението за наследување (оставинското решение)⁸⁶⁹.

⁸⁶⁷ Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 104. Во оваа смисла ставот 1 на членот 180 на Законот за облигационите односи, пропишува дека: *судот водејќи сметка за материјалната состојба на оштетениот, може да го осуди одговорното лице да исплати помал надомест отколку што изнесува штетата, ако таа не е причинета ни намерно ни со крајно невнимание, а одговорното лице е во слаба имотна состојба, на исплатата на целосниот надомест би го довела во скудност.*

⁸⁶⁸ Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 105.

⁸⁶⁹ Решението ги содржи следниве податоци: 1. име и презиме, татково име, а за мажени жени и моминското презиме, занимање, датум на раѓање и државјанство на умрениот и ЕМБГ...

3. име и презиме, занимање, живеалиште, односно престојувалиште на наследникот, неговиот однос спрема оставителот, дали наследува како законски или тестаментален наследник, а ако има повеќе наследници и делот со кој секој од нив учествува во наследувањето, ЕМБГ...

Види: чл. 177, ст. 1, 2, Закон за вонпарнична постапка...

3.3.2. Именување на наследниците кај тестаменталното наследување

Кога станува збор за тестаменталното наследување паѓа во очи дека законодавецот пропишува дека завештателот со тестаментот може да определи еден или повеќе наследници⁸⁷⁰. Треба да се има предвид дека при ова определување од страна на завештателот тестаменталниот наследник, односно наследници се именувани со **име и презиме**. Но, законодавецот дозволува и нивното определување во тестаментот да биде на начин што тестаментот ќе содржи податоци врз основа на кои ќе може да се утврдат наследниците⁸⁷¹.

Исто така влијанието на личното име се огледа и во одредбите на Законот за наследувањето кога тој зборува за определување на еден или повеќе легати⁸⁷² од страна на завештателот, како и во случаите кога определува едно или повеќе лица за извршители на тестаментот⁸⁷³.

Професорката Т. Пржеска смета дека, тестаменталните располагања на оставителот во поглед на определени лица со точно **име и презиме** пожелно е да бидат направени на начин што оставителот точно, односно со име и презиме ќе определи на кои лица се однесуваат неговите тестаментални располагања⁸⁷⁴.

3.3.3. Именување на наследниците исклучени од наследство

Исто така, во случаи кога Законот за наследувањето, пропишува дека може да се исклучи од наследство наследник кој има право на нужен дел, доаѓа до примена на **личното име**, односно до точна идентификација на лицето коешто се иззема⁸⁷⁵.

Во оваа смисла професорката Т. Пржеска, укажува дека најсоодветен начин за исклучување од наследство е кога тоа ќе се стори по пат на поименично определување (со име и презиме). Според неа, *точното определување на лицето на кое се однесува исклучувањето од наследство е од особено значење пред сè заради правните последици кои од тоа произлегуваат за едно физичко лице*⁸⁷⁶. Такво поименично определување прави и Законот за наследувањето пропишувајќи дека завештателот којшто сака да исклучи некој наследник мора тоа да го изрази во тестаментот на несомнен начин⁸⁷⁷, мислејќи на поимното определување на секој од наследниците. Пожелно е да се потсети дека, со исклучувањето наследникот ги губи наследните права во мера во која е

⁸⁷⁰ Наследник врз основа на тестаментот е лице кое го определил завештателот да го наследи целиот негов имот или дел од имотот, чл. 96, ст. 1, 2, Закон за наследувањето...

⁸⁷¹ Наследниците, легатарите и другите на кои со тестаментот им се оставени некои користи, доволно се определени ако тестаментот содржи податоци врз основа на кои може да се утврди кои се тие. чл. 101, Исто. Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 106.

⁸⁷² Види: чл. 98, Закон за наследувањето...

⁸⁷³ Види: чл. 113, Исто.

⁸⁷⁴ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 106.

⁸⁷⁵ Види: чл. 46, Закон за наследувањето...

⁸⁷⁶ Исто, стр. 107.

⁸⁷⁷ Види: чл. 47, Закон за наследувањето...

исклучен, додека правата на другите лица кои можат да го наследат законот пропишува дека се определуваат на начин како да исклучениот умрел пред оставителот⁸⁷⁸.

3.3.4. *Именување на наследникот при давање на негативна наследничка изјава*

Во случај на давање на негативна наследничка изјава при која наследникот се откажува генерално или пак само од свое име, исто така доаѓа предвид идентитетот, односно **лично име** на наследникот кој се откажува од наследството⁸⁷⁹. Неговото лично име треба да биде точно определено затоа што Законот за наследувањето пропишува дека изјавата за откажување (без оглед дали е само во свое име или генерално) е неотповиклива. Тоа значи дека таа треба да го содржи точно неговото лично име, односно **името и презимето**⁸⁸⁰.

Од горепретставените четири ситуации се заклучува дека атрибутот **лично име** на физичките лица има особено значење и во сферата на наследноправните односи како вид на граѓанскоправни односи.

⁸⁷⁸ Види: чл. 48, Исто.

⁸⁷⁹ Види: чл. 128, Закон за наследувањето...

⁸⁸⁰ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 107.

ВТОРА ГЛАВА

ПРАВЕН РЕЖИМ И ВЛИЈАНИЕ НА АТРИБУТИТЕ ЖИВЕАЛИШТЕ И ПРЕСТОЈУВАЛИШТЕ ВО ГРАЃАНСКОПРАВНИТЕ ОДНОСИ

Живеалиштето и престојувалиштето заедно со личното име и државјанството се атрибути (својства) на физичкото лице и притоа претставуваат средства за негова индивидуализација. Како што се укажа, атрибутите заедно со способностите на физичките лица го сочинуваат неговиот субјективитет. Тоа значи дека, врз основа на способностите (правна деловна и деликтна) и атрибутите, физичките лица може да го остваруваат својот субјективитет, т.е. можат да бидат страни во граѓанскоправните односи⁸⁸¹.

Правната доктрина во претежност атрибутот живеалиште го определува како место каде што едно лице живее (објективен елемент) и има намера (субјективен елемент) да живее постојано (трајно во иднина на неодреден временски период), односно да продолжи да се враќа таму повторно и повторно (*animus everend*). Тоа е просторниот центар на неговиот живот⁸⁸².

Престојувалиштето, според правната доктрина пак се определува како место на привремено живеење, макар и постојано (објективен елемент), без намера за постојано живеење (такви се на пример местата за студирање, местата за издржување казна, годишен одмор и слично)⁸⁸³.

Живеалиштето и престојувалиштето всушност претставуваат правни локализации на физичкото лице. Според врвниот светски цивилиста Ж. Карбоние, да се стави физичкото лице во територијален контекст, да се квалификува преку едно место, со една фиксна точка, тоа според него е уште еден начин на индивидуализација⁸⁸⁴. Она што има тенденција да ги замагли овие локации според Карбоние е неутуѓивата слобода на движење. Но, во крајна линија и Карбоние укажува дека секое физичко лице по можност живее на едно место. Причина за тоа според него е најчесто навиката, или уште почесто, врзаноста со семејството. Карбоние притоа говори дека секое физичко лице одвреме-навреме се оддалечува од местото на живеење, но тоа е за одредено време и дека тогаш тоа лице има намера повторно да се врати.⁸⁸⁵ Особено е битно укажувањето на Карбоние дека територијалната врска, односно дали станува збор за место каде што има намера да се врати (живеалиште) и местото кај што престојува но има намера да се врати во живеалиштето, треба да се разликува од институтот вршење на правото на сопственост на имотот што се наоѓа во неговото живеалиште или престој. Според нив поделбата на својствата на живеалиште и престојувалиште во правната наука се прават од аспект на намерата (да се живее или престојува), како и од присутноста на лицето подолго или пократко време на одреден простор. Што се однесува до вршењето на правото на сопственост (држењето, користењето и располагањето) на носителот на имотот, за имот кој се наоѓа во живеалиштето или престојувалиштето тоа вршење е

⁸⁸¹ Види: Р. Живковска и Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 129.

⁸⁸² Така: Р. Живковска и Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 133. Исто: Р. Ковачевиќ Куштримовиќ, М. Лазиќ, *Увод у граѓанско право*, Пунта, Ниш, 2018, стр.132-133.

⁸⁸³ Види: Р. Живковска и Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 134. Исто: Р. Ковачевиќ Куштримовиќ, М. Лазиќ, *цит. учебник*, стр.131.

⁸⁸⁴ J. Carbonnier, *Droit civil*, (превод од француски јазик Даниела Донева), Арс ламина – публикации, Скопје, 2014, стр. 457.

⁸⁸⁵ Исто.

идентично како за носителот кој живее во тој имот така и за и за носителот којшто престојува во тој имот.

За смислата на живеалиштето и престојувалиштето (намерата и должината на престојот) на сопственикот, Карбоние тврди дека е иста и кај физичкото лице кое се јавува на пример на два стана во својство на закупец. Тогаш живеалиште на закупецот ќе му биде станот којшто ги земал во закуп со цел да живее во него и тоа во својство на закупец. Престојувалиште пак ќе му биде станот кој во својство на закупец го земал да престојува одредено време (на пример за време на летниот одмор)⁸⁸⁶.

Посебно прашање кај живеалиштето е колкав е можниот број живеалишта на едно физичко лице. Од овој аспект, денес во позитивното споредбено право често се наидува на три вида регулативи. Според првата, застапена во повеќето земји, физичкото лице може да има само едно место на живеење (како што сметал и Карбоние). Оваа регулатива постои и во нашето позитивно право, но и во позитивните права на многу други земји. Според втората регулатива, физичкото лице може истовремено да има повеќе живеалишта, како што се, на пример, германските прописи кои ја пропишуваат таа можност. Третата регулатива се темели на преодни решенија при што постои генерален принцип, но со одредени исклучоци. Пример за оваа регулатива е грчкото позитивно право, според кое физичкото лице може да има само едно живеалиште, но кога некое физичко лице врши трговска дејност надвор од Грција во која има веќе живеалиште, според грчката регулатива постои можност ова физичко лице заради вршење на оваа трговска дејност во местото на нејзиното вршење да има и посебно живеалиште⁸⁸⁷.

Во овој дел на дисертацијата, со цел да се влезе во суштината на институтите живеалиште и престојувалиште, ќе се направи осврт на следните прашања: Каков е правниот режим на живеалиштето на физичките лица во граѓанското право според македонското право (т.1); Каков е правниот режим на престојувалиштето на физичките лица во граѓанското право според македонското право (т.1.2.); Каков е правниот режим на живеалиштето и престојувалиштето на физичките лица според споредбеното право (т.2.); Како е влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во вршењето на граѓанскоправните односи (стварните, облигационите и наследните) (т.3.); Како и краток осврт на прашањето какво е влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во граѓанските судски постапки (парничната и вонпарничната)(т.4.).

1. Правен режим на живеалиште на физичките лица во граѓанското право според македонското право

Правото на живеалиште, го прокламира членот 27 на Уставот на РС. Македонија: *секој граѓанин на РС Македонија има право слободно да се движи на територијата на Републиката и слободно да го избира местото на своето живеалиште.*

Оваа уставна прокламација нè наведува на размислување дали уставотворецот мислел на живеалиште во смисла на граѓанското право, односно за местото на постојано живеење по избор на граѓанинот или пак уставотворецот мислел на правото на домување кое подразбира дека секој има право да има свој дом којшто е социјален атрибут и малку

⁸⁸⁶ Исто.

⁸⁸⁷ О. Kadriu, *цит. учебник*, стр. 214-215.

тешко остварлив особено во земја како што е РС Македонија во која цената на становите по метар квадратен е мошне висока.

Правниот режим на живеалиштето во правниот систем на РС Македонија е уреден со Законот за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните од 1992 година⁸⁸⁸. Овој Закон го уредува пријавувањето и одјавувањето на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните, како и пријавувањето на промената на адресата на станот.

Законот за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните живеалиштето го определува како *место и адреса во РС Македонија, каде што граѓанинот живее, односно се населил со намера постојано да живее заради остварување права и обврски од семејниот, професионалниот, економскиот, социјалниот, културниот живот, како и остварување слични интереси*. Ова определување е направено со последните измени на Законот, во октомври 2023 година. Од законската определба се гледа дека таа во себе ги содржи и објективниот и субјективниот елемент, за кои како што укажавме, апелира и правната доктрина. Објективниот елемент за живеалиштето во македонската регулатива е изразен преку формулацијата *каде што граѓанинот се населил, односно живее* додека субјективниот елемент се изразува со формулацијата *со намера постојано да живее*.

Исто така, од новото законско определување се гледа дека законодавецот ја потенцира, односно ги објаснува причините за намерата на граѓанинот да се стационира на одредено место наречено живеалиште. Согласно определувањето, овие причини се должат на семејниот, професионалниот, економскиот, социјалниот, културниот живот, како и остварување на слични интереси во тоа место.

Бидејќи живеалиштето претставува место и адреса кои се наоѓаат во нашата држава, законодавецот истите ги определува. Така, под место законодавецот го смета *Градот Скопје, како посебна единица на локалната самоуправа, општината, односно градот и селото во состав на општината*⁸⁸⁹.

Во поглед на адресата, неа законодавецот ја определува како *улица или булевар и куќен број или друг инфраструктурен објект (плоштад и слично)*⁸⁹⁰.

Законот ја определува и можноста за пријавување живеалиште и од физичко лице коешто нема живеалиште и личен документ за идентификација, т.н. бездомник. Во тој случај законодавецот пропишува дека ова лице, односно бездомникот може да пријави живеалиште на адреса на Центарот за социјална работа, или на адреса на физичкото лице кое се согласило тој да пријави живеалиште на неговата адреса⁸⁹¹.

Што се однесува до пријавувањето и промената на живеалиштето, нив Законот ги уредува во членот 3: *при промена на живеалиштето, по донесување на новото решение за пријавување живеалиште, на граѓанинот му се одјавува претходното живеалиште. Граѓанинот е должен во рок од осум дена да ја пријави промената на адресата на станот во живеалиштето*.

⁸⁸⁸ Закон за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните, Сл. весник на РС Македонија, бр. 36/92, 12/93, 43/00 и 66/07, 51/2011, 152/2015, 55/2016, Сл. весник на РС Македонија, бр. 302/2020, 67/2022, 209/2023.

⁸⁸⁹ Види: чл.2, ст. 3, Закон за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните...

⁸⁹⁰ Види: чл.2, ст. 4, Закон за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните...

⁸⁹¹ Види: чл. 3, ст. 6, во врска до чл. 2. ст. 5, Исто.

Пријавувањето на живеалиштето за малолетните деца, согласно Законот се врши од страна на родителот или старателот⁸⁹². Кога лицето е постаро од 15 години живот, а притоа е вработено или склучило брак, Законот пропишува дека тоа лично го пријавува живеалиштето⁸⁹³.

Со измените на Законот од 2023 година, законодавецот го востановува и живеалиштето на граѓани кои подолг временски период се сместени во социјална, односно здравствена установа. Тогаш тие граѓани за живеалиште може да ја пријават адресата на социјалната, односно здравствената установа⁸⁹⁴.

Постапката за пријавување на живеалиште е управна и се врши врз основа на поднесено барање од страна на граѓанинот до Министерството за внатрешни работи. Барањето со потребната документација Законот пропишува дека може да се поднесе и во електронска форма преку квалификувана електронска препорачана достава со употреба на средство за електронска идентификација преку Националниот портал за електронски услуги⁸⁹⁵. Доколку барање поднесува бездомник и тоа на адреса на Центарот за социјални работи, тогаш барањето се поднесува во присуство на службено лице од Центарот за социјални работи⁸⁹⁶.

Од одредбите на Законот се гледа, дека при пријавувањето на живеалиштето физичкото лице треба да достави еден од доказите за неговата адреса. Станува збор за имотен листа или на договор за закуп на станот врз основа на кој физичкото лице го пријавил живеалиштето. Договорот треба да биде склучен во писмена форма и заверен од нотар. Таков доказ може да биде и договорот за послуга, односно договорот за доживотна издршка, решението за данок на имот за станбен објект во кој граѓанинот живее, доказ за платен данок за имот за наведениот објект или пак писмено известување од социјалната, односно здравствената установа во која е сместен, писмено или пак известување за бездомник од Центарот за социјална работа до Министерството за внатрешни работи. Таков доказ денес може да биде и барањето за утврдување правен статус на бесправен објект во кој живее пријавувачот. Од сите наведени докази согласно Законот доволен е еден од којшто Министерството за внатрешни работи ја утврди адресата на живеење на граѓанинот кој го поднел барањето⁸⁹⁷.

Претставената постапка за пријавување на живеалиштето на физичкото лице, согласно законските одредби, се однесува и за случаите на одјавување на живеалиштето, како и за промена на адресата на станот во живеалиштето.

Кога станува збор за промена на живеалиште, доколку лицето има над 18 години, при промена на живеалиште или промена на адреса на стан на родител, физичкото лице ја врши врз основа на дадена изјава од страна на родителот и тоа пред работник од надлежната служба во Министерството за внатрешни работи⁸⁹⁸.

Кога пак се бара промена на живеалиште, односно промена на адреса на стан на локации на различни општини, тогаш Министерството за внатрешни работи носи решение во рок од 15 дена од поднесувањето на барањето. Решението може да се издаде и во форма на електронски документ кој се доставува на профилот на граѓанинот на

⁸⁹² Види: чл.3, ст. 3, Исто.

⁸⁹³ Види: чл.3, ст. 4, Исто.

⁸⁹⁴ Види: чл.3, ст. 5, Исто.

⁸⁹⁵ Види: чл.3-а, ст. 1, Исто.

⁸⁹⁶ Види: чл.3-а, ст. 2, Исто.

⁸⁹⁷ Види: чл.3-а, ст. 3, Исто.

⁸⁹⁸ Види: чл.3-а, ст. 6, Закон за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните...

Националниот портал за електронски услуги или преку квалификувана електронска препорачана достава на електронската адреса наведена од подносителот на барањето⁸⁹⁹. Против решението на Министерството за внатрешни работи граѓанинот има право на жалба до Државната комисија за одлучување во управна постапка и постапка од работен однос во втор степен. Тоа може да биде и по електронски пат⁹⁰⁰.

Со измените и дополнувањата на Законот од јануари 2023 година, пријавувањето на живеалиштето се врши во Министерството за внатрешни работи и со употреба на средство за електронска идентификација преку Националниот портал за електронски услуги или посредник за административни услуги по електронски пат, согласно со прописите од областа на електронското управување и електронските прописи⁹⁰¹. При пријавувањето, на физичкото лице му се издава потврда на профилот на корисникот на Националниот портал за електронски услуги или преку квалификувана електронска препорачана достава на електронска адреса којашто е наведена од подносителот на барањето, согласно со прописите од областа на електронското управување и електронските услуги и од областа на електронските документи, електронската идентификација и доверливите услуги⁹⁰².

Министерството за внатрешни работи води евиденција за живеалиштето на физичките лица⁹⁰³. Министерството за внатрешни работи исто така има надлежност согласно членот 11 на Законот да врши контрола на пријавувањето и одјавувањето на живеалиштето.

1.1. Правен режим на престојувалиштето на физичките лица во граѓанското право според македонското право

Престојувалиште според Законот за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето, е *место и адреса во РС Македонија во кое граѓанинот привремено престојува поради одредени причини, без да има намера постојано да живее*⁹⁰⁴. Од ваквото дефинирање произлегува дека, за разлика од живеалиштето каде што се предвидени објективниот елемент (*каде што граѓанинот се населил односно живее*) и субјективниот елемент (*со намера постојано да живее*), законодавецот во определување на поимот престојувалиште го предвидува само објективниот елемент (*привремено престојува поради одредени причини*).

Постапката за пријавување на престојувалиште е управна и се врши врз основа на поднесено барање од страна на граѓанинот до Министерството за внатрешни работи. При пријавување престојувалиште Министерството за внатрешни работи во рок од 15 дена од денот на поднесување на барањето врши евидентирање на престојувалиштето на граѓанинот во евиденцијата за престојувалиште⁹⁰⁵.

Согласно одредбите на Законот, секое физичко лице има обврска да го пријави своето престојувалиште: *граѓанинот кој има намера да престојува подолго од 30 дена*

⁸⁹⁹ Види: чл.3-а, ст. 7, Закон за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните...

⁹⁰⁰ Види: чл.3-а, ст. 9, Исто.

⁹⁰¹ Види: чл.9, ст. 1, Закон за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните...

⁹⁰² Види: чл.9, ст. 2, Исто.

⁹⁰³ Види: чл.12, ст. 1, Исто.

⁹⁰⁴ Види: чл. 2, ст. 2, Исто.

⁹⁰⁵ Види: чл. 3-а, ст. 13, 14, Исто.

надвор од местото на своето живеалиште должен е да го пријави престојувалиштето во рок од осум дена по доаѓањето во местото на престојувалиштето⁹⁰⁶.

Кога граѓанинот користи услуги за сместување во угостителски, туристички претпријатија, студентски домови или интернати, односно други правни лица кои вршат таква дејност или кај лица кои даваат услуги на сместување, пријавувањето и одјавувањето на престојувалиштето го врши давателот на услугата без оглед на должината на престојот на граѓанинот⁹⁰⁷. Постапката за пријавување на престојувалиштето се врши најдоцна во рок од 48 часа по сместувањето, а одјавувањето се врши пред напуштањето на објектот во кој граѓанинот бил сместен⁹⁰⁸. Законот ги обврзува правните лица како даватели на услуги на сместување да водат точна и уредна книга за престојувалиште на лицата на кои им даваат услуги за сместување (книга на гости)⁹⁰⁹.

Законот содржи и одредби кои се однесуваат на постапувањето на нашите државјани во случај на подолго престојување во странство. Во таа смисла, Законот го обврзува граѓанинот кој има намера привремено да престојува во странство од три месеци до една година или да биде на привремена работа во странство повеќе од една година, непосредно пред заминувањето да го пријави одењето во странство кај надлежниот орган во местото на живеалиштето или на граничниот премин, или непосредно по заминувањето во дипломатско-конзуларното претставништво на РС Македонија во таа земја, односно во рок од три дена да го пријави враќањето во живеалиштето на РС Македонија. Според Законот, граѓанинот е должен да ги пријави и малолетните деца кои патуваат со него⁹¹⁰. При пријавување и одјавување на престојувалиштето, како и при пријавување на промената на адресата на станот, граѓанинот е должен да приложи лична карта или друга исправа заради утврдување на идентитетот⁹¹¹.

Со измените на Законот од 2023 година, законодавецот ги ослободува одредени категории на лица од обврската за пријавување, односно одјавување на престојувалиштето. Така согласно Законот, оваа обврска не се однесува на: *воените лица кои престојуваат во касарните или други воени установи, работниците на Министерството за внатрешни работи сместени во објекти за посебна намена на Министерството, осудените лица кои се на издржување на казна затвор во казнено-поправни установи или воспитно-поправни домови, како и лицата кои се наоѓаат на лекување во здравствена установа*⁹¹².

Одредбите содржани во членот 3а став 3 кои се однесуваат на пријавувањето, односно одјавувањето на живеалиштето, како и промена на адресата на станот во живеалиштето за малолетни деца, адекватно се применуваат и на правниот режим на престојувалиштето.

⁹⁰⁶ Види: чл. 4, Исто.

⁹⁰⁷ Види: чл. 5, Исто.

⁹⁰⁸ Види: чл. 5, ст. 2, Исто.

⁹⁰⁹ *Пред првата употреба, книгата на гостите се заверува во Министерството за внатрешни работи и истата се чува најмалку три години од денот на последното евидентирано престојување. Овластените службени лица на Министерството за внатрешни работи имаат право на увид во книгата на гостите,* Види: чл. 13, Исто.

⁹¹⁰ Види: чл. 8, Исто.

⁹¹¹ Види: чл. 10, Исто.

⁹¹² Види: чл. 6, Исто.

Министерството за внатрешни работи со барање за пријавување, односно одјавување на престојувалиштето од физичкото лице, врши евидентирање на престојувалиштето на граѓанинот во евиденцијата за престојувалиште⁹¹³. Неспорно е дека, Министерството за внатрешни работи преку водење евиденција на престојувалиштето на граѓаните, обезбедува правна сигурност во Републиката и контрола на сите физички лица кои престојуваат на територијата на РС Македонија.

Контрола на пријавувањето и одјавувањето на престојувалиштето на граѓаните, односно на пријавувањето на промената на адресата на станот врши Министерството за внатрешни работи⁹¹⁴.

Треба да се има предвид дека правото на граѓанинот слободно да го избира своето престојувалиште може да се ограничува во одредени ситуации точно определени со закон. Станува збор за ситуациите кога тоа е потребно заради заштита на безбедноста на Републиката⁹¹⁵, водењето кривична постапка⁹¹⁶ или заштита на здравјето на луѓето⁹¹⁷.

2. Правен режим на живеалиштето и престојувалиштето на физичките лица според споредбеното право

Основната гаранција за живеалиштето потекнува од меѓународните акти. Главна улога има **Универзалната декларација за човековите права** од 1948 година⁹¹⁸, која во членот 15 го прокламира правото на слободно движење и живеалиште: *секој има право на слобода на движење и живеалиште во границите на секоја држава.*

Живеалиштето се гарантира во ставот 1 на членот 12 на **Меѓународниот пакт за граѓански и политички права** од 1966 година⁹¹⁹: *секоје лице што легално се наоѓа на територијата на некоја држава има право слободно да се движи на неа и слободно да го избира своето место на живеење.*

Европската конвенција за заштита на човековите права во ставот 1, на членот 8 пропишува: *секој човек има право на почитување на неговиот приватен и семеен живот, домот и преписката.*

⁹¹³ Види: чл. 12, Исто.

⁹¹⁴ Види: чл. 11, ст.1, Исто.

⁹¹⁵ *Заради безбедноста на Републиката, во зоните кои согласно со Планот за одбрана на Републиката се посебно уредени за потребите на одбраната или се предвидува нивно уредување, може да се ограничи слободата на движењето, престојот или населувањето*, чл. 140, Закон за одбрана, Сл. весник на РС Македонија, бр. 42/01, 73/2002, 78/2002, 5/2003, 58/2006, 110/2008, 51/2011, 151/201, 215/2015, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 42/2020;

⁹¹⁶ *Лицата спрема кои се извршуваат санкциите се лишуваат или ограничуваат во правата само во границите неопходни за остварување на целта на санкцијата, а врз основа на закон*, чл. 3, Закон за извршување на санкциите, Сл. весник на Р Македонија, бр. 99/2019, 220/2019, 236/2022 и 74/2024;

⁹¹⁷ *Карантин е изолација што се состои од ограничување на движењето на болни или на сомнително болни или на контакти со болни од одредени болести со висок ризик, во наменски просторни каде што ризикот од ширење на инфекциите е намален на најниска можност, во присуство на персонал кој користи соодветни заштитни средства и со посебен режим на движење и однесување*, член 2. ст. 1, т. 9, Закон за заштита на населението од заразни болести, Сл. весник на РС Македонија, бр. 66/2004, 139/2008, 99/2009, 86/2011, 149/2014, 150/2015, 37/2016; и Сл. весник на РС Македонија, бр. 257/2020;

⁹¹⁸ Универзална декларација за човекови права (Universal Declaration of Human Rights)...

⁹¹⁹ Меѓународен пакт за граѓански и политички права (International Covenant on Civil and Political Rights)...

Од особена важност за правниот режим на живеалиштето и престојувалиштето според правото на Европската Унија е **Директивата 2004/58/ЕЗ на Европскиот парламент и на Европскиот совет** од 29 април 2004 година. Таа содржи одредби за правото на граѓаните на Унијата и членовите на нивните семејства слободно да се движат и престојуваат на територијата на земјите членки на Европската Унија⁹²⁰. Директивата обединува во еден правен акт многу постојни закони, ги одредува условите за правото на слободно движење и резиденција (привремена и постојана) за граѓаните на Европската Унија и членовите на нивните семејства, ги утврдува границите на тие права врз основа на јавната политика, јавната безбедност или јавното здравје и го појаснува статусот на лицата кои се вработени, самовработени, студенти или лица кои не работат за плаќање⁹²¹. Всушност, од Директивата произлегува дека под резиденти се подразбираат лица кои имаат право да живеат или престојуваат во земја членка на Европската Унија, а се државјани на друга земја членка на Европска Унија.

Директивата се применува за сите граѓани на Унијата кои се преселуваат или се резиденти во земја членка различна од онаа чии државјани се, а и за членовите на нивните семејства кои ги придружуваат или им се придружуваат.

Со цел да не се нарушува правото на слободно движење и резиденција што засегнатите лица можат да го имаат самостојно, земјата членка домаќин, во согласност со своето национално законодавство, го олеснува влезот и резиденцијата и за следните лица: кои било други членови на семејството, без оглед на нивната националност, кои не спаѓаат во дефиницијата „членови на нивните семејства“, исто така, да го имаат правото на живеење и престој како и физичките лица резиденти на земјата членка каде што овие лица живеат, односно престојуваат. Притоа Директивата поставува услов овие лица кои не се членови на нивните потесни семејства, а се издржувани или се членови на домаќинството на граѓанинот како и лицата коишто дават сериозни здравствени услуги на член на семејството од граѓанинот на Унијата, да можат да имаат право на живеалиште и престојувалиште во земјата членка којашто е домаќин на граѓанинот на Унијата кој го има основното право на резиденција. Во овој круг на лица влегува и партнерот со кој граѓанинот на Унијата има траен однос којшто е уредно потврдено⁹²².

За правото на резиденција до три месеци Директивата пропишува дека *граѓаните на Унијата имаат право на резиденција на територијата на друга земја членка во период до три месеци без никакви услови или формалности, освен да поседуваат важечка лична карта или пасош*⁹²³. Ова важи и за членовите на семејството кои поседуваат важечки пасош, а не се државјани на земја членка, кои го придружуваат или се придружуваат на граѓанинот на Унијата⁹²³.

Правото на резиденција на членовите на семејството на граѓанин на Унијата кои не се државјани на земја членка се докажува со издавање на документ наречен *Картичка за резиденција на член на семејството на граѓанин на Унијата* најдоцна во рок од шест месеци од датумот на поднесување на пријавата. За пријавувањето за карта за резиденција веднаш се издава потврда⁹²⁴.

⁹²⁰ Directive 2004/58/EC of the European parliament and of the Council of 29 April 2004. Достапна на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0038R\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0038R(01)).

⁹²¹ EUR – Lex: EU freedom of movement and residence. Достапна на: <https://eur-lex.europa.eu/>, (25.04.2024).

⁹²² Види: 3, Directive 2004/58/EC of the European parliament and of the Council...

⁹²³ Види: 6, Directive 2004/58/EC of the European parliament and of the Council...

⁹²⁴ Види: чл. 10, Directive 2004/58/EC of the European parliament and of the Council...

Што се однесува до правото на резиденција повеќе од три месеци согласно Директивата, сите граѓани го имаат ова право под услови што ги определува Директивата, а тоа се однесува и за лицата кои погоре беа наброени⁹²⁵.

Директива 2004/58/ЕЗ на Европскиот парламент и на Европскиот совет содржи посебни одредби и за постојана резиденција. Согласно Директивата, граѓаните на Унијата кои легално престојувале во континуиран период од пет години во земјата членка домаќин, се стекнуваат со право на постојана резиденција. Ова правило на Директивата се однесува и за сите други лица коишто горе беа набројани, а коишто легално престојуваат на територија на Унијата⁹²⁶. Континуитетот на резиденцијата според Директивата не е засегнат доколку лицата имаат привремени отсуства од земјата домаќин кои не надминуваат шест месеци годишно, ако отсуствуваат заради траење на задолжителна воена служба, сериозна болест, породување и други децидно наброени случаи⁹²⁷.

Правото на постојна резиденција согласно Директивата престанува, доколку се отсуствува од земјата членка повеќе од две години: *стекнатото право на постојана резиденција се губи само со отсуство од земјата членка домаќин во период подолг од две последователни години*⁹²⁸.

Во **Р Австрија**, правото на живеалиште е прокламирано и со нејзиниот Устав кој пропишува дека: *главно живеалиште на едно лице е местото каде што едно лице се населило таму со намера или кога е очигледно од околностите дека тоа ќе биде централна точка на неговите животни односи*⁹²⁹.

Во **Р Германија** атрибутот живеалиште е уреден со Германскиот граѓански законик. Според него, физичкото лице кое постојано се населило во едно место, своето живеалиште го заснова на тоа место. Што се однесува до можниот број живеалишта на едно физичко лице, Германскиот граѓански законик овозможува да се има живеалиште на повеќе места истовремено. Согласно Законикот: *живеалиштето се променува ако лицето го напушти местото на живеење со намера да се откаже од него*⁹³⁰.

Законикот пропишува дека физичкото лицето без деловна способност или со ограничена деловна способност не може ниту да пријавува ниту да го променува живеалиштето без согласност на неговиот законски застапник⁹³¹. Што се однесува до малолетните деца, нивното живеалиште се определува според живеалиштето на нивните родители. Кога станува збор за малолетно дете, Германскиот граѓански законик не дозволува за живеалиште да се определи живеалиштето на родителот кој нема право на старателство над детето. Во случај кога ниту еден родител нема право на старателство над малолетното дете, тогаш за живеалиште на детето се определува живеалиштето на лицето кое го има ова право⁹³².

⁹²⁵ Види: чл. 7, Directive 2004/58/EC of the European parliament and of the Council...

⁹²⁶ Види: чл. 16, Directive 2004/58/EC of the European parliament and of the Council...

⁹²⁷ Ниту пак со отсуства со подолго траење на задолжителна воена служба или со едно отсуство од максимум 12 последователни месеци поради важни причини како што се бременост и породување, сериозна болест, студирање или стручно оспособување или вработување во друга земја членка или трета земја, Исто.

⁹²⁸ Исто.

⁹²⁹ Види: чл. 6 (3), Федерален Устав на Австрија (Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG)).

⁹³⁰ Види: чл. 7, Германски граѓански законик (Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)).

⁹³¹ Види: чл. 8, Германски граѓански законик (Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)).

⁹³² Види: чл. 11, Германски граѓански законик (Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)).

Во **Р Италија** живеалиштето, исто така, е прокламирано со нејзиниот Устав: живеалиштето е неприкосновено⁹³³. *Секој граѓанин може слободно да се движи и да живее на кој било дел од националната територија, освен ограничувањата што Законот ги утврдува генерално од здравствени или безбедносни причини*⁹³⁴.

Престојувалиштето и живеалиштето во Р Италија поблиску се уредени со Италијанскиот граѓански законик. Тој живеалиштето го определува како: *место кое едно лице го избрало како центар за своите работи и интереси*. Законикот, престојувалиштето пак го определува како *место во кое едно лице привремено престојува*⁹³⁵.

Според Италијанскиот граѓански законик, секој од брачните партнери има свое живеалиште и тоа во местото каде што се наоѓа центарот на неговите работи и дејствија.

Живеалиштето на малолетното дете согласно Италијанскиот граѓански законик се определува според живеалиштето на неговите родители, односно старатели. Во случај кога родителите на малолетното дете се разведени или пак нивниот брак е поништен, Законикот пропишува дека живеалиштето на детето се определува според живеалиштето на родителот кај кого живее малолетното дете⁹³⁶.

Во однос на промената на живеалиштето, Италијанскиот граѓански законик овозможува промена на живеалиштето и тоа само во постапка предвидена со закон. Интересна е одредбата на Законикот според која живеалиштето се врзува за престојувалиштето. Имено, доколку живеалиштето и престојувалиштето се наоѓаат на исто место, а по извесно време лицето го менува престојувалиштето на друго место, во тој случај според Законикот се смета дека и живеалиштето е пренесено во местото каде што се наоѓа престојувалиштето⁹³⁷.

Италијанскиот граѓански законик содржи посебна одредба и за т.н. *изборен домицил*. За таков го определува местото во кое лицето би вршело определени работи и дејствија. Изборниот домицил Законикот го воспоставува само доколку лицето го определил во писмена форма⁹³⁸.

Во **Р Франција**, живеалиштето е определено со Францускиот граѓански законик: *за живеалиште на Француското лице, во однос на остварувањето на неговите граѓански права, се смета местото што тоа го има определено како главно место*⁹³⁹.

Согласно Францускиот граѓански законик, живеалиштето на малолетните деца се определува според живеалиштето на нивните родители. Во случај кога родителите имаат посебни живеалишта, тогаш за живеалиште на малолетното дете се определува живеалиштето на родителот кај кого живее малолетното дете⁹⁴⁰. Кога станува збор за полнолетни лица под старателство, нивното живеалиште се определува според живеалиштето на нивниот старател⁹⁴¹.

⁹³³ Види: чл. 14, Устав на Република Италија (Costituzione della Repubblica Italiana).

⁹³⁴ Види: чл. 16, Устав на Република Италија (Costituzione della Repubblica Italiana).

⁹³⁵ Види: § 43, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

⁹³⁶ Види: § 45, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

⁹³⁷ Види: § 44, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

⁹³⁸ Види: § 47, Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano).

⁹³⁹ Види: чл. 102, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁹⁴⁰ Види: чл. 108-2, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁹⁴¹ Види: чл. 108-3, Француски граѓански законик (Code Civil).

Што се однесува до сопружниците, исто како и Италијанскиот граѓански законик, така и Францускиот граѓански законик содржи диспозитивна норма според која брачните партнери иако се во брачна заедница може да имаат различно живеалиште⁹⁴². Меѓутоа, ако брачните партнери се разведат, согласно Францускиот граѓански законик се подразбира дека треба да имаат различни живеалишта⁹⁴³.

Во поглед на определувањето на живеалиштето на полнолетните лица коишто работат на друго место, односно кај работодавец којшто живее во друго место, доколку живеат во неговата куќа ќе имаат исто живеалиште како работодавачот⁹⁴⁴.

Францускиот граѓански законик зборува и за промената на живеалиштето, до која доаѓа во случаи кога од реални потреби физичкото лице има намера во друго место да го воспостави живеалиштето⁹⁴⁵. Притоа промената се докажува со изрична изјава којашто физичкото лице ќе ја поднесе до местото од којшто заминува така и во местото каде што ќе има свое живеалиште

Уставот на Швајцарската Конфедерација исто така го прокламира живеалиштето на швајцарските граѓани: *тие имаат право да воспостават живеалиште каде било во земјата. Тие имаат право да ја напуштат или да влезат во Швајцарија*⁹⁴⁶.

Правниот режим на живеалиштето во Швајцарската Конфедерација е уреден со Швајцарскиот граѓански законик. Тој содржи посебни одредби и за престојувалиштето.

Швајцарскиот граѓански законик, живеалиштето на физичкото лице го определува како: *место во кое тој престојува со намера во него постојано да живее*. Законикот децидно пропишува и што не се смета за живеалиште: *престој заради образование или сместување на лице во образовна установа или дом за неа, болница или казнена установа сами по себе не воспоставуваат живеалиште*⁹⁴⁷. Од горенаведените одредби се гледа дека и швајцарскиот законодавец во определувањето на живеалиштето ги зема предвид и објективниот елемент (местото на престој и субјективниот елемент (постојано да живее)).

За разлика од Германскиот граѓански законик кој на физичките лица им дозволува истовремено живеалиште на повеќе места, Швајцарскиот граѓански законик тоа го забранува: *ниту едно лице не смее да има повеќе од едно живеалиште истовремено*⁹⁴⁸.

Согласно одредбите на Швајцарскиот граѓански законик, живеалиштето на малолетното дете се определува според живеалиштето на родителите. Во случај кога родителите имаат различни живеалишта, тогаш за живеалиште на малолетното дете се определува живеалиштето на родителот кај кого детето живее. Во сите други случаи Законикот смета дека станува збор за привремено живеалиште на детето⁹⁴⁹.

⁹⁴² Види: чл. 108, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁹⁴³ Види: чл. 108-1, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁹⁴⁴ Види: чл. 109, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁹⁴⁵ Види: чл. 103, Француски граѓански законик (Code Civil).

⁹⁴⁶ Види: чл. 24, Устав на Швајцарската Конфедерација (Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft).

⁹⁴⁷ Види: чл. 23 (1), Швајцарски граѓански законик (Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB)).

⁹⁴⁸ "Оваа одредба не се однесува на деловните места", чл. 23 (2), Швајцарски граѓански законик (Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB)).

⁹⁴⁹ Види: чл. 25, Швајцарски граѓански законик (Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB)).

Швајцарскиот граѓански законик, исто така ја познава и промената на живеалиштето: *едно лице го задржува своето живеалиште додека не се стекне со ново*⁹⁵⁰.

Од текстот на Законикот се гледа дека тој содржи посебна одредба и за привремената резиденција: *се смета дека живеалиштето на едно лице е местото каде што тој е привремен резидент, доколку не може да се докаже претходно воспоставеното живеалиште или ако тој претходно бил жител во странство и сè уште нема воспоставено живеалиште во Швајцарија*⁹⁵¹.

И во **Кралството Шпанија**, Уставот го прокламира живеалиштето на физичките лица: *Шпанците имаат право слободно да го изберат местото на живеење, и слободно да се движат во рамките на националната територија*⁹⁵².

Правниот режим на живеалиштето е уреден со Шпанскиот граѓански законик: *живеалиштето на физичките лица, заради остварување на граѓанските права и извршување на граѓанските обврски е местото на нивната вообичаена резиденција и во одредени случаи нивното живеалиште се утврдува со Законот за парнична постапка*⁹⁵³.

Законикот содржи и посебна одредба за живеалиштето на шпанските дипломати: *живеалиштето на шпанските дипломати кои живеат во странство како резултат на нивната функција, кои го уживаат правото на екстериторијалност, се определува според нивното последно живеалиште на шпанската територија*⁹⁵⁴.

Во Уставот на **Кралството Холандија** се сретнува само една одредба во поглед на живеалиштето според која секој којшто се наоѓа на нејзината територија може истата и да ја напушти⁹⁵⁵.

Правниот режим на живеалиштето и престојувалиштето, како и на избраното живеалиште во Кралството Холандија се уредени со Холандскиот граѓански законик. Тој определува дека: *живеалиштето на физичкото лице се наоѓа во неговата вообичаена резиденција, а во отсуство на вообичаената резиденција, во местото каде што тој всушност престојува*⁹⁵⁶.

Што се однесува до живеалиштето на малолетните лица, Холандскиот граѓански законик определува дека живеалиштето на малолетно лице се наоѓа на истата адреса како и живеалиштето на неговиот старател. Кога и двајцата родители заеднички вршат старателство над своето малолетно дете, а сепак немаат исто живеалиште, за живеалиште на детето се определува живеалиштето на родителот кај кој всушност детето престојува или престојувало неодамна. Кога станува збор за полнолетно лице под старателство, неговото живеалиште се смета дека се наоѓа на истата адреса каки и живеалиштето на неговиот законски старател⁹⁵⁷.

Холандскиот граѓански законик содржи одредби и за *избрано живеалиште*. Така согласно Законикот, едно физичко лице може да избере живеалиште различно од неговото вистинско живеалиште. За избрано живеалиште станува збор само кога

⁹⁵⁰ Види: чл. 24, Швајцарски граѓански законик (Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB)).

⁹⁵¹ Исто.

⁹⁵² Види: чл. 19, Устав на Кралството Шпанија (Constitución Española).

⁹⁵³ Види: чл. 40, Шпански граѓански законик (Código civil Español).

⁹⁵⁴ Исто.

⁹⁵⁵ Види: чл. 2, 4, Устав на Кралството Холандија (Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden).

⁹⁵⁶ Види: чл. 1:10, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁹⁵⁷ Види: чл. 1:12, Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code).

физичкото лице е принудено со закон или кога неговиот избор за такво избрано живеалиште го направило со писмен договор или со договор склучен со електронски средства. Избраното живеалиште се однесува само на еден или повеќе конкретни правни дела или правни односи и тоа само кога постои разумен интерес физичкото лице да има избрано живеалиште⁹⁵⁸.

Во соседна **Р Србија**, исто така, живеалиштето е прокламирано со нејзиниот Устав од 2006 година. Според членот 39 на Уставот: *Секој има право на слободно движење и населување (живеење) во Република Србија, да ја напушти и да се врати во неа.*

Исто како и Уставот на РС Македонија, така и Уставот на Р Србија ги ограничува правото на движење и на живеење на територијата на Р Србија во случаите кога е неопходно заради водење на кривична постапка, заштита на јавниот интерес, спречување на ширењето на заразни болести или одбраната на државата.

Во Р Србија правниот режим на живеалиштето и престојувалиштето се уредува со Законот за живеалиште и престојувалиште на граѓаните⁹⁵⁹ од 2011 година. Законот живеалиштето го определува како *место каде што граѓанинот се населил со намера постојано да живее, односно местото каде што се наоѓа центарот на неговите животни активности, професионални, економски, социјални и други врски, со кои се докажува неговата постојана поврзаност со местото каде што се населил*⁹⁶⁰.

Престојувалиштето Законот го определува како: *место каде што граѓанинот привремено престојува надвор од неговото место на живеење повеќе од 90 дена*⁹⁶¹. Од претставените определувања на живеалиштето и престојувалиштето се заклучува дека и српскиот законодавец ги имал предвид двата услова, објективниот - *местото каде што физичкото лице е населено, односно центарот каде што се животните активности на граѓанинот* и субјективниот-*намерата постојано да се живее во тоа место*. Двата елемента се присутни при определувањето на живеалиштето, додека само објективниот елемент - *место на престој на граѓанинот* е присутно само кај престојувалиштето. При анализата на овие определувања се заклучува дека тие се во претежност слични со македонските определувања на поимите живеалиште и престојувалиште, направени со измените на Законот за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето од октомври 2023 година.

Од српскиот Закон за живеалиште и престојувалиште на граѓаните, се гледа дека нивното пријавување и одјавување од страна на физичкото лице претставува негова обврска. Покрај ова, српскиот Закон зборува и за пријавување на привременото престојувалиште во странство и негово одјавување од странство, од страна на физичкото лице. Така, согласно Законот, полнолетните лица се должни да вршат пријавување и одјавување на живеалиштето, пријавување и одјавување на престојувалиштето, како и пријавување на привременото престојувалиште во странство и враќањето од странство⁹⁶².

Што се однесува до пријавувањето и одјавувањето на малолетните деца или лицата без деловна способност, согласно Законот, тоа го врши нивниот родител, односно старател или законски застапник. Доколку родителите немаат исто живеалиште,

⁹⁵⁸ Види: чл. 1:15, Холански граѓански законик (Dutch Civil Code).

⁹⁵⁹ Закон о пребивалишту и боравишту граѓана, Сл. гласник Р Србије, број 87 од 21. новембра 2011. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_prebivalistu_i_boravistu_gradjana.html.

⁹⁶⁰ Види: чл. 3, ст. 2, Закон о пребивалишту и боравишту граѓана...

⁹⁶¹ Види: чл. 3, ст. 3, Закон о пребивалишту и боравишту граѓана...

⁹⁶² Види: чл. 4, ст. 1, Закон о пребивалишту и боравишту граѓана...

пријавувањето и одјавувањето го поднесува еден од родителите и тоа во согласност со другиот родител или пак родителот кој самостојно го врши родителското право⁹⁶³.

Од одредбите на Законот се гледа дека граѓанинот има обврска за пријавување на живеалиштето. Таа произлегува од одредбата која пропишува дека граѓанинот е должен во рок од 8 дена од денот на населувањето да го пријави живеалиштето кај надлежниот орган и тоа на адресата на која се пријавил⁹⁶⁴. Притоа српскиот Закон исто како и македонскиот, пропишува дека граѓанинот пријавувањето на живеалиштето го врши врз основа: *на имотен лист, договор за закуп на станот или врз основа на друга правна основа*⁹⁶⁵.

Одјавувањето на живеалиштето според српскиот Закон исто така претставува обврска. Таа произлегува од одредбата според која: *граѓанинот е должен да го одјави живеалиштето доколку се пресели во странство*. За одјавувањето на живеалиштето на лицето му се издава потврда⁹⁶⁶.

Исто како и македонскиот законодавец, така и српскиот, во поглед на промената на престојувалиштето пропишува дека граѓанинот е должен во рок од 8 дена од денот на неговото пристигнување во новото живеалиште, истото да го пријави до надлежниот орган во тоа престојувалиште, за што му се издава потврда, прво за одјавување на старото престојувалиште и тоа од страна на надлежниот орган во местото кај што имал престојувалиште⁹⁶⁷, а потоа надлежниот орган во местото на новото престојување му издава потврда за пријавувањето во новото престојувалиште⁹⁶⁸.

По барање на суд, орган на државна управа, друг орган или организација, како и правно или физичко лице кое има оправдан правен интерес за тоа, надлежниот орган ќе ја потврди постојаната адреса на живеење, односно привремениот престој на адресата на која граѓанинот има пријавено живеалиште, односно престојувалиште⁹⁶⁹.

Српскиот Законот содржи и одредби кои се однесуваат на постапувањето на српските државјани во случај на подолго престојување во странство. Така, согласно Законот, граѓаните кои заминуваат во странство со намера таму непрекинато да престојуваат повеќе од 90 дена, се должни пред заминувањето да го пријават привременото престојувалиште до надлежниот орган во Р Србија⁹⁷⁰.

Министерството за внатрешни работи како надлежен орган во постапката за пријавување и одјавување на живеалиште и престојувалиште, како и на привременото престојувалиште на српските државјани во странство, исто како и во нашата држава, води евиденција и тоа во електронска форма⁹⁷¹.

⁹⁶³ Види: чл. 4, ст.2, Закон о пребивалишту и боравишту граѓана...

⁹⁶⁴ Види: чл. 9, Исто.

⁹⁶⁵ Види: чл. 11, Закон о пребивалишту и боравишту граѓана...

⁹⁶⁶ Види: чл. 14, Закон о пребивалишту и боравишту граѓана...

⁹⁶⁷ Види: чл. 15, Исто.

⁹⁶⁸ Види: чл. 16, Исто.

⁹⁶⁹ Види: чл. 18, Исто.

⁹⁷⁰ *Граѓаните кои заминуваат во странство со намера континуирано да престојуваат не подолг од 90 дена, а го продолжуваат престојот, се должни да го пријават својот привремен престој во странство повеќе од 90 дена до надлежниот орган, преку дипломатско-конзуларното претставништво.* чл. 19, Исто.

⁹⁷¹ Види: чл. 24, Исто.

3. Влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во вршењето на граѓанскоправните односи (стварните, облигационите и наследните)

Живеалиштето и престојувалиштето како атрибути на физичките лица имаат големо значење во остварувањето на граѓанскоправните односи (стварноправните, облигационоправните и наследноправните). Тие како правен инструмент, не само што се целисходни, туку слободно може да се констатира дека се и неопходни во современите услови. Имено институтот живеалиште овозможува правилно испорачување на документи до надлежни служби (одлуки, повици, известувања итн.), создава предуслови за пофункционална организација на многу служби и работни места (кои се и просторно поблиски до граѓаните). На граѓаните им овозможува да го најдат лицето со кое се во правен однос (или имаат намера да стапат во правен однос), обезбедуваат информираност на граѓаните за прашања кои се однесуваат на нивните интереси, им обезбедуваат на државните органи правилна примена на санкции и исполнување на обврските кон државата (плаќање на одредени даноци) итн.⁹⁷².

И покрај значителната подвижност на локацијата на физичките лица, постоењето на едно место каде тие се смета дека се населиле со намера постојано да живеат, во правниот систем на секоја држава создава стабилност во односите во кои тие влегуваат⁹⁷³.

3.1. Влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во остварувањето на стварноправните односи

Живеалиштето и престојувалиштето како атрибути на физичките лица во одредени случаи имаат значителна улога во остварувањето на стварноправните односи. Така, генералниот Закон за сопственост и други стварни права го предвидува живеалиштето како атрибут во решавањето на следните ситуации: 1) Во случај кога при делбата на заедничкиот имот на брачниот другар му се доверени заедничките деца на чување и воспитување; 2) Кога наследникот кој живеел во заедница со оставителот, судот ќе одлучи да му се остават одделни ствари; 3) Во случај кога лицата кои живееле во заедница со оставителот и помагале во стопанисувањето, да имаат право да бараат од оставината да им се издвои дел и 4) Во случај на заедничка сопственост во семејна заедница⁹⁷⁴.

1. Законот за сопственост и други стварни права во членот 77 предвидува при делбата на заедничкиот имот, на брачниот другар на кого му се доверени заедничките деца на чување и воспитување, да му се доделуваат и оние ствари за кои е очигледно дека се во интерес да бидат во имот и во сопственост на брачниот другар на кого децата му се доверени. Од оваа законска одредба произлегува дека живеалиштето на доделените деца се определува според *живеалиштето на родителот* на кому му се доделени тие деца на чување и воспитување.

⁹⁷² О. Станковиќ, В. В. Водинелиќ, *Увод у граѓанско право*, Номос, Београд, 1995, стр. 64.

⁹⁷³ Л. Василев, *цит. учебник*, стр. 132 – 133.

⁹⁷⁴ Т. Пржеска, . *цит. дело*, стр. 115.

2. По барање на наследникот кој живеел или стопанисувал во заедница со оставителот судот, кога за тоа постои оправдана потреба, ќе одлучи да му се остават одделни ствари, подвижни или недвижни или група ствари што би припаднале во делот на другите наследници, а вредноста на тие ствари да им ја исплати тој во пари⁹⁷⁵. Оправдана потреба за да се примени ова одредба постои тогаш кога има економско оправдување да се осигура економската база за натамошниот живот и стопанисување на наследникот *што живеел и стопанисувал* во заедница со оставителот⁹⁷⁶.

3. Законот за сопственост во членот 91 пропишува дека лицата *кои живееле во заедница со оставителот* и со својот труд, заработка или на друг начин му помагале во стопанисувањето, имаат право да бараат од оставината да им се издвои делот кој одговара на нивниот придонес во зголемувањето на вредноста на имотот на оставителот⁹⁷⁷.

4. Стекнувањето сопственост во семејна заедница⁹⁷⁸ доведува до настанување на посебен подоблик на правото на сопственост, заедничка сопственост во семејна заедница⁹⁷⁹, *која подразбира дека живееле заедно*.

3.2. Влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во остварувањето на облигационоправните односи

Живеалиштето како атрибут има влијание и во остварувањето на облигационоправните односи. Во областа на облигационоправните односи живеалиштето има двојно значење. Кога станува збор за живеалиштето како атрибут на физичките лица, тоа исто така се јавува и како природен елемент на договорот⁹⁸⁰. За склучување на договор врз основа на понуда од страна на понудувачот, на пример, за место на склучување на договорот, се смета местото во кое *понудувачот имал свое живеалиште*. За исполнување на парична обврска, за место на исполнување на обврската се смета местото во кое *доверителот има свое живеалиште*, додека кај непаричните обврски, за место на исполнување на обврската се смета *живеалиштето на должникот*⁹⁸¹.

⁹⁷⁵ Чл. 89, ст. 1, Закон за сопственост и други стварни права...

⁹⁷⁶ К. Чавдар, К. Чавдар, *Закон за сопственост и други стварни права... цит. учебник*, стр. 195.

⁹⁷⁷ *Такви заедници во кои оставителот живеел со определени лица кои можат да претендираат на право од чл. 91, пред сè можат да се сметаат и тоа: 1) семејната заедница на оставителот – б.чл. 92-94; 2) трајната заедница заснована со оставителот врз основа на чл. 29 од ЗН; 3) заедничкото домаќинство засновано со оставителот според чл. 37 од ЗН; 4) заедница на живот заснована со оставителот врз основа на договор за доживотна издршка според чл. 1029 и чл.1033 ст.2 од ЗОО. Види: К. Чавдар, К. Чавдар, *Закон за сопственост... цит. учебник*, стр. 197.*

⁹⁷⁸ *Во семејна заедница секој член, освен брачните и вонбрачните другари, стекнува право на сопственост на стварите за себе (посебен имот), освен ако поинаку не се договорот или ако тоа не произлегува од околностите на случајот. Види: чл. 92-94, Закон за сопственост и други стварни права...*

⁹⁷⁹ Види: чл. 30, Исто.

⁹⁸⁰ Елементите на договорот може да бидат: битни, природни и случајни. Битни елементи (*essentialia negotii*) се оние состојки без кои договорот не може да постои (на пример кај договорот за продажба битни елементи се стварта и цената). Природни елементи (*naturalia negotii*) се времето и местото. Случајни елементи (*accidentalia negotii*) се условот, рокот и налогот. Поблиску за ова да се види кај А. Групче, *цит. учебник*, стр. 221-223.

⁹⁸¹ О. Kadriu, *цит. учебник*, стр. 214.

1. За склучување на договор врз основа на понуда од страна на понудувачот, ставот 2 на членот 23 на Законот за облигационите односи пропишува: *се смета дека договорот е склучен во местото во кое понудувачот имал свое седиште, односно живеалиште во моментот кога ја направил понудата.* Инаку, местото на склучување на договорот е од значење за определување на месната надлежност на судот во случај на спор, а во меѓународното приватно право заради определување на местото на склучување на договорот. Освен процесни импликации, живеалиштето и престојувалиштето се смета дека можат да имаат и соодветни последици во однос на примена на определено право⁹⁸².

2. За природни елементи на договорот цивилистите подвлекуваат дека се сметаат времето и местото на исполнување на обврските. Остварувањето на содржината на правното дело не е возможна без да се определи времето и местото на исполнување на обврските. Доколку страните не ги определиле овие елементи, тогаш се применуваат резервните диспозитивни норми на Законот за облигационите односи⁹⁸³. Така, кога местото на исполнувањето не е определено, а не може да се определи ни според целта на работата, природата на обврската или другите околности, исполнувањето на обврската се врши *во местото во кое должникот во време на исполнувањето на обврската имал свое седиште, односно живеалиште, а во недостиг на живеалиште, свое престојувалиште*⁹⁸⁴. Во оваа законска одредба станува збор за случаите кога обврската е непарична. Имајќи предвид дека исполнувањето на обврската претставува товар за должникот, ваквото определување е целосно рационално и прифатливо.

3. Кога станува збор за исполнување на парична обврска, тогаш Законот за облигационите односи пропишува дека паричните обврски се исполнуваат *во местото во кое доверителот има седиште, односно живеалиште, а во недостиг на живеалиште, престојувалиште.* Ако доверителот го променил местото во кое имал свое седиште, односно живеалиште во време кога настанала обврската, па поради тоа се зголемени трошоците на исполнувањето, тоа зголемување паѓа врз товар на доверителот⁹⁸⁵. Од одредбите на Законот произлегува дека паричните обврски се исполнуваат *во местото на живеалиштето, односно престојувалиштето* на физичките лица. Според тоа, во овие одредби е прифатен принципот дека “долгот се носи, а не дека долгот се бара”. Тоа значи дека должникот е должен паричниот долг да го однесе до местото на доверителот и таму да го исплати⁹⁸⁶.

4. Во случај на полагање на стварта кај суд⁹⁸⁷, како начин за исполнување на обврската од страна на должникот, за извршеното полагање должникот се обврзува *да го извести доверителот ако знае за него и за неговото престојувалиште.* Со

⁹⁸² Поблиску за ова да се види кај К. Чавдар, К. Чавдар, *Закон за облигационите односи... цит. учебник*, стр.73.

⁹⁸³ Р. Живковска, Т. Пржеска, *Правни дела (Монографија)*, “Европа 92” Кочани, Скопје, 2018, стр. 26.

⁹⁸⁴ Види: чл. 308, ст. 2, Закон за облигационите односи...

⁹⁸⁵ Види: чл. 309, ст. 1, 3, Закон за облигационите односи...

⁹⁸⁶ К. Чавдар, К. Чавдар, *Закон за облигационите односи...цит. учеб.*, стр.479.

⁹⁸⁷ *Кога доверителот е во задоцнување, или е непознат, или кога е неизвесно кој е доверител или каде се наоѓа, или кога доверителот е деловно неспособен, а нема застапник, должникот може да го положи предметот што го должи кај судот за доверителот.*

(2) Истото право го имаат и трети лица кои се правно заинтересирани да биде исполнета обврската ”. Види: чл. 316, Закон за облигационите односи...

предавањето на стварите во судски депозит должникот ја извршува својата обврска исто како да му ги предал стварите на доверителот⁹⁸⁸.

5. Кога местото на предавањето не е определено со договор⁹⁸⁹ во случаите кога треба да се изврши обврска од договор за продажба, Законот за облигационите односи предвидува предавањето на стварта да се врши *во местото во кое продавачот во моментот на склучувањето на договорот има свое живеалиште или, во недостиг на ова, свое престојувалиште*. Ако продавачот го склучил договорот во вршењето на својата редовна трговска дејност, тогаш предавањето на стварта е *во местото на седиштето на продавачот*⁹⁹⁰. Всушност, оваа одредба која конкретно се однесува на обврските на продавачот е корелативна со општата одредба од членот 308 на Законот за облигационите односи која се однесува за исполнување на непарична обврска. Бидејќи предавањето на стварта е непарична обврска, сосема е логично и законското решение оваа непарична обврска да се изврши во местото каде што должникот има свое живеалиште или во недостиг на ова, свое престојувалиште⁹⁹¹.

3.3. Влијанието на живеалиштето и престојувалиштето во остварувањето на наследноправните односи

Живеалиштето и престојувалиштето како атрибути на физичките лица во одредени случаи имаат значителна улога во остварувањето на наследноправните односи.

1. Согласно Законот за наследувањето *на брачниот партнер, предците, посвоителот, потомците, посвоеникот и неговите потомци и лицата што живееле во трајна заедница, доколку живееле со оставителот во исто домаќинство, им припаѓаат предметите на домаќинството што служат за задоволување на секојдневните потреби, освен предметите од позначителна вредност*⁹⁹². Издвоените предмети Законот укажува дека не се земаат предвид при пресметувањето на нужниот дел, ниту му се засметуваат на наследникот во неговиот наследен дел⁹⁹³.

2. Право да бараат издвојување на дел од оставината имаат и лицата коишто живееле во семејна заедница со оставителот и стопанисувале со него, кои со својот труд, заработка или на друг начин придонеле за зголемување на вредноста на имотот на оставителот. Во таа смисла, издвоениот дел од оставината не спаѓа во оставината и не се зема предвид при пресметувањето на нужниот дел, ниту му се засметува на наследникот во неговиот наследен дел⁹⁹⁴.

3. Согласно Законот за наследувањето: *чуваникот и хранителот, посинокот и паиштерката и очувот и маќеата, снаата и свекорот и свекрвата, зетот и тестот и теиштата и лица кои се крвни роднини, кои живееле во трајна заедница, заедно се*

⁹⁸⁸ Судот е должен да ги прими во депозит предметите ако со Законот е определено дека должникот може со предавањето на предметите во судски депозит да се ослободи од обврската. Види: А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право, Книга втора Вонпарнична постапка... цит. учебник*, стр.184.

⁹⁸⁹ (1) *Продавачот е должен да му го предаде предметот на купувачот во времето и на местото предвидено со договорот* Види: член. 455, Закон за облигационите односи...

⁹⁹⁰ Види: чл. 459, Исто.

⁹⁹¹ Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 120.

⁹⁹² Види: чл. 37 ст. 1 од Закон за наследувањето...

⁹⁹³ Види: чл. 37, од Закон за наследувањето...

⁹⁹⁴ Види: чл. 91 ст. 1 и 2 од Закон за сопственост и други стварни права...

наследуваат под услов умрениот да не оставил брачен другар и други наследници од првиот наследен ред и родители и браќа и сестри. Во овој случај овие лица ја наследуваат целата оставина на еднакви делови⁹⁹⁵.

4. Лицата кои имаат право на наследување по основ на живеење во трајна заедница, законодавецот таксативно ги набројува. Тоа се чуваникот и хранителот, посинокот и паштерката и очувот и маќеата, снаата и свекорот и свекрвата, зетот и тестот и тештата и лицата кои се крвни роднини. Овие лица под услови предвидени со законот наследуваат во рамките на вториот законски наследен ред, под услов да живееле во трајна заедница. Како трајна заедница се подразбира онаа заедница која траела најмалку пет години и тоа непрекинато од нејзиното засновање па се до смртта на оставителот⁹⁹⁶.

3.4. Процесноправно влијание на живеалиштето и престојувалиштето

Живеалиштето како атрибут на физичките лица има значителна улога во остварувањето на граѓанскоправните односи (стварните, облигационите и наследните). Оваа улога ја потврдуваат законските одредби што се претставени во горенаведените случаи. Истовремено живеалиштето како атрибут има посебно значење и во судските граѓански постапки (парничната постапка⁹⁹⁷ и вонпарничната постапка⁹⁹⁸).

Ако тужениот е физичко лице, според професорите А. Јаневски и Т. Зороска-Камиловска за него е најпристапен судот на чие подрачје се наоѓа центарот на неговите животни активности. Во таа смисла, Законот за општо месно надлежен го прогласува судот на чие подрачје тужениот има живеалиште, а тоа е местото во кое тој се настанил, со намера таму трајно да живее и да работи (*forum domicilii*)⁹⁹⁹.

3.4.1. Процесноправното влијание на живеалиштето и престојувалиштето во парничната постапка

1. Согласно Законот за парничната постапка, за општо месно надлежен е судот на чие подрачје тужениот има живеалиште. Ако тужениот нема живеалиште во РС Македонија, општо месно надлежен е судот на чие подрачје тужениот има престојувалиште. Ако тужениот покрај живеалиште има и престојувалиште во некое друго место, а според околностите може да се претпостави дека таму ќе престојува

⁹⁹⁵ Види: чл. 29 ст. 1, Закон за наследувањето...

⁹⁹⁶ Види: чл. 29 ст. 3 од Закон за наследувањето...

⁹⁹⁷ Во парничната постапка судовите расправаат и одлучуваат за основните права и обврски на човекот и граѓанинот во спорите од личните и семејните односи, од работните и од трговските односи, како и од имотните и другите граѓанскоправни односи, освен ако за некои од наведените спорови со посебен закон не е предвидено за нив судот да одлучува според правилата на некоја друга постапка. Види: А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право (книга прва) Парнично право... цит. учебник*, 2012, стр. 17.

⁹⁹⁸ “Во вонпарнична постапка судовите постапуваат и одлучуваат за личните, семејните, имотните и другите правни состојби и другите правни состојби и односи, кога е тоа определено со закон”. Види: Исто.

⁹⁹⁹ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право книга прва, Парнично право...цит. учеб.*, стр. 140.

подолго време, општо месно надлежен е и судот на престојувалиштето на тужениот¹⁰⁰⁰. Законските одредби ја определуваат општата месна надлежност на судот според *живеалиштето, односно престојувалиштето на тужениот*.

Со цел на тужениот да му се олесни процедуралната положба, а против тужбените барања на тужителот да може да се брани со што е можно помал трошок и губење време и труд, некои цивилисти подвлекуваат дека најцелисходно е тужителот да поднесе тужба против тужениот во *судот на чие подрачје тужениот има живеалиште*¹⁰⁰¹.

Во врска со престојувалиштето, треба да се напомене дека не би можело да се смета дека е заснована ваква месна надлежност на судот, ако лицето, кое престојува во едно место има намера набргу да го напушти тоа место, бидејќи на пример му завршува учебната година, или му престанува работата која подолго време тука ја вршел и сл. Местото во кое тужениот доаѓа само во текот на користењето на годишниот одмор, не се смета за место на негово престојувалиште. Околноста што тужениот, покрај живеалиштето има и престојувалиште во некое друго место, не е причина судот во поглед на живеалиштето на тужениот да се огласи за месно ненадлежен. Ако според околностите може да се претпостави дека тужениот подолго време ќе издржува казна во казнено-поправниот дом, тогаш се смета дека тука има и престојувалиште и може да биде тужен пред судот на чие подрачје се наоѓа¹⁰⁰².

За судење во спорови против државјанин на РС Македонија кој постојано живее во странство каде што е упатен на служба или на работа од страна на државен орган или правно лице, *општо месно надлежен е судот на неговото последно живеалиште во РС Македонија*¹⁰⁰³.

Кога станува збор за физички лица кои немаат живеалиште во РС Македонија (на пример: циркуски артисти, номади, бездомници и сл.), општо месно надлежниот суд не може да им се определи според наведениот критериум. За овие лица според професорите А. Јаневски и Т. Зороска-Камиловска, најпогодно е да бидат тужени пред *судот на чие подрачје имаат престојувалиште*, а тоа е местото во кое тие привремено се задржуваат, без намера таму трајно да останат. Престојувалиштето е супсидијарен критериум за определување на општата месна надлежност на судот¹⁰⁰⁴.

2. За судење во спорови заради утврдување на постоење или непостоење на брак, поништување на брак или развод на брак (брачни спорови) покрај судот од општа месна надлежност, надлежен е и судот на чие подрачје *брачните другари имале последно заедничко живеалиште* изборна-елективна месна надлежност¹⁰⁰⁵. Ако во брачните спорови судот во РС Македонија е надлежен затоа што брачните другари имале последно заедничко живеалиште во РС Македонија, односно затоа што тужителот има живеалиште во РС Македонија, месно надлежен е судот на чие подрачје *брачните*

¹⁰⁰⁰ Види: чл. 39, Закон за парничната постапка...

¹⁰⁰¹ F. Brestovci, *E drejta procedural civile I*, Biblioteka - Tekstet universitare, Prishtinë, 2004, str. 56.

¹⁰⁰² К. Чавдар, К. Чавдар, *Закон за парничната постапка со коментари... цит. учебник*, стр.100.

¹⁰⁰³ Види: чл. 41, Закон за парничната постапка...

¹⁰⁰⁴ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право книга прва Парнично право...цит, учеб.* стр. 140.

¹⁰⁰⁵ *Најголем дел од правилата за месната надлежност на судот содржани во ЗПП се примери за изборна месна надлежност. Таа е пропишана за судење спорови од семејноправни, наследноправни, облигационоправни, стварноправни, стопански и работни односи. Види: А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, Граѓанско процесно право книга прва, Парнично право...цит, учеб., стр. 142.*

другари имале последно заедничко живеалиште, односно судот на чие подрачје тужителот има живеалиште.¹⁰⁰⁶

3. Во споровите за имотни односи на брачните другари надлежен е суд во РС Македонија затоа што имотот на брачните другари се наоѓа во РС Македонија или затоа што тужителот во време на поднесувањето на тужбата има живеалиште или престојувалиште во РС Македонија¹⁰⁰⁷.

4. Во споровите заради утврдување или оспорување на татковство или мајчинство, кога тужителот е дете, тоа може да ја поднесе тужбата било до судот од општа месна надлежност, било до судот на чие подрачје детето има живеалиште, односно престојувалиште¹⁰⁰⁸. Во овој случај живеалиштето има двојно значење, прво станува збор за *живеалиштето на тужениот* и второ за *живеалиштето на детето (тужителот)*. Ако во споровите заради утврдување или оспорување на татковство или мајчинство надлежен е суд во РС Македонија затоа што тужителот има живеалиште во РС Македонија, месно надлежен е судот на чие подрачје тужителот има живеалиште¹⁰⁰⁹.

5. За судење во спорови за законска издршка, ако тужител е лице кое бара издршка, покрај судот од општа месна надлежност надлежен е и судот на чие подрачје тужителот има живеалиште, односно престојувалиште. Ако во споровите за законска издршка со меѓународен елемент е надлежен суд во РС Македонија затоа што тужителот има живеалиште во РС Македонија, месно надлежен е *судот на чие подрачје тужителот има живеалиште*.¹⁰¹⁰ Вака е определено со оглед на претпоставената послаба имотна состојба на лицето што бара издршка, па се сака да му се олесни можноста да го оствари издржувањето кога на тоа има право.¹⁰¹¹

6. За судење во спорови за вондоговорна одговорност за штета, покрај судот од општа месна надлежност, надлежен е и судот на чие подрачје е извршено штетното дејствие или судот на чие подрачје настапила штетната последица. Ако штетата настапила поради смрт или тешки телесни повреди, надлежен е и *судот на чие подрачје тужителот има живеалиште, односно престојувалиште*¹⁰¹². Целта на оваа законска одредба е заштита на тужителот.

7. Во Законот за парничната постапка е пропишана дополнителна месна надлежност во споровите против сопарничари. Доколку за нив не постои месна надлежност на ист суд, месно е надлежен судот кој е надлежен за еден од тужените, а ако меѓу нив има главни и споредни должници, месно е надлежен *судот кој е надлежен за еден од главните должници*¹⁰¹³. Се смета дека одредбата од овој член треба да се свати како

¹⁰⁰⁶ Види: чл. 46, Закон за парничната постапка...

¹⁰⁰⁷ Види: чл. 47, Закон за парничната постапка...

¹⁰⁰⁸ Види: чл. 48, ст. 1, Исто.

¹⁰⁰⁹ Види: чл. 48, ст. 2, Исто. *Во споровите за утврдување или оспорување на татковство или мајчинство, малолетното дете може да поднесе тужба или пред судот од општа месна надлежност или пред судот на чие подрачје има живеалиште, односно престојувалиште. Пред судот на своето живеалиште, односно престојувалиште детето може да поднесе тужба и по полнолетството, но само доколку тужениот нема живеалиште, односно престојувалиште на територијата на РС Македонија*, Види: чл.262, ст. 1 од Закон за семејството, Сл. весник на Р Македонија, бр. 80/1992, 9/1996, 19/2000, 18/2001, 79/2001, 38/2004, 60/2005, 33/2006, 84/2008, 117/2009, 67/2010, 156/2010, 39/2012, 44/2012, 38/2014, 115/2014, 138/2014, 104/2015, 150/2015, 122/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 51/2021, 53/2021 и 199/2023.

¹⁰¹⁰ Види: чл., 43, Исто.

¹⁰¹¹ Така: К. Чавдар, К. Чавдар, *Закон за парничната постапка со коментари...цит., учеб., стр. 103.*

¹⁰¹² Види: чл. 44, ст. 1, 2, Исто.

¹⁰¹³ Види: чл. 42, Исто.

помошна, за да се овозможи повеќе лица да бидат тужени кај еден и ист суд, доколку тоа го наложуваат причините за процесна економија и целесообразност.¹⁰¹⁴

3.4.2. Процесноправното влијание на живеалиштето и престојувалиштето во вонпарничната постапка

Живеалиштето како атрибут на физичките лица има посебно значење и во определувањето на месната надлежност на судот во вонпарничната постапка. Во текстот што следи се претставуваат одредби на Законот за вонпарнична постапка во кои живеалиштето, односно престојувалиштето се зема како критериум за определување на месната надлежност на судот.

Законот за вонпарнична постапка предвидува дека, доколку со него или со друг закон поинаку не е определено, за решавање во вонпарничната постапка, *месно е надлежен судот на чие подрачје предлагачот има живеалиште или престојувалиште*¹⁰¹⁵.

Во овој дел од дисертацијата ќе бидат претставени законските одредби од посебните вонпарнични постапки, каде што живеалиштето, односно престојувалиштето се појавува како основ за определување на месната надлежниот на судот.

1. Во постапката за одземање на деловната способност на лице државјанин на РС Македонија, надлежен е судот на чиешто подрачје *лицето има живеалиште, односно престојувалиште*. Ако лицето нема живеалиште, односно престојувалиште во РС Македонија, надлежен е судот на чие подрачје тоа лице *имало последно живеалиште односно престојувалиште*¹⁰¹⁶. Според професорите А. Јаневски и Т. Зороска-Камиловска месната надлежност на судот во оваа вонпарнична постапка е определена според правилото *forum domicilii* за лицето за кое се води постапката¹⁰¹⁷.

2. За прогласување на исчезнат државјанин на РС Македонија за умрено лице е надлежен судот во РС Македонија, на чие подрачје *тоа лице имало живеалиште во време на исчезнувањето*. Ако државјанинот на РС Македонија немал живеалиште во времето на исчезнувањето во РС Македонија или тоа не може да се утврди, *месно надлежниот суд ќе го определи Врховниот суд на РС Македонија*¹⁰¹⁸. Месната надлежност на судот во оваа вонпарнична постапка се определува според атрибутот живеалиште на исчезнатото лице.

Ако судот утврди дека се исполнети условите за поведување на постапка според Законот за вонпарнична постапка, ќе даде оглас во кој ќе се наведат суштествените околности на случајот и ќе се повика исчезнатото лице, како и секој друг што знае за неговиот живот, да се јави во судот во рок од три месеци од објавувањето на огласот во „Службен весник на РС Македонија“, со укажување дека по истекот на тој рок исчезнатото лице ќе се прогласи за умрено. Огласот се објавува во „Службен весник на

¹⁰¹⁴ Така: К. Чавдар, К. Чавдар, *Закон за парничната постапка со коментари... цит., учеб.*, стр. 102.

¹⁰¹⁵ Види: чл. 14, Закон за вонпарнична постапка...

¹⁰¹⁶ Види: чл. 35, Исто.

¹⁰¹⁷ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право книга втора, Вонпарнично право...цит. учебник*, стр. 78.

¹⁰¹⁸ Види: чл. 75, Исто.

РС Македонија“ и на огласната табла во судот, а ќе се објави и во *местото во кое исчезнатиото лице имало свое последно живеалиште, односно престојувалиште*. Судот може да определи огласот да се објави и преку други средства за јавно информирање, како и во странство¹⁰¹⁹.

3. Во постапката за давање дозвола за склучување брак на малолетно лице кое наполнило 16 години е надлежен *судот на чиешто подрачје тоа лице имало живеалиште, односно престојувалиште (forum domicilii)*¹⁰²⁰. Во овој случај се зема предвид живеалиштето на малолетникот кој се јавува како предлагач во постапката. Кога станува збор за давање дозвола за склучување брак на роднини по сватовство, исто така, *месно е надлежен судот на чие подрачје имаат живеалиште, односно престојувалиште овие лица*. Ако лицата немаат живеалиште, односно престојувалиште на подрачје на ист суд, *месно е надлежен судот кој е надлежен за еден од нив*¹⁰²¹.

4. За одземање на вршење на родителски права и за враќање на родителските права *надлежен е судот на чие подрачје лицето спрема кое се поведува постапката има живеалиште, односно престојувалиште или судот на чие подрачје детето има живеалиште, односно престојувалиште*¹⁰²². Од оваа законска одредба произлегува дека предлагачот има право на избор од двете дадени можности.

5. И во постапката за продолжување на родителските права и должности по полнолетството, *месно е надлежен судот на чие подрачје родителот има живеалиште, односно престојувалиште и судот на чие подрачје детето има живеалиште, односно престојувалиште*¹⁰²³. Како во претходната постапка, и во овој случај постои двојна надлежност, месно надлежен е како судот на чие подрачје родителот има живеалиште, односно престојувалиште, така и судот на живеалиштето и престојувалиштето на детето.

6. Професорите А. Јаневски и Т. Зороска-Камиловска, со право сметаат дека основно правило за определување на месната надлежност на судот за расправање оставина е *постојаното живеалиште, односно престојувалиште кое оставителот го имал во времето на смртта (forum generale)*¹⁰²⁴. Во оваа смисла и Законот за вонпарнична постапка пропишува дека, за расправање на оставина месно е надлежен *судот на чие подрачје оставителот во времето на смртта имал постојано живеалиште, односно престојувалиште (оставински суд)*¹⁰²⁵. Ако оставителот во времето на смртта немал живеалиште или престојувалиште во РС Македонија, за расправање на оставината месно е надлежен судот на чие подрачје оставителот има оставина, а неговите наследници поднеле барање за поведување на оставинска постапка. Ако ниту еден дел од оставината не се наоѓа во РС Македонија, месно надлежниот суд ќе го определи Врховниот суд на РС Македонија¹⁰²⁶. Од законските одредби се заклучува дека за определување на месната надлежност на судот најпрвин се зема предвид *живеалиштето на оставителот во времето на смртта*. Ако истиот немал живеалиште во РС Македонија, за месно надлежен се прогласува судот во кој се наоѓа неговата оставина. Доколку месната

¹⁰¹⁹ Види: чл. 79, Исто.

¹⁰²⁰ Види: чл. 124, Исто.

¹⁰²¹ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право книга втора, Вонпарнично право...цит.*, учеб., стр. 99.

¹⁰²² Види: чл. 107, Исто.

¹⁰²³ Види: чл. 113, Исто.

¹⁰²⁴ А. Јаневски, Т. Зороска-Камиловска, *Граѓанско процесно право, книга втора, Вонпарнично право...цит.*, учеб., стр. 113.

¹⁰²⁵ Види: чл. 129, ст. 1, Закон за вонпарнична постапка...

¹⁰²⁶ Види: чл. 129, ст. 2, 3, Исто.

надлежност не може да се определи врз основа на горенаведените критериуми, тогаш ја определува Врховниот суд на РС Македонија.

ГЛАВА ТРЕТА

ПРАВЕН РЕЖИМ И ВЛИЈАНИЕ НА АТРИБУТОТ ДРЖАВЈАНСТВО ВО ГРАЃАНСКОПРАВНИТЕ ОДНОСИ

Фактот дали едно лице е или не е државјанин на определена држава, може да биде решавачки за определување на кругот на граѓанските субјективни права што ќе му бидат достапни на тоа лице на територијата на односната држава¹⁰²⁷. Професорите по меѓународно приватно право Т. Десковски и В. Доковски подвлекуваат дека во правната наука државјанството се определува тројно: *1. како правна целина (правна категорија), 2. како правна врска и 3. како правен однос*. Како правна целина, државјанството претставува збир од норми, кои во правниот систем на една определена држава ги определуваат начините на стекнување и на престанување на државјанството и го решаваат *судирот на државјанствата*¹⁰²⁸. Како правна врска, државјанството претставува правна поврзаност на едно физичко лице со определена држава, според која поврзаност физичкото лице ги ужива сите политички, граѓански, економски, социјални, културни и други права во државата чиј државјанин е¹⁰²⁹. Државјанството како правен однос, го означува односот меѓу физичкото лице и конкретната држава¹⁰³⁰.

1. Правен режим на државјанството на физичките лица според македонското право

Државјанството се гарантира во Уставот на РС Македонија: *граѓаните на РС Македонија имаат државјанство на РС Македонија. На државјанин на РС Македонија не може да му биде одземено државјанството, ниту може да биде протеран од РС Македонија. Државјанин на РС Македонија не може да биде предаден на друга држава, освен врз основа на ратификуван меѓународен договор, со одлука на суд*¹⁰³¹.

Правниот режим на државјанството во РС Македонија се уредува со Законот за државјанство на РС Македонија¹⁰³². Со него се уредуваат начинот и условите за стекнување и престанување на државјанството на РС Македонија, утврдување на државјанството, надлежниот државен орган за решавање во овие случаи, докажување на државјанството и водење на евиденција на државјаните на РС Македонија. Според одредбите на Законот, државјанството се определува *како правна врска меѓу лицата и државата без да се означува етничкото потекло на лицата*¹⁰³³.

¹⁰²⁷ Види: Т. Десковски, В. Доковски, *цит. учебник*, стр. 111.

¹⁰²⁸ Види: Исто, стр. 112.

¹⁰²⁹ Види: В. Kadriu, *E drejta ndërkombëtare private*, Trniga Design, Tetovë, 2015, стр.112.

¹⁰³⁰ Види: Р. Живковска и Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр.136-139.

¹⁰³¹ Види: чл. 4, Устав на Република Македонија...

¹⁰³² Закон за државјанство на РС Македонија, Сл. весник на Р Македонија, бр. 67/1992, 8/2004, 98/2008, 158/2011, 55/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 174/2021 и 67/2022.

¹⁰³³ Види: чл. 1, Закон за државјанство на РС Македонија...

Државјанин на РС Македонија може да има и државјанство на друга држава. Во тој случај државјанинот на РС Македонија кој има државјанство на друга држава, Законот во РС Македонија го смета исклучиво за државјанин на РС Македонија, ако со меѓународен договор не е поинаку определено¹⁰³⁴.

Согласно Законот за државјанство, државјанството на РС Македонија се стекнува на четири начини: 1. со потекло, 2. со раѓање на територијата на РС Македонија, 3. со природување и 4. со меѓународни договори.

Согласно Законот, со потекло стекнува државјанство на РС Македонија дете на кое: 1. во моментот на раѓањето двата родители се државјани на РС Македонија, 2. во моментот на раѓањето едниот родител да е државјанин на РС Македонија, а детето да е родено во РС Македонија, доколку родителите спогодбено не определат детето да го добие државјанството на другиот родител и 3. во моментот на раѓањето едниот родител да е државјанин на РС Македонија, а другиот родител да е непознат или со непознато државјанство, односно без државјанство, а детето да е родено во странство.

- Државјанство на РС Македонија со потекло стекнува и посвоеник при потполно посвојување на кој двата или едниот посвоител е државјанин на РС Македонија¹⁰³⁵.

- Со раѓање на територијата на РС Македонија, детето стекнува државјанство доколку е најдено или родено на територијата на РС Македонија на кое родителите му се непознати, или се со непознато државјанство или се без државјанство. На детето државјанството на РС Македонија му престанува ако до наполни 15 години живот се утврди дека родителите му се странски државјани и доколку детето нема да остане без државјанство¹⁰³⁶.

- Странец стекнува државјанство на РС Македонија, со природување ако ги исполнува следниве услови: 1. да наполнил 18 години живот, 2. до поднесување на барањето законски и постојано да живеел на територијата на РС Македонија најмалку седум години, 3. да има обезбедено стан и постојан извор на средства за егзистенција во висина која овозможува материјална и социјална сигурност под услови утврдени со закон, 4. во РС Македонија и во државата чиј државјанин е да не бил казнуван со казна затвор во траење од најмалку една година, за дела за кои се гони по службена должност и кои се казниви според прописите во РС Македонија, 5. против него да не се води кривична постапка во РС Македонија и во државата чиј државјанин е, 6. да го владее македонскиот јазик до тој степен да може лесно да се разбере со околината, 7. да не е изречена мерка забрана за престој во РС Македонија, 8. неговиот прием во државјанство на РС Македонија да не ја загрозува безбедноста и одбраната на РС Македонија, 9. да потпише заклетва дека ќе биде лојален граѓанин на РС Македонија и 10. да има отпуст од досегашното државјанство или да докаже дека ќе го добие ако биде примен во државјанство на РС Македонија¹⁰³⁷.

¹⁰³⁴ Види: чл. 2, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰³⁵ Види: чл. 4, ст. 1, 2, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰³⁶ Види: чл. 6, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰³⁷ Види: чл. 7, ст. 1, Закон за државјанство на РС Македонија...

Ако двата родители со природувањето стекнале државјанство на РС Македонија, државјанство на РС Македонија стекнува и нивното дете помало од 18 години¹⁰³⁸.

Според членот 16 на Законот за државјанство на РС Македонија, државјанството на РС Македонија престанува: 1. со отпуст и 2. според меѓународни договори.

Државјанство на РС Македонија престанува со отпуст ако лицето кое поднесло лично барање за отпуст ги исполнува следниве услови: 1. да наполнило 18 години живот, 2. да ги намирило имотноправните обврски спрема државните органи, 3. да ги регулирало имотноправните и другите законски обврски од брачниот однос и од односот на родители и деца спрема лицата кои живеат во РС Македонија, 4. да достави доказ од надлежен орган дека не е поведена стечајна постапка, односно постапка за престанок на трговското друштво чиј основач или содружник е, односно за трговецот поединец, 5. против него во РС Македонија да не се води кривична постапка поради кривично дело за кое се гони по службена должност или ако е осудено на казна затвор, казната да ја издржало и 6. ако има странско државјанство или ако докажало дека ќе биде примено во странско државјанство¹⁰³⁹. Притоа, Законот определува дека, на лицето му престанува државјанството на РС Македонија со денот на врачувањето на решението за отпуст од државјанство на РС Македонија¹⁰⁴⁰.

Со Измените и дополнувањата на Законот од 2021 година, малолетното лице на кое му престанало државјанството на РС Македонија со отпуст, може повторно да го стекне, ако до наполни 25 години живот законски престојува најмалку една година непрекинато во РС Македонија и ако поднесе барање за повторно стекнување на државјанството на РС Македонија¹⁰⁴¹.

Што се однесува до барањето за стекнување, престанување или утврдување на државјанство на РС Македонија, Законот пропишува дека: *се поднесува до Министерството за внатрешни работи според живеалиштето на лицето или ако лицето живее во странство, до дипломатско-конзуларното претставништво на РС Македонија во странство*¹⁰⁴².

Од одредбите на Законот се гледа дека државјанството на РС Македонија се докажува со важечка лична карта или патна исправа или со потврда за содржани лични податоци во Централниот регистар на население во постапките определени со закон¹⁰⁴³.

¹⁰³⁸ “Ако со природување еден од родителите стекнал државјанство на РС Македонија, државјанство на РС Македонија стекнува и неговото дете помало од 18 години ако тоа го бара овој родител, а детето живее во РС Македонија или ако тоа го бараат двата родители, без оглед каде живее детето”. Види: чл. 12, ст. 1, 2, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰³⁹ Види: чл. 17, ст. 1, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰⁴⁰ Види: чл. 17, ст. 4, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰⁴¹ Види: чл. 15, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰⁴² Види: чл. 21, ст. 1, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰⁴³ Види: чл. 23, ст. 1, Закон за државјанство на РС Македонија...

Евиденција за државјаните на РС Македонија и за странските државјани кои се родени на територијата на РС Македонија се води во Министерството за внатрешни работи¹⁰⁴⁴.

Министерството за внатрешни работи, за стекнување, односно престанување на државјанството на РС Македонија, ги известува надлежните државни органи и организации кои го евидентираат податокот за државјанството во евиденциите за кои со закон се овластени да ги водат¹⁰⁴⁵.

2. Правен режим на државјанството на физичките лица според споредбеното право

Државјанството на Европската Унија е право предвидено во членот 20 од Договорот за функционирање на Европската Унија (TFEU) и во членот 9 од Договорот за Европската Унија (TEU)¹⁰⁴⁶ од 2012 година.

За државјанството **Договорот за функционирање на Европската Унија** пропишува дека: *секое лице кое има националност на земја членка е државјанин на Унијата. Државјанството на Унијата е дополнително и не го заменува националното државјанство.* Во поглед на државјаните на Унијата, треба да се укаже дека тие ги уживаат правата и подлежат на должностите предвидени во Договорот. Државјанството на Унијата на нив им дава: 1. право слободно да се движат и престојуваат на територијата на земјите членки, 2. право да гласаат и право да се кандидираат како кандидати на избори за Европскиот парламент и во општински избори во нивната земја членка на живеење, под исти услови како и државјаните на таа држава, 3. право да уживаат на територијата на трета земја членка на која тие се државјани, а не е застапена. И право да бидат заштитени од дипломатско-конзуларните органи на која било земја членка под исти услови како и државјаните на таа земја и 4. право да поднесат петиција до Европскиот парламент. Како и да поднесат барање до Европскиот омбудсман и да се обраќаат до институциите и советодавните тела на Унијата на кој било од јазиците на Договорот и да добиваат одговор на истиот јазик¹⁰⁴⁷.

Договорот за Европската Унија поаѓајќи од принципот на еднаквост на нејзините граѓани пропишува дека: *Унијата, во сите свои активности, го почитува принципот на еднаквост на своите граѓани, кои добиваат подеднакво внимание од нејзините институции, тела, канцеларии и агенции. Секој државјанин на земја членка*

¹⁰⁴⁴ Министерството за внатрешни работи води и евиденција за стекнување и престанок на државјанство на Република Северна Македонија. Види: чл. 22, ст. 1, 2, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰⁴⁵ Види: чл. 25, Закон за државјанство на РС Македонија...

¹⁰⁴⁶ EUR-Lex, An official website of the European Union: *Citizenship of the Union*. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/> (25.04.2024).

¹⁰⁴⁷ Види: чл. 20, Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union, Official Journal of the European Union, C 326/47, 26.10.2012. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>.

е државјанин на Унијата. Државјанството на Унијата е дополнително и не го заменува националното државјанство¹⁰⁴⁸.

Правниот режим на атрибутот државјанство на физичките лица во Р Словенија се уредува со Законот за државјанството од 1991 година¹⁰⁴⁹. Овој закон ги уредува начините на стекнување и на престанок на државјанството во Р Словенија.

Законот децидно ги набројува начините на стекнување на словенското државјанство: *по потекло*¹⁰⁵⁰, *со раѓање на територијата на Р Словенија*¹⁰⁵¹, *по пат на природување*¹⁰⁵², односно *со прием врз основа на барање и според меѓународен договор*¹⁰⁵³. Од одредбите на Законот за државјанство произлегува дека, словенското државјанство престанува со отпуст, со отказ од државјанство, со одземање и по пат на меѓународен договор¹⁰⁵⁴.

Државјанството на Р Бугарија е гарантирано со Уставот на Р Бугарија: *бугарски државјанин е секој роден од најмалку еден родител кој има бугарско државјанство или е роден на територијата на Р Бугарија, доколку нема право на друго државјанство врз основа на потеклото*. Исто така, Уставот го прокламира и стекнувањето на бугарско државјанство по пат на натурализација. Што се однесува до граѓаните со бугарско потекло, согласно Уставот, истите стекнуваат бугарско државјанство по олеснета постапка. Согласно Уставот: *никој не може да биде лишен од бугарското државјанство стекнато со раѓање*¹⁰⁵⁵.

Во Р Бугарија, правниот режим на државјанството е уреден со Закон за државјанство од 1999 година.¹⁰⁵⁶ Овој Закон содржи одредби за условите и постапката за стекнување, губење и враќање на бугарското државјанство. Исто како и Законот за државјанство на РС Македонија и бугарскиот Закон дозволува бугарските државјани да има двојно државјанство. Согласно членот 3 на Законот за државјанство, бугарскиот државјанин кој исто така е државјанин на друга држава, се смета само за бугарски

¹⁰⁴⁸ Види: чл. 9, Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union...

¹⁰⁴⁹ Zakon o državljanstvu Republike Slovenije (ZDRS), U. list R Slovenije, št. 24/07 – официјален пречистен текст, 40/17. Достапен на: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO13>.

¹⁰⁵⁰ Види: чл. 4-8, Zakon o državljanstvu Republike Slovenije...

¹⁰⁵¹ Види: чл. 9, Zakon o državljanstvu Republike Slovenije...

¹⁰⁵² Види: чл. 10-16, Zakon o državljanstvu Republike Slovenije...

¹⁰⁵³ Види: чл. 3, Zakon o državljanstvu Republike Slovenije...

¹⁰⁵⁴ Види: чл. 17, Zakon o državljanstvu Republike Slovenije...

¹⁰⁵⁵ Види: чл. 25, Конституција на Република Бугарија, Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26.09.2003 г., изм. и доп., бр. 18 от 25.02.2005 г., изм. и доп., бр. 27 от 31.03.2006 г., бр. 78 от 26.09.2006 г. - Решение № 7 на Конституционниот суд от 2006 г., изм. и доп. бр. 12 от 6.02.2007 г., изм. и доп. бр. 100 от 18.12.2015 г., изм. и доп. бр. 106 от 22.12.2023 г. Достапно на: <https://www.parliament.bg/bg/const>.

¹⁰⁵⁶ Закон за бугарското граѓанство, Обн. ДВ. бр. 136 от 18 Ноември 1998г., изм. ДВ. бр. 41 от 24 Април 2001г., доп. ДВ. бр. 54 от 31 Мај 2002г., изм. ДВ. бр. 52 от 29 Јуни 2007г., изм. ДВ. бр. 109 от 20 Декември 2007г., изм. ДВ. бр. 74 от 15 Септември 2009г., изм. ДВ. бр. 82 от 16 Октомври 2009г., изм. ДВ. бр. 33 от 30 Април 2010г., изм. ДВ. бр. 11 от 7 Февруари 2012г., изм. ДВ. бр. 21 от 13 Март 2012г., изм. и доп. ДВ. бр. 16 от 19 Февруари 2013г., изм. ДВ. бр. 66 от 26 Јули 2013г., изм. ДВ. бр. 68 от 2 Август 2013г., изм. и доп. ДВ. бр. 108 от 17 Декември 2013г., изм. ДВ. бр. 98 от 28 Ноември 2014г., изм. ДВ. бр. 14 от 20 Февруари 2015г., изм. ДВ. бр. 22 от 24 Март 2015г., изм. и доп. ДВ. бр. 103 от 27 Декември 2016г., доп. ДВ. бр. 77 от 18 Септември 2018г., изм. и доп. ДВ. бр. 21 от 12 Март 2021г., изм. ДВ. бр. 22 от 18 Март 2022г., изм. ДВ. бр. 26 от 1 Април 2022 г. Достапен на: <https://justice.government.bg/home/normdoc/2134446592>.

државјанин во примената на бугарското законодавство, освен ако со закон поинаку не е определено.

Законот за државјанство на Р Бугарија, исто како и македонскиот и словенскиот закон познава четири вида на стекнување на државјанство и тоа: со потекло, со раѓање, со натурализација и со меѓународен договор¹⁰⁵⁷. Со измените на Законот од 2013 година, по пат на натурализација странец може да стекне бугарско државјанство доколку поднесе барање за натурализација и ги исполнува следните услови: да е полнолетен, да престојува во Р Бугарија повеќе од 5 години, да не е осудуван за кривично дело од општа природа од бугарски суд и против него да не е поведена кривична постапка за такво кривично дело, да има приход што му овозможува да се издржува во Р Бугарија, да го владее бугарскиот јазик и да докаже дека добил или ќе добие отпуст од државјанство на друга земја во моментот на стекнување на бугарското државјанство¹⁰⁵⁸.

Законот пропишува дека, склучувањето или раскинувањето на бракот меѓу бугарски државјанин и странски државјанин или при промена на државјанство на еден од брачните другари за време на бракот, по правило не влијае, односно не се менува државјанството на другиот брачен другар¹⁰⁵⁹.

Државјанството на Р Бугарија може да престане со отпуст, со одземање на државјанството стекнато по пат на натурализација и со лишување¹⁰⁶⁰.

3. Влијанието на државјанството во остварувањето на граѓанскоправните односи

Според цивилистите, државјанството претставува атрибут-својство на физичките лице затоа што правната врска меѓу субјектот и државата има свои реперкусии и на субјективитетот на физичкото лице, т.е. на можноста да се биде субјект во граѓанскоправните односи¹⁰⁶¹.

Во текстот што следи ќе се претстави влијанието на државјанството како атрибут на физичките лица во остварувањето на граѓанскоправните односи (стварноправните, облигационоправните и наследноправните).

3.1. Влијанието на државјанството во остварување на стварноправните односи

Државјанството како атрибут на физичките лица (и правните лица) има најголемо значење во остварувањето на стварноправните односи (сопственост, службеност, залог, реален товар, стварноправен долготраен закуп на градежно земјиште) затоа што

¹⁰⁵⁷ Види: чл. 8-19, Закон за българското гражданство...

¹⁰⁵⁸ Види: чл. 12, Закон за българското гражданство...

¹⁰⁵⁹ Види: чл. 5, Закон за българското гражданство...

¹⁰⁶⁰ Види: чл.20-25, Закон за българското гражданство...

¹⁰⁶¹ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 138.

стварноправните односи, за разлика од облигационоправните, дејствуваат спрема сите, односно имаат дејство *erga omnes*. Како што е ноторно, третите лица за востановените стварни права дознаваат или непосредно, од самото владение на стварта, ако стварта е подвижна или со увид во катастарот на недвижности, како јавна книга за запишување на правата на недвижностите во нашата држава.

Државјанството како атрибут на физичките лица е особено битно и од друг-политички аспект. Имено, кога РС Македонија тежнее да стане членка на европското семејство т.е. на Европската Унија и притоа, нејзините граѓани да бидат резиденти на Европската Унија, мошне битно е до директното влегување во Унијата да им се дозволи на странските физички (и правни лица) да се стекнуваат со стварни права, а пред сè со правото на сопственост. На тој начин, доколку законодавството тоа го овозможува, а ноторно е и дека тоа и го прави, ќе се очекува и поголема мобилност на странците во нашата држава, а со тоа ќе се очекува и што поголем број на инвестиции.

Со право Уставот на РС Македонија прокламира дека *странско лице во РС Македонија може да стекнува право на сопственост под услови утврдени со закон*. Во поглед на определувањето на странското лице, Законот за сопственост и други стварни права за странско физичко лице, го смета *физичкото лице кое нема државјанство на РС Македонија*, освен ако со закон поинаку не е определено¹⁰⁶².

Правниот режим на правото на сопственост и другите стварни права во РС Македонија е уреден со генералниот Закон за сопственост и други стварни права во ДЕЛ ЧЕТВРТИ кој гласи **СТВАРНИ ПРАВА НА СТРАНСКИ ЛИЦА**¹⁰⁶³. Од самиот назив на главата се заклучува дека овој дел на Законот се однесува исклучиво на стварните права кои како што знаеме се законски определени во секој стварноправен систем. Во нашиот правен систем тоа се: правото на сопственост, правото на службеност, правото на залог, правото на реален товар (уредени со Законот за сопственост и други стварни права) и стварноправниот долготраен закуп на градежно земјиште (востановен со Законот за градежно земјите¹⁰⁶⁴).

Што се однесува до стекнувањето право на сопственост на домашни државјани, од содржината на Законот за сопственост и други стварни права, како и од специјалните закони кои го уредуваат правниот режим на недвижните ствари или пак на некои подвижни ствари, со право произлегува дека нашиот законодавец исто како и странскиот има два правни режима. Едниот правен режим е построг и се однесува за недвижните ствари, а другиот кој е поблаг се однесува за подвижните ствари. Оваа констатација произлегува и од содржината на ДЕЛОТ ЧЕТВРТИ на Законот за сопственост и други стварни права, кој притоа на странските државјани генерално им дава неограничени можности за стекнување на стварни права на подвижни ствари (општа правна способност), додека во поглед на недвижните ствари ДЕЛОТ ЧЕТВРТИ ги ограничува можностите на стекнување стварни права на странците на територија на РС Македонија (ограничена правна способност). Во оваа смисла, во поглед на стекнување сопственост на подвижни ствари Законот децидно пропишува: *странските физички и правни лица*

¹⁰⁶² Види: чл. 241, ст. 1, Закон за сопственост и други стварни права...

¹⁰⁶³ Види: чл. 240-252-а, Закон за сопственост и други стварни права...

¹⁰⁶⁴ Закон за градежно земјиште, Сл. весник на Р Македонија, бр. 15/2015, 98/2015, 193/2015, 226/2015, 31/2016, 142/2016, 190/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 275/2019, 101/2021, 153/2023 и 61/2024.

*можат да стекнуваат право на сопственост врз подвижни ствари како и домашните лица*¹⁰⁶⁵.

Анализирајќи го денеска стекнувањето на сопственост на недвижни ствари на странците согласно важечкиот Закон за сопственост и други стварни права, паѓа во очи дека Измените и дополнувањата на Законот за сопственост и други стварни права од 2008, 2009 и 2010 всушност се однесуваат само на овој проблем, а тоа е стекнувањето на стварните права на недвижности на странците.

Што се однесува до стекнувањето на право на сопственост на стан, станбена зграда и деловен простор важечката верзија на Законот пропишува дека: *странски физички и правни лица резиденти на држави членки на Европската Унија и на Организација за економска соработка и развој, можат да стекнат право на сопственост на стан, станбена зграда и деловен простор на територијата на РС Македонија под исти услови како и државјаните на РС Македонија. Странски физички и правни лица резиденти на држави кои не се членки на Европската Унија и на Организација за економска соработка и развој, можат да стекнат право на сопственост на стан, станбена зграда и деловен простор на територијата на РС Македонија, како и државјаните на РС Македонија под исти услови на реципроцитет*¹⁰⁶⁶. Од оваа одредба се гледа дека македонското законодавство има полиберален однос во поглед на странските физички лица кои се членки на Европската Унија или на Организација за економска соработка и развој, за разлика од оние кои не се членки на Европската Унија или на Организација за економска соработка и развој. За оние кои не се, условите се построги, а тоа се гледа преку барањето на принципот на реципроцитет¹⁰⁶⁷ кој подразбира дека, доколку земјата на странецот стекнувањето на овој вид недвижности го дозволува за македонски државјанин, тогаш и РС Македонија ќе го дозволи стекнувањето на овие недвижности за странецот кој не е член на Европската Унија или на Организацијата за економска соработка и развој.

Со Измените на Законот, како од 2008 година така и од 2009 и 2010 година се заклучува дека се прават најголеми промени во поглед на стекнувањето на правото на сопственост и правото на долготраен закуп на градежно земјиште на странските физички и правни лица на територијата на нашата држава. За разлика од основниот текст на Законот од 2001 година, кој за ова стекнување пропишува за сите странски физички и правни лица услов на реципроцитет, согласност од министерот за правда, претходно прибавено мислење од министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство и министерот за финансии, сега секоја од овие измени е полиберална. Така, со измените од 2009 година законодавецот класифицира две групи на странски физички лица и тоа, оние кои се членки на Европската Унија и на Организацијата за економска соработка и развој и оние кои не се членки на Европската Унија или на Организацијата за економска соработка и развој. Оваа одредба денес во важечкиот Закон гласи: *странски физички и правни лица резиденти на држави членки на Европската Унија и на Организацијата за економска соработка и развој, можат да стекнат право на сопственост и право на долготраен закуп на градежно земјиште на територијата на РС Македонија под исти услови како и домашни правни и физички лица државјани на РС Македонија. Странски физички и правни лица резиденти на држави кои не се членки на Европската Унија и на Организацијата за економска соработка и развој, можат да стекнат право на*

¹⁰⁶⁵ Види: чл. 242, Закон за сопственост и други стварни права...

¹⁰⁶⁶ Види: чл. 244, Закон за сопственост и други стварни права...

¹⁰⁶⁷ *Постојењето на реципроцитет предвиден со закон, го утврдува министерот за правда, под услови и постапка утврдени со закон, чл. 247, Закон за сопственост и други стварни права...*

*сопственост и право на долготраен закуп на градежно земјиште на територијата на РС Македонија под услови на реципроцитет*¹⁰⁶⁸.

Според Законот за приватизација и закуп на градежно земјиште во државна сопственост од 2005 година, градежното земјиште можело да се приватизира од државна сопственост во сопственост на странски физички и правни лица корисници на градежно земјиште согласно неговите одредби и одредбите на Законот за сопственост и други стварни права¹⁰⁶⁹. Тоа значи дека и според овој специјален Закон се бараат услови за стекнување право на сопственост на градежно земјиште на странци во постапката на приватизација на корисничкото право.

Што се однесува до земјоделското земјиште како недвижна ствар од општ интерес важечкиот Закон за сопственост и други ствари пропишува дека *странски физички и правни лица не можат да стекнуваат право на сопственост на земјоделско земјиште на територијата на РС Македонија*¹⁰⁷⁰. Што значи дека во овој случај постои апстрактна неможност да се стекнува право на сопственост на земјоделско земјиште на територијата на РС Македонија (ограничена правна способност). Оваа одредба укажува дека македонскиот законодавец, тргнувајќи од фактот што земјиштето е составен дел на суверенитетот на секоја држава, сè уште не дозволува либерализација на стекнувањето на правото на сопственост на овој вид на недвижни ствари. Во рамките на истиот член (чл.246, ст.2) Законот дозволува странските физички и правни лица да можат под услови на реципроцитет да стекнуваат право на долготраен закуп на земјоделско земјиште на територијата на РС Македонија. Покрај реципроцитетот, според одредбата за стекнување право на долготраен закуп на земјоделско земјиште се бара исто како и во 2001 година, согласност од министерот за правда, претходно прибавено мислење на министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство и министерот за финансии. Во врска со долготрајниот закуп на земјоделско земјиште пропишан во членот 246 став 2 на Законот, пожелно е да се укаже дека законодавецот, затоа што овој вид на долготраен закуп го сместил во ДЕЛОТ ЧЕТВРТИ кој како што кажавме гласи ДРУГИ СТВАРНИ ПРАВА НА СТРАНСКИ ЛИЦА, го прокламира институтот право на стварноправен долготраен закуп, а не право на облигационоправен закуп. Правото на стварноправен закуп за жал никогаш – од донесувањето на Законот за сопственост и други стварни права па се до денес не се уреди во Законот за земјоделското земјиште, како што тоа е уредено во модерните земји (а го има во римското право како право на емфитеуза). Штом тоа не се уреди за домашните државјани, не може да се зборува какви би биле неговите импликации од негова примена на странците во РС Македонија.

Законот за сопственост и други стварни права посветува и одредба за стекнување право на сопственост на странско лице на недвижност која заради заштита на интересите и безбедноста на државата е прогласена за подрачје на кое странски лица немаат можност да бидат носители на право на сопственост. Станува збор за членот 250 на Законот, кој оваа забрана за стекнување право на сопственост ја пропишува доколку недвижноста со Закон е прогласена за подрачје заради заштита на интересите и безбедноста на државата.

Во однос на стекнувањето на другите стварни права на странците (залог, службеност и друго) со право Законот пропишува дека треба соодветно да се применуваат неговите

¹⁰⁶⁸ Види: чл. 245, Закон за сопственост и други стварни права...

¹⁰⁶⁹ Види: чл. 12, Закон за приватизација и закуп на градежно земјиште во државна сопственост...

¹⁰⁷⁰ Види: чл. 246, ст. 1, Закон за сопственост и други стварни права...

одредби како и одредбите од други закони¹⁰⁷¹. Оваа либерална одредба подразбира дека странците се изедначени во стекнувањето на другите стварни права со домашните државјани затоа што, по својата содржина другите стварни права содржат во себе само еден сегмент од правото на сопственост, што значи помалку од сопственоста. Така на пример, службеноста го содржи само користењето на туѓа ствар, стварноправниот долготраен закуп на градежно земјиште го содржи само правото на градење, залогот само располагањето и така натаму.

На крајот од ова излагање не е на одмет да се нотира дека атрибутот државјанство како услов за стекнување право на сопственост е содржан и во други специјални закони. Така на пример Законот за денационализација од 1998 година¹⁰⁷² пропишува дека право да поднесе барање за денационализација, покрај поранешниот сопственик, односно лицата кои се негови наследници според прописите за наследување потребно е тие да се **државјани** на Македонија. Доколку барателот има двојно државјанство меѓу кои и македонско, тогаш овој барател во постапката за денационализација има право или на враќање на одземеното или на надоместок кој се дава во вид на обврзници¹⁰⁷³

Во врска со државјанството треба да се нотира и дека Законот за постапување со бесправно изградени објекти децидно пропишува дека подносител на барање за утврдување на правен статус на бесправни објекти може да биде *физичко лице-државјанин на РС Македонија*¹⁰⁷⁴. Исто така, и овој Закон врши повикување на генералниот Закон за сопственост и други стварни права. Во оваа смисла тој пропишува дека *странски физички лица можат да бидат баратели доколку ги исполнуваат условите за стекнување на право за сопственост утврдени со законот за сопственост и други стварни права*¹⁰⁷⁵.

Друг закон кој содржи одредби за државјанството е и Законот за продажба на станови кои потекнуваат од станбениот фонд на поранешната ЈНА или се добиени по пат на замена на недвижен имот кој потекнува од поранешната ЈНА и се доделени на користење на лица вработени во министерство за одбрана и Армијата на РС Македонија, од 2021 година¹⁰⁷⁶. Согласно Законот, стан од станбениот фонд на поранешна ЈНА или добиен по пат на замена на недвижен имот кој потекнува од поранешната ЈНА може да се продаде на корисникот, ако покрај другите услови го исполнува и условот **да е државјанин** на РС Македонија. Овој Закон како што покажува и неговата содржина се однесува само на македонските државјани.

¹⁰⁷¹ Види: чл. 252, Закон за сопственост и други стварни права...

¹⁰⁷² Види: чл. 11, Законот за денационализација, Сл. весник на РС Македонија, бр. 20/1998, 18/1999, 31/2000, 42/2003, 64/2003, 44/2007, 14/2009, 20/2009, 72/2010, 171/2010, 8/2011, 55/2013, 43/2014, 33/2015, 104/2015.

¹⁰⁷³ Види: чл.6, ст.1, Закон за постапување со бесправно изградени објекти, Сл. весник на Р Македонија, бр. 23/2011, 54/2011, 155/2012, 53/2013, 72/2013, 44/2014, 115/2014, 199/2014, 124/2015, 129/2015, 217/2015, 31/2016, 190/2017, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 174/2021. Се применувал до: 04.03.2021.

¹⁰⁷³ Исто.¹⁰⁷³ Види: чл. 34, ст. 1, Законот за денационализација...

¹⁰⁷⁴ Види: чл.6, ст.1, Закон за постапување со бесправно изградени објекти, Сл. весник на Р Македонија, бр.23/2011,54/2011, 155/2012, 53/2013, 72/2013, 44/2014, 115/2014, 199/2014, 124/2015, 129/2015, 217/201, 31/2016, 190/2017, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 174/2021. Се применувал до: 04.03.2021.

¹⁰⁷⁵ Исто.

¹⁰⁷⁶ Види: чл. 3, Закон за продажба на станови кои потекнуваат од станбениот фонд на поранешна ЈНА или се добиени по пат на замена на недвижен имот кој потекнува од поранешната ЈНА и се доделени на користење на лица вработени во министерство за одбрана и армијата на РС Македонија, Сл. весник на РС Македонија, бр. 163/2021.

3.2. Влијанието на државјанството во остварување на облигационите односи

Во врска со влијанието на државјанството во остварување на облигационите односи преовладува научниот став дека за странците т.е. за лицата што немаат македонско државјанство, за влегување во облигациони односи, важи „правото коешто важи и за домашните државјани“. Несомнено е дека ова тврдење произлегува од одредбите на членот 2 на Законот за облигационите односи според кој: *учесници во облигационите односи се правни и физички лица*. Штом законодавецот не вели „домашни и странски“, произлегува дека во вршење на облигационите односи на територијата на РС Македонија учесници можат да бидат како домашни така и странски државјани (и правни лица).

Во врска со правото на отуѓување како вид на располагање содржано во Законот за сопственост и други стварни права треба да се укаже дека овој Закон децидно кажува дека, доколку отуѓувач е странско физичко лице (и правно), тоа може да го пренесе правото на сопственост само на лице коешто тоа право може да го стекне. Во оваа смисла Законот децидно вели: *странски физички и правни лица можат со правни дела да го пренесат правото на сопственост на домашни лица, како и на странско лице кое може да стекне право на сопственост*¹⁰⁷⁷. Одредбава означува дека купувачот (како стекнувач) треба да ги исполнува условите за стекнување право на сопственост содржани во членовите 240-252 на ДЕЛОТ ЧЕТВРТИ на Законот за сопственост и други стварни права.

Покрај Законот за облигационите односи како генерален Закон кој ги уредува облигационите односи во нашата држава, одредби за странски државјани во вршење на облигациони односи содржат и други специјални закони. Законот за заштита на културното наследство ги изедначува домашните со странските државјани. Така, Законот пропишува дека: концесија може да се даде на домашно или странско правно и физичко лице (концесионер) кое ги исполнува посебните услови¹⁰⁷⁸ итн.

3.3. Влијанието на државјанството во остварувањето на наследноправните односи

Законот за наследувањето на РС Македонија, пропишува дека, во наследноправните односи странските државјани ги имаат во РС Македонија истите наследни права како и државјаните на РС Македонија, под услови на постоење на начелото на реципроцитет¹⁰⁷⁹. Од ваквото законско определување произлегува дека законодавецот странските државјани ги изедначува со македонските државјани.

¹⁰⁷⁷ Види: чл. 251, Закон за сопственост и други стварни права...

¹⁰⁷⁸ Види: чл. 118, ст. 1, Закон за заштита на културното наследство, Сл. весник на Р Македонија, бр., 20/2004,

71/2004, 115/2007, 18/2011, 148/2011, 23/2013, 137/2013, 164/2013, 38/2014, 44/2014, 199/2014, 104/2015, 1 54/2015, 192/2015, 39/2016, 11/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 20/2019.

¹⁰⁷⁹ Види: чл. 5, Закон за наследувањето...

Согласно Законот за сопственост и други ствари, странски физички лица државјани на државите кои не се членки на Европската унија и Организацијата за економска соработка и развој, можат со наследување да стекнуваат право на сопственост врз недвижни ствари на територијата на РС Македонија под услови на реципроцитет, како и државјаните на РС Македонија, ако со меѓународен договор поинаку не е определено¹⁰⁸⁰. Очигледно е дека законодавецот го привилегирал стекнувањето на правото на сопственост на недвижни ствари на физичките лица по пат на наследување, затоа што ова право физичкото лице не може да го стекне со правно дело, врз основа на закон или со одлука на државен орган¹⁰⁸¹.

¹⁰⁸⁰ Види: чл. 243, ст. 1, Закон за сопственост и други стварни права...

¹⁰⁸¹ Види: Т. Пржеска, *цит. дело*, стр. 141.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

СРЕДСТВО И ОЗНАКА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА
(ПОМОШНИ СРЕДСТВА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА)

Покрај атрибутите на физичките лица како средства за индивидуализација на физичкото лице, цивилистите разликуваат и помошни средства за идентификација на физичките лица. Според професорките Р. Живковска и Т. Пржеска во помошните средства за идентификација спаѓаат личната карта како средство за идентификација на физичките лица и единствениот матичен број на граѓанинот како ознака за таа идентификација¹⁰⁸².

Во оваа глава којашто се однесува на помошните средства за идентификација на физичките лица ќе се направи осврт на правната регулатива на помошните средства во македонското право, а потоа и на регулативата содржана во споредбеното право (Р Бугарија, Р Албанија и Р Србија) и на крај ќе се претстави нивната употреба во практичните граѓанскоправни односи.

1. Личната карта како средство за идентификација на физичките лица

Правниот режим на личната карта како средство за идентификација на физичките лица во РС Македонија се уредува со Законот за личната карта од 1995 година¹⁰⁸³.

Во Законот, личната карта се определува како јавна исправа со која се докажува идентитетот, државјанството на РС Македонија, живеалиштето и адресата на граѓанинот на РС Македонија¹⁰⁸⁴.

Согласно законските одредби, должност на секој граѓанин со наполнети 18 години живот е да има лична карта, која ја издава Министерството за внатрешни работи¹⁰⁸⁵. Согласно ставот 1 на членот 14 на Законот за личната карта, Министерството за внатрешни работи води електронска евиденција за издадените лични карти во согласност со утврдените стандарди и законски прописи.

Во постапката по барањето за издавање на лична карта, од подносителот на барањето задолжително лично се земаат податоци за неговите биометриски карактеристики, заради утврдување на неговиот идентитет¹⁰⁸⁶. Притоа, Министерството

¹⁰⁸² Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 130.

¹⁰⁸³ Види: Закон за личната карта, Сл. весник на Р Македонија, бр. 8/1995, 38/2002, 16/2004, 12/2005, 19/2007, 10/2010, 51/2011, 13/2012, 166/2012, 154/2015, 55/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 67/2022 и 209/2023.

¹⁰⁸⁴ *Личната карта може да се употребува и за преминување на државната граница, во случаи и под услови утврдени со меѓународен договор ратификуван согласно со Уставот на Република Македонија.* Види: чл. 1, ст. 1, 2, Закон за личната карта...

¹⁰⁸⁵ *Личната карта може да се издаде на граѓанин со наполнети 15 години живот, на негово лично барање, по претходна согласност од родителите, законскиот застапник или старателот.* чл. 2, 3, Закон за личната карта...

¹⁰⁸⁶ *Податоци за биометриски карактеристики се сметаат отпечатоците од два прста и фотографија.* Види: чл. 6, Закон за личната карта...

за внатрешни работи во рок од 15 дена од денот на земање на податоци за биометриските карактеристики, му издава лична карта на граѓанинот¹⁰⁸⁷.

Што се однесува на образецот на личната карта, тој се определува со Закон и истиот содржи: *натпис „РС Македонија“, назив „лична карта“, натпис „МКД“, место за фотографија, грб на РС Македонија и машински читлив дел*. Потоа, следни податоци кои се запишуваат во образецот на личната карта се: *презиме и име на граѓанинот, државјанство, пол, датум на раѓање, матичен број на граѓанинот, датум на издавање на личната карта, датум на важење на личната карта, место на раѓање на граѓанинот, живеалиште и адреса на граѓанинот, надлежен орган кој ја издал личната карта, број на личната карта и потпис на имателот на личната карта*. *Образецот на личната карта се печати на македонски јазик и неговото кирилско писмо и на англиски јазик и неговото писмо*¹⁰⁸⁸.

Од законските одредби се гледа дека личната карта може да се издаде со или без рок на важење. Личната карта се издава со рок на важење од десет години, што се однесува на граѓанин помлад од 27 години живот со рок на важење од пет години. На граѓанин над 65 години живот му се издава трајна лична карта¹⁰⁸⁹. Граѓанинот е должен личната карта да ја носи со себе и да ја покаже на барање на службеното лице кое со Закон е овластено да легитимира¹⁰⁹⁰. Доколку дојде до промена на живеалиштето или промена на личното име, на граѓанинот ќе му биде издадена нова лична карта¹⁰⁹¹.

Во случај кога граѓанинот ќе ја изгуби личната карта или пак, на друг начин ќе остане без неа, должен е тоа да го пријави до Министерството за внатрешни работи, за да ја огласи за неважечка во Службен весник на РС Македонија на трошок на граѓанинот и истовремено поднесува барање за издавање нова лична карта¹⁰⁹². Доколку на граѓанинот со отпуст му престане државјанството на РС Македонија, согласно Законот за државјанството на РС Македонија, должен е истиот ден личната карта да ја предаде на Министерството за внатрешни работи или ако живее во странство, на дипломатско-конзуларното претставништво на РС Македонија во странство¹⁰⁹³.

Во Р Бугарија според Законот за бугарски лични документи, личната карта на бугарските државјани е основен документ за идентификација, валиден на територијата на Р Бугарија или на територијата на друга држава според меѓународните договори¹⁰⁹⁴.

¹⁰⁸⁷ Види: чл. 12, ст. 1, Закон за личната карта...

¹⁰⁸⁸ *На граѓаните кои зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, образецот на личната карта се печати и податоците во него се запишуваат и на службениот јазик и писмото што го употребува граѓанинот. На граѓаните кои зборуваат јазик различен од службениот јазик, на нивно лично барање, податоците за личното име што се внесуваат во личната карта се запишуваат на македонски јазик и неговото кирилско писмо и на јазикот и писмото што го употребува граѓанинот.* чл. 5, Закон за личната карта...

¹⁰⁸⁹ Види: чл. 7, ст. 1, 2, Закон за личната карта...

¹⁰⁹⁰ Види: чл. 12, ст. 1, Закон за личната карта...

¹⁰⁹¹ Види: чл. 8, ст. 1, Закон за личната карта...

¹⁰⁹² *Доказот го прибавува Министерството за внатрешни работи по службена должност преку Националната платформа за интероперабилност, согласно со прописите од областа на електронското управување и електронските услуги.* чл. 11, ст. 1, Закон за личната карта...

¹⁰⁹³ Види: чл. 11-а, Закон за личната карта...

¹⁰⁹⁴ Чл. 23, ст. 1, Закон за българските лични документи, Обн. ДВ. бр.93 от 11 Август 1998г., изм. ДВ. бр.53 от 11 Јуни 1999г., изм. ДВ. бр.67 от 27 Јули 1999г., изм. ДВ. бр.70 от 6 Август 1999г., изм. ДВ. бр.113 от 28 Декември 1999г., изм. ДВ. бр.108 от 29 Декември 2000г., изм. ДВ. бр.42 от 27 Април 2001г., изм. ДВ. бр.45 от 30 Април 2002г., изм. ДВ. бр.54 от 31 Май 2002г., изм. ДВ. бр.29 от 31 Март 2003г., доп. ДВ. бр.63 от 15 Јули 2003г., изм. ДВ. бр.96 от 29 Октомври 2004г., изм. ДВ. бр.103 от 23

Бугарските државјани имаат право со лична карта да ја напуштат земјата и да се вратат во неа само преку границите на Р Бугарија со земјите членки на Европската Унија, како и во случаите предвидени во меѓународните договори¹⁰⁹⁵. Според Законот, секој бугарски државјанин по навршување на 14 години, е должен да побара издавање лична карта во рок од 30 дена¹⁰⁹⁶.

Личната карта на бугарските државјани е со привремен и траен карактер. Што се однесува до привремената лична карта, таа се издава на лица од 14 до 18 години со рок на важност од 4 години и на лица од 18 до 58 години со рок на важност од 10 години. Трајните лични карти се издаваат на лица над 58 години¹⁰⁹⁷. Личната карта ја издава Министерството за внатрешни работи по лично барање на граѓанинот. Согласно Законот, барањето за издавање лична карта на малолетни лица и лица под старателство се поднесува лично и во присуство на родител, или старател, кој го потпишува барањето¹⁰⁹⁸.

Согласно Законот за бугарски лични документи, на бугарскиот граѓанин може да му биде издадена и привремена лична карта. Со измените на Законот од 2021 година, привремената лична карта е основен документ за идентификација која важи само на територијата на Р Бугарија, и со истиот документ не може да се напушти државата¹⁰⁹⁹.

Во Р Србија правниот режим на личната карта како средство за идентификација на физичките лица се уредува со Законот за лична карта¹¹⁰⁰. Право на лична карта има секој државјанин на Р Србија со наполнети 16 години како и граѓанин постар од десет години (малолетно дете)¹¹⁰¹. Личната карта ја издава Министерството за внатрешни

Ноември 2004г., изм. ДВ. бр.111 от 21 Декември 2004г., изм. ДВ. бр.43 от 20 Мај 2005г., изм. ДВ. бр.71 от 30 Август 2005г., изм. ДВ. бр.86 от 28 Октомври 2005г., изм. ДВ. бр.88 от 4 Ноември 2005г., изм. ДВ. бр.105 от 29 Декември 2005г., изм. ДВ. бр.30 от 11 Април 2006г., изм. ДВ. бр.82 от 10 Октомври 2006г., изм. ДВ. бр.105 от 22 Декември 2006г., изм. ДВ. бр.29 от 6 Април 2007г., изм. ДВ. бр.46 от 12 Јуни 2007г., изм. ДВ. бр.52 от 29 Јуни 2007г., изм. ДВ. бр.66 от 25 Јули 2008г., изм. ДВ. бр.88 от 10 Октомври 2008г., изм. ДВ. бр.110 от 30 Декември 2008г., изм. ДВ. бр.35 от 12 Мај 2009г., изм. ДВ. бр.47 от 23 Јуни 2009г., изм. ДВ. бр.82 от 16 Октомври 2009г., изм. ДВ. бр.102 от 22 Декември 2009г., изм. ДВ. бр.26 от 6 Април 2010г., изм. ДВ. бр.100 от 21 Декември 2010г., изм. ДВ. бр.9 от 28 Јануари 2011г., изм. ДВ. бр.23 от 22 Март 2011г., изм. ДВ. бр.32 от 19 Април 2011г., изм. ДВ. бр.55 от 19 Јули 2011г., изм. и доп. ДВ. бр.21 от 13 Март 2012г., изм. ДВ. бр.42 от 5 Јуни 2012г., изм. и доп. ДВ. бр.75 от 2 Октомври 2012г., доп. ДВ. бр.23 от 8 Март 2013г., доп. ДВ. бр.70 от 9 Август 2013г., изм. ДВ. бр.53 от 27 Јуни 2014г., изм. ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2015г., изм. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015г., изм. ДВ. бр.80 от 16 Октомври 2015г., доп. ДВ. бр.33 от 26 Април 2016г., доп. ДВ. бр.81 от 14 Октомври 2016г., изм. и доп. ДВ. бр.97 от 6 Декември 2016г., изм. и доп. ДВ. бр.101 от 20 Декември 2016г., изм. ДВ. бр.85 от 24 Октомври 2017г., изм. ДВ. бр.97 от 5 Декември 2017г., изм. и доп. ДВ. бр.14 от 13 Февруари 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.24 от 16 Март 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.1 от 3 Јануари 2019г., изм. ДВ. бр.12 от 8 Февруари 2019г., изм. ДВ. бр.17 от 26 Февруари 2019г., изм. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.34 от 23 Април 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.58 от 23 Јули 2019г., изм. ДВ. бр.101 от 27 Декември 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.60 от 7 Јули 2020г., изм. ДВ. бр.69 от 4 Август 2020г., изм. ДВ. бр.98 от 17 Ноември 2020г., изм. и доп. ДВ. бр.101 от 27 Ноември 2020г., изм. и доп. ДВ. бр.21 от 12 Март 2021г., изм. ДВ. бр.32 от 26 Април 2022г., изм. и доп. ДВ. бр.8 от 25 Јануари 2023г., изм. и доп. ДВ. бр.65 от 28 Јули 2023г., изм. и доп. ДВ. бр.67 от 4 Август 2023 г. Достапен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134424576>.

¹⁰⁹⁵ Чл. 23, ст. 2, Закон за българските лични документи...

¹⁰⁹⁶ Чл. 29, ст. 1, Закон за българските лични документи...

¹⁰⁹⁷ Чл. 30, ст. 1, 2, Закон за българските лични документи...

¹⁰⁹⁸ Чл. 31-31-а, Закон за българските лични документи...

¹⁰⁹⁹ Чл. 32-а, ст. 1, 2, Закон за българските лични документи...

¹¹⁰⁰ Zakon o ličnoj karti, Sl. glasnik R Srbije, br. 62/2006, 36/2011 i 53/2021. Достапен на:

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nasledjivanju.html.

¹¹⁰¹ Чл. 1, Zakon o ličnoj karti...

работи во рок од 15 дена по поднесеното лично барање од страна на граѓанинот¹¹⁰². Од одредбите на Законот произлегува дека служењето со лична карта е должност, така што, лицето кое е должно да поседува лична карта е должно да ја носи и покаже на барање на службено лице овластено за идентификација¹¹⁰³.

Во **Р Албанија**, согласно Законот за граѓански статус, личната карта е основен траен документ за идентификација на граѓаните¹¹⁰⁴. Таа е основна исправа, т.е. постојана која служи за идентификација на албанските државјани. Личната карта ја издава канцеларијата за граѓанска состојба, во основниот Регистар на кој е пријавен граѓанинот¹¹⁰⁵. За да се стекне со лична карта граѓанинот мора да ги исполнува следниве услови: а) да е евидентиран во основниот Регистар и да е резидент на локалната единица, во надлежност на канцеларијата за граѓански статус, која го издава овој документ, и б) и да е над 16 години¹¹⁰⁶. Личната карта може да се издаде со или без рок на важење. Таа се издава со рок од најмалку 5 години за државјани на возраст од 16 години до 30 години, и без рок за граѓани над 30 години¹¹⁰⁷.

1.1. Употребата на личната карта во практичните граѓанскоправни односи

Личната карта како средство за идентификација на физичките лица се употребува во многубројни граѓанскоправни односи.

Согласно Законот за нотаријатот, нотарските исправи за правните работи врз основа на кои се врши пренос на правото на сопственост, физичка делба на недвижност, односно размена на недвижности, нотарот ги изготвува во согласност со одредбите на Законот, само доколку претходно утврдил дека се исполнети условите и постапката предвидени со посебни закони¹¹⁰⁸. Во тој случај, нотарот идентитетот на учесникот го утврдува врз основа на важечка **лична карта** или патна исправа. Ако тоа не е можно, или ако нотарот се посомнева во неговиот идентитет, тогаш идентитетот ќе биде посведочен од двајца сведоци кои ги исполнуваат законските услови да бидат сведоци и да се легитимираат со важечка **лична карта** или патна исправа и пред нотарот изјавуваат дека лично го познаваат учесникот. Во нотарската исправа нотарот наведува на кој начин го утврдил идентитетот на учесникот, со наведување на името, презимето, датумот и местото на раѓање, живеалиштето, **единствениот матичен број**, односно друг идентификациски број за учесникот, датумот и бројот на исправата употребена за утврдување на идентитетот и органот кој ја издал исправата¹¹⁰⁹.

Специјалните закони во претежен дел зборуваат и за помошните средства за идентификација. Така, согласно одредбите на Законот за градежно земјиште, засновањето на право на стварна службеност на градежното земјиште сопственост на РС Македонија се врши по поднесено барање од лицето кое е носител на правото на градење на објект од јавен интерес утврден со Закон. Во тој случај еден од доказите што

¹¹⁰² Чл. 6-17, *Zakon o ličnoj karti...*

¹¹⁰³ Чл. 21, *Zakon o ličnoj karti...*

¹¹⁰⁴ Чл. 26, *Ligj për gjendjen civile*, Nr. 10 129, datë 11.5.2009. Достапен на: <https://mb.gov.al/wp-content/uploads/2021/01/Ligji-per-Gjendjen-Civile-i-NDRYSHUAR.pdf>.

¹¹⁰⁵ Чл. 2, *Ligj për dokumentin e identitetit të shtetasve shqiptarë*, nr. 8952, datë 10.10.2002.

¹¹⁰⁶ Чл. 3, *Ligj për dokumentin e identitetit të shtetasve shqiptarë...*

¹¹⁰⁷ Чл. 4, *Ligj për dokumentin e identitetit të shtetasve shqiptarë...*

¹¹⁰⁸ Чл. 56. ст. 1, *Закон за нотаријатот...*

¹¹⁰⁹ Чл. 57. ст. 1, 2, *Закон за нотаријатот...*

физичкото лице го доставува за утврдување на својот идентитет е и фотокопија од **лична карта**¹¹¹⁰.

Исто така, согласно Законот за земјоделско земјиште, стварна службеност може да се заснова и на земјоделско земјиште во државна сопственост по барање од лицето кое е носител на правото на градење на објект од јавен интерес утврден со Закон, со приложување фотокопија од **лична карта** или патна исправа ако подносител на барањето е физичко лице¹¹¹¹.

Понатаму, согласно Законот за оружјето, одобрение за набавување на оружје како опасна ствар која е во ограничен правен промет *на физичко лице му се издава врз основа на претходно поднесено писмено лично барање врз основа на важечка лична карта, а доколку е странец со важечка лична карта за странец, освен ако со ратификуван меѓународен договор поинаку не е определено*¹¹¹².

Треба да се истакне дека во поглед на странец кој е член на дипломатско-конзуларното претставништво на странска држава или е член на друга странска мисија која во РС Македонија има дипломатски статус, како и на членовите на неговото потесно семејство (брачен другар и деца) се издава **дипломатска, службена или конзуларна лична карта**. Што се однесува на странец кој е член на претставништво на странска држава или на друга странска мисија, кои во РС Македонија имаат специјален статус утврден со посебна спогодба меѓу РС Македонија и странската држава, односно странската мисија, како и на членовите на неговото семејство (брачен другар и деца) им се издава **специјална лична карта**¹¹¹³.

2. Матичен број како ознака за идентификација на физичките лица

Во РС Македонија, со Законот за матичен број¹¹¹⁴ од 2013 година се уредуваат структурата, определувањето, поништувањето и евиденцијата на матичниот број на граѓанинот на РС Македонија и матичниот број на странецот. Професорките Р. Живковска и Т. Пржеска единствениот матичен број на граѓанинот го квалификуваат како *единствена ознака за идентификациските податоци на граѓанинот*¹¹¹⁵.

Содржината на матичниот број е определена со Законот. Тој се состои од 13 цифри групирани во шест групи, и тоа: 1. ден на раѓањето (две цифри), 2. месец на раѓањето (две цифри), 3. година на раѓањето (три цифри), 4. регистрационо подрачје (две цифри), 5. комбинација на полот и редниот број за лица родени на ист датум (три цифри) и тоа за мажи од 000 до 499, а за жени од 500 до 999 и 6. контролен број (една цифра)¹¹¹⁶. На ист начин Законот го определува и матичниот број на странецот.

¹¹¹⁰ Чл. 89-90, ст.1, Закон за градежно земјиште...

¹¹¹¹ Чл.13-а, ст.1,3, Закон за земјоделско земјиште...

¹¹¹² Чл. 9, Закон за оружјето...

¹¹¹³ Чл. 179, ст. 1,2, Закон за странци, Сл. весник на Р Македонија, бр. 97/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 108/2019, 294/2021 и 284/2023.

¹¹¹⁴ Види: чл. 1, Закон за матичен број, Сл. весник на Р Македонија, бр. 137/2013, 55/2016 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 67/2022.

¹¹¹⁵ Види: Р. Живковска, Т. Пржеска, *цит. учебник*, стр. 140.

¹¹¹⁶ Види: чл. 4, ст. 1, Закон за матичен број...

Матичен број на граѓанинот и матичен број на странецот, определува Министерството за внатрешни работи¹¹¹⁷. Истиот се определува според местото на запишување на граѓанинот во матичната книга на родени во РС Македонија согласно со Законот¹¹¹⁸.

Во случај кога на еден ист граѓанин му е определен погрешен матичен број или му се определени повеќе матични броеви, Министерството за внатрешни работи донесува решение за поништување на истиот¹¹¹⁹. На ист начин се донесува и решение за поништување на матичниот број на странецот.

Матичниот број на физичките лица е уреден и во соседните земји. Во Р Бугарија секој бугарски државјанин мора да има единствен матичен број, со кој може единствено да се идентификува кога користи административни услуги, на пр. по барање за издавање на лични документи. Матичниот број, односно ЕМБГ може да се стекне на три начини: 1. автоматски, при запишување на новороденче во националната база на податоци за населението и 2. дополнително, на барање на заинтересирано лице. Оваа можност се однесува за лица кои се стекнале со бугарско државјанство по потекло или со натурализација, откако ќе бидат регистрирани на постојана адреса во Р Бугарија, во општина по свој избор и 3. автоматски, по враќањето на бугарското државјанство на лица кои претходно го имале истото. Во овој случај, се враќа истиот матичен број, односно ЕМБГ¹¹²⁰.

Правниот режим на единствениот матичен број во Р Србија се уредува со Законот за единствениот матичен број на граѓаните. Согласно Законот, единствениот матичен број на граѓанинот е индивидуален и неповторлив идентификатор на податоците за идентификација на граѓанинот. Матичниот број го утврдува Министерството за внатрешни работи според местото на упис во матичната книга на родените на територијата на Р Србија¹¹²¹. Матичниот број запишан во регистарот на матични броеви се запишува во јавните исправи и други евиденции. Истиот се користи за водење евиденција на личните податоци и поврзување со други евиденции на државни органи и корисници кои имаат правна основа за користење матичен број¹¹²².

Во Р Албанија согласно Законот за матичен број на граѓаните, матичниот број се одредува и служи за идентификација на албански државјани, лица без државјанство и странски државјани со постојано живеалиште на територијата на Р Албанија¹¹²³. Идентификацискиот број е единствен и го доделува службата за граѓански статус¹¹²⁴. Истиот служи: 1. за Националниот регистар на граѓански статус. 2. за лична карта, 3. како број за социјално осигурување за идентификување, регистрирање и барање бенефиции од социјално осигурување, здравствено осигурување и други програми за социјална заштита. 4. за Националниот изборен регистар. 5. за даночниот систем. 6. за доказ за возачка дозвола. Ноторно е дека матичниот број на граѓаните им служи за потребите на другите државни органи и институции, како што се органите на правдата,

¹¹¹⁷ Види: чл. 6, Закон за матичен број...

¹¹¹⁸ Види: чл. 6, Закон за матичен број...

¹¹¹⁹ Види: чл. 12, ст. 1, Закон за матичен број...

¹¹²⁰ Embassy of Bulgaria, Придобиване на единен граѓански номер /ЕГН/. Достапно на: <https://www.bulgaria-embassy.org/> (13. 05.2024).

¹¹²¹ Чл. 3, Zakon o jedinstvenom matičnem broju građana, Sl. glasnik R Srbije, br. 24/2018. Достапен на: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-jedinstvenom-maticnem-broju-gradjana.html>.

¹¹²² Чл. 11, Zakon o jedinstvenom matičnem broju građana...

¹¹²³ Чл. 1, Ligj për numrin e identitetit të shtetasve, Nr. 8951, date 10.10.2002. Достапен на:

https://mb.gov.al/wp-content/uploads/2021/01/Ligji_8951_2002-NUMRI-PERSONAL-I-SHTETASVE.pdf.

¹¹²⁴ Чл. 2, Ligj për numrin e identitetit të shtetasve...

на ред, обвинителството, одбраната, образованието и Управата за регистрација на имот¹¹²⁵.

2.1. Употреба на матичниот број во практичните граѓанскоправни односи

Матичниот број како ознака за идентификација на физичките лица служи како доказ во голем број граѓанскоправни односи.

Имотниот лист е јавна исправа со која се докажува запишаното право на сопственост и други стварни права на недвижностите согласно со Закон. Тој секогаш во себе содржи податоци за ЕМБГ, односно ЕМБС на носителите на правата на недвижностите со цел да се врши идентификација на физичкото лице¹¹²⁶. Статусот на јавна исправа кој го поседува имотниот лист упатува на фактот дека во постапките пред надлежните органи, несоборлива претпоставка е дека податоците запишани во имотниот лист се точни и дека не се потребни други документи за докажување на правото на сопственост и на другите стварни права¹¹²⁷.

Листот за предбележување на градба се издава за предбележано право на сопственост на зграда, посебен и заеднички дел од зграда или друг објект кога се во фаза на градба. Тој покрај другите податоци содржи и податоци за лицата кои имаат право на градење согласно со одобрението за градење, со нивните адресни податоци, како и податоци за ЕМБГ, односно ЕМБС¹¹²⁸. Исто така, и документот којшто катастарот го нарекува уверение, врз основа на фактите и податоците содржани во катастарот на недвижности, докажува дека лицето со наведен податок за ЕМБГ, односно ЕМБС не е запишано како носител на право во катастарот на недвижности¹¹²⁹. Ваквото дефинирање подразбира дека со ова уверение се докажува дека врз основа на фактите и податоците содржани во катастарот на недвижности, лицето не е запишано како носител на право¹¹³⁰.

Согласно Законот за извршување, податоци за ЕМБГ содржи и налогот за извршување. Извршителот со налогот за извршување назначува еден од носителите на платен промет каде што се водат доверителовите и должниковите парични средства, бројот на доверителовата и должниковата сметка и нивните потсметки доколку ги има, доверителовиот и должниковиот даночен број или ЕМБГ и долгуваниот износ¹¹³¹.

¹¹²⁵ Чл. 3, Ligj për numrin e identitetit të shtetasve...

¹¹²⁶ Види: чл. 156, ст. 1, 2, Закон за катастар на недвижности...

¹¹²⁷ Р. Живковска, Т. Пржеска, С. Димова, Н. Петрушевска, *Коментар на Законот за катастар на недвижности*, Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје „Европа 92“-Кочани, Скопје, 2013, стр. 256.

¹¹²⁸ Види: чл. 158, ст. 1, 2, Закон за катастар на недвижности...

¹¹²⁹ Види: чл. 163, Закон за катастар на недвижности...

¹¹³⁰ Р. Живковска, Т. Пржеска, С. Димова, Н. Петрушевска, *цит. учебник*, стр. 272.

¹¹³¹ Види: чл. 210, ст. 1, Закон за извршување...

ЗАКЛУЧОК

I.

Врз основа на претставениот текст на оваа дисертација која гласи „ПРАВНАТА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА ВО ГРАЃАНСКОТО ПРАВО И НИВНИТЕ АТРИБУТИ“ може да се изнесат следниве констатации:

Како што покажа текстот, согласно **ВОВЕДОТ** во кој се поставени задачите на истражување, тој е составен од три дела коишто носат наслов: **ОПШТО ЗА СУБЈЕКТИВИТЕТОТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА ВО ГРАЃАНСКОТО ПРАВО (ПРВ ДЕЛ): ПОИМ И ВИДОВИ ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА (ВТОР ДЕЛ) И АТРИБУТИ И СРЕДСТВА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА (ТРЕД ДЕЛ).**

Првиот дел кој носи наслов **ОПШТО ЗА СУБЈЕКТИВИТЕТОТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА ВО ГРАЃАНСКОТО ПРАВО** дава приказ и анализа на научното определување на поимот граѓанскоправни односи. Во него се констатира дека граѓанскоправните односи се вид на општествени односи коишто настануваат помеѓу физички лица од една страна и физички, и правни лица од друга страна. Што се однесува до видовите граѓанскоправни односи, во дисертацијата е прифатено становиштето дека тие се такви општествени односи кои имаат имотна природа затоа што настануваат или по повод стварите (стварноправни односи), или во врска со прометот (облигационоправни односи) или во врска со наследувањето (наследноправни односи). Во определувањето на граѓанскоправните односи во дисертацијата уште на самиот почеток на првиот дел се прифаќа доктринарното сфаќање дека во крајна инстанција граѓанскоправни односи се оние односи коишто се изразуваат во пари.

По определувањето на граѓанскоправните односи во текстот се прави осврт и анализа на институтот субјективитет во кој се заклучува дека во граѓанскоправната наука преовладува становиштето според кое субјектите во правото (физичките и правните лица), за да можат да ги вршат граѓанскоправните односи треба да поседуваат граѓанскоправен субјективитет, како основен и најсложен институт на граѓанското право. Во рамките на првиот дел се укажува дека во граѓанскоправната наука се прифаќа становиштето дека субјективитетот го сочинуваат два вида на својства и тоа способности и атрибути. Во овој дел накратко се претставени видовите способности на физичките лица и тоа правната, деловната и деликтната способност. Се укажа дека правната способност е основното својство на правните субјекти и се прифати определувањето според кое таа е апстрактна можност физичкото лице да биде носител на права и обврски. Во поглед на деловната способност се прифати доктринарното становиште дека тоа е способност да се изрази правнорелевантна волја, а за деликтната способност се прифати становиштето дека таа е способност да се одговара за причинетата штета. Во поглед на атрибутите како втор вид на својства на физичките лица во дисертацијата се прифати преовладувачкото становиште според кое атрибути се личното име, живеалиштето и престојувалиштето и државјанството. За личното име воведно се кажа дека тоа му служи на поединецот за да се разликува од другите поединци коишто живеат во заедницата. Во поглед на живеалиштето и престојувалиштето се констатира дека тие се правните локации на одредено физичко

лице во кое тој живее или престојува. Воведно за државјанството на физичките лица се укажа дека во граѓанската наука и во приватното право во притежност се прифаќа становиштето според кое тоа претставува правна врска помеѓу физичките лица и државата.

II

Во ВТОРИОТ ДЕЛ кој носи наслов: ПОИМ И ВИДОВИ ПРАВНА СОПСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА се направи приказ и анализа како на поимот така и на видовите правна способност на физичките лица.

Во анализата на поимот правна способност се констатира дека своите корени правната способност ги наоѓа во меѓународните акти, а пред сè во Меѓународниот пакт за граѓански и политички права кој, како што се истакна, укажува дека секој има право на признавање, како лице пред законот. Зборчето „секој“ во дисертацијата се анализира на начин што по секој Меѓународниот пакт за граѓански и политички права го подразбира секое физичко лице, односно правната способност на секое физичко лице. Во рамките на овој дел од трудот се укажа дека поимот и концептот за правна способност е создаден од германскиот пандектицизам, а бил прифатен од францускиот правен систем и италијанскиот правен систем. Во поглед на определувањето на правната способност се претстави определувањето на Комесарот за човекови права на Советот на Европа кој правната способност ја определува како моќ или можност на субјектите за дејствување во рамките на правниот систем. По поимното определување, се направи продлабочено определување на правната природа на правната способност, при што се укажа дека постојат две становишта. Се констатира дека според првото, правната способност е својство што објективното право им го признава на правните субјекти, а според другото дека правната способност е основно субјективно право. Во текстот се прифати првото становиште од причини што прво настанува правната способност, а од неа зависи настанувањето на субјективното право. По теоретското определување на институтот правна способност се прави преглед на историскиот развој на правната способност врз основа на становишта на правните историчари, а пред сè романисти. Врз основа на овие сознанија се констатира дека робовите во антички Рим имале многу потесен домен на правна способност за разлика од римските граѓани, од причини што во тоа време сите физички лица не се третираше за субјекти во правото. Во текстот се укажа дека во првите цивилизации робовите не биле субјекти туку објекти на правото затоа што господарот слободно располагал со нив, па дури со нивниот живот и смрт. Во историскиот дел за општата правна способност се дава осврт и на статусното право во римското право, односно на правото што се однесува на децата и притоа на правилата што ја регулираат правната положба на лицата во семејството. Се констатира дека римските историчари врз основа на нивните истражувања заклучиле дека за да биде носител на правна способност лицето требало да се роди живо, да биде слободно, да е римски граѓанин и да има семејство. Во текстот се укажа дека од трудовите на романистите статусот во Рим можел да биде двоен, првиот вид статус бил таканаречениот статус, односно правна способност на римските граѓани, а вториот вид бил статусот, односно правната способност на Латините и Перегрините.

По претставувањето на историскиот развој на правната способност се направи анализа на видовите правна способност и тоа на општа посебна и ограничена, при што

се определи, односно се дефинира секој вид на правна способност. Во воведното излагање за општата правна способност преку анализа на определување дадено од повеќе цивилисти генерално се укажа и се прифати становиштето дека секој човек без оглед на неговата здравствена состојба, полот и возраста има општа правна способност. Во поглед на посебната правна способност се констатира дека таа е посебен вид на општа правна способност затоа што ја поседуваат само определени физички лица кои може да се стекнат со способност да бидат носители на определени права и обврски но само затоа што тие исполнуваат посебни својства. Во поглед на третиот вид на правна способност, ограничената правна способност воведно се кажа дека таа претставува законска апстрактна неможност на одредени физички лица да се стекнат со граѓански субјективни права и граѓански субјективни обврски и тоа, под услови пропишани со закон.

Во втората глава на ВТОРИОТ ДЕЛ детално е претставена и анализирана општата правна способност на физичките лица. Во овој дел од дисертацијата се направи определување на општата правна способност според меѓународните акти и тоа според Универзалната декларација за човекови права од 1948 година, Европската конвенција за човекови права и основните слободи од 1950 година, Повелбата за основните права на Европската Унија од 2007 година и Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација против жените од 1979 година. Во трудот се заклучи дека во сите овие меѓународни акти правото на живот на човекот претставува претпоставка за постоењето на правната способност. По определувањето на општата правната способност од страна на меѓународните акти, во дисертацијата се направи и определување на општата правна способност во земјите на Европската Унија. Се заклучи дека Францускиот граѓански законик го прокламира уживањето на граѓански права на секој Французин. Се укажа дека според Австрискиот граѓански законик секое човечко суштество е разумно да има вродени права и на него да се гледа како на личност. Притоа, се укажа дека Уставот на Р Германија ја прокламира неприкосновеноста на човечкото достоинство кое треба да се почитува и заштити од страна на сите државни органи. Претставена е и Р Италија која во својот Устав исто така ги признава и гарантира неприкосновените права на човекот како поединец, но го прокламира и исполнувањето на задолжителните должности на физичките лица. Во поглед на Швајцарската Конфедерација се укажа дека Швајцарскиот граѓански законик прокламира дека секој човек има ист капацитет на права и обврски во границите на законот. Се претстави и словенечката граѓанскоправна наука според која правната способност му овозможува на секого да биде носител на права и обврски. Се укажа дека и во Р Хрватска, Законот за облигационите односи ја прокламира општата правна способност и тоа на начин што прогласува дека секое физичко и правно лице е способно да биде носител на права и обврски. Се претстави и Уставот на Р Бугарија кој децидно декларира дека сите граѓани се раѓаат слободни и еднакви по достоинство и права. Во соседна Србија која не е членка на Европската Унија се укажа дека нејзиниот Устав прокламира дека секој човек има правна способност. Што се однесува до соседна Р Албанија се кажа дека таа во Албанскиот граѓански законик подвлекува дека секое физичко лице ужива целосна и еднаква способност да има граѓански права и обврски во граници утврдени со закон.

Во поглед на определувањето на општата правна способност во РС Македонија, прво се претстави Уставот кој ја гарантира неприкосновеноста на човековиот живот како

претпоставка за настанување на правната способност. Притоа се укажа дека поаѓајќи од оваа уставна одредба, македонскиот Закон за облигационите односи ја прокламира правната способност на начин што пропишува дека секое физичко и правно лице е способно да биде носител на права и обврски во облигационите односи. Во текстот е направена и анализа на научното определување на поимот општа правна способност од страна на македонските цивилисти. Се заклучи дека значителен дел од македонските цивилисти општата правна способност ја определуваат како можност на секое лице да биде субјект на права и обврски т.е. да стекнува права и обврски. Во рамките на излагањето за определување на општата правна способност накратко се констатира дека таа треба да се разликува од способноста да се биде странка. Се заклучи дека граѓанските процесуалисти под способност да се биде странка подразбираат да се биде тужен или тужител и дека притоа способноста да се биде странка не треба да се изедначува содржински со правната способност. Тие сметаат дека правната способност настанува во моментот на раѓањето на физичкото лице додека способноста да се биде странка, односно тужен или тужител има пошироко значење.

Во точката за стекнување на општата правна способност се укажа дека според македонското право, Законот за облигационите односи пропишува дека физичкото лице ја стекнува општата правна способност во моментот на неговото раѓање. На ист начин тоа го пропишува и Италијанскиот граѓански законик. Се укажа дека германското право, односно Германскиот граѓански законик и Шпанскиот граѓански законик пропишуваат дека правната способност физичкото лице ја стекнува со завршување на раѓањето. Се укажа дека современата цивилна доктрина во поглед на стекнувањето на општата правна способност смета дека таа се стекнува во моментот на раѓањето, односно во моментот на одвојувањето на папочната врвца на новороденчето од мајката. Во овој дел од трудот се направи и осврт на правната способност на зачатото дете, односно на насцитурусот и тоа, од римското право па се до денес во современото право. Се укажа дека македонскиот Закон за облигационите односи пропишува дека зачатото дете се смета за родено кога тоа е потребно за заштита на неговите права под услов да се роди живо. За разлика од него, Законот за наследувањето смета дека детето коешто е зачато во моментот на отворање на наследството се смета како родено ако се роди живо. На крајот на поглавјето за стекнување на општата правна способност се направи и осврт на нејзиното стекнување според казненоправната доктрина. Врз основа на трудови на кривичарите се заклучува дека тие, за разлика од цивилистите, сметаат дека општата правна способност на новороденчето настанува уште во почетокот на процесот на раѓање т.е. со почетокот на првите контракции на породилката.

Следното поглавје за општата правна способност се однесува на престанувањето на општата правна способност за кое се укажа дека до него доаѓа со смрт на физичкото лице. Врз основа на ставовите на становиштата на граѓанскоправната наука и медицинската наука се констатира дека постојат три вида на смрт, физичка смрт претпоставена смрт и фиктивна (фингирана) смрт.

Во поглед на физичката смрт, врз основа на медицинската наука се претстави дека таа може да биде срцева смрт, церебрална смрт, привидна смрт, клиничка смрт и биолошка смрт. Се подвлече дека сите овие видови на физичка смрт настануваат во различен момент и имаат различни медицински последици. Во текстот посебно се истакна дека смртта како правен факт има посебно влијание во граѓанскоправните

односи. Во стварноправните односи се нагласи дека таа доведува до промена на страната т.е. на носителот на стварното субјективно право. Се нотира дека смртта може да доведе и до престанок на брачната заедница, вонбрачната заедница или семејната заедница во која страните стекнуваат заеднички имот. Во случај на смрт се кажа дека доаѓа и до промени кај заложното право, поточно до промена на лицето кој е заложен доверител или заложен должник итн. Се подвлече и влијанието на смртта во облигационоправните односи при што се укажа дека најчесто таа доведува до промена на страната на доверителот или на должникот, доколку односите не се од лична природа. Што се однесува пак до влијанието на смртта во наследноправните односи се покажа дека во моментот на смртта се отвора наследството на оставителот, при што настануваат и наследните права на наследниците. Во поглед на влијанието на смртта во семејноправните односи од трудот се гледа дека, со настапувањето на смртта престануваат правата и обврските од овие односи, односно престанува бракот, престануваат родителските права престанува воспоставениот однос на старателство и други. Трудот покажа дека, од мошне големо значење е влијанието на смртта во постапката на земање и пресадување на делови од човечкото тело заради лекување. Се укажа дека согласно македонското право постапката за трансплантација од покоен дарител се спроведува откако на несомнен начин и врз основа на медицински критериуми ќе се утврди дека настапила мозочната смрт, односно настанал неповратен престанок на функцијата на мозокот кај потенцијалниот дарител.

Во врска со претпоставената смрт, односно институтот за прогласување на исчезнатото лице за умрено како втор вид на смрт, во текстот на дисертацијата најпрвин се претстави правната регулатива во македонското право, а потоа, се направи осврт на меѓународно-правните документи како и на регулативата содржана во компаративното право. Притоа, се заклучи дека нивните решенија се поразлични од македонското право. Што се однесува до институтот прогласување на исчезнатото лице за умрено во нашата држава, од трудот се гледа дека тој се уредува со Законот за вонпарнична постапка. Се укажа дека постапката за прогласување на исчезнатото лице за умрено е посебна вонпарнична постапка која се иницира со предлог од заинтересираните лица кои имаат правен интерес за тоа. Покрај ова, трудот покажа дека при исполнувањето на материјалноправните претпоставки судот донесува решение со кое го прогласува исчезнатото лице за умрено. Се прифати становиштето на македонските процесни цивилисти дека решението за прогласување на исчезнатото лице за умрено има деклараторна природа, а истовремено и конститутивно дејство. Се потенцира дека решението за прогласување на исчезнатото лице за умрено содржи само претпоставка за смртта на исчезнатото лице. Се потенцира дека заинтересираните лица и јавниот обвинител можат да го докажуваат спротивното, односно да тврдат дека лицето починало во различно време од наведеното во решението или дека лицето не е мртво. Се заклучи дека и самото исчезнато лице може да се јави пред судот при што, судот го утврдува идентитетот на лицето и без натамошна постапка го укинува решението за прогласување на исчезнатото лице за умрено.

По македонското право, во посебна точка се направи осврт и анализа на Препораката CM/Rec (2009)12 на Советот на Европа која им обезбеди помош на владите на земјите членки во постапувањето по случаите за претпоставена смрт. Се укажа дека согласно Препораката, иако смртта на исчезнатото лице е неизвесна, а неговото

исчезнување не може да се препише на некоја друга причина освен смртта, тогаш исчезнатото лице се прогласува за умрено и смртта се зема како сигурна и веројатна. Се претстави и правниот режим на институтот прогласување на исчезнатото лице за умрено во Обединетото Кралство. Се анализираа законските одредби прво, на Законот за претпоставена смрт од 2013 година, кој исчезнато лице го смета за мртво доколку поминат 7 години од неговото исчезнување. И второ, се анализира Законот за старателство (Закон за исчезнати лица) од 2017 година, познат како „Закон на Клаудија“ при што се заклучи дека го дополнува Законот од 2013 година, со цел да се отстранат негативните финансиски импликации на имотот на исчезнатото лице кој бил замрзнат 7 години. Врз основа на правната регулатива, односно на одредбите на Италијанскиот граѓански законик коишто се однесуваат на институтот прогласување на исчезнатото лице за умрено, се заклучи дека во Р Италија кога едно лице не се појавува во неговото место на живеење или во неговото последно престојувалиште судот, на барање на неговите наследници, од правно заинтересираните лица или од јавниот обвинител, назначува старател на исчезнатото лице кој ќе се грижи за текот на постапката и за неговиот имот. Трудот покажа дека претпоставки за прогласување на исчезнатото лице во Р Косово се: 1. лицето да отсутствува од своето живеалиште одредено време (долго време) и 2. да биде неизвесно каде е тоа лице и дали е живо или мртво.

Во поглед на институтот комориенти, во трудот се претстави доктринарното и законското определување и тоа во римското, македонското и современото право. Во текстот се прифати општото правило на римското право според кое се предвидува истовремена смрт за починатите лица кои имаат способност меѓу себе да се наследуваат. Притоа, се заклучи дека ова становиште е прифатено во граѓанските правни системи на повеќето земји, Европа, Јужна Америка и други. Се потенцира дека и Соединетите Американски Држави ја имаат усвоено претпоставката за истовремена смрт, со разлика што претпоставката се однесува на сите смртни случаи кои се случиле во рок од 120 часа. Се констатира дека македонското позитивно право не содржи посебна одредба за комориентите, а дека правната практика го прифаќа современото становиште на правната наука според која комориентите не се наследуваат меѓу себе, заради тоа во нашата држава се практикува за секое лице да се води посебна оставинска постапка. Се укажа на определувањето на поимот комориенти во Р Србија, Српскиот граѓански законик, Италијанскиот граѓански законик, Хрватскиот Закон за облигационите односи и други. На крајот од расправата за комориентите се претстави членот на Регулацијата (ЕУ) бр. 650/2012 на Европскиот парламент на Советот на Европа именуван „Commortientes“ кој се однесува на наследните права на комориентите.

Во поглед на фиктивната (фингирана) смрт како трет вид на смрт, се прифати становиштето дека таа претставува ситуација кога се зема дека смртта настапила иако физичкото лице е живо. Потоа, трудот покажа дека правната наука фиктивната смрт ја класифицира како цивилна и духовна. Од текстот се гледа дека, цивилната смрт како прв вид своите корени ги наоѓа во римското право каде што губењето на граѓанските права од страна на физичките лица можела да биде предизвикана од низа настани или правно релевантни факти. Трудот укажа дека цивилната смрт во исламот резултирала од отпадништвото, односно напуштањето на исламската вера или прифаќањето на друга вера. Што се однесува до духовната смрт како втор вид на фиктивната смрт, трудот

покажа дека таа доведувала до престанок на субјективитетот на физичките лица по пат на замонашување.

Во главата трета на ВТОРИОТ ДЕЛ детално се елаборирани поимот и условите за стекнување и престанување на посебната правна способност на физичките лица. Содржината на вториот дел покажа дека за разлика од општата правна способност, за која се подвлече дека е потребно само детето да е родено живо и да е родено од жена, за стекнување на посебна правна способност покрај овие два услова, потребни се и дополнителни услови. Од трудот се гледа дека станува збор за одредени стручно-технички услови како и дозвола од надлежен државен орган. Што се однесува до престанувањето на посебната правна способност, трудот покажа дека таа се губи доколку престане еден од условите за нејзиното настанување (стручно-техничките услови и дозволеноста). Бидејќи најчесто посебната правна способност се однесува за вршење на одредени професионални дејности, се прифати становиштето на одредени цивилисти кои ја нарекуваат и професионална способност. Се претстави и се анализира македонскиот правен систем, односно посебните закони со кои се уредуваат значителен број на видови на посебна правна способност. Се претставија најчестите видови на посебна правна способност.

Во четвртата глава на ВТОРИОТ ДЕЛ од дисертацијата се укажа дека ограничената правна способност како подвид на општата правна способност се сретнува пред сè кај стварите во општа употреба (водите, крајбрежјето, гробиштата, јавните патиштата и плоштадите) кои согласно Законот за сопственост и други стварни права се ексклузивно резервирани да бидат во државна сопственост. Се укажа дека оваа резервираност означува дека физичките лица, затоа што овие ствари можат да бидат само во државна сопственост, не може на нив физичките лица да стекнуваат право на сопственост поточно, се укажа дека Законот за сопственост им ја одзема можноста да бидат носители на правото на сопственост на овие ствари па затоа, во поглед на овие ствари тие имаат ограничена правна способност. Покрај стварите во општа употреба во овој воведен дел за ограничена правна способност, се укажа на околноста дека таа постои и во случај на продажба на земјоделското земјиште во државна сопственост на странски лица кои денес согласно Законот за сопственост и други стварни права ја немаат можноста земјиштето да го купат, па според тоа во тој поглед имаат ограничена правна способност. Исто така, се укажа дека ограничена правна способност постои и кај странците кои не се членки на Европската Унија и на Организацијата за економска соработка и развој па заради тоа стекнувањето на правото на сопственост на земјоделското земјиште, на градежното земјиште и на станбените згради, станови и деловен простор е врзано под услов на реципроцитет. Условот реципроцитет се заклучува дека доведува до тоа да им се ограничи нивната апстрактна можност да бидат носители на правото на сопственост на овие видови на недвижности па затоа тие имаат на нив ограничена правна способност. На крајот од ова определување на ограничена правна способност, се констатира дека до неа може да дојде и во случаите кога се продаваат лекови, опојни дроги или оружје затоа што стекнувањето на правото на сопственост на овие ствари е, исто така, условено со одредени законски можности.

Третиот дел кој носи наслов АТРИБУТИ И СРЕДСТВА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА дава приказ и анализа на правниот режим и влијанието на атрибутите на физичките лица и помошните средства за идентификација во македонското и споредбеното право.

Во првата глава на ТРЕТИОТ ДЕЛ се претстави правниот режим и влијанието на личното име како атрибут во граѓанскоправните односи. Анализата на одредбите на Законот за личното име на РС Македонија покажаа дека личното име кое е лично право на граѓанинот, се состои од име и презиме и дека личното име на детето го определуваат родителите спогодбено. Се заклучи дека Законот дозволува промена на личното име и препишува санкции за неслужењето со личното име што е запишано во матичната книга на родените. По претставувањето на правниот режим на личното име според македонското право, се направи анализа на правниот режим на атрибутот лично име според споредбеното право. Се укажа дека со Германскиот граѓански законик се гарантира заштитата на личното име. Се претстави Италијанскиот граѓански законик, кој слично на Германскиот граѓански законик ја гарантира заштитата на личното име, семејното име и псевдонимот на едно лице. Се претстави Австрискиот граѓански законик, кој во поглед на промена на презимето на физичкото лице, ја дозволува истата на лицето кое има правен интерес за тоа врз основа на декрет. Притоа, од одредбите на Законот за личното име на Финска се заклучи дека личното име е обврска која треба да ја има секое физичко лице. Се заклучи дека во Естонија, Законот за личното име во случај на развод, врз основа на барање на лицето судот може да му го врати претходното презиме, а во спротивно дека лицето го задржува презимето кое го користело за времето на бракот. Се претстави и Холандскиот граѓански законик кој прокламира дека во случај на посвојување ако посвоителите не се во брак или кога се од ист пол, а се во брак, детето го задржува презимето што го имало пред посвојувањето освен ако тие се согласиле детето да го носи презимето на едниот од нив. Се укажа дека и во Р Бугарија, според Законот за граѓанска регистрација името на детето го избираат родителите на детето. Притоа се заклучи дека избраното име не смее да биде смешно, навредливо, општествено неприменливо или спротивно на националната чест на бугарскиот народ. Што се однесува до соседната Р Косово се кажа дека Законот за личното име прокламира дека личното име е право на граѓанинот и се користи за негова идентификација и разликување.

Во трудот се претстави влијанието на личното име во остварувањето на граѓанскоправните односи. Што се однесува до влијанието на личното име во остварувањето на стварноправните односи, се заклучи дека личното име има мошне големо влијание во засновањето, вршењето и престанокот на стварноправните односи. Трудот покажа дека личното име има важна улога во запишувањето на правата на недвижностите во катастарот на недвижности затоа што истовремено се запишуваат и носителите на тие права. Се покажа дека правото на сопственост од хартиите од вредност настанува и се пренесува со неговото запишување во депозитарот како електронски запис. Од трудот се гледа дека личното име на физичките лица како сопственици се евидентира и во евиденциите за пловни објекти. Се заклучи дека правото на сопственост и другите стварни права на брод можат да се стекнат, пренесат, ограничат или престанат само по извршен упис во регистарот на бродови, како и дека правото на сопственост на пливачките објекти и чамците исто така подлежат на упис во јавни книги,

во регистарот на пливачки објекти, односно во регистарот на чамци. Исто така се констатира влијанието на личното име во стекнувањето право на сопственост на оружје како опасна ствар. Законот за оружјето определува физичките лица сопственици на оружјето набавеното оружје да го регистрираат во соодветни регистри, во кои се врши и идентификација на неговиот сопственик, односно нивно определување со име и презиме. Се покажа и влијанието на личното име во постапката за експропријација. Според кој во предлогот за експропријација и решението за експропријација треба да се водат податоци за сопственикот на недвижноста (лично име) исто така и податоци за носителите на други имотни права на недвижноста (лично име). Од трудот се гледа дека личното име има влијание и во постапката за приватизација и закуп на градежно земјиште во државна сопственост. Затоа што податоци за личното име на лицето коешто се стекнува со право на сопственост на градежно земјиште и за лицето на кое му се воспоставува право на закуп на градежно земјиште се содржани во решението за приватизација и решението за воспоставување на закуп на градежно земјиште.

Што се однесува до влијанието на личното име во остварувањето на облигационоправните односи (договорните и отштетните), во трудот се заклучи дека вршењето на овие односи е невозможно доколку не се знае името и презимето на страните во тие односи. Во посебни точки се анализира улогата на личното име во случаите на: заблуда во личноста, објективната невозможност за исполнување, промената на договорните страни, законското и договорното право на првенствено купување, договорот за дело, договорот за ортаклак, договорот за гаранција и облигационите односи настанати со причинување на штета.

Во поглед на наследноправните односи, се заклучи дека личното име исто така има влијание и во сферата на наследноправните односи при што се претстави и анализира именувањето на наследниците при законското наследување, именувањето на наследниците кај тестаменталното наследување, именувањето на наследниците исклучени од наследство и именувањето при давањето на негативна наследничка изјава.

Втората глава на ТРЕТИОТ ДЕЛ дава приказ и анализа на правниот режим и влијанието на атрибутот живеалиште и престојувалиште во граѓанскоправните односи. Укажавме дека живеалиштето како атрибут е место каде што едно лице живее (објективен елемент) и има намера (субјективен елемент) да живее постојано (во неопределен временски период). Во трудот се заклучи дека престојувалиштето од друга страна во себе го содржи само објективниот елемент и се определува како место на привремено живеење, без намера за постојано живеење. Се укажа дека во РС Македонија со Устав се гарантира правото на слободно движење и живеалиште. Се претстави пријавувањето и одјавувањето на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните според македонското право. По претставувањето на правниот режим на атрибутот живеалиште и престојувалиште според македонското право се врши и претставување на правниот режим на живеалиштето и престојувалиштето на физичките лица според споредбеното право. Се заклучи дека слободното движење и живеалиштето го прокламираат Универзалната декларација за човековите права и Меѓународниот пакт за граѓански и политички права. Се укажа дека Европската конвенција го прокламира правото на почитување на приватен и семеен живот, домот и преписката. Се претстави правниот режим на живеалиштето и престојувалиштето на ЕУ според Директивата 2004/58/Е на Европскиот парламент и на Европскиот совет. Се заклучи дека Директивата

го гарантира правото на граѓаните на Унијата и нивните семејства слободно да се движат и престојуваат на територијата на земјите членки на ЕУ. Трудот покажа дека во Р Австрија, Уставот го прокламира правото на живеалиште на едно лице како место што претставува централна точка на неговите животни активности. Од анализата на одредбите на Германскиот граѓански законик се заклучи дека тој за разлика од другите граѓански законици овозможува физичкото лице да има живеалиште на повеќе места истовремено. Притоа, Уставот на Р Италија ја прокламира неприкосновеноста на живеалиштето и слободата на движење и живеење на националната територија. За Швајцарската Конфедерација се укажа дека Швајцарскиот граѓански законик прокламира дека швајцарските граѓани имаат право да воспостават живеалиште каде било во земјата, да ја напуштат или да влезат во Швајцарија. Од текстот се гледа дека Швајцарскиот граѓански законик за разлика од Германскиот граѓански законик, на физичките лица им забранува да имаат повеќе од едно живеалиште истовремено. Трудот покажа дека и Уставот на Шпанија го гарантира правото на живеалиште и слободно движење на националната територија. Се укажа дека според Холандскиот граѓански законик живеалиштето на физичкото лице се наоѓа во неговата вообичаена резиденција, а во отсуство на вообичаената резиденција, во местото каде што тој престојува. Се претстави и правниот режим на живеалиштето и престојувалиштето во Р Србија, при што се заклучи дека и српскиот законодавец при определување на живеалиштето и престојувалиштето ги имал предвид двата услова, објективниот и субјективниот, од тоа се заклучи дека двата елемента (и објективниот и субјективниот) се присутни за определување на живеалиштето, додека само објективниот елемент е присутен кај престојувалиштето.

Трудот покажа дека атрибутот живеалиште, односно престојувалиште во сферата на стварноправните односи има посебно влијание во остварувањето на следните односи: 1. Во случај кога при делбата на заедничкиот имот на брачниот другар му се доверени заедничките деца на чување и воспитување; 2. Кога наследникот кој живеел во заедница со оставителот судот ќе одлучи да му се остават одделни ствари; 3. Во случај кога лицата кои живееле во заедница со оставителот и помагале во стопанисувањето, да имаат право да бараат од оставината да им се издвои дел и 4. Во случај на заедничка сопственост во семејна заедница.

Од трудот се гледа дека живеалиштето и престојувалиштето на физичките лица има влијанието во остварувањето на облигационоправните односи и тоа во поглед на определување на: местото на склучување на договорот, местото на исполнувањето на обврските, местото на исполнување на паричната обврска, местото на исполнување на непарична обврска и во случај на полагање на ствар кај суд, како начин за исполнување на обврска од страна на должникот.

Во поглед на влијанието на живеалиштето и престојувалиштето на физичките лица во сферата на наследноправните односи, трудот покажа дека тие имаат особено влијание во случај на издвојување на ствари од домаќинството и во случај на наследување по основ на живеење во трајна заедница.

Се потенцира дека живеалиштето и престојувалиштето на физичките лица има посебно влијание и во судските граѓански постапки (парничната и вонпарничната постапка. Се заклучи дека врз основа на живеалиштето односно престојувалиштето на

тужениот се определува општата месна надлежност на судот во следниве спорови: за судење во спорови против државјанин на РС Македонија кој постојано живее во странство каде што е упатен на служба или работа и за судење во спорови против сопарничари. Живеалиштето, односно престојувалиштето на тужителот служи како критериум за определување на посебната месна надлежност во следните спорови: за судење во спорови за законска издршка, за судење во спорови за вондоговорна одговорност за штета, за судење за брачните спорови, за споровите за имотни односи на брачните другари и за споровите заради утврдување или оспорување на татковство или мајчинство. Трудот покажа дека живеалиштето, односно престојувалиштето на предлагачот се зема како критериум за определување на месната надлежност на судот и во вонпарничната постапка. Во посебна точка се претставија посебните вонпарнични постапки каде што врз основа на атрибутот живеалиште се определува месната надлежност на судот.

Во ТРЕТА ГЛАВА на третиот дел се образложени правниот режим и влијанието на државјанството како атрибут во граѓанскоправните односи. Се покажа дека државјанството во нашата држава се гарантира со Устав и се уредува со Законот на државјанството на РС Македонија. Се анализираа одредбите на Законот кои се однесуваат на стекнување, престанување, утврдување и докажување на државјанството. Покрај правниот режим на државјанството во РС Македонија во трудот со помош на компаративниот метод се претстави и правниот режим на атрибутот државјанство според споредбеното право. Се подвлече дека државјанството на Европската Унија е право предвидено во два договори: Договорот за функционирање на Европската Унија (TFEU) и Договорот за Европската Унија (TEU). Притоа, се заклучи дека во двата договора се потенцира дека секој државјанин на земја членка е државјанин на Унијата и дека државјанството на Унијата е дополнително државјанство и не го заменува националното. Анализирајќи ги одредбите на Законот за државјанство на Р Словенија се заклучи дека овој Закон ги уредува начините на стекнување и престанок на државјанството во Р Словенија. Во поглед на Р Бугарија се укажа дека Уставот на Р Бугарија прокламира децидно дека бугарски државјанин е секој роден од најмалку еден родител кој има бугарско државјанство врз основа на потекло. Исто така, Уставот го прокламира и стекнувањето на бугарско државјанство по пат на натурализација. Од трудот се гледа дека условите и постапката за стекнување, губење и враќање на бугарското државјанство се уредуваат со Законот за државјанство.

Се направи анализа на влијанието на атрибутот државјанство во граѓанскоправните односи. Во однос на влијанието на државјанството на стварноправните односи се заклучи дека државјанството има значително влијание во стекнувањето на правото на сопственост на недвижни ствари. Во трудот се заклучи дека со Измените на Законот за сопственост и други стварни права од 2009 законодавецот класифицира две групи на странски физички лица, првата група го сочинуваат оние кои се членки на Европската Унија и на Организацијата за економска соработка, а втората оние кои не се членки на Европската Унија и на Организацијата за економска соработка и развој. Притоа, се покажа дека првата група, односно странските физички лица резиденти на држави членки на ЕУ И ОЕЦД, можат да стекнат право на сопственост и право на долготраен закуп на градежно земјиште и право на сопственост на станбени згради, станови и деловен простор доколку го исполнат условот реципроцитет. Што се

однесува до втората група, односно странците резиденти на држави членки на ЕУ и ОЕЦД, нив Законот ги изедначува со домашните физички и правни лица и пропишува дека овие права можат да ги стекнат под исти услови како државјаните на РС Македонија. Во поглед на земјоделското земјиште како недвижна ствар македонскиот законодавец заради тоа што истото е составен дел на суверенитетот на државата не дозволува стекнување право на сопственост на овој вид на недвижни ствари. Трудот покажа дека странските лица може да стекнат право на долготраен закуп на земјоделско земјиште на територијата на РС Македонија доколку покрај условот реципроцитет, прибават мислење од министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство и министерот за финансии. Од трудот се гледа дека странските физички лица немаат можност да бидат носители на право на сопственост на недвижност која со Закон е прогласена за заштитено подрачје заради интересите и безбедноста на државата.

Во поглед на влијанието на државјанството во остварување на облигационоправните односи се прифати научниот став според кој за лицата кои немаат македонско државјанство за влегување во облигациони односи важи истото право коешто важи и за македонските државјани. Во врска со правото на располагање се укажа дека, доколку отугувачот е странско физичко лице (и правно), тоа може да го пренесе правото на сопственост само на лице коешто тоа право може да го стекне.

Што се однесува до влијанието на државјанството во остварувањето на наследноправните односи, се заклучи дека во наследноправните односи странските државјани ги имаат истите наследни права како и државјаните на РС Македонија и тоа под услов на реципроцитет.

Покрај способностите и атрибутите како средства за индивидуализација на физичкото лице, во трудот се претставени и помошните средства за идентификација заради точна идентификација на физичките лица. Станува збор за личната карта и единствениот матичен број на граѓанинот. Се претстави правниот режим на личната карта во РС Македонија, односно Законот за личната карта, при што се констатира дека личната карта ја определува како јавна исправа со која се докажува идентитетот, државјанството на РС Македонија, живеалиштето и адресата на граѓанинот. Се претстави правниот режим на личната карта во Р Бугарија, Р Србија и Р Албанија и се заклучи дека во трите земји личната карта: служи како документ за идентификација на граѓаните, претставува обврска (должност) на граѓанинот, дека се издава по лично барање на граѓанинот и се издава со или без рок на важење.

Од трудот се гледа дека личната карта како средство за идентификација на физичките лица се употребува во многубројни граѓанскоправни односи. Се заклучи дека личната карта служи како доказ за утврдување на идентитетот на физичкото лице при што се претставија следниве случаи: имање лична карта кај нотар при изготвување нотарски исправи за правни работи врз основа на кои се врши пренос на право на сопственост, при физичка делба на недвижност, односно размена на недвижност, при засновање право на стварна службеност на градежно земјиште сопственост на РС Македонија и за прибавување одобрение за набавување на оружје како опасна ствар во ограничен правен промет.

Се елаборираа законските одредби кои ја уредуваат структурата, определувањето, поништувањето и евиденцијата на матичниот број на граѓанинот на РС

Македонија и матичниот број на странецот и се заклучи дека единствениот матичен број на граѓанинот е единствена ознака за идентификациските податоци на граѓанинот. Се претстави правниот режим на матичниот број во соседните земји (Р Бугарија, Р Србија и Р Албанија) при што се констатира дека кај трите земји матичниот број на граѓаните служи за нивна идентификација и е единствен и неповторлив идентификатор на податоците за идентификација на граѓаните.

Што се однесува до употребата на матичниот број во практичните граѓанскоправни односи, од трудот се гледа дека податоци за матичниот број содржат: имотниот лист како јавна исправа со кој се докажува правото на сопственост и други стварни права на недвижности, листот за предбележување на градба кој се издава за предбележано право на сопственост на зграда, посебен и заеднички дел од зграда или друг објект кога се во фаза на градба, уверението дека лицето не е запишано во катастарот на недвижности налогот за извршување и други.

Врз основа на изнесеното во трудот и Заклучокот, може да се констатира дека правната способност на физичките лица и нивните атрибути се позитивно правни институти во сите правни поредоци, како во нашиот транзициски, така и на сите други развиени современи правни поредоци. Општа констатација е дека и двата института се менуваат со развојот на општествено економските односи на секоја земја. Тоа всушност значи дека и РС Македонија, по примерот на современите земји ќе треба да ги менува и доусовршува овие два значајни института, поаѓајќи притоа од нејзиниот економски развој и стремежот да стане составен дел на земјите членки на Европската Унија.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

○ УЧЕБНИЦИ, СТАТИИ, МОНОГРАФИИ

1. **Antoniolli L., Venziano A.**, *Principles of European Contract Law and Italian Law (A Commentary)*, Kluwer Law International, 2005;
2. **Aliu A.**, *Edrejta civile*, Prishtinë, 2013;
3. **Aliu A.**, *E drejta sendore*, Prishtinë, 2014;
4. **Borkowski A.**, P.Du – Plessis, *Edrejta romake*, UET Press, 2010;
5. **Babić I.**, *Uvod u građansko parvo & stvarno pravo*, Projuris, Beograd, 2022;
6. **Bydlinski P.**, *E drejta civile (Vëllimi i Pjesa e përgjithshme)*, Botimi I 6-të, Austri, 2013;
7. **Brestovci F.**, *E drejta procedural civile I*, Biblioteka - Tekstet universitare, Prishtinë, 2004;
8. **Brestovci F.**, *E drejta e procedurës civile II*, Universiteti I Prishtinës, Fakulteti juridik, Prishtinë, 2004;
9. **Brehm W.**, *Allgemeiner Teil des BGB, 2.*, predelana izdaja, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, 1994;
10. **Бабић И.**, *Основи имовинског права*, Јавно предузеће, "Службени гласник", 2006;
11. **Боянов Г.**, *Основи граѓанското право*, Софија, 1998;
12. **Брешковски И., Марковски И.**, *Влијанието на Законот за авторското право и сродните права врз работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници – практики и препораки*, Konrad Adenauer Stiftung, Скопје, 2018;
13. **Vedriš M., Klarić P.**, *Građansko parvo*, Narodne novine, Zagreb, 2003;
14. **Василев Л.**, *Граѓанско право (обща част)*, Варна, 1993;
15. **Vukadinović S.**, *Građansko parvo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerzitet Union, Beograd, 2021;
16. **Vodinić V. V.**, *Građansko parvo, Uvod u građansko parvo i Opšti deo građanskog prava, četvrto izdanje*, Sl. glasnik, Beograd, 2020;
17. **Vizner B.**, *Građansko pravo, drugo, prerađeno I dopunjeno izdanje*, Osijek: Štampa. 1966;
18. **Gams A.**, *Hyrje ne te Drejten Civile*, Prishtinë, 1972;
19. **Gams A.**, *Hyrje në të drejtën civile (pjesa e përgjithshme)*, botimi i dytë, Prishtinë, 1967;
20. **Galgano F.**, *E drejta Private*, Tiranë, 2006;
21. **Galgano F.**, *E drejta private*, преведено од италијански јазик од Alban Brati, Luarasi, Tiranë, 1999;
22. **Greyson B.**, *The near-death experience scale: Construction, reliability and validity*, Journal of Nervous and Mental Disease, 2000. Достапно на: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/6854303/>;
23. **Групче А.**, *Граѓанско право (опит дел)*, Скопје, 1976;
24. **Георгиевски С.**, *Правна и деловна способност на физичките лица (предавања одржани во учебната 1969/1970 година)*, Универзитет "Кирил и Методиј" во Скопје – Правен факултет, Скопје, 1970;
25. **Галев Г., Дабовиќ Анастасовска Ј.**, *Облигационо право, додипломски студии*, Универзитет "Св. Кирил и Методиј" во Скопје, Скопје, 2021;
26. **Галев Г., Дабовиќ-Анастасовска Ј.**, *Облигационо право*, Скопје, 2012;
27. **Demleitner N. V.**, *Civil death in Paul Finkerman, ed, The Encyclopedia of American Civil Liberties*, Routledge, 2013;
28. **Дескоски Т., Доковски В.**, *Меѓународно приватно право*, Правен факултет "Јустинијан Први", Универзитет "Св. Кирил и Методиј" во Скопје, Скопје, 2021;
29. **Дабовиќ Анастасовска Ј., Гавриловиќ Н.**, *Аспекти на хармонизација на домашното право на интелектуална сопственост со правото на ЕУ*, Зборник од научната расправа "Методи на хармонизација на националното законодавство со правото на Европската Унија", Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 2008;
30. **Джерев А.**, *Граѓанско право*, Софија, 2003;
31. **Живковска Р., Пржеска Т.**, *Граѓанско право - опит дел*, Европа 92, Скопје, 2021;
32. **Живковска Р.**, *Опит дел на граѓанското право*, Европа 92, Скопје, 2011;
33. **Живковска Р., Пржеска Т.**, *Правни норми, промет, имот, објекти на граѓанскоправните односи и правни факти*, Скопје, 2017;
34. **Живковска Р., Пржеска Т.**, *Правни дела – монографија*, Скопје, 2018;
35. **Живковска Р.**, *Стварно право*, Европа 92, Скопје, 2005;

36. **Живковска Р.**, *Prednosno pravico v R. Makedoniji*, Pravna fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana 1996;
37. **Zupančič K.**, *Varstvo življenja pred rojstvom in osebnostne pravice*, Podjetje in delo, let. 1994;
38. **Здравева Н.**, Liability for immaterial damage for the breach of the moral rights on intellectual creations in the Macedonian law, International magazine for social sciences “Vizione”, бр. 37, Скопје, 2021;
39. **Israel C.W.**, *Mechanisms of sudden cardiac death*, Indian Heart J. 2014 Jan-Feb;66 Suppl 1(Suppl 1):S10-7. doi: 10.1016/j.ihj.2014.01.005. Epub 2014;
40. **Juhart M., Možina D., Novak B., Poljanar-Pavčnik A., Žnidaršič Skubic V.**, *Uvod v civilno parvo*, Ur. List R Slovenije, Ljubljana, 2023;
41. **Johnston D.**, *Roman Law*, Cambridge University Press, United States of America, 2015;
42. **Јаневски А., Зороска-Камиловска Т.**, *Граѓанско процесно право, книга прва, второ изменето и дополнето издание*, Скопје, 2012;
43. **Јаневски А., Зороска-Камиловска Т.**, *Граѓанско процесно право, книга втора, Вонпарнично право*, Скопје, 2010;
44. **Јаневски А., Зороска-Камиловска Т.**, *Граѓанско процесно право, книга трета, Извршно право*, Правен факултет “Јустинијан Први”, Скопје, 2021;
45. **Јаневски А., Зороска-Камиловска Т., М. Ракочевик М.**, *Новините во Законот за извршување од 2016 година со измените и дополнувањата од 2018 и 2020 година*, Правен факултет “Јустинијан Први”, Универзитет “Св. Кирил и Методиј” во Скопје, Скопје, 2021;
46. **Јаневски А., Ракочевик М.**, Нотариус, Нотарска комора на Република Македонија, бр. 28, Скопје;
47. **Јаневски А.**, Нотарската дејност во Р Македонија, Нотариус, бр. 1, Скопје, 2001;
48. **Јаневски А.**, Изземање на нотар, Нотариус, бр. 28, Скопје;
49. **Carbonnier J.**, *Droit civil, Introduction, 25 édition refondue, Themis, Droit privé*, Presses Universitaires de France, Paris, 1997;
50. **Kurki V. A. J.**, *A Theory of Legal Personhood*, Oxford legal philosophy, United Kingdom, 2019;
51. **Klarić P., Vedriš M.**, *Gradjansko parvo, 12. Izdaja*, Narodne Novine, Zagreb, 2009;
52. **Kadriu O.**, *Hyrje në të drejtën civile, botimi I tretë*, Tringa design, Tetovë, 2021;
53. **Kadriu B.**, *E drejta ndwrkombwtare private*, Tetovw, 2015;
54. **Карбоние Ж (Carbonnier J.)**, *Граѓанско право*, том II, превод од АРС Лумина, 2014;
55. **Ковачевић-Куштримовић Р.**, *Граѓанско право (општи део), друго измењено и допуњено издање*, Ниш: Сириус, 1995;
56. **Ковачевић-Куштримовић Р., Лазич М.**, *Увод у граѓанско право*, Пунта, Ниш, 2018;
57. **Каламатиев Т., Ристовски А.**, *Деловно право – издание за теорија и практика на правото*, Здружение на правниците на Р Македонија, Скопје, 2015;
58. **Камбовски В., Тупанчевски Н.**, *Kazneno parvo, Посебен дел, Петто изменето и дополнето издание*, Скопје, 2011;
59. **Latifi J.**, *Edrejta civile (Pjesa e përgjithshme)*, Tiranë, 2007;
60. **Марија Т., Кларне П.**, *Gradjansko parvo, Opći dio, stvarno, obvezno i nasljedno parvo, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Narodne Novine, Zagreb, 1998;
61. **Martin E. A.**, *Oxford Dictionari of Law, Fifyh Edition*, Oxford University Press, Oxford New York, 2003;
62. **Mandro, A.**, *E drejta romake*, Tirane, 2005;
63. **Нотарска комора на Р Македонија**, Нотаријатот поблиску до граѓаните, Улогата на професијата нотар во обезбедувањето на поголема правна сигурност за граѓаните во Р Македонија, Прирачник за потрошувачите, Скопје, 2013;
64. **Priori S.G., Aliot E ., Blomstrom-Lundqvist C i sur.** *Task force on sudden cardiac death of the European Society of Cardiology*, Eur Heart J 2001;
65. **Поповска Б.**, *Историја на правото*, Стоби Трејд, Скопје, 2017;
66. **Поленак-Аќимовска М., Бучковски В., Наумовски Г.**, *Избор на текстови од римското право (петто издание)*, Скопје, 2020;
67. **Пухан И., Поленак-Аќимовска М., Бучковски В., Наумовски Г.**, *Римско право*, Правен факултет “Јустинијан Први” – Скопје, Скопје, 2019;
68. **Поп – Георгиев Д.**, *Основи на имотното право*, Култура, Скопје, 1977;
69. **Павлова М.**, *Гражданско право (обща част)*, Софи – р, 1995;

70. Попов, Д., *Граѓанско право (општи део), нето изменено и допуњено издање*, Нови Сад, 2007;
71. Пржевска Т., *Правна природа и значењето на атрибутите на физичките лица во граѓанскоправните односи*, Магистерски труд, Скопје, 2008;
72. Randell, T., *Medical and legal considerations of brain death*, Acta Anaesthesiologica Scandinavica, 2004;
73. Ramljak, A., *Medicinska kriminalistika. Univerzitet u Sarajevu, Fakultet Kriminalističkih Nauka: Sarajevo, 1999*. Достапно на: <https://pdfcoffee.com/medicinska-kriminalistika-2007pdf-pdf-free.html>;
74. Rašović Z. P., *Gradjansko parvo, uvod*, Pravni fakultet u Podgorici, Podgorica, 2006;
75. Ripken S. M., *Corporate Personhood*, Cambridge University Press, 2019;
76. Savigny F. C. V., *System des heutigen römischen Rechts. 2*, Berlin, 1840;
77. Stoјanović, D., *Uvod u građansko pravo, šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Beograd: Savremena administracija, 1984;
78. Stajovic B., *Osnove civilnega prava, Stvarno parvo II*, Uradni list R. Slovenije, Ljubljana, 1993;
79. Stajovic B., *Osnove civilnega prava, Stvarno parvo I*, Uradni list R. Slovenije, Ljubljana, 1994;
80. Stajovic B., *Osnove civilnega prava, Stvarno parvo III*, Uradni list R. Slovenije, Ljubljana, 1995;
81. Saunders H. D., *Civil Death - A New Look at an Ancient Doctrine*, 11 Wm. & Mary L. Rev, 1970. Достапно на: <https://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2837&context=wmlr>;
82. Sefton-Green R., (ed) *Mistake, Fraud and Duties to Inform in European Contract Law*, Cambridge University Press, 2005;
83. Sermet L., *The European Convention on Human Rights and property rights*, Council of Europe Publishing, 1999;
84. Stephenson A., *The history of Roman Law, with a commentary on the institutes of Gaius and Justinian*, Little, Brown and Company, Boston, 1912;
85. Spajić V., *Osnovi građanskog prava, Opšti deo, treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Veselin Maleša, Sarajevo, 1961;
86. Stoјanović D., Antić O., *Увод у Граѓанско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2004;
87. Stoјanović D., *Увод у граѓанско парво*, Savremena Administracija, Beograd, 1984;
88. Stoјanović D., *Увод у граѓанско парво*, Savremena Administracija, Beograd, 1990;
89. Statovci E., *Pronësia origjina dhe zhvillimi*, Prishtinë, 2009;
90. Стојановић Д., Антић О., *Увод у граѓанско право*, Београд 2004;
91. Станковић О., Водинелић В., *Увод у граѓанско право*, Београд, 1995;
92. Станковић О., Водинелић В., *Увод у граѓанско право*, Београд: Номос, 2007;
93. Станковић О., *Објекти граѓанских право*, Анали, 1976;
94. Старова Г., *Трудово право*, Просветно дело АД, Скопје, 2009;
95. Старова Г., Беличанец Т., *Трудово право*, “Универзитет Св. Кирил и Методиј”- Скопје, Правен факултет, Скопје, 1996;
96. Стојановић Д., *Увод у граѓанско право*, Београд, 1990;
97. Tamm D., *Roman law and European legal history*, DJØF Publishing, Denmark, 1997;
98. Hashemi K., *Religious Legal Traditions, International Human Rights Law and Muslim States*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 2008;
99. Хаџи-Василев – Вардарски М., *Наследно право*, Култура, 1983;
100. Chin G. J., *The new civil death: Rethinking punishment in the era of mass conviction*, University of Pennsylvania Law Review, article: vol. 160: 1789, 2012. Достапно на: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1067&context=penn_law_review;

○ КОМЕНТАРИ

1. **Живковска Р., Пржеска Т., Димова С., Петрушевска Н.,** *Коментар на Законот за катастар на недвижности*, Правен факултет “Јустинијан Први” во Скопје „Европа 92“-Кочани, Скопје, 2013;
2. **Чавдар К., Чавдар К.,** *Закон за сопственост и други стварни права, Закон за договорен залог, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар*, Академик, Скопје, 2012;
3. **Чавдар К., Чавдар К.,** *Коментар на Законот за облигационите односи, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар, трето изменето и дополнето издание*, Академик, Скопје, 2012;
4. **Чавдар К.,** *Коментар на Законот за наследувањето со обрасци за практична примена*, Агенција Академик, Скопје, 1996;
5. **Чавдар К.,** *Закон за вонпарнична постапка, со објаснувања, примери на поднесоци, судска практика и предметен регистар*, Академик, Скопје, 2008;

○ ПРАВНИ ИЗВОРИ

1. Австриски граѓански законик (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)). Достапен на: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnumm er=10001622>;
2. Бернската конвенција за заштита на книжевните и уметничките дела (Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works), од 1886 година. Достапна на: https://www.unido.org/sites/default/files/2014-04/Berne_Convention_for_the_Protection_of_Literary_and_Artistic_Works_28.09.1979_0.pdf;
3. Граѓански законик на Република Србија (Граѓанскиот законик на Република Србија), Достапен на: <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>;
4. Германски граѓански законик (Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)). Достапен на: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/;
5. Граѓански законик на Република Албанија (Kodi civil i Republikës së Shqipërisë).
6. Directive 2004/58/EC of the European parliament and of the Council of 29 April 2004. Достапно на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0038R\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0038R(01));
7. Европската конвенција за државјанство (European Convention on Nationality), Стразбур 1997 година. Достапна на: <https://rm.coe.int/168007f2c8>;
8. Етички кодекс за стечајни управници, Сл. весник на Р Македонија, бр. 119/2006;
9. *Zakon o delovnih razmerjih*, Ur. list R Slovenije, št. 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – ZZSDT, 33/16 – PZ-F, 52/16, 15/17 – odl. US, 22/19 – ZPosS, 81/19, 203/20 – Zipurpdve, 119/21 – ZČmIS-A, 202/21 – odl. US, 15/22 in 54/22 – ZUPŠ-1. Достапен на: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5944>;
10. *Zakon o državljanstvu Republike Slovenije (ZDRS)*, U. list R Slovenije, št. 24/07 – официјален пречистен текст, 40/17. Достапен на: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO13>;
11. *Zakon o javnom beležništvu*, Sl. glasnik R Srbije, br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr. zakon, 121/2014, 6/2015 i 106/2015. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_beleznistvu.html.
12. *Zakon o radu*, Sl. glasnik R Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_radu.html;
13. *Zakon o jedinstvenom matičnem broju građana*, Sl. glasnik R Srbije, br. 24/2018. Достапен на: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-jedinstvenom-maticnom-broju-gradjana.html>;
14. *Zakon o radu*, N. novine R Hrvatske, br. 93/14, 127/17, 98/19, 151/22, 46/23 i 64/23. Достапен на: <https://www.zakon.hr/z/307/Zakon-o-radu>;

15. Zakon o obveznim odnosima, N. novine, 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23. Достапен на: <https://www.zakon.hr/z/380/Zakon-o-progla%C5%A1enju-nestalih-osoba-umrlima-i-dokazivanju-smrti>.
16. Zakon o proglašenju nestalih osoba umrlima i dokazivanje smrti, N novine. br. 10/74, во сила до 10.06.2023 година;
17. Zakon o nasleđivanju, Sl. glasnik R Srbije, br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015;
18. Zakon o ličnoj karti, Sl. glasnik R Srbije, br. 62/2006, 36/2011 i 53/2021. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nasledjivanju.html.
19. Zakon o izvanparničnom postupku, N. novine. br. 59/23. Достапен на: <https://www.zakon.hr/z/3511/Zakon-o-izvanparni%C4%8Dnom-postupku>;
20. Zakon o obveznim odnosima, N. novinama, R Hrvatske, 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23. Достапен на: https://www.zakon.hr/z/75/Zakon-o-obveznim-odnosima#google_vignette;
21. Zakon o nepravdnom postupku, Št. 711-01/18-1/14 Ljubljana, dne 6. marca 2019. Достапен на: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7879>;
22. Закон за сопственост и други стварни права, Сл. весник на Р Македонија, бр. 18/2001, 31/2008, 92/2008, 139/2009 и 35/2010;
23. Закон за старателство (Исчезнати лица) (Guardianship (Missing Persons)), од 2017 година, Кодекс на пракса, стапил во целосна сила на 31 јули 2019 година. Достапен на: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5d41a31aed915d09d8945da9/missing-people-code-of-practice.pdf>;
24. Закон за претпоставената смрт од 2013 година (Presumption of Death Act 2013), UK Public General Acts. Достапен на: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/13/contents>;
25. Законот за јавните бележници, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 220/1930;
26. Закон за облигационите односи, Сл. весник на РМ, бр. 18/01, 78/2001, 4/2002, 59/2002, 5/2003, 84/2008, 81/2009, 161/2009, 23/2013, 123/2013, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 215/2021, 154/2023, и 220/2023;
27. Закон за продажба на земјоделското земјиште во државна сопственост, Сл. весник на Р Македонија, бр. 87/2013, 106/2013, 137/2013, 61/2015, 97/2015, 215/2015, 53/2016, 51/2018;
28. Закон за приватизација и закуп на градежно земјиште во државна сопственост, Сл. весник на Р Македонија, бр. 4/2005, 79/2006, 13/2007, 165/2008, 146/2009, 18/2011, 51/2011, 27/2014, 144/2014, 72/2015, 104/2015, 153/2015, 23/2016, 178/2016, 30/201, 120/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 122/2021;
29. Закон за контрола на опојни дроги и психотропни и супстанции, Сл. весник на Р Македонија, бр. 103/2008, 124/2010, 164/2013, 149/2015, 37/2016, 53/2016, 193/2017;
30. Законот за граѓанска регистрација, Обн. ДВ. бр.67 от 27 Јули 1999г., изм. ДВ. бр.28 от 23 Март 2001г., доп. ДВ. бр.37 от 13 Април 2001г., изм. ДВ. бр.54 от 31 Май 2002г., доп. ДВ. бр.63 от 15 Јули 2003г., изм. ДВ. бр.70 от 10 Август 2004г., изм. ДВ. бр.96 от 29 Октомври 2004г., изм. ДВ. бр.30 от 11 Април 2006г., изм. ДВ. бр.48 от 15 Јуни 2007г., изм. ДВ. бр.59 от 20 Јули 2007г., изм. ДВ. бр.105 от 9 Декември 2008г., изм. ДВ. бр.6 от 23 Јануари 2009г., изм. ДВ. бр.19 от 13 Март 2009г., изм. ДВ. бр.47 от 23 Јуни 2009г., изм. ДВ. бр.74 от 15 Септември 2009г., изм. ДВ. бр.82 от 16 Октомври 2009г., изм. ДВ. бр.33 от 30 Април 2010г., изм. ДВ. бр.9 от 28 Јануари 2011г., изм. ДВ. бр.39 от 20 Май 2011г., изм. и доп. ДВ. бр.42 от 5 Јуни 2012г., изм. ДВ. бр.66 от 26 Јули 2013г., изм. ДВ. бр.68 от 2 Август 2013г., изм. ДВ. бр.53 от 27 Јуни 2014г., изм. ДВ. бр.98 от 28 Ноември 2014г., изм. и доп. ДВ. бр.55 от 21 Јули 2015г., изм. ДВ. бр.39 от 26 Май 2016г., изм. ДВ. бр.50 от 1 Јули 2016г., изм. ДВ. бр.85 от 24 Октомври 2017г., изм. и доп. ДВ. бр.91 от 14 Ноември 2017г., изм. и доп. ДВ. бр.47 от 5 Јуни 2018г., изм. ДВ. бр.17 от 26 Февруари 2019г., изм. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., изм. ДВ. бр.101 от 27 Декември 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.105 от 11 Декември 2020г., изм. и доп. ДВ. бр.80 от 19 Септември 2023 г. Достапен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134673409>;
31. Закон за нотариусите и нотариална дейност, Обн. ДВ. бр.104 от 6 Декември 1996г., изм. ДВ. бр.117 от 10 Декември 1997г., изм. ДВ. бр.118 от 10 Декември 1997г., изм. ДВ. бр.123 от 22 Декември 1997г., изм. ДВ. бр.24 от 27 Февруари 1998г., изм. ДВ. бр.69 от 3 Август 1999г., изм. ДВ. бр.18 от 25 Февруари 2003г., доп. ДВ. бр.29 от 9 Април 2004г., изм. ДВ. бр.36 от 30 Април 2004г., изм. ДВ. бр.19 от 1 Март 2005г., изм. ДВ.

- бр.43 от 20 Май 2005г., изм. ДВ. бр.30 от 11 Април 2006г., изм. ДВ. бр.39 от 12 Май 2006г., изм. ДВ. бр.41 от 19 Май 2006г., изм. ДВ. бр.59 от 20 Јули 2007г., изм. ДВ. бр.64 от 7 Август 2007г., изм. ДВ. бр.50 от 30 Май 2008г., изм. ДВ. бр.69 от 5 Август 2008г., изм. ДВ. бр.42 от 5 Јуни 2009г., изм. ДВ. бр.47 от 23 Јуни 2009г., изм. ДВ. бр.82 от 16 Октомври 2009г., изм. ДВ. бр.87 от 5 Ноември 2010г., изм. ДВ. бр.32 от 19 Април 2011г., изм. ДВ. бр.41 от 31 Май 2011г., изм. ДВ. бр.82 от 21 Октомври 2011г., изм. ДВ. бр.38 от 18 Май 2012г., изм. и доп. ДВ. бр.95 от 4 Декември 2012г., изм. ДВ. бр.66 от 26 Јули 2013г., изм. ДВ. бр.98 от 28 Ноември 2014г., изм. ДВ. бр.50 от 3 Јули 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.105 от 30 Декември 2016г., доп. ДВ. бр.103 от 28 Декември 2017г., изм. ДВ. бр.7 от 19 Јануари 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.77 от 18 Септември 2018г., доп. ДВ. бр.107 от 18 Декември 2020г., изм. ДВ. бр.84 от 6 Октомври 2023г. Достапен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133897733>.
32. Закон за извршување, Сл. весник на Р Македонија, бр. 72/2016, 142/2016, 178/2017, 26/2018, 233/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 14/2020, 136/2020 и 154/2023;
 33. Закон за адвокатурата, Сл. весник на РС Македонија, бр. 199/2023;
 34. Статут на Адвокатската комора на Р Македонија, Сл. весник на Р Македонија, бр. 75/2011, 169/2011, 169/2011, 68/2012, 76/2013, 113/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 95/2019, 128/2019, 189/2020, 54/2023 и 142/2023;
 35. Закон за семејството, Сл. весник на Р Македонија, бр. 80/92, 9/1996, 19/2000, 18/2001, 79/2001, 38/2004, 60/2005, 33/2006, 84/2008, 117/2009, 67/2010, 156/2010, 39/2012, 44/2012, 38/2014, 115/2014, 138/2014, 104/2015, 150/2015, 122/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 51/2021, 53/2021 и 199/2023;
 36. Закон за вонпарнична постапка, Сл. весник на Р Македонија, бр.9/2008 и 77/2018;
 37. Закон за заштита на културното наследство, Сл. весник на Р Македонија, бр., 20/2004, 71/2004, 115/2007, 18/2011, 148/2011, 23/2013, 137/2013, 164/2013, 38/2014, 44/2014, 199/2014, 104/2015, 154/2015, 192/2015, 39/2016, 11/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 20/2019;
 38. Закон за личната карта, Сл. весник на Р Македонија, бр. 8/1995, 38/2002, 16/2004, 12/2005, 19/2007, 10/2010, 51/2011, 13/2012, 166/2012, 154/2015, 55/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 67/2022 и 209/2023;
 39. Закон за вработување на инвалидни лица, Сл. весник на Р Македонија, бр. 44/00, 16/04, 62/05, 113/05, 29/07, 88/08, 161/08, 99/09, 136/11, 129/15, 147/15, 27/16 и 99/18;
 40. Закон за водите, Сл. весник на Р Македонија, 87/2008, 6/2009, 161/2009, 83/2010, 51/2011, 44/2012, 23/2013, 163/2013, 180/2014, 146/2015, 52/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 151/2021 и 99/2022;
 41. Закон за индустриска сопственост, Сл. весник на Р Македонија, бр. 21/2009, 24/2011, 12/2014, 41/2014, 152/2015, 53/2016, 83/2018 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2020;
 42. Закон за катастар на недвижности, 55/2013, 41/2014, 115/2014, 116/2015, 153/2015, 192/2015, 61/2016, 172/2016, 64/2018 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 124/2019;
 43. Закон за личното име, Сл. весник на Р Македонија, бр. 8/1995, 66/2007, 103/2008, 51/2011, 154/2015, 55/2016, Сл. весник на РС Македонија, бр. 302/2020 и 67/2022;
 44. Закон за јавните патишта, Сл. весник на Р Македонија, бр. 84/2008, 52/2009, 114/2009, 39/2010, 124/2010, 23/2011, 53/2011, 44/2012, 168/2012, 163/2013, 187/2013, 39/2014, 42/2014, 166/2014, 44/2015, 116/2015, 150/2015, 31/2016, 71/2016, 163/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 174/2021 и 253/2023;
 45. Закон за вршење земјоделска дејност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 11/2002, 7/2003, 89/2008, 116/2010, 53/2011, 23/2013, 39/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 110/2021;
 46. Закон за државјанство на РС Македонија, Сл. весник на Р Македонија, бр. 67/1992, 8/2004, 98/2008, 158/2011, 55/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 174/2021 и 67/2022;
 47. Законот за изменување и дополнување на Законот за државјанството на Р Македонија, Сл. весник на Р Македонија, бр. 8/2004;
 48. Закон за занаетчиство, Сл. весник на Р Македонија, бр. 215/2015, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 215/2021;
 49. Закон за земање и пресадување на делови од човечкото тело заради лекување, Сл. весник на Р Македонија, бр. 47/11,

- 136/2011, 91/2013, 164/2013, 27/2014, 27/2014, 112/2014, 144/2014, 124/2015, 149/2015, 37/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 236/2022;
50. Закон за здравствена заштита, Сл. весник на Р Македонија, бр. 43/2012, 145/2012, 65/2013, 87/2013, 164/2013, 39/2014, 43/2014, 101/2014, 132/2014, 188/2014, 10/2015, 61/2015, 154/2015, 192/2015, 17/2016, 37/2016, 93/2017, 20/2019, 101/2019, 153/2019, 180/2019, 275/2019, 275/2019, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 77/2021, 122/2021, 178/2021, 150/2022, 236/2022, 199/2023, и 236/2023;
51. Закон за градење, Сл. весник на Р Македонија, бр. 130/2009, 124/2010, 18/2011, 18/2011, 36/2011, 49/2011, 54/2011, 13/2012, 144/2012, 25/2013, 79/2013, 137/2013, 163/2013, 27/2014, 28/2014, 42/2014, 115/2014, 149/2014, 187/2014, 44/2015, 129/2015, 129/2015, 217/2015, 226/2015, 30/2016, 31/2016, 39/2016, 71/2016, 103/2016, 132/2016, 35/2018, 64/2018, 168/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 244/2019, 18/2020, 279/2020, 96/2021, 227/2022, 111/2023 и 115/2023;
52. Закон за матичната евиденција, Сл. весник на Р Македонија, бр. 8/1995, 38/2002, 66/2007, 98/2008, 67/2009, 13/2013, 43/2014, 148/2015, 27/2016, 64/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 14/2020, 129/2023, 83/2024;
53. Закон за нотаријатот, Сл. весник на Р Македонија, бр. 72/2016, 142/2016, 25/2018 и 233/2018;
54. Закон за медијација, Сл. весник на РС Македонија, бр. 294/2021.
55. Закон за парничната постапка, Сл. Весник на Р Македонија, бр. 79/05, 110/08, 83/09, 116/10 и 124/15;
56. Закон за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните, Сл. весник на РС Македонија, бр. 36/92, 12/93, 43/00 и 66/07, 51/2011, 152/2015, 55/2016, Сл. весник на РС Македонија, бр. 302/2020, 67/2022, 209/2023;
57. Закон за работните односи, Сл. весник на Р Македонија, бр. 62/2005, 3/2006, 3/2006, 44/2006, 65/2006, 16/2007, 57/2007, 77/2007, 106/2008, 161/2008, 63/2009, 114/2009, 130/2009, 149/2009, 10/2010, 50/2010, 52/2010, 58/2010, 124/2010, 132/2010, 47/2011, 11/2012, 39/2012, 13/2013, 25/2013, 170/2013, 187/2013, 106/2014, 113/2014, 20/2015, 33/2015, 72/2015, 129/2015, 27/2016, 134/2016, 120/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 110/2019, 267/2020, 151/2021, 288/2021 и 111/2023;
58. Закон за извршување на буџетот на Република Северна Македонија за 2023 година, Сл. весник на РС Македонија, бр. 282/2022, 207/2023;
59. Закон за оружјето, Сл. весник на Р Македонија, бр. 7/2005, 47/2006, 42/2007, 86/2008, 25/2010, 72/2010, 158/2011, 119/2013, 138/2013, 164/2013, 152/2015, 193/2015, 55/2016, 97/2018 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 171/2022;
60. Закон за вработување и работа на странци, Сл. весник на Р Македонија, бр. 217/2015 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 163/2021;
61. Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси, Сл. весник на РС Македонија, бр. 12/2019;
62. Закон за туристичка дејност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 62/2004, 89/2008, 12/2009, 17/2011, 47/2011, 53/2011, 123/2012, 164/2013, 27/2014, 116/2015, 192/2015, 53/2016, Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2020;
63. Закон за угостителска дејност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 62/2004, 89/2008, 115/2010, 53/2011, 141/2012, 164/2013, 187/2013, 166/2014, 199/2014, 129/2015, 192/2015, 39/2016, 53/2016, 71/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2020;
64. Закон за трговските друштва, Сл. весник на Р Македонија, бр. 28/2004, 84/2005, 71/2006, 25/2007, 87/2008, 17/2009, 23/2009, 42/2010, 48/2010, 8/2011, 21/2011, 24/2011, 166/2012, 70/2013, 119/2013, 120/2013, 187/2013, 38/2014, 41/2014, 138/2014, 88/2015, 192/2015, 217/2015, 6/2016, 30/2016, 61/2016, 64/2018, 120/2018, 195/2018, 225/2018, 239/2018, Сл. весник на РС Македонија, бр. 290/2020, 215/2021 и 99/2022;
65. Законот за хартии од вредност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 95/2005, 25/2007, 86/2007, 123/2007, 140/2007, 146/2007, 7/2008, 45/2009, 57/2010, 135/2011, 13/2013, 188/2013, 43/2014, 15/2015, 154/2015, 192/2015, 23/2016, 83/2018, 83/2018, Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2020, 288/2021 и 53/2024;
66. Закон за матичен број, Сл. весник на Р Македонија, бр. 137/2013, 55/2016 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 67/2022;
67. Закон о вонпарничном постапку, Sl. glasnik SR Srbije, br. 25/82 i 48/88 i Sl. glasnik R Srbije, br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014, 6/2015, 106/2015 - dr. zakon i 14/2022. Достапен на:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_vanparnicnom_postupku.html;

68. Закон за лицата и семејството, Р Бугарија, Обн., ДВ, бр. 182 от 9.08.1949 г., в сила от 10.09.1949 г., попр., бр. 193 от 22.08.1949 г., изм. и доп., Изв., бр. 12 от 9.02.1951 г., изм., бр. 12 от 8.02.1952 г., бр. 92 от 7.11.1952 г., бр. 15 от 20.02.1953 г., попр., бр. 16 от 24.02.1953 г., изм. и доп., бр. 89 от 6.11.1953 г., бр. 90 от 8.11.1955 г., бр. 90 от 9.11.1956 г., бр. 50 от 23.06.1961 г., изм., ДВ, бр. 23 от 22.03.1968 г., в сила от 23.05.1968 г., изм. и доп., бр. 36 от 8.05.1979 г., изм., бр. 41 от 28.05.1985 г., бр. 46 от 16.06.1989 г., бр. 20 от 9.03.1990 г., доп., бр. 15 от 18.02.1994 г., изм., бр. 67 от 27.07.1999 г., бр. 81 от 6.10.2000 г., в сила от 1.01.2001 г., бр. 120 от 29.12.2002 г. Достапен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2121624577>;
69. Закон за наследувањето, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 47/96 и 18/2001;
70. Закон за процена, Сл. весник на Р Македонија, бр. 115/2010, 158/2011, 185/2011, 51/2012, 64/2012, 188/2014, 104/2015, 153/2015, 192/2015 и 30/2016;
71. Законот за денационализација, Сл. весник на РС Македонија, бр. 20/1998, 18/1999, 31/2000, 42/2003, 64/2003, 44/2007, 14/2009, 20/2009, 72/2010, 171/2010, 8/2011, 55/2013, 43/2014, 33/2015, 104/2015;
72. Закон за постапување со бесправно изградени објекти, Сл. весник на Р Македонија, бр. 23/2011, 54/2011, 155/2012, 53/2013, 72/2013, 44/2014, 115/2014, 199/2014, 124/2015, 129/2015, 21 7/2015, 31/2016, 190/2017, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 174/2021. Се применувал до: 04.03.2021;
73. Закон о пребивалишту и боравишту граѓана, Сл. гласник Р Србије, број 87 од 21. новембра 2011. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_prebivalistu_i_boravistu_gradjana.html;
74. Закон за стручно образование и обука, Сл. весник на Р Македонија, бр. 71/2006, 117/2008, 148/2009, 17/2011, 24/2013, 137/2013, 41/2014, 145/2015, 55/2016, 64/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 275/2019;
75. Закон за продажба на станови кои потекнуваат од станбениот фонд на поранешна ЈНА или се добиени по пат на замена на недвижен имот кој потекнува од поранешната ЈНА и се доделени на користење на лица вработени во министерство за одбрана и армијата на РС Македонија, Сл. весник на РС Македонија, бр. 163/2021;
76. Закон за експропријација, Сл. весник на Р Македонија, бр. 95/2012, 131/2012, 24/2013, 27/2014, 104/2015, 192/2015, 23/2016, 178/2016, Сл. весник на РС Македонија, бр. 122/2021, и 111/2023;
77. Закон за заштита на населението од заразни болести, Сл. весник на РС Македонија, бр. 66/2004, 139/2008, 99/2009, 86/2011, 149/2014, 150/2015, 37/2016; и Сл. весник на РС Македонија, бр. 257/2020;
78. Закон за внатрешната пловидба, Сл. весник на Р Македонија, бр. 55/2007, 26/2009, 22/2010, 23/2011, 53/2011, 155/2012, 15/2013, 137/2013, 163/2013, 42/2014, 166/2014, 146/2015, 193/2015, 31/2016, 64/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 122/2021;
79. Закон за стечај, Сл. весник на Р Македонија, бр. 34/2006, 126/2006, 84/2007, 3/2008, 122/2009, 47/2011, 95/2012, 79/2013, 164/2013, 29/2014, 98/2015, 192/2015;
80. Закон за градежно земјиште, Сл. весник на Р Македонија, бр. 15/2015, 98/2015, 193/2015, 226/2015, 31/2016, 142/2016, 190/2016, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 275/2019, 101/2021, 153/2023 и 61/2024;
81. Закон за земјоделското земјиште, Сл. весник на Р Македонија, бр. 135/2007, 17/2008, 18/2011, 42/2011, 148/2011, 95/2012, 79/2013, 87/2013, 106/2013, 164/2013, 187/2013, 39/2014, 130/2014, 166/2014, 72/2015, 98/2015, 154/2015, 215/2015, 7/2016, 39/2016 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 161/2019, 178/2021 и 91/2023;
82. Закон за странци, Сл. весник на Р Македонија, бр. 97/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 108/2019, 294/2021 и 284/2023;
83. Закон за гробишта и погребални услуги, Сл. весник на Р Македонија, бр. 86/2008, 156/2010, 53/2011, 163/2013, 152/2015, 31/2016;
84. Закон за одбрана, Сл. весник на РС Македонија, бр. 42/01, 73/2002, 78/2002, 5/2003, 58/2006, 110/2008, 51/2011, 151/2011, 215/2015, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 42/2020;
85. Закон за авторското право и сродните права, Сл. весник на Р Македонија, бр. 115/2010, 140/2010, 51/2011, 147/2013, 154/2015, 27/2016;

86. Закон за судовите, Сл. весник на Р Македонија, бр. 56/2006, 62/2006, 35/2008, 61/2008, 118/2008, 16/2009, 150/2010, 39/2012, 83/2018, 198/2018 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 96/2019;
87. Закон за извршување на санкциите, Сл. весник на Р Македонија, бр. 99/2019, 220/2019, 236/2022 и 74/2024;
88. Закон за българските лични документи, Обн. ДВ. бр.93 от 11 Август 1998г., изм. ДВ. бр.53 от 11 Јуни 1999г., изм. ДВ. бр.67 от 27 Јули 1999г., изм. ДВ. бр.70 от 6 Август 1999г., изм. ДВ. бр.113 от 28 Декември 1999г., изм. ДВ. бр.108 от 29 Декември 2000г., изм. ДВ. бр.42 от 27 Април 2001г., изм. ДВ. бр.45 от 30 Април 2002г., изм. ДВ. бр.54 от 31 Мај 2002г., изм. ДВ. бр.29 от 31 Март 2003г., доп. ДВ. бр.63 от 15 Јули 2003г., изм. ДВ. бр.96 от 29 Октомври 2004г., изм. ДВ. бр.103 от 23 Ноември 2004г., изм. ДВ. бр.111 от 21 Декември 2004г., изм. ДВ. бр.43 от 20 Мај 2005г., изм. ДВ. бр.71 от 30 Август 2005г., изм. ДВ. бр.86 от 28 Октомври 2005г., изм. ДВ. бр.88 от 4 Ноември 2005г., изм. ДВ. бр.105 от 29 Декември 2005г., изм. ДВ. бр.30 от 11 Април 2006г., изм. ДВ. бр.82 от 10 Октомври 2006г., изм. ДВ. бр.105 от 22 Декември 2006г., изм. ДВ. бр.29 от 6 Април 2007г., изм. ДВ. бр.46 от 12 Јуни 2007г., изм. ДВ. бр.52 от 29 Јуни 2007г., изм. ДВ. бр.66 от 25 Јули 2008г., изм. ДВ. бр.88 от 10 Октомври 2008г., изм. ДВ. бр.110 от 30 Декември 2008г., изм. ДВ. бр.35 от 12 Мај 2009г., изм. ДВ. бр.47 от 23 Јуни 2009г., изм. ДВ. бр.82 от 16 Октомври 2009г., изм. ДВ. бр.102 от 22 Декември 2009г., изм. ДВ. бр.26 от 6 Април 2010г., изм. ДВ. бр.100 от 21 Декември 2010г., изм. ДВ. бр.9 от 28 Јануари 2011г., изм. ДВ. бр.23 от 22 Март 2011г., изм. ДВ. бр.32 от 19 Април 2011г., изм. ДВ. бр.55 от 19 Јули 2011г., изм. и доп. ДВ. бр.21 от 13 Март 2012г., изм. ДВ. бр.42 от 5 Јуни 2012г., изм. и доп. ДВ. бр.75 от 2 Октомври 2012г., доп. ДВ. бр.23 от 8 Март 2013г., доп. ДВ. бр.70 от 9 Август 2013г., изм. ДВ. бр.53 от 27 Јуни 2014г., изм. ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2015г., изм. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015г., изм. ДВ. бр.80 от 16 Октомври 2015г., доп. ДВ. бр.33 от 26 Април 2016г., доп. ДВ. бр.81 от 14 Октомври 2016г., изм. и доп. ДВ. бр.97 от 6 Декември 2016г., изм. и доп. ДВ. бр.101 от 20 Декември 2016г., изм. ДВ. бр.85 от 24 Октомври 2017г., изм. ДВ. бр.97 от 5 Декември 2017г., изм. и доп. ДВ. бр.14 от 13 Февруари 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.24 от 16 Март 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.1 от 3 Јануари 2019г., изм. ДВ. бр.12 от 8 Февруари 2019г., изм. ДВ. бр.17 от 26 Февруари 2019г., изм. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.34 от 23 Април 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.58 от 23 Јули 2019г., изм. ДВ. бр.101 от 27 Декември 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.60 от 7 Јули 2020г., изм. ДВ. бр.69 от 4 Август 2020г., изм. ДВ. бр.98 от 17 Ноември 2020г., изм. и доп. ДВ. бр.101 от 27 Ноември 2020г., изм. и доп. ДВ. бр.21 от 12 Март 2021г., изм. ДВ. бр.32 от 26 Април 2022г., изм. и доп. ДВ. бр.8 от 25 Јануари 2023г., изм. и доп. ДВ. бр.65 от 28 Јули 2023г., изм. и доп. ДВ. бр.67 от 4 Август 2023г. Достапен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134424576>;
89. Закон за българското граѓанство, Обн. ДВ. бр.136 от 18 Ноември 1998г., изм. ДВ. бр.41 от 24 Април 2001г., доп. ДВ. бр.54 от 31 Мај 2002г., изм. ДВ. бр.52 от 29 Јуни 2007г., изм. ДВ. бр.109 от 20 Декември 2007г., изм. ДВ. бр.74 от 15 Септември 2009г., изм. ДВ. бр.82 от 16 Октомври 2009г., изм. ДВ. бр.33 от 30 Април 2010г., изм. ДВ. бр.11 от 7 Февруари 2012г., изм. ДВ. бр.21 от 13 Март 2012г., изм. и доп. ДВ. бр.16 от 19 Февруари 2013г., изм. ДВ. бр.66 от 26 Јули 2013г., изм. ДВ. бр.68 от 2 Август 2013г., изм. и доп. ДВ. бр.108 от 17 Декември 2013г., изм. ДВ. бр.98 от 28 Ноември 2014г., изм. ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2015г., изм. ДВ. бр.22 от 24 Март 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.103 от 27 Декември 2016г., доп. ДВ. бр.77 от 18 Септември 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.21 от 12 Март 2021г., изм. ДВ. бр.22 от 18 Март 2022г., изм. ДВ. бр.26 от 1 Април 2022 г. Достапен на: <https://justice.government.bg/home/normdoc/2134446592>;
90. Италијански граѓански законик (Codice Civile Italiano). Достапен на: https://www.trans-lex.org/601300/_italian-codice-civile/;
91. Code of conduct for European Lawyers. Достапно на: <https://www.abogacia.es/wp-content/uploads/2012/06/cod-deontologico-abogados-UE-INGLES.pdf>;
92. Commissioner for Human Rights, Who Gets to Decide? *Right to Legal Capacity for Persons with Intellectual and Psychosocial Disabilities*, Council of Europe, Strasbourg, 2012. Достапно на: <https://rm.coe.int/16806da5c0>;

93. Convention (No.10) relating to the establishment of death in certain cases, The International Commission on Civil Status (ICCS), Athens, 1966. Достапно на: https://www.ciec1.org/ConventionsPDFEN/Conv_EN_10.pdf;
94. Charter of fundamental rights of the European Union, Official Journal of the European Union, 2007/C 303/01 Достапно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union-2007-c_303-01_en.pdf;
95. Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union, Official Journal of the European Union, C 326/47, 26.10.2012. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>;
96. Kodi civil Italian, Përkthyer nga: Av. Lisenko Моќа, Tiranë, 2014;
97. Конституција на Република Бугарија, Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26.09.2003 г., изм. и доп., бр.18 от 25.02.2005 г., изм. и доп., бр. 27 от 31.03.2006 г., бр.78 от 26.09.2006 г. - Решение № 7 на Конституционниот суд от 2006 г., изм. и доп. бр. 12 от 6.02.2007 г., изм. и доп. бр.100 от 18 .12.2015 г, изм. и доп. бр. 106 от 22.12.2023 г. Достапно на: <https://www.parliament.bg/bg/const>;
98. Кривичен законик, Сл. весник на Р Македонија, бр. 37/1996, 80/1999, 48/2001, 4/2002, 16/2002, 43/2003, 19/2004, 40/2004, 81/2005, 50/2006, 60/2006, 73/2006, 87/2007, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 143/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 97/2017, 170/2017, 248/2018, и Сл. весник на РС Македонија, бр. 36/2023, 188/2023;
99. Конвенцијата за основање на Светската организација за интелектуална сопственост (Convention Establishing the World Intellectual Property Organisation), потпишана во Стокхолм на 14 Јули 1967 година. Достапна на: https://admin.theiguides.org/Media/Documents/WIPO%20Convention_1.pdf;
100. Конвенција за минимална возраст за стапување во работен однос, свикана во Женева од страна на Управниот орган на Меѓународната канцеларија на трудот, се состанала на својата педесет и осма седница на 6 јуни 1973 година. Достапна на: <https://bcm.mk/platforma/wp-content/uploads/2021/06/Minimum-Age-Convention.pdf>;
101. Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација против жените (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women), усвоена во 1979 година од страна на Генералното собрание на ОН, стапи во сила на 3 септември 1981 година. Достапна на: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>;
102. Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms), Рим, 4 ноември 1950 година. Достапна на: <https://rm.coe.int/1680063765>;
103. Ligj Nr. 110/2018 për noterinë. Достапен на: <https://qbz.gov.al/eli/ligj/2018/12/20/110/a1cf6a9f-9536-4dd8-a442-3fdcb930237>;
104. Ligji nr.03/L-007 për proceduren jokontestimore, G. zyrtare e R Kosovës/Prishtinë: viti IV / nr. 45 / 12 Janar 2009;
105. Ligji nr. 2004/32 Ligji për familjen i Kosovës. Достапен на: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2410>;
106. Ligj Nr. 7961, datë 12.7.1995 Kodi i Punës i R të Shqipërisë , nr. 8085, datë 13.3.1996, nr. 9125, datë 29.7.2003, nr. 10 053, datë 29.12.2008 dhe nr. 136/2015, datë 5.12.2015. Достапен на: <https://www.infocip.org/al/?p=12577>.
107. Ligji për emrin personal, nr. 02/L-118. Достапен на: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2570>;
108. Ligj për gjendjen civile, Nr. 10 129, datë 11.5.2009. Достапен на: <https://mb.gov.al/wp-content/uploads/2021/01/Ligji-per-Gjendjen-Civile-i-NDRYSHUAR.pdf>;
109. Ligj për dokumentin e identitetit të shtetasve shqiptarë, nr. 8952, datë 10.10.2002;
110. Motion for a resolution - B9-0367/2022, European Parliament. Достапно на: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2022-0367_EN.html;
111. Меѓународен пакт за граѓански и политички права (International Covenant on Civil and Political Rights), Усвоен и отворен за потпишување и ратификување или пристапување со резолуција на генералното собрание на ОН 2200 А(ЦЦИ) од 16 декември 1966 година. Стапило во сила на 23 март 1976 година. Достапен на: <https://www.coe.int/en/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights>;
112. Меѓународен пакт за економските, социјалните и културните права (International Covenant on Economic, Social and Cultural rights), Њујорк, 19 декември, 1966 година.

- Достапен на: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>;
113. Меѓународната унија на латински нотари (The International Union of Latin Notaries (UINL)) е основана во 1948 година. Достапно на: <https://www.csn.notaires.fr/en/international-organisation-civil-law-notaries>;
 114. Names Act, (694/1985) Finland. Достапно на: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1985/en19850694_20150013.pdf;
 115. Names Act, (2005) Estonia, Достапно на: [https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521012019008/consolidate#:~:text=\(1\)%20A%20personal%20name%20shall,orthography%20of%20the%20Estonian%20language](https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521012019008/consolidate#:~:text=(1)%20A%20personal%20name%20shall,orthography%20of%20the%20Estonian%20language);
 116. Obéni državljanski zakonik (ODZ), št. 1/1811. Достапен на: <https://www.iusinfo.si/zakonodajna-knjiznica/zakon/Z113B2BP/clen/53>;
 117. Одлука за основање на Нотарска комора на Р Македонија, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 46/1998;
 118. Principles concerning missing persons and the presumption of death, Recommendation CM/Rec (2009)12 and explanatory memorandum, Council of Europe. Достапно на: <https://rm.coe.int/16807096bd>;
 119. Предлог граѓански законик на Република Косово (Projekt kodi civil i Republikës së Kosovës). Достапен на: <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/5582524D-4557-43D6-A814-D541D7E8E037.pdf>;
 120. Повелбата за основните начела на европската адвокатска професија, усвоена е на пленарната седница во Брисел на 24 ноември 2006 година. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/c/124006.pdf>;
 121. Повелба на основните права на Европската Унија (Charter of fundamental rights of the European Union), изготвена во Ница на 07 декември 2000 година. Достапна на: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf;
 122. Правилник за содржината на регистарот за примени барања за медијација и начинот на внесување на примените барања за медијација, Сл. весник на РС Македонија, бр. 100/2022;
 123. Правилник за начинот на вршење на надзор над законитоста на работењето на нотарот, Сл. весник на Р Македонија, бр. 75/2019;
 124. Правилник за поддршка за социјална сигурност на жените кои вршат земјоделска дејност за 2023 година, Сл. весник на РС Македонија, бр. 31/2023;
 125. Правилник за содржината и начинот на лекарскиот преглед за утврдување на општата здравствена способност, содржината и начинот на издавањето и важењето на лекарското уверение, Сл. Весник на Р Македонија, бр. 19/1995;
 126. Правилник за дисциплинска одговорност и дисциплинската постапка, Нотарска комора на РС Македонија, 2010;
 127. Правилник за структурата, организацијата и реализацијата на мајсторскиот испит, Сл. весник на Р Македонија, бр. 36/2008, 200/2018;
 128. Правилник за формата на збирниот регистар на Комората на проценувачи. Сл. весник на Р Македонија, бр. 7/2011;
 129. Правилник за минимално – техничките услови за вршење на угостителската дејност, Сл. весник на Р Македонија, бр. 16/2006, 44/2013;
 130. Regulation (EU) No 650/2012 of the European parliament and of the Council of 4 July 2012. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj>;
 131. The Code Napoleon or The French Civil Code, London: printed for Charles Hunter, Law bookseller, Dell yard, Linkon's inn, 1824;
 132. Тарифник за висината на реално потребните трошоци за полагање на испитот за медијатор, признавање на обуките завршени во странство и издавање на лиценците односно акредитациите, Сл. весник на Р Македонија, бр. 9/2017;
 133. Ustav R Slovenije, Ur. list R Slovenije, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a. Достапен на: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=USTA1>;
 134. Устав на Република Македонија, Сл. весник на Р Македонија, бр. 52/1991,1/1992, 1/1992, 31/1998, 31/1998, 91/2001, 91/2001, 84/2003, 84/2003, 107/2005, 1 07/2005, 3/2009, 3/2009, 13/2009, 49/2011, 49/2011, 6/2019 и Сл. весник на РС Македонија, бр. 6/2019;

135. Устав на Република Италија (Costituzione della Repubblica Italiana). Достапен на: https://www.governo.it/sites/governo.it/files/Cost_art117.pdf;
136. Устав на Швајцарската Конфедерација (Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft). Достапен на: https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2002;
137. Устав на Република Србија (Ustav Republike Srbije), Sl glasnik R Srbije, br. 48/94 i 11/98. Достапен на: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html;
138. Устав на Република Бугарија (Конституција на Република Бугарија), Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26.09.2003 г., изм. и доп., бр.18 от 25.02.2005 г., изм. и доп., бр. 27 от 31.03.2006 г., бр.78 от 26.09.2006 г. - Решение № 7 на Конституционниот суд от 2006 г., изм. и доп. бр. 12 от 6.02.2007 г., изм. и доп. бр.100 от 18 .12.2015 г, изм. и доп. бр. 106 от 22.12.2023 г. Достапен на: <https://www.parliament.bg/bg/const>;
139. Устав на Кралството Шпанија (Constitución Española). Достапен на: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>;
140. Устав на Кралството Холандија (Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden). Достапен на: [file:///C:/Users/38971/Downloads/WEB_119406_Grondwet_Koninkrijk_ENG%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/38971/Downloads/WEB_119406_Grondwet_Koninkrijk_ENG%20(2).pdf);
141. Универзална декларација за човекови права (Universal Declaration of Human Rights), Усвоена и објавена во Резолуцијата 217 А(III), од 10 декември 1948 година. Достапна на: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf;
142. Устав на Сојузна Република Германија (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland). Достапен на: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/;
143. Украинскиот граѓански законик (Цивилниот кодекс Украина). Достапен на: <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=8896>;
144. Уредба за клиничките прегледи и другите дополнителни испитувања за утврдување на смрт, како и начинот на утврдување на смртта на лице чии делови од тело може да се земаат заради пресадување и поблиските критериуми по однос на специјалноста кои мора да ги исполнуваат членовите од комисијата која со сигурност ќе го утврди престанокот на работата на мозокот, Сл. весник на Р Македонија, бр.168/13;
145. Достапен на: https://www.drejtesia.gov.al/wp-content/uploads/2017/11/Kodi_Civill-2014_i_azhornuar-1.pdf;
146. Универзалната конвенција за авторско право (Universal Copyright Convention), усвоена во Женева во 1952 година, ратификувана од Република Македонија на 17 ноември 1991 година. Достапна на: https://wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/en/unesco1/trt_unesco1.pdf;
147. Француски граѓански законик (Code Civil). Достапен на: <https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf>;
148. Федерален Устав на Австрија (Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG)), од 1920 година изменет во 1929 година како Закон бр.153/2004, 30 Декември 2004 година, достапен на: https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2009;
149. Холандски граѓански законик (Dutch Civil Code). Достапен на: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm>;
150. Шпански граѓански законик (Código civil Español). Достапен на: [https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Spanish_Civil_Code_\(Codigo_Civil_Espanol\).PDF](https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Spanish_Civil_Code_(Codigo_Civil_Espanol).PDF);
151. Швајцарски граѓански законик (Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB)). Достапен на: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en;
- 152.D. 34,5,9,4 Tryphoninus libro vicesimo primo disputationum;
- 153.D. 4,5,11 Paulus libro secundo as Sabinum;
- 154.D .50, 17, 209;
- 155.D. 25, 4, 1, 1 Ulpianus libro vicesimo quarto ed edictum;
- 156.D. 38, 16, 7 Celsus libro vicensimo octavo digestiorum;

○ ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

1. H. Weichsel, *The Austrian Legal System and Laws: a Brief Overview*, 2021. Достапно на: <https://www.nyulawglobal.org/>;
2. The Journal of the American Medical Association (JAMA), *A definition of irreversible coma - Report of the Ad Hoc Committee of the Harvard Medical School to Examine the Definition of Brain Death*, 1968. Достапно на: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/6376839/>;
3. Per-Malte Lippmann, *The unborn child in Private Law in the 18th century and its reflections on the 18th century society*. Достапно на: <https://www.academia.edu/>;
4. What is the Presumption of Death Act 2013?. Достапно на: <https://www.thegazette.co.uk/>;
5. Claudia's Law in force: Helping the families of missing people. Достапно на: <https://www.kingsleynapley.co.uk/>;
6. Presumption of Death: When and How is a Missing Person Legally Presumed Dead?. Достапно на: <https://www.rochelegal.co.uk/>;
7. V. Rebernik, *Komorienti*. Doktorska disertacija, Maribor: Univerzitetot vo Maribor, 2010. Достапно на: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=13684>;
8. Apostasy in Islam, Civil liabilities. Достапно на: <https://en.wikipedia.org/>;
9. When a family member is missing, but their estate is frozen. Достапно на: <https://www.bishopandsewell.co.uk/campaigns/presumption-of-death/>;
10. Е. Стикова, Оценка на работната способност. Достапно на: <http://medf.ukim.edu.mk/>;
11. Access to the profession of notary in the EU. Достапно на: www.notaioliotta.it;
12. EUR – Lex: EU freedom of movement and residence. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/>;
13. EUR-Lex, An official website of the European Union: *Citizenship of the Union*. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/>;
14. Embassy of Bulgarija, Придобиване на единен граѓански номер /ЕГН/. Достапно на: <https://www.bulgaria-embassy.org/>.